

ANTIQUITAS VIVA

UNIVERSITY OF LATVIA

Faculty of Humanities

Chair of Classical Philology

Centre for Hellenic Studies

ANTIQUITAS

vīva

4

studia classica

Editors:

Brigita Kukjalko

Ojārs Lāms

Ilze Rūmniece

University of Latvia

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Humanitāro zinātņu fakultāte

Klasiskās filoloģijas katedra

Hellēnistikas centrs

ANTIQUITAS

Vīva

4

studia classica

Zinātniskie redaktori un sastādītāji:

Brigita Kukjalko

Ojārs Lāms

Ilze Rūmniece

LU Akadēmiskais apgāds

UDK 821.14'02(063)
An 856

Izdevums tapis ar *ERAF* projekta „Atbalsts Latvijas Universitātes starptautiskās sadarbības projektiem un citiem starptautiskās sadarbības pasākumiem zinātnē un tehnoloģijās” Nr. 2010/0202/2DP/2.1.1.2.0/10/APIA/VIAA/013 atbalstu

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Rakstu krājums izdots ar Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Domes 2013. gada 17. jūnija lēmumu, protokola Nr. 2251-V2-2/15.

Redakcijas kolēģija:

NIJOLE JUHŅEVIČIENE
(Viļņa, Viļņas Universitāte)

ANDRA KALNAČA
(Rīga, Latvijas Universitāte)

SERGEJS KARPJUKS
(Maskava, Krievijas Valsts humanitāro zinātņu universitāte)

BRIGITA KUKJALKO
(Rīga, Latvijas Universitāte)

OJĀRS LĀMS
(Rīga, Latvijas Universitāte)

VITA PAPANINSKA
(Rīga, Latvijas Universitāte)

ILZE RŪMNIECE
(Rīga, Latvijas Universitāte)

HORĀCIJS VELLA
(Valeta, Maltas Universitāte)

Visi krājumā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti.

Sengrieķu valodas tekstu redaktors MĀRTIŅŠ LAIZĀNS
Latviešu valodas tekstu literārā redaktore GITA BĒRZIŅA

Angļu valodas tekstu tulkotāja RASMA MOZERE
Angļu valodas tekstu redaktors NORMUNDS TITĀNS

Mākslinieks ANDRIS NIKOLAJEVS
Maketētāja ANDRA LIEPIŅA

© Brigita Kukjalko, Ojārs Lāms,
Ilze Rūmniece, sastādījums, 2014

© Latvijas Universitāte, 2014

ISSN 2255-9779
ISBN 978-9984-45-791-8

SATURS / CONTENTS

PRIEKŠVĀRDS	9
FOREWORD	11

ΠΑΙΔΕΙΑ

Vita Paparinska

PRAGMATISMS IZGLĪTĪBĀ – MŪSDIENU NOVITĀTE VAI ANTĪKĀS PASAULES MANTOJUMS? Pragmatism in Education – Modern Novelty or Legacy of the Antiquity?	13
--	----

Harijs Tumans

HELLĒŅU DISKUSIJAS PAR PAIDEIJU The Hellenic Discussion About <i>Paideia</i>	22
---	----

Gita Bērziņa

SIMPOSIJS KĀ IZGLĪTOŠANĀS INSTITŪCIJA SENĀJĀ GRIEKIJĀ Symposium as an Institution of Education in Ancient Greece	41
---	----

Maria Giannaki

DOCTA PUELLA IN THE ELEGIES OF PROPERTIUS: THE REFLECTION OF THE EDUCATION SYSTEM IN ROME IN THE TIME OF AUGUSTUS <i>Docta Puella</i> Propertija eļēģijās: izglītības sistēmas atspoguļojums Augusta laika Romā	51
--	----

Līva Muižniece

THE MEANING OF <i>TO GENOS TOU EIDOUS MEROS</i> AND <i>TO EIDOS TOU GENOUS MEROS</i> IN ARISTOTLE'S <i>METAPHYSICS</i> Δ 25 <i>To genos tou eidous meros un to eidous tou genous meros</i> nozīme Aristoteļa <i>Metafizikā</i> Δ 25	58
--	----

Līva Bodniece

TERMINI ΕΛΛΕΙΨΙΣ, ΠΑΡΑΒΟΛΗ, ΥΠΕΡΒΟΛΗ SENĀKAJOS RĒTORIKAI UN ĢEOMETRIJAI VELTĪTAJOS TEKSTOS The Terms <i>Ἐλλειψις, Παραβολή, Ὑπερβολή</i> in the Oldest Texts of Rhetoric and Geometry	67
--	----

Ilona GorņevaLIETDERĪGĀKAIS RUNAS VEIDS: MENANDRA RĒTORA
TRAKTĀTU LIECĪBASThe Most Applicable Kind of Speech: Testimonia of Treatises
by Menander Rhetor 75**Igors Koņins**TĒLA VEIDOŠANA ANTĪKAJĀ RĒTORIKĀ UN
PSEIDOVĒSTURISKĀS VĒSTULES

Image Building in Ancient Rhetoric and Pseudo-Historical Letters 84

Ieva Fībīga

METAFORAS KOGNITĪVĀ FUNKCIJA

(Galēna traktāts *Par ēdienu spēju*)The Cognitive Function of Metaphor
(Galen's Treatise *On the Properties of Foodstuffs*) 95**Georgios Theotokis**FROM ANCIENT GREECE TO BYZANTIUM: STRATEGIC
INNOVATION OR CONTINUITY OF MILITARY THINKING?No Senās Grieķijas uz Bizantijas pasauli: stratēģisks jauninājums
vai militāro zināšanu pēctecība? 106**Ojārs Lāms**IZGLĪTOTS ΠΩΜΑΙΟΣ (ROMEJS JEB BIZANTIETIS) UN ANTĪKĀ
LITERATŪRA. Atsevišķa gadījuma izpēte: Leona Diakona tekstiAn Educated Πωμαίος and Ancient Literature. A Case Study:
Texts by Leo Diakonos 119**Brigita Cīrule**AUGUSTĪNS EICĒDIJS UN VIŅA POĒMA DAUGAVAS PAKLĀJS:
ΠΑΙΔΕΙΑ DISKURSSAugustinus Eucedius and His Poem
The Daugava Carpet: Paideia Discourse 127**Dace Strelēvica-Ošiņa**CUSTOS SERMONIS (VALODAS SARGS): ĪSS IESKATS
IZPRATNĒ PAR DZIMTĀS VALODAS MĀCĪŠANU LATIŅU UN
LATVIEŠU TRADĪCIJĀ*Custos Sermonis (Guardian of Language)*: An Insight into the Perception
of Native Language Instruction in Latin and Latvian Traditions 136

ANNĀLES

I VARIA

Gita Bērziņa, Līva Bodniece

KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMAS

LU 21. GADSIMTA OTRAJĀ DESMITGADĒ 145

Vita Paparinska

COLLOQUIA BALTICA (2010–2012) 152

Mārtiņš Laizāns

VOLATUS ACADEMICUS – AVES VILNIENSES 154

Ojārs Lāms

PĀR KALNIEM AIZDIPA KĀ STIRNAS –

HELLĒNISTIKAS CENTRA 10 GADI 158

Brigita Kukjalko

PLATONA AKADĒMIJA: CEĻĀ UZ ZINĀŠANĀM 163

Ilze Rūmniece

DIALOGI ATGRIEŽAS ATĒNĀS 167

Iveta Skrastiņa

MARATONAI – 2500. *SKRIENU, SKRIENU VĒL...* 169

Brigita Cīrule

ROMAI – 2765 174

II RECENZIJAS

Dens Dimiņš

REALITĀTE UN DZĒŠAMGUMIJA 178

Mārtiņš Laizāns

RĪGAS HELLĒNIADE JEB AKADĒMISKAIS OLIMPISMS 185

III AIZSTĀVĒTIE PROMOCIJAS DARBI

BRIGITAS KUKJALKO PROMOCIJAS DARBS

SENGRIEĶU FILOLOĢISKO TEKSTU VALODA.

FRAGMENTI NO PROFESORA OJĀRA BUŠA RECENZIJAS 188

GITAS BĒRZIŅAS PROMOCIJAS DARBS DIALOGA ŽANRA TEKSTI SENGRIEĶU PROZĀ: LINGVOSTILISTISKAIS ASPEKTS. FRAGMENTI NO PROFESORA OJĀRA LĀMA RECENZIJAS	191
STUDIJU PAMATS RĪGĀ, DOKTORA GRĀDS ZVIEDRIJĀ: SANITAS BALODES PROMOCIJAS DARBS VERBS OF MOTION WITH DIRECTIONAL PREPOSITIONS AND PREFIXES IN XENOPHON'S „ANABASIS” (<i>Kustības verbi ar virziena prievārdiem un priedēkļiem Ksenofonta „Anabāzē”</i>). SPEECH OF THE OPPONENT – PROFESSOR ILZE RŪMNIECE (Oponentes profesores Ilzes Rūmnieces runa angļu valodā)	193
<i>IN MEMORIAM</i>	
Ināra Ķemere (23.04.1939. – 04.09.2013.)	200
Brigita Cīrule, Gīta Bērziņa [Piemīņas vārdi]	201
Ināru Ķemeri atceroties Dens Dimiņš, Māra Grudule, Ojārs Lāms, Ilze Rūmniece	203
ABSOLVENTI LATVIJAS UNIVERSITĀTES KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMĀS (2009–2012) Alumni in Classical Philology Study Programmes at the University of Latvia (2009–2012)	
	207
AUTORI	214
CONTRIBUTORS	215

PRIEKŠVĀRDS

Pie lasītājiem dodas ceturtais krājums ar saturiski ietilpīgo latīņu nosaukumu *ANTIQUITAS VIVA. STUDIA CLASSICA*.

Eiropas klasiskās senatnes pētījumi ir Latvijas Universitātes (LU) Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas katedras un attiecīgo studiju programmas dalībnieku uzdevums un kopdarbs, arvien ar interesi uzņemot un piesaistot arī citu valstu un augstskolu kolēģu pētnieciskā darba rezultātus.

Antīkās kultūras vērtību dzīvīgums (*antiquitas viva!*) šoreiz meklēts un apcerēts izglītības un izglītošanās jomā, kura bijusi būtiska sabiedrības attīstības ass grieķiski romiskajā pasaulē pirms daudziem gadsimtu desmitiem un turpina tāda būt mūslaikos – ar līdzīgām vai jaunām aktualitāšu šķautnēm. Ja tikai esam gatavi to saprast, novērtēt un skatīt arī vēsturiskā griezumā. Jo – kā pauž slavenā latīņu sentence: *historia est magistra vitae*, dzīvē mācāmies (ir vērts mācīties) no vēstures, no gūtās pieredzes.

Minētā tematika nodrošinājusi krājuma pirmās – zinātnisko rakstu daļas saturu: tajā piedāvāti trīspadsmit pētījumi, kuros iztirzāti dažādi izglītības/izglītošanās ΠΑΙΔΕΙΑ aspekti un atklāts gan vispārteorētisks, gan kāda noteikta kultūrfenomena, gan konkrēta teksta materiāla izvērtējums izglītības/izglītošanās diskursā. Cerams, ka lasītājs katrā rakstā radīs apliecinājumu tam, ka antīkā pasaule radījusi un īpašā gaismā tālākajiem laikiem nodevusi cilvēka izcilāko guvumu – izglītību.

Krājuma otro daļu – *ANNĀLES* – tradicionāli veido *gaduraksti*, proti, pēdējo triju gadu fakti un notikumi Latvijas klasisko filologu akadēmiskajā dzīvē. Tā kopumā vērtējama kā bagātīga: aizstāvētas trīs doktora disertācijas (divas Latvijā un viena Zviedrijā), klasiskās filoloģijas baka-laura un maģistra grādu LU ieguvuši 66 studenti, vairākiem būtiskiem klasiskās senatnes kultūrfaktiem tikuši veltīti publicitātes pasākumi, apmeklēti un radošus iespaidus devuši svarīgi starptautiski forumi, novērtētas atsevišķas filoloģijas jomai svarīgas publikācijas.

Krājuma veidotāji ir gandarīti, ka ieguldījumu gan krājuma zinātniskajā, gan annāļu daļā snieguši kā nozares profesori un docētāji, tā studenti, maģistranti un doktoranti un arī klasiskās filoloģijas programmas absolventi.

Diemžēl krājuma aptvertais laikposms bijis ne vien dāsns, bet arī skarbs, 2013. gada rudenī aizvedot mūžības ceļos izcilu filoloģi, daudzu klasisko filologu paaudžu izglītotāju un audzinātāju Ināru Ķemeri, kurai veltītie atceres vārdi veido atsevišķu sadaļu krājumā.

21. gadsimta otrajā desmitgadē redzams, ka nav vienkārši un pašsaprotami apliecināt un pārliecināt, ka humanitārās zinības ir sabiedrības izglītības pamatgarants.

Klasiskām vērtībām jābūt ieraudzītām un zināmām; optimistisku drošības sajūtu šai ziņā rada arvien jaunu klasisko filologu paaudžu ienākšana Latvijas sabiedrībā un iepriekšējo paaudžu atbalsts un sadarbība ar tām.

Latvijas Universitāte ir vienīgā augstskola Latvijā, kur pārstāvētas klasiskās filoloģijas studijas un pētniecība.

Krājuma veidotāji ir pateicīgi LU Akadēmiskajam apgādam par sadarbību antīkās pasaules un klasiskās filoloģijas pētījumu publicitātes nodrošināšanā, kā arī Grieķijas Republikas Kultūras un sporta ministrijai un ERAF projekta „Atbalsts Latvijas Universitātes starptautiskās sadarbības projektiem un citiem starptautiskās sadarbības pasākumiem zinātnē un tehnoloģijās” Nr. 2010/0202/2DP/2.1.1.2.0/10/APIA/VIAA/013 īstenotājiem LU par finansiālu atbalstu krājuma tapšanā.

Ilze Rūmniece

FOREWORD

On its way to the reader is the fourth collection under the capacious Latin title: ANTIQUITAS VIVA. STUDIA CLASSICA.

The University of Latvia (UL) Department of Classical Philology of the Faculty of Humanities as well as everyone involved in the respective study programme see European classical antiquity studies as their common task and joint effort, always open to and inviting colleagues of other countries and universities to share their research results.

This time the vitality of ancient cultural values (*antiquitas viva!*) was sought and considered in the field of education and learning, which was an essential social development axis in the Graeco-Roman world centuries ago and continues to be such in our time – with similar or new topical highlights. We should be ready to understand, appreciate and see this also in the historical context, because – according to the famous Latin maxim *historia est magistra vitae* – we learn from history, from previous experiences, and such learning is worthwhile.

Education-related topics provide the content of the first part of the book – scholarly articles. This part offers thirteen studies that deal with a variety of educational/learning ΠΑΙΔΕΙΑ aspects and present either general theoretical evaluation or assessment of a specific cultural phenomenon or a particular text in the educational/learning discourse. It is hoped that the reader will find evidence in each article for the role of the ancient world in creating and leaving an illuminating legacy of the greatest human accomplishment – education.

The second part of the book, *ANNALS*, traditionally comprises the facts and events in the academic life of Latvia's classical philologists over the last three years. All in all, it has been productive: three doctoral theses have been defended (two in Latvia and one in Sweden), Classical Philology bachelor's and master's degrees have been conferred on 66 students of the University of Latvia, a number of publicity events

have been devoted to key cultural facts of classical antiquity, consequential and inspiring international forums have been attended and several important publications in the field of philology have been recognized.

The editors of this issue are satisfied that professors and lecturers in the field as well as bachelor, master, doctoral students and the Classical Philology programme graduates have contributed to both the research part and the annals.

Unfortunately, the period that the collection covers was not only generous but also harsh: in the autumn of 2013 Ināra Ķemere, an outstanding philologist, educator and teacher of several generations of classical philologists, passed away.

The second decade of the 21st century shows that there is no simple and self-explanatory way to acknowledge and convince that the humanities constitute the fundamental guarantee of an educated society.

Classical values must be noticed and known; an optimistic sense of security in this respect comes from the advent of new generations of classical philologists in the Latvian society, in cooperation with and supported by more experienced colleagues.

The University of Latvia is the only institution of higher education in Latvia which offers Classical Philology studies and research.

The editors are grateful to the Academic Press of the University of Latvia for supportive cooperation in assisting in the publicity of the studies of the ancient world and classical philology, as well as to the Greek Ministry of Culture and Sport, and to the UL participants in the ERDF project “Support to the University of Latvia international cooperation projects and other measures of international cooperation in science and technology” (No. 2010/0202/2DP/2.1.1.2.0/10/APIA/VIAA/013) for financial support.

Ilze Rūmniece

ΠΑΙΔΕΙΑ

VITA PAPANINSKA

Latvijas Universitāte, Latvija

PRAGMATISMS IZGLĪTĪBĀ – MŪSDIENU NOVITĀTE VAI ANTĪKĀS PASAULES MANTOJUMS?

Īss kopsavilkums

Rakstā sastatījums ar mūsdienu izglītības pragmatisma uzstādījumu, izmantojot antīkos avotus – slavenā romiešu oratora Cicerona traktātus *Par oratoru* un *Orators* –, tiek apzināti izglītības mērķi un saturs Senās Romas kultūrtelpā. Akadēmiski izglītotais Cicerons, rētorikas pārzinātājs un runas mākslas praktiķis, apzinoties sava laika romiskās izglītības sistēmas sašaurinājumu runas prasmes apgūšanas virzienā, piedāvā izglītības modeli, kurā salāgotas vispārējās, t. i., akadēmiskās, zinības ar runas mākslas apguvi. Romiskā kultūrvidē ar tās orientāciju uz akadēmisko zinību praktiskā izmantojuma potenciālu Cicerona izglītības modelī nosaka runas mākslas prevalenci.

Atslēgvārdi: Cicerons, izglītība, orators, akadēmiskās zinības, runas māksla.

Sengrieķu izglītības sistēmas uzdevumus formulējis Atēnu slavenais rētors Isokrats (*Isocrates*, 436.–338. g. p. m. ē.). Tie ir – iemācīt jauno cilvēku domāt un runāt (*φρονεῖν καὶ λέγειν*) (*Isocrates* 1929a, 244). Kā redzams, Isokrats atzīst tādu izglītības modeli, kura komponenti ir akadēmiskās zināšanas un runas prasme. Prioritāra nozīme ir akadēmisko zināšanu atzaram, kuru Isokrats apzīmē ar terminu „filozofija” (*φιλοσοφία*), ar to saprotot cildenākās un vērtīgākās nodarbes – prāta attīstīšanu, zināšanu meklēšanu un apguvi (*Isocrates* 1929a, 304; 1929b, 209). Tādā pašā

nozīmē terminu „filozofija” lieto grieķu vēsturnieki Hērodots (*Herodotus*, c. 484.–425. g. p. m. ē.) un Tūkidīds (*Thucydides*, c. 460.–395. g. p. m. ē.) (*Herodotus* 1920, 1.30.2; *Thucydides* 1928, 2.40.1).

Senās Grieķijas kultūrtelpa ar tās harmoniska cilvēka ideālu, cilvēku, kuru raksturo *καλοκάγαθία*, fiziskais un garīgais skaistums, ir visai tāla no mūsdienu sabiedrības mērķiem un centieniem savu mērķu sasniegšanai. Pēdējos gados tiek atklāti formulēts un praksē pakāpeniski īstenots izglītības mērķu un satura pielāgojums pragmatisma virsuzstādījumam. Tas rosina dažādus jautājumus – kur un kad saskatāmi šīs tendences sākumi? Vai pragmatisms izglītībā ir mūsdienu novitāte vai antīkās pasaules mantojums? Meklējot saskares punktus starp izglītības mērķiem un saturu antīkajā pasaulē un mūsdienās, piemērotāks avots kopsakarību apzināšanai ir Senā Roma. Daļēji būdama Grieķijas tradīciju pārņēmēja un daļēji savas īpašās vērtību sistēmas radītāja, Roma no Grieķijas atšķiras ar pragmatisku, dzīves praktiskajiem aspektiem tuvāku pasaulredzējumu un no tā izrietošiem idejiskajiem uzstādījumiem garīgajā telpā, tostarp izglītībā.

Romiskās izglītības un izglītošanas dažādi aspekti ir apskatīti vairākos nozīmīgos tekstos – Cicerona (*Marcus Tullius Cicero*, 106.–43. g. p. m. ē.) traktātos *Par oratoru* (*De oratore*) un *Orators* (*Orator*), ne daudz arī traktātā *Par atrašanu* (*De inventione*), Kvintiliāna (*Marcus Fabius Quintilianus*, c. 35.–100. g.) traktātā *Oratora audzināšana* (*Institutio oratoria*) un Tacita (*Publius / Gaius Cornelius Tacitus*, c. 56.–117. g.) traktātā *Dialogs par oratoriem* (*Dialogus de oratoribus*). Visi šie teksti ir rētorikas iztirzājumi. Nevienā no šiem tekstiem izglītības tēma nav prioritāte, un ar izglītību saistītais problēmloks tiek skatīts rētoriskās jeb oratoram nepieciešamās izglītības un oratora izglītošanas prakses aspektā.

Cicerons traktātā *Par oratoru* raksturo īpašās oratora prasmes, sakot, ka cilvēks, kas patiesi ir pelnījis šo cildeno vārdu, ir tas, kurš par jebkuru jautājumu runā apdomāti, sakārtoti, skaisti, precīzi un turklāt cieņpilni (Cicero 1942a, 1.64). Tomēr jāuzsver, ka terminam „orators” Romas pasaulē bija specifiska nozīme – tas apzīmē jebkuru valsts dzīvē iesaistījušos pilsoni, vienalga, vai viņš darbojas politikā, tieslietās vai militārajā sfērā. Tādējādi romiešu tekstos iztirzātajam oratoram paredzētajam izglītības modelim ir plašs izmantojums. Tas var tikt attiecināts uz jebkuru pilsoniski aktīvu un atbildīgu romieti.

Tomēr, neņemot vērā vienojošo koplīniju – uzmanības centrējumu uz oratoru –, visi minētie romiešu teksti, kuros apskatīti izglītības un

izglītošanās jautājumi, ir atšķirīgi. Vismazāk uzmanības izglītības jautājumiem velta Tacits savā *Dialogā par oratoriem*. No trīs sarunas dalībniekiem par jauniešu izglītošanu rētorikas skolās runā tikai viens – Mesala, turklāt viņa izteikumi ir virspusēji un secinājumi – naivi. Kvintiliāns traktātā *Oratora audzināšana* galvenokārt iztirzā rētorikas un runas prakses jautājumus. Raksturojot vēlamo rētoriskās izglītības saturu un oratora izglītošanas gaitu, viņš galvenokārt domā par oratoru – tiesvedībā iesaistītās puses pārstāvi tiesā.

Cicerona traktāts *Par oratoru* (55. g. p. m. ē.), kura darbība risinās 91. g. p. m. ē., ir saruna, kurā piedalās sava laika izcilākie oratori – Krass, Antonijs, Skaivola, Sulpikijs, Kota, Katuls un Strabons. Sarunas tēma ir ideāls orators – kādam tam būtu jābūt un kā tādu var veidot. Pirmās grāmatas sākumā Cicerons raksturo savu pozīciju (Cicero 1942a, 1.16–33), un sastatījums ar to ļauj vienu no sarunas dalībniekiem – Krasu – uzskatīt par Cicerona uzskatu paudēju (Clarke 1996, 50–51). Ideāla oratora tēma, kaut arī lielākā daļa teksta ir rētorikas iztirzājums, tiek risināta arī traktātā *Orators* (46. g. p. m. ē.), un te Cicerons runā savā vārdā.

Tādējādi vispilnīgāko priekšstatu par romiskās izglītības saturu sniedz Cicerona teksti. Turklāt Cicerons ir pietiekami daudzpusīga, spilgta, kompetenta personība, lai viņa viedoklis par jebkuru jautājumu būtu apzināms un ņemams vērā. Ne mazāk svarīgs ir fakts, ka Cicerona izglītības modelis nav tikai prāta spēle, bet tas sakņojas paša autora izglītības pieredzē.

Cicerona iegūtā izglītība bija vienlaikus tipiska viņa laika labdzi-
mušam pārtikušam romietim un atšķirīga. Tipiska tā bija tādā ziņā, ka Cicerons apguva tiesību zinātņu praktiskās zināšanas, vērojot darbā ievērojamus juristus. Cicerona priekšrocība salīdzinājumā ar viņa laikabiedriem bija akadēmiskā izglītība – studijas pie Jaunās Akadēmijas vadītājiem Filona (*Philo*, c. 154./3.–84./3. g. p. m. ē.)¹ un Antioha (*Antiochus*, c. 125.–68. g. p. m. ē.)² un juristam un politiķim nepieciešamās runas mākslas apguve pie slavenā rētorikas skolotāja Apollonija Molona (*Apollonius Molon*, 1. gs. p. m. ē.)³ Rodas salā. Nozīmīga Cicerona izglītības daļa ir bijusi rētorikas tekstu studijas (Clarke 1996, 51–52; Grube 1995, 169–170). Savos tekstos viņš nereti atsaucas uz Aristoteļa un Isokrata rētorisko domu (Cicero 1949, 1.7, 2.4, 2.7; Cicero 1999, 4.10; Cicero 1942a, 2.160; Cicero 1942b, 3.80; Cicero 2001b, 1, 14, 62, 27, 32, 36 etc.), pat norādot, ka traktātā *Par oratoru* iestrādātas gan šo autoru, gan citu seno domātāju atziņas par rētoriku (Cicero 2001a, 1.9).

Paša apgūto zināšanu apjoms un saturs Ciceronam ir pamats salīdzinājumam un atskaites punkts, sastatījums ar to var skaidrāk parādīt oratoram nepieciešamās zinības un prasmes.

Traktātā *Par atrašanu* (c. 92./88. g. p. m. ē.) Cicerons saka:

Ilgas pārdomas mani patiesi noved pie šī galvenā secinājuma: es uzskatu, ka gudrība bez runas prasmes ir maz noderīga sabiedrībai, bet runas prasme bez gudrības lielāko nodara ļaunu, nekad – labu. (Cicero 1949, 1.1)

Zīmīgi, ka šajā jaunības gadu darbā, kurā iztirezātas rētorikas metodes un kuru vēlāk Cicerons nosauks par nepilnīgu un neizstrādātu (Cicero 1942a, 1.5), atklājas Cicerona nemainīgā pārlicība, ka oratoram nepieciešama gan gudrība, gan runas prasme (Grube 1995, 170). Šo jautājumu Cicerons izvērsē arī savos brieduma gadu traktātos *Par oratoru* un *Orators*, tikai tad viņš gudrības un runas prasmes salāgojumu iztirezā sasaistē ar oratora izglītības saturu:

Tā kā runai veidoties un plūst liek lietu pārzināšana, neviens nevar būt slavens orators, ja nav apguvis zināšanas par visām svarīgajām lietām un mākslām. Ja orators lietu nav izzinājis un izpratis, viņa runa būs tukša un gandrīz bērnišķīga. (Cicero 1942a, 1.20)

Atšķirībā no šauri specializētās, uz runas prasmes apguvi orientētās izglītības, kuru piedāvāja rētorikas skolas, kuras Cicerons nicīgi nosauc par oratoru „ražotavām” (Cicero 2001b, 12), Cicerons oratoram nepieciešamās izglītības saturam uzstāda augstas prasības. Viņa izglītības modelis saturiski ir plašs un daudzveidīgs. Pēc Cicerona domām, oratoram ir jāapgūst akadēmiskās zinības un runas māksla:

Ir jāapgūst zināšanas par ļoti daudzām lietām, bez kurām vārdu plūsma ir tukša un izsmiekla vērtā; pati runa ir jāveido, ne tikai izvēloties vārdus, bet arī tos izkārtojot; ir dziļi jāpārzina visas emocijas, kuras cilvēku ciltij ir dotas no lietu dabas, tāpēc ka viss daiļrunas spēks un mērķis ir pilnībā atkarīgs no spējas nomierināt vai satraukt savu klausītāju prātus; jāpievieno valdzinājums un asprātība, brīva cilvēka cienīga erudīcija, ātrums un īsa izteiksme gan atbildēs, gan izaicinājumos apvienojumā ar izsmalcinātu tīkamību un valodas tīrību; tāpat ir jāzina visa pagātne un piemēru spēks; nedrīkst atstāt novārtā likumu un civiltiesību zināšanas. (Cicero 1942a, 1.17–18)

Abas oratora izglītošanas daļas – akadēmiskā joma un runas māksla – ir jāsālago. Tomēr, tā kā rētorikai veltītajos traktātos Cicerons lielāku uzmanību veltī runas mākslai un rētorikas dažādu aspektu

iztirzājumam, redzams, ka oratora izglītošanā par prioritāro Cicerons atzīst tieši runas mākslas apguvi. Runas prasme, kā uzskata Cicerons, ir tas prasmju kopums, kurš kā akadēmisko zināšanu papildinājums oratoru paceļ augstāk par visu citu jomu zinātājiem (Grube 1995, 170).

No paša apgūtajām zinību jomām īpaši augstu Cicerons vērtēja filozofiju. Zīmīgs ir viņa izteikums: *mani par oratoru, ja vien es tāds esmu, un arī tādu, kāds es esmu, ir veidojušas nevis oratoru ražotavas, bet Akadēmijas pastaigu laukumi* (Cicero 2001b, 12). Tādēļ Cicerona uzskatus par akadēmisko zināšanu nozīmi labi raksturo tieši filozofijas un runas mākslas sastatījums.

Lai cik vēlamas oratoram ir zināšanas filozofijā (Cicero 1942a, 1.89–93), ir jāsaprot, ka filozofija ir tikai viena no zinību jomām (Cicero 2001b, 14–16). Oratoram nav jābūt filozofam. Turklāt orators ir pārāks par filozofu, jo filozofam nepieciešama tikai gudrība, bet orators sevī apvieno gan gudrību, gan runas prasmi (Cicero 1942b, 3.142–143). Tāpat oratoram nepieciešamas dzejnieka spējas aizraut un aizkustināt auditoriju, bet tās nav būtiskas filozofam (Cicero 1942a, 1.70–71).

Mūsdienu izglītības satura sastatīšanai ar antīko pasauli lielāku interesi rosina akadēmisko zināšanu daļas saturs un apjoms.

Cicerona tekstos ir daudz izteikumu, kas rāda, ka viņš augsti vērtē izglītību, kuru viņam bija bijusi iespēja iegūt. Tomēr atzinīgās atsauces uz savu izglītības pieredzi, cieņpilnā attieksme pret Akadēmijas mācību saturu, apzināšanās, ka Akadēmijā apgūtās akadēmiskās zināšanas ir palīdzējušas viņam veidot karjeru, kura izrādījusies veiksmīgāka nekā daudziem par viņu augstākas izcelsmes romiešiem, nenozīmē, ka Cicerons savas izglītības modeli absolutizē. Cicerons labi apzinās, ka viņa izglītība ir unikāla un nav pielīdzināma vidusmēra romieša izglītībai. Tādēļ viņš piedāvā pragmatisku izglītības modeli. Šī modeļa pamatuzstādījums ir – izglītība nav mērķis, bet līdzeklis karjeras veidošanai. Un zīmīgi – raksturojot tīri teorētisku zinību jomu nepieciešamību, Cicerons to pamato ar plaša praktiskā izmantojuma iespējām. Akadēmiskās zināšanas var izrādīties lietderīgas praktiskajā darbībā – jurisprudencē, politikā, militārajā jomā –, nodrošinot intelektuālo pārākumu salīdzinājumā ar mazāk zinošajiem kolēģiem un juridiskā vai politiskā vārdu kaujā uzveicot savu mazāk izglīto pretinieku (Grube 1995, 171, 174–175; Walker 2000, 80–83).

Arī savā oratora izglītošanas modelī filozofijai Cicerons nešaubīdamies ierāda paliekošu vietu (Cicero 2001b, 14–17), sakot, ka *par ..*

oratoru .. nevar kļūt bez filozofijas zināšanām, .. jo bez tām neviens nevar plaši un izvērsti runāt par dažādām nozīmīgām lietām (Cicero 2001b, 14). Šīs nozīmīgās lietas ir reliģija, nāve, dievbijība, dzimtenes mīlestība, labais un ļaunais, tikums un netikums, pienākums, sāpes, bauda, prāta satraukumi un maldības (Cicero 2001b, 118). Filozofijas zināšanām ir arī praktiskais aspekts – tās oratorā veidos prasmes klausītājus pārliecinot uzrunāt, viņus aizkustināt un iespaidot (Cicero 1942a, 1.219). Savus argumentus Cicerons papildina ar faktiem no reālās dzīves. Piemēram, traktātā *Orators* (Cicero 2001b, 15) Cicerons piemin izcilus runātājus, kuru runas prasmi bagātinājušas zināšanas filozofijā, – Periklu (*Pericles*, c. 495.–429. g. p. m. ē.), kurš mācījies pie filozofa Anaksagora (*Anaxagoras*, c. 510.–428. g. p. m. ē.), un Dēmostenu (*Demosthenes*, 510.–428. g. p. m. ē.), kurš mācījies pie filozofa Platona (*Plato*, 424./423.– 348./347. g. p. m. ē.).

Zinību jomas nozīmīguma atzinums savijas ar pragmatisko izmantojuma aspektu, kad Cicerons runā par vēsturi. No vienas puses, vēsture ir *lieciniece laikiem, patiesības gaismā, atmiņas iedzīvinātāja, senatnes vēstnese* (Cicero 1942a, 2.36), un Cicerons patētiski izsaucas:

Patiesi, nezināt to, kas noticis pirms tavas dzimšanas, nozīmē vienmēr būt bērnam. Kas ir cilvēku dzīve, ja atmiņas par sendienām to nesavij ar senču dzīvi? (Cicero 2001b, 120)

Turpinājums ir prozaisks. Vēstures zināšanas oratoram ir noderīgas – sendienu pieminējums un senatnes piemēri runai piešķirs iespaidīgumu un pārliecinātspēju, kā arī priecēs klausītājus. Tomēr plašas vēstures zināšanas oratoram nebūt nav nepieciešamas – pietiekams materiāls vēstures apguvei, kā norāda Cicerons, ir viņa drauga Atika (*Titus Pomponius Atticus*, 112./109.–35./32. g. p. m. ē.) sarakstītais Romas vēstures kompendijs (Cicero 1928, 1.5).

Vēl izteiktāk praktiskā izmantojuma aspekts uzsvērts, kad Cicerons runā par ētikas – dzīves un tikumu zinības – apguvi (Cicero 1942, 1.68–69). Ētikas zināšanas dos iespēju oratoram izprast un ietekmēt savu klausītāju emocijas, kā arī mācīs runāt par mūžam nemainīgām tēmām – par dieviem, dievbijību, saskaņu, draudzību, par kopīgajām pilsoņu, cilvēku un tautu tiesībām, par taisnīgumu, savaldību, dvēseles diženumu un visa veida tikumu (Cicero 1942, 1.56).

Pārliecība par loģikas un dabas zinātnes nepieciešamību Ciceronam veidojas pakāpeniski. Traktātā *Par oratoru* viņš uzskata, ka orators bez šīm zinībām var iztikt (Cicero 1942a, 1.68). Vēlāk traktātā *Orators*

Cicerons saskata šo zinību praktiskā izmantojuma iespējamību. Loģika ir noderīga diskusijā (Cicero 2001b, 114, 118), bet dabas zinātne – debesu ķermeņu pārzināšana – ļaus attīstīt cildenāku izteiksmes veidu (Cicero 2001b, 119).

Interesantas Cicerona izglītības modelī ir atziņas par jurisprudences apguves nepieciešamību. Tiesību zināšanas oratoram, kurš uzstājas tiesā, liekas pašsaprotamas. Tomēr, kā redzams pēc Cicerona tekstiem, tā tas nebija. Rētorikas skolās jurisprudences netika mācīta. Nereti prāvnieki bija gatavi tiesāties par likuma burtu, bet viņi nesaprata likuma būtību, vai arī viņiem nebija pietiekama priekšstats par tiesas procesu (Clarke 1996, 57). Tādēļ Cicerons uzsver, ka nekas oratoram nav tik apkaunojošs kā likumu nezināšana (Cicero 2001b, 120; Cicero 1942, 1.169, 173, 184).

Liekas, ka pat šāds uz praktiskā izmantojuma potenciālo nepieciešamību orientēts izglītības modelis romiešiem ir novitāte, kuru sabiedrība neizprot un nav gatava pieņemt, vismaz ne pilnībā. Citādi nevar izskaidrot Cicerona centienus atkal un atkal mēģināt rast argumentus, lai pārliecinātu lasītājus, ka izglītības modelī ir jāparedz akadēmiskas studijas.

Labs piemērs šajā sakarā ir kāda epizode traktātā *Par oratoru*.

Krasam, kurš apgalvo, ka oratoram ir nepieciešamas plašas akadēmiskas zināšanas, iebilst sarunas biedri Skaivola un Antonijs. Skaivola uzskata, ka praksē plašu vispārēju zināšanu ideāls nav sasniedzams un ka oratoram ir labi jāpārzina tieslietas. Antonija skatījumā oratoram ir jābūt spējīgam prasmīgi lietot daiļrunu tiesu zālēs un politiskajās sapulcēs, un viņš noraida Krasa uzskatu, ka orators ir cilvēks, kurš ir spējīgs labi runāt par jebkuru tēmu. Protams, ir jābūt pietiekami zinošam par iztīrājamo tēmu, bet dziļas zināšanas nav nepieciešamas. Kā par sevi saka Antonijs, viņš brīvajā laikā lasot vēsturnieku, filozofu un dažu dzejnieku darbus, lai viņa runa no šī materiāla iegūtu krāsainību, tieši tāpat kā viņa seja, staigājot saulē, iegūst iedegumu. Citādi viņš pievērsot maz uzmanības šādiem tekstiem (Cicero 1942a, 2.59–61).

Nobeigumā ir jāatgriežas pie sākumā uzdotā jautājuma, vai pragmatisms izglītībā, orientācija uz t. s. „darba tirgus prasībām” un akadēmiskās izglītības vērtības apšaubīšana ir mūsdienu novitāte vai antīkās pasaules mantojums. Cicerona teksti parāda, ka tā ir likumsakarība pragmatiski noskaņotā sabiedrībā. Tādēļ Cicerona uzskatiem par izglītību ir traģiska pieskaņa. Teorētiski atzīdams par optimālu Isokrata akadēmiskās izglītības idejas un runas mākslas apvienojumu, Cicerons šo ideālu ir spiests pielāgot sava laika realitātei. Realitāte prasa zināšanas

un prasmes, kurām ir praktisks izmantojums. Akadēmiskai izglītībai ir pakārtota nozīme.

ATSAUCES

- ¹ Filons no Larisas – grieķu filozofs, Romā lasījis lekcijas par rētoriku un filozofiju. Darbi nav saglabājušies.
- ² Antiohs no Askalonas – grieķu filozofs. Cicerons pie viņa mācījies Atēnās. Darbi nav saglabājušies.
- ³ Apollonijs Molons – ļoti slavens grieķu rētorikas skolotājs un orators, rētorikas skolas Rodas salā izveidotājs un vadītājs.

BIBLIOGRĀFIJA

Antīkie avoti

- Cicero. Letters to Atticus. *Cicero. Volume XII. Letters to Atticus 1–89.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1999.
- Cicero. Letters to Friends. *Cicero. Volume XXV. Letters to Friends 1–113.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 2001a.
- Cicero. On Invention (De Inventione). *Cicero. Volume II. On Invention (De Inventione). The Best Kind of Orator De Optimo Genere Oratorum). Topics (Topica).* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1949.
- Cicero. On the Laws (De Legibus). *Cicero. Volume XVI. On the Republic (De Re Publica). On the Laws (De Legibus).* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1928.
- Cicero. On the Orator (De Oratore). *Cicero. Volume III. On the Orator (De Oratore). Books 1–2.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1942a.
- Cicero. On the Orator (De Oratore). *Cicero. Volume IV. On the Orator (De Oratore). Book 3. On Fate (De fato). Stoic Paradoxes (Paradoxa Stoicorum). On the Divisions of Oratory (De Partitione Oratoria).* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1942b.
- Cicero. Orator. *Cicero. Volume V. Brutus. Orator.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 2001b.
- Herodotus. The Persian Wars. *Herodotus. The Persian Wars. Volume I. Books 1–2.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1920.
- Isocrates. Antidosis. *Isocrates. Volume II. On the Peace. Areopagiticus. Against the Sophists. Antidosis. Panathenaicus.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1929a.
- Isocrates. Panathenaicus. *Isocrates. Volume II. On the Peace. Areopagiticus. Against the Sophists. Antidosis. Panathenaicus.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1929b.
- Thucydides. History of the Peloponnesian War. *Thucydides. History of the Peloponnesian War. Volume I. Books 1–2.* Cambridge – Massachusetts – London – England : Harvard University Press, 1928.

Zinātniskā literatūra

- Clarke, M. L. *Rhetoric at Rome. A Historical Survey.* London – New York : Routledge, 1996.

Grube, G. M. A. *The Greek and Roman Critics*. Indianapolis – Cambridge : Hackett Publishing Company, 1995.

Walker, J. *Rhetoric and Poetics in Antiquity*. Oxford : Oxford University Press, 2000.

Vita Paparinska, University of Latvia, Latvia

PRAGMATISM IN EDUCATION – MODERN NOVELTY OR LEGACY OF THE ANTIQUITY?

The article discusses current pragmatism in education against the background of classical sources – the famous Roman orator Cicero's treatises *De Oratore* and *Orator* – to identify the aims and contents of education in the cultural space of Ancient Rome.

The scope and content of Cicero's own knowledge is the basis for comparison, reference and juxtaposition to show the orator the necessary knowledge and skills. Recognizing that his own learning is unique and not comparable to the education of an average Roman, as well as admitting the limitations of the Roman system of education of his time in the area of rhetorical skills, Cicero offers an education model in which the art of speech is aligned with the general, i.e. academic sciences (philosophy, ethics, logic, history, natural science, law). In describing the need for academic knowledge, Cicero supports this idea with its wide applicability in practice – in law, politics, military affairs – thus securing one's intellectual superiority over a rival or an opponent.

Cicero's education model shows that, by admitting the optimal combination of academic education and rhetoric, Cicero subjects this alignment to the reality of his space and time, which requires practically applicable knowledge and skills. In this model of education, academic knowledge is of a secondary importance.

HARIJS TUMANS

Latvijas Universitāte, Latvija

HELLĒŅU DISKUSIJAS PAR *PAIDEIJU*

Īss kopsavilkums

Šajā rakstā piedāvāts īss pārskats par to, kā laika gaitā mainījās seno grieķu priekšstati par *paideiju* un kādas asas diskusijas grieķu kultūras telpā izraisīja izmaiņas izpratnē par izglītību. Sākotnēji šī tēma nekādus jautājumus neizraisīja, jo grieķiem bija acīmredzami, ka *paideijas* būtība ir kalpot citiem cilvēkiem un audzināt viņus. Kā parādīja Verners Jēgers, līdz pat 5. gs. vidum p. m. ē. visa grieķu kultūra nodarbojās ar audzināšanu. Taču jaunās dzīves vēsmas izraisīja dziļas pārmaiņas domāšanas veidā, radot jaunas vērtības, kuras aktīvi sludināja sofisti. Sofisti ne tikai pauda jaunas idejas, bet arī radīja jaunu izglītības koncepciju, saskaņā ar to izglītība tika atrauta no audzināšanas, pārvērsta par profesionālu sagatavošanu, un par tās mērķi tika pasludināta naudas pelnīšana. Vairāki tā laika teksti rāda mums šo divu *paideijas* koncepciju konfrontāciju, bet visnopietnākā šo ideālu sadursme notika ideju cīņā starp sokratisko domu, kas pārstāvēja tradicionālo vērtību sistēmu, un jauno, savā būtībā postmoderno sofistisko ideoloģiju.

Atslēgvārdi: izglītība, audzināšana, vērtības, mērķis, kalpošana, pelnīšana.

Šeit *paideija* tiks saprasta plašākā nozīmē – ne tikai kā izglītība/izglītošanās, bet arī kā audzināšana, kas vienmēr, līdz pat neseniem laikiem, bija ļoti svarīgs un bieži vien pats svarīgākais izglītības uzdevums. Tādēļ hellēņu diskusijas par *paideiju* šajā kontekstā nozīmē diskusijas par audzināšanas/izglītības mērķiem un jēgu. Ilgu laiku grieķu kultūras telpā nebija publisku diskusiju par šo tēmu, jo acīmredzot *paideijas* būtība likās pašsaprotama. Īsumā to var formulēt ļoti vienkārši: mācīt krietnumu (*ἀρετή*). Kā parādījis Verners Jēgers savā slavenajā darbā *Paideia*, visa sengrieķu kultūra būtībā nodarbojās ar *paideiju* šādā izpratnē¹. Par svarīgāko mākslu, kā zināms, grieķi uzskatīja vārda mākslu, tādēļ tieši literatūra dod mums iespēju izsekot tam, kā Helladas zemē attīstījās priekšstati par *paideijas* mērķiem un uzdevumiem.

Tātad no pašiem pirmsākumiem ilgā laika posmā grieķu literatūra kalpoja krietnuma ideālam. Protams, izpratne par krietnumu laika gaitā mainījās, arī autoru izpratne varēja nedaudz atšķirties, tomēr palika spēkā vadošā tieksme – ar savu daiļradi būt noderīgam (t. i.,

audzinošam) citiem cilvēkiem. Piemēram, Homērs (8. gs. p. m. ē.) sludināja aristokrātisko krietnuma ideālu, savukārt Hēsiods (8. gs. p. m. ē.) uzstājās ar alternatīvām mietpilsoniskām vērtībām. Viens pirmajā vietā lika militāru krietnumu, bet otrs – taisnīgumu un godīgu darbu. Katrs no viņiem mācīja savu dzīves ideālu, un pārliecību abi smēlās savā iedvesmā, kurai bija sakrāls avots – Mūzas. Tajos laikos valdīja uzskats, ka dzejnieks saņem dzejas dāvanu no pašiem dieviem (Od., VIII, 44), tieši tādēļ viņš tiek īpaši godāts tautā (Od., XIII, 28)². Katrs no viņiem varēja teikt par sevi ar episkā dzejnieka Fēmija vārdiem: *kāds mūžīgais dzimstot man sirdī ielicis dažādas dziesmas*³ (Od., XXII, 347f). Tādā veidā arī Homērs un Hēsiods uzstājās kā dievišķās patiesības nesēji cilvēku pasaulē. Viņi audzināja vērtības, un tādēļ viņus patiešām var saukt par lielajiem grieķu skolotājiem⁴. Pie tam Homērs vēl nekādā veidā neizpauca savu personību, savu radošo *es*, taču Hēsiods uzstājās savā vārdā, jo viņu iedvesmoja viņa cēlās misijas apziņa – nest patiesību ļaudīm. Nav nejauši, ka mūsdienu pētnieki dažreiz salīdzina viņu ar Bībeles pravieti Amosu⁵.

Arhaikas laikmetā dzejnieki turpināja audzināt savos klausītājos krietnumu, katrs atbilstoši savai izpratnei un aktualitātei. Kallins (7. gs. p. m. ē.) un Tirtajs (7. gs. p. m. ē.) mācīja līdzpilsoņiem militāru drosmi un patriotismu, bet Alkajs (7. gs. p. m. ē.), Teognīds (6. gs. p. m. ē.) un Pindars (522./518.–448./438. g. p. m. ē.) dziedāja par aristokrātu krietnumu, pie tam Teognīds, kā zināms, visu savu dzeju veltīja jauneklīm Kirnam, kuram viņš mācīja dzīves mākslu. Savukārt Solons (640./635.–559. g. p. m. ē.) veltīja savu dzejnieka talantu savas polisas politiskajai audzināšanai, mācot tai pilsonisku krietnumu. Viņš arī uzņēmas pravieša lomu un savā didaktiskajā patosā apzināti atdarināja Hēsiodu⁶. Nav nejauši, ka arī likumus viņš vēlējās izdot vispirms poēmas formā (Plut. Sol., XIV) – tādā veidā viņš cerēja piešķirt likumiem sakrālu statusu, pasniedzot tos kā atklāsmes augļus. Starp citu, arī filozofi ilgu laiku ar tādu pašu mērķi ietēpa savus sacerējumus poētiskā formā, jo arī viņi uzstājās patiesības vēstnešu lomā.

Tātad arhaikas laikmetā dzejnieki un filozofi, proti, visi tie, kas rakstiski puda savas domas citiem, uzņēmas sabiedrības skološanas un audzināšanas funkciju. Viņi veltīja savu daiļradi sabiedrībai, mācot laikabiedriem savu izpratni par pasauli un lietām. Tādā veidā viņi realizēja katrs savu *paideiju*.

Protams, ne visi dzejnieki nodarbojās ar *paideiju*, un visai drīz pēc Hēsioda liriskā dzeja sāka pievērsties subjektīvu emociju attēlošanai,

bieži vien ar hedoniskiem motīviem. Šī dzeja vairs neko nemācīja un neaudzināja, tikai izklaidēja. Bet, ja par dzejas mērķi kļūst izklaide, tad nevar vairs būt runas par dzejnieka īpašo misiju. Tādēļ ir likumsakarīgi, ka arhaiskā laikmeta izskaņā un klasiskā laikmeta sākumā, kad liriskā dzeja, ar dažiem izņēmumiem, bija pārvērtusies par „vieglo žanru”, *paideijas* funkcijas pārņēma drāma.

Kā zināms, grieķu dramaturgi apstrādāja un pat modernizēja⁷ sen zināmos mītu sižetus, lai runātu par jautājumiem, kas bija aktuāli viņu klausītājiem. Risinot uz skatuves morālas dabas jautājumus, dramaturgi uzstājās kā tautas audzinātāji⁸, un no viņiem katru reizi tika sagaidīta kāda audzinoša pamācība.

Labs piemērs tam ir slavenais stāsts par Frīniha (6. gs. beigas – 5. gs. pirmā puse p. m. ē.) izrādi *Milētas ieņemšana*, kas tika uzvesta Atēnās 494. g. p. m. ē., t. i., pavisam drīz pēc pilsētas bojāejas karā ar persiešiem. Izrāde atstāja uz atēniešiem tik satriecošu iespaidu, ka visi skatītāji apraudājās. Mūsdienās tas tiktu atzīts par dramaturga spožu panākumu, bet toreizējie tiesneši autoram balvas vietā piesprieda prāvu naudassodu (1000 drahmu) un uz visiem laikiem aizliedza šīs lugas izrādīšanu (Hdt., VI, 21; Strab., XIV, 635). Tajā laikā pirmkārt tika vērtēta lugas audzinošā nozīme, tieši tādēļ Frīnihs tika sodīts par to, ka lika skatītājiem pārdzīvot sāpīgas izjūtas, aizkustināja viņus, bet atstāja auditoriju bez pozitīvas pamācības, t. i., bez *paideijas*. Tādēļ šī luga pat netika atzīta par mākslas darbu... Starp citu, iespējams, ka tas ir pirmais gadījums grieķu teātra vēsturē, kad dramaturgs bija atteicies no *paideijas* kā vadošā daiļrades principa.

Zīmīgi, ka ar *paideiju* nodarbojās ne tikai traģēdija, bet arī komēdija, kuras uzdevums žanra „viegluma” dēļ būtu izklaidēt, nevis audzināt. Tomēr, kā uzskatāmi parādīja Jēgers, Aristofana (444.–438.–387./380. g. p. m. ē.) daiļrade ir veltīta tieši *paideijai*⁹. Arī pats Aristofans kādā savā lugā apgalvoja, ka cenšas būt noderīgs saviem skatītājiem un iemācīt viņiem ko labu, ka „vieglais” žanrs viņam nav šķērslis, jo *patiesību zina arī komēdija* (Aristoph. Acharn., 500).

Principā šo pašu uzstādījumu var atrast arī klasiskā laikmeta prozā, vispirms vēsturnieku sacerējumos. Hērodots (ap 484.–425. g. p. m. ē.) rakstīja savu slaveno *Vēsturi*, lai neietu zudumā svarīgas ziņas par helēņu un barbaru darbiem, kas var būt pamācošas cilvēkiem (Hdt., I, 1). Tāpat arī Tūkidīds (ap 450.–399./396. g. p. m. ē.) rakstīja *Vēsturi*, lai viņa lasītāji varētu gūt kādu labumu (Thuc., I, 22, 4). Vēlāk, kad klasiskās

drāmas spožums norietēja, *paideijas* karogu pacēla filozofiskā proza, kas mācīja cilvēkiem *mākslu dzīvot*.

Vārdu sakot, slavenie grieķu dzejnieki, dramaturgi, vēsturnieki un filozofi savā daiļradē nodarbojās ar *paideiju*, cenzdamies iemācīt saviem laikabiedriem tās patiesības, kuras paši bija sapratuši. Visi viņi vairāk vai mazāk, vienā vai citā veidā mācīja cilvēkus dzīvot, un visus viņus vienoja kopīgs uzdevums – būt noderīgiem citiem cilvēkiem, visai sabiedrībai vai vismaz kādai tās daļai. Visa mācība tika būvēta uz klasiskās krietnuma koncepcijas bāzes. Faktiski tāds arī toreiz bija radošās darbības galvenais uzdevums – mācīt cilvēkiem krietnumu, mācīt viņiem dzīvot, un tas nozīmē – realizēt *paideiju*.

Taču tieši klasiskajā laikmetā, kad grieķu kultūra sasniedza savu spožāko virsotni, tika problematizēta pati *paideija*, tās būtība un uzdevumi. Jau arhaikas laikmetā bija dzejnieki, kuri ne tikai pašu daiļradē bija atteikušies no vecās izpratnes par dzeju un tās uzdevumiem, bet arī atklāti kritizēja aristokrātisko vērtību sistēmu, kas bija tradicionālās *paideijas* pamats¹⁰. Arī grieķu drāma vēl tikai neilgu laiku noturējās pie tradicionālās *paideijas* principiem, un jau Euripīds (480.–406. g. p. m. ē.) – trešais no lielajiem traģiķiem – savā daiļradē no tiem atteicās. Viņš vairs nemācīja vecās vērtības un neaudzināja auditoriju, bet nodarbojās, kā mēs teiktu, ar „tīru mākslu”. Citi dzejnieki sekoja viņa piemēram, kā rezultātā Sokrats (ap 469.–399. g. p. m. ē.) Platona *Gorgijā* pilnīgi diskvalificēja laikmetīgo dzeju no *paideijas* viedokļa, pamatojot šo viedokli ar to, ka tā vairs nemāca tikumību, bet izdabā skatītājiem (Plat. *Gorg.*, 501e–502d). Viņa asā kritika un laikmetīgās dzejas noraidījums rāda, ka klasiskā *paideijas* koncepcija atradās dziļas krīzes stāvoklī – tika apšaubīta pati vecās *paideijas* orientācija uz cilvēka audzināšanu. Bija sācies racionālais laikmets, kas sludināja jaunas pragmatiskas vērtības un piedāvāja jaunu izglītības koncepciju. Šīs jaunās koncepcijas nesēji bija sofistī, kuri uzņēmās mācīt, bet ne vairs audzināt. Tātad audzināšana tika atrauta no izglītības jeb, citiem vārdiem, no izglītības tika izņemts morālais aspekts. Līdz ar to grieķu kultūras telpā ienāca diskusija par *paideiju*, tās mērķiem un uzdevumiem. Vispirms radās teksti, kas problematizēja *paideiju*, un ļoti drīz literatūrā sākās atklāta polemika par šiem jautājumiem.

Senākais teksts, kas tiešā veidā uzdod jautājumu par *paideijas* mērķiem un uzdevumiem, ir Aristofana komēdija *Mākoņi*, kas tika uzvesta 423. g. p. m. ē. Tajā parādīts jauns cilvēks, vārdā Feidipīds, kurš ir nonācis dzīves krustcelēs. Komēdijas kulminācijas ainā par viņu iestājas

cīņā divas personificētas figūras – Taisnība un Netaisnība (Aristoph. Nubes, 709–1105). Viena piedāvā jauneklīm iet tikumu un taisnības ceļu, bet otra – nekrietnu dzīves baudīšanas ceļu. Šis agons notiek brīdī, kad Feidipīds ir atnācis pie Sokrata ar mērķi iemācīties netaisnas runas mākslu, lai atbrīvotu tēvu no kreditoru vajāšanām. Tātad jauneklis ir nonācis dzīves krustcelēs, un šajā brīdī tiek risināts jautājums par to, kam viņš sekos – tikumībai un krietnumam, ko iemieso Taisnība, vai jaunmodīgajām sofistu gudrībām, kas liek atteikties no morāles, solot par to pārtikušu un patīkamu dzīvi. Zīmīgi, ka Taisnība tiek sakauta un Feidipīds izvēlas netaisnu, bet jautru un tīkamu dzīvi. Acīmredzot tā Aristofans bija novērtējis situāciju savā pilsētā... Lai kā būtu, mēs varam apgalvot, ka tas ir pirmais teksts, kurā implicētā veidā tiek risināts jautājums par audzināšanu (izglītību) un tās būtību. Faktiski grieķu pasaulē tā ir pirmā diskusija par šo tēmu.

Līdzīgi šis jautājums formulēts sofista Prodika (ap 465. – ap 395. g. p. m. ē.) slavenajā alegorijā par Hēraklu krustcelēs, ko atstāsta Ksenofons (Xen. Memorab., II, 1, 21–34). Alegorijā vēstīts par brīdi jaunā Hērakla dzīvē, kad viņš, nobriedis patstāvīgai dzīvei, apdomā dzīves ceļa izvēli. Pie viņa ierodas divas sievietes – viena ir cēla un atturīgi skaista, pieklājīga un kautrīga, baltās drēbēs, bet otra – kliegzoši skaista, ar kārdinošām formām, caurspīdīgās drēbēs, plaši atvērtām acīm un bagātīgi izrotāta. Protams, pirmā ir Tikumība, bet otrā – Netikumība. Viena sieviete aicina Hēraklu iet grūtu, bet skaistu taisnības, krietnuma un slavas ceļu saskaņā ar dieviem un cilvēkiem (Ibid., 27–28), savukārt otrā sola vieglu un patīkamu, baudu un izpriecu pilnu dzīvi, ko var nodrošināt prasme gūt izdevīgumu visur, kur vien iespējams (Ibid., 23–25). Kā redzams, arī šajā stāstā notiek agons starp abām ētikas personifikācijām (Ibid., 29–31), tikai šoreiz uzvar Tikumība un gala vārds paliek viņai (Ibid., 32–33). Principā tā ir līdzība par dzīves ceļa izvēli, bet vienlaikus tajā alegoriskā veidā tiek risināts tas pats jautājums par *paideijas* būtību. Šeit parādīta dilemma, kas bija aktuāla tā laika jauniešiem: mācīties krietnumu vai to, kā gūt praktisku labumu, pat ja tas tiek sasniegts nekrietnā ceļā? Principā tas ir jautājums par izglītības mērķiem un virzienu, jo visiem, uz kuriem attiecās *paideija*, bija jāizvēlas – mācīt/mācīties krietnumu vai izdevīgumu?

Vēlreiz šis jautājums aktualizēts Sofokla (485.–405. g. p. m. ē.) lugā *Filoklēts*, kas tika uzvesta Atēnās 409. g. p. m. ē. Šajā darbā izvēles priekšā nonāk Ahilleja atvase Neoptolems, vēl nepieredzējis jauniešis, kurš

nonācis liktenīgas izvēles priekšā: viņam ir jāizšķiras starp praktisku nepieciešamību, kas saistīta ar negodu, un tīru, neaptraipītu krietnumu. Jauneklim kopā ar Odiseju tiek uzticēts iegūt Filoktēta loku, bez kura ahaji nevar ieņemt Troju. Filoktēts jau deviņus gadus vientulībā dzīvo uz neapdzīvotas salas, kur viņš, ahaju pamests, cieš šausmīgas sāpes no savas brūces. Viņš ir nāvīgi apvainojies uz visiem ahajiem, un pierunāt viņu uz izlīgumu nav nekādas iespējas. Tādēļ Odisejs piedāvā Neoptolemam viltīgu plānu: viņam ir jāaiziet pie Filoktēta un jāmelo, ka viņš bēg no ahajiem viņu netaisnības dēļ (tādā veidā viņam ar viltu ir jānopelna vientuļnieka uzticība), izdevīgā brīdī jānozog loks un jādodas uz kuģi, kur viņu gaidīs Odisejs. Sākumā Neoptolems pretojas, teikdams, ka nav spējīgs uz nekrietnu rīcību, bet beigās viņš padodas Odiseja spiedienam. Pieredzes bagātais viltnieks Odisejs uzstājas kā īsts sofists, lietojot visus iespējamus argumentus: viņš sola jauneklim lielu slavu izdošanās gadījumā, bet vienlaikus arī glaimo un draud ar visu ahaju naidu un vajāšanām, ja viņš atteiksies. Stiprākais arguments ir nepieciešamība glābt ahaju karaspēku, jo bez Filoktēta loka visi viņu pūliņi un upuri pie Trojas mūriem būtu veltīgi.

Tātad Neoptolemam bija jāizvēlas starp racionāli pamatotu nepieciešamību, kas atstumj malā morāli, un pašu morāli, kas neatkarīgi no apstākļiem liedz krietnam cilvēkam rīkoties nekrietni. Objektīva nepieciešamība sākumā ņem virsroku, un Ahilleja dēls rīkojas pēc Odiseja plāna, taču sirdsapziņas pārmetumi neļauj viņam novest lietu līdz galam, viņš atzīstas Filoktētam un atdod nozagto loku viņam atpakaļ. Neoptolems izlemj palikt uz krietnuma ceļa un ir gatavs nest atbildību par savu izvēli. Pateicoties šādam jaunekļa lēmumam, situācija kopumā nonāk strupceļā, jo bez Filoktēta loka nevar piepildīties Trojas liktenis, kas jau iepriekš ir augstāko spēku noteikts. Tādēļ atbilstoši formulai *deus ex machina* no debesīm nolaižas Hērakls un paziņo visiem dievu gribu: Filoktētam ir jāatsakās no savām dūsmām un jādodas uz ahaju nometni, kur viņš taps dziedināts, nogalinās Parīdu un kopā ar Neoptolemu veiks lielus varoņdarbus, līdz beidzot Troja tiks ieņemta. Šāds fināls liecina, ka Sofokls nav redzējis konflikta atrisinājumu parastiem cilvēciskiem līdzekļiem.

Dabiski, ka lugas gaitā Neoptolems nonāk konfliktā ar Odiseju, kurš visiem spēkiem cenšas nepieļaut viņa izvēli par labu krietnumam jeb, kā to definē mūsdienu pētnieki, *atgriešanos pie savas patiesās dabas*¹¹. Šajā konfliktā viņi abi iemieso divus pretējus kultūras principus jeb divas pretējas *paideijas*. Formāli spriežot, lūgā tiek risināts praktiskas dabas

jautājums, t. i., konkrēta jaunieša izvēle konkrētā situācijā. Taču pēc būtības tas ir principiāls jautājums par *paideiju*. Kā atzīmē kritiķi, lugas sākumā, kad Odisejs pamāca Neoptolemu, viņi abi atrodas skolotāja un skolnieka situācijā¹². Vienlaikus tā ir kārdināšanas situācija, kurā jauns un nepieredzējis varonis tiek kārdināts un neiztur pārbaudījumu¹³. Tiek pārbaudīta jaunieša patiesā *paideija*, pakļaujot viņu spiedienam no neīstas, morāli nosodāmas *paideijas* puses, kas krietnumu upurē par labu lietderīgumam. Faktiski Sofokls šajā lugā parāda divu vērtību sistēmu konfrontāciju – tradicionālo, kas centrā liek aristokrātiska krietnuma kategoriju, un moderno, demokrātisko, kas visas lietas pakārto praktiskam labumam¹⁴. Šajos laikos cilvēkiem ir jāizvēlas starp abām šīm pozīcijām, un no viņu lēmuma ir atkarīga arī *paideijas* izvēle. Tagad ir jāizvēlas *paideija* – tradicionālā vai modernā, ar morāli vai bez tās, izglītība kopā ar tikumisko audzināšanu vai bez tās...

Pirmā atklātā diskusija par abām *paideijām* parādīta Aristofana komēdijā *Vardes*, kas tika uzvesta 405. g. p. m. ē. Šajā lugā Dionīss nokāpj pazemes valstībā, lai izvēlētos kādu no lielajiem dramaturgiem, kuram būtu jāatgriežas dzīvības gaismā, jo augšā, t. i., virszemē, labu dramaturgu vairs nav. Komēdijas kulmināciju veido Aishila un Euripīda vārdiskais agons pazemes valstībā. Šīs diskusijas laikā Aishils uzdod Euripīdam vissvarīgāko jautājumu: par ko tiek cildināti dzejnieki? Un saņem šādu atbildi:

Tik par saprātu, protams, un padomu gudru! Tik

Tāpēc mēs dzimtenē savā

Ļaudis labākus audzināt varam. (Aristoph. Ranae, 1009–1010; A. Ģiezena tulk.)

Uz šo vārdu pamata Aishils pārmet Euripīdam, ka viņš nav sekojis šim uzdevumam un ar savu dzeju esot pārvērtis ļaudis *par neliešiem īstiem*. Dionīss tūdaļ iesaucas, ka par to Euripīds ir pelnījis nāvessodu (Ibid., 1011–1014). Turpinot polemiku, Aishils apvaino Euripīdu cilvēku samaitāšanā (Ibid., 1069–1073) un vēlreiz formulē dzejnieka misijas būtību: *kā skolotājs mēdz vadīt un audzināt zēnus, tā jaunāko paaudzi – dzejnieks. Visu cēlu un daiļu pauž dzejnieks* (Ibid., 1055sq; A. Ģiezena tulk.). Var viegli ieraudzīt, ka šajos vārdos ir ļoti precīzi formulēti tradicionālie priekšstati par dzejas mākslas būtību: dzejnieks tiek pasludināts par skolotāju, kura uzdevums ir audzināt tautai krietnumu. Kā jau teikts, tas ir attiecināms uz jebkuru grieķu mākslu, bet īpaši uz vārda mākslu, un

visvairāk tieši dzeju. Tā diskusija par mākslas uzdevumiem pārvēršas diskusijā par *paideiju*. Ar Aishila vārdiem Aristofans izteica tradicionālās *paideijas* pašu būtību.

Tomēr pats publiskās polemikas fakts liecina par to, ka šajā laikā grieķu sabiedrībā tradicionālā *paideijas* izpratne tiek noliegta un pat apkarota. Lūzums, kas bija noticis grieķu kultūrā klasikas laikmetā, noveda pie tā, ka daudzi mākslinieki bija atteikušies no šī principa, un Euripīds bija to skaitā. Tieši tādēļ konservatīvi noskaņotais Aristofans polemizē ar Euripīdu gan šajā lugā, gan uzbrūk viņam arī citās savās komēdijās. Taču saprotams, ka Euripīds nebija pats radījis šo jauno izpratni par mākslu un *paideiju*, viņš bija tikai jauno uzskatu sekotājs. Jaunās ideoloģijas patiesie autori un sludinātāji bija sofistī. Viņi bija īsti vārda meistari, kas ceļoja pa visu grieķu pasauli, pārdodami savu gudrību par lielu naudu. Viņi bija rētorikas skolotāji, tātad profesionāli nodarbojās ar *paideiju*, tikai viņu *paideija* radikāli atšķīrās no tradicionālās. Konfrontācija starp abām ideoloģijām bija neizbēgama, un liktenis bija sarūpējis sofistiem divus ģeniālus oponentus, tradicionālo vērtību aizstāvjus – Sokratu un Platonu (428./427.–348./347. g. p. m. ē.). Viņu polemika ar sofistiem maksimāli skaidri un izvērsti atklāja abu *paideijas* koncepciju principiālās atšķirības.

Protams, situācija ar avotiem ir tāda, ka mums ir grūti nodalīt Sokratu no Platona, un šodien katram, kas raksta par Sokratu, ir jāformulē sava pozīcija šajā jautājumā¹⁵. Neielaižoties garās debatēs par šo tēmu, teikšu, ka, manuprāt, Sokrats ir atrodams Ksenofonta (444.–356. g. p. m. ē.) *Atmiņās*¹⁶ un Platona agrīnajos jeb t. s. *sokratiskajos dialogos*¹⁷. Nav šaubu, ka Sokrats polemizēja ar sofistiem mutiski sarunu laikā, bet Platons darīja to pašu savos sacerējumos. Bet pat neatkarīgi no tā, kā mēs risinām jautājumu par Sokrata un Platona identitāti, šajā gadījumā svarīgākais fakts ir tas, ka jautājumā par *paideiju* viņi pauda vienotu konservatīvu pozīciju. Tātad Sokrata diskusija ar sofistiem, kā to apraksta Platons un Ksenofons¹⁸, atspoguļo reālu vērtību sadursmi.

Pirmais jautājums, kas tika diskutēts starp Sokratu un sofistiem *paideijas* sakarā, ir jautājums par studiju maksu. Kā zināms, Sokrats neņēma naudu par savām mācībām, turpretī sofistiem tas bija peļņas avots. Ksenofonta *Atmiņās* ir dialogs, kurā slavens sofists Antifons (5. gs. p. m. ē., otrā puse) uzbrūk Sokratam par to, ka viņš neņem maksu par savām nodarbībām. Faktiski tās ir divas sarunas un divas argumentācijas: pirmajā reizē Antifons pārmet Sokratam nožēlojami

trūcīgo dzīvesveidu (Xen. Memor., I, 6, 3), bet otrajā reizē viņš jau lieto smalku sofismu un uzstājas ar šādu apgalvojumu: tā kā visām lietām ir cena, bet Sokrats neņem naudu par savām mācībām, tas nozīmē, ka viņš pats neuzskata tās par kaut cik vērtām, tāpat tās tiešām nav neko vērtas (Ibid., 11–12). Uz pirmo tēzi Sokrats atbild, ka, neņemdam naudu no mācekļiem, viņš saglabā savu brīvību un nav spiests runāt, ar ko nevēlas, turpretī sofistam ir jāatstrādā sava nauda (Ibid., I, 6, 4–5). Tam seko arī izvērstis teksts par savaldības un pieticības tikumiem (Ibid., I, 6, 6–10). Savukārt otro tēzi viņš atspēko, pret sofismu lietojot vēl smalkāku sofismu: vispirms viņš pielīdzina zināšanas skaistumam, bet pēc tam salīdzina tirgošanos ar zināšanām ar tirgošanos ar skaistumu, t. i., miesu: *ja kāds savu skaistumu kuram katram pārdod par naudu, to sauc par prostitūtu (πόρνη)... Tāpat tas ir ar zināšanām: cilvēkus, kas tās kuram katram pārdod par naudu, sauc par sofistiem* (Ibid., I, 6, 13; Ā. Feldhūna tulk.). Pats par sevi Sokrats norāda, ka viņš gūst baudījumu nevis no miesīgām izpriecām, bet no apziņas, ka pats kļūst labāks un dara labākus savus draugus (Ibid., I, 6, 9). Šeit ir jāatzīst, ka Sokrats trāpīja tieši desmitniekā, jo tradicionālo vērtību sistēmā vēl vairāk pazemot sofistiku nebija iespējams¹⁹. Lai to saprastu, ir jāatceras, ka grieķu kultūrā ne tikai prostitūcija tika kvalificēta kā zema nodarbe, bet arī jebkurš algots darbs tika uzskatīts par apkaunojošu lietu un nebrīves pazīmi²⁰.

Ir labi redzams, ka šajā īsajā diskusijā par studiju maksu saduras ne tikai divas dažādas attieksmes pret *paideiju*, bet arī divas pretējas vērtību sistēmas. Sokrats pārstāv tradicionālo grieķu kultūras pozīciju, un viņa pasaules uzskatā pirmo vietu ieņem morāles kategorijas, taču Antifonta vērtību sistēma ir visai moderna, un tajā par vērtīgu tiek atzīts tikai tas, kas var tikt izmērīts ar naudu un pārdots²¹. Pie tam šī vērtību sistēma piemita ne tikai viņam, bet arī citiem sofistiem, kuri profesionāli tirgojās ar savām zināšanām. Par to var pārliecināties, lasot Platona dialogus.

Piemēram, *Hipijā Lielākajā* slavens sofists lielās ar to, ka viņš pelna vairāk par citiem, ieskaitot dižāko no sofistiem – pašu Protagoru (Plat. Hipp. Maior, 282e). Turpat tiek pastāstīts, ka arī citi vareni sofisti, tādi kā Gorgijs (483.–380. g. p. m. ē.) un Prodiks, pelna lielu naudu ar savu gudrību, pat lielāku nekā citu arodu meistari (Ibid., 282b–d). Sokrats ironiski pajoko par to un secina, ka atbilstoši daudzu cilvēku viedoklim par gudru tiek atzīts vienīgi tas, kurš ir gudrs pats priekš sevis, no kā izriet, ka gudrs ir tas, kurš pelna daudz naudas (Ibid., 283b). Tādā veidā viņš īsi noformulē sofistu darbības būtību, un Hipijs viņam klusējot piekriņ.

Dialoga beigās, kad Sokrata spriedumi par to, kas ir skaisti un kas nav, Hipiju ir pamatīgi sakaitinājuši, viņš kodolīgi noformulē sofistikas patieso *credo*: par skaisto viņš uzskata māku uzstāties ar labu, skaistu runu, pārliecināt klausītājus un aiziet prom ar balvu, turklāt ne niecīgu, bet vislielāko (Ibid., 304b). Tādā pašā stilā arī Gorgijs skaidro Sokratam rētorikas mākslas uzdevumus: viņaprāt, šī māksla ir vajadzīga, lai pārliecinātu cilvēkus sapulcēs un tiesās, bet pārliecinot – valdīt pār viņiem un pelnīt naudu (Plat. Gorg., 452e). Nauda ir kļuvusi par daiļrunības mērķi tādēļ, ka tā stāv pirmajā vietā sofistu vērtību sistēmā. Tādēļ uz jautājumu, kas ir skaisti, Hipijs atbild, ka vispirms tas ir būt bagātam, tad veselam utt. (Plat. Hipp. Maior, 291d). Savukārt dialogā *Menons* Gorgija skolnieks, definēdams labumu, atzīst, ka labums ir sakrāt zeltu un sudrabu, iegūt godu un varu valstī (Plat. Meno., 78c). Nav brīnums, ka *Sofistā* Platona Sokrats definē sofistiku kā bagātu jauniešu medības, kā tirgošanos ar zināšanām un vispār kā naudas pelnīšanas veidu ar vārdiem (Plat. Soph., 223b, 224d, 226a).

Kā zināms, sofisti darbojās pilnīgā saskaņā ar šiem principiem: viņi ceļoja pa visu Helladu, gan pārdodami savas zināšanas un prasmes, gan uzstājoties ar runām, gan mācot. Mūsu rīcībā ir fakti, kas liecina par viņu panākumiem. Tā, piemēram, ir zināms, ka Gorgijs uzcēla sev Delfos zelta statuju (Paus., VI, 17, 7; Athen., XI, 505d; Cic. De orat., III, 32, 129), kas, bez šaubām, ir lielas bagātības rādītājs. Vēl jo vairāk – Plīnijs apgalvo, ka Gorgijs bija pirmais, kas pats sev uzcēla zelta statuju svētnīcā (Plin. Hist. Nat., XXXIII, 83). Šajā gadījumā tā ir arī liecība viņa godkāribai un augstprātībai (*ὑβρις*) vai pat bezkaunībai. Vēl par Gorgiju un Hipiju stāstīts, ka viņi mēdza uzstāties purpura mantijās (Ael. Hist. Var., XII, 32), kas arī ir lielas greznības rādītājs. Katrā ziņā tas viss saskan ar to, ko mēs redzam Platona dialogos²². Tādēļ nav brīnums, ka ne tikai Antifonts, bet arī citi sofisti pārmeta Sokratam viņa nabadzību. Tā, piemēram, Platona dialogā *Gorgijs* viņi cildina naudas un varas spēku un iesaka Sokratam pamest savas tukšās runas un ņemt piemēru no vareniem, slaveniem un bagātiem (Plat. Gorg., 483a ff, 486c). Sokrats atbildēja viņiem savā stilā – ar vārdiem par atturību, par to, ka laime ir nevis naudā, bet taisnībā utt. (Ibid., 470e, 491e).

Tātad sofistu darbības mērķis ir nevis mācīt un audzināt, bet labi nopelnīt. Viņi lieto savas prasmes („gudrību”) un māca tās citiem tikai naudas dēļ. Viņu valodā tas nozīmē *būt gudram pašam priekš sevis*²³. Viņu *paideija* ir vērsta nevis uz skolnieka labumu, bet uz paša skolotāja

pašlabumu, t. i., peļņu. Tas uzrāda asu kontrastu ar visu iepriekšējo *paideijas* tradīciju, kas līdz šim veidoja grieķu kultūru, un saskaņā ar to katrs radošs cilvēks tiecās būt „gudrs” vispirms citiem cilvēkiem, proti, centās savā daiļradē audzināt citus vai vismaz būt citiem noderīgs. Tā vietā sofistī par gudrības mērauklu nolika naudu – tas pilnībā saskan ar mūsdienu populāro teicienu: *If you are so clever, show me your money.* Tātad sofistī bija ļoti moderni, un tas ļauj saprast mūsu laikmeta simpātijas pret viņiem. Starp citu, šajā kontekstā tradicionālais viedoklis par sofistiem kā par apgaismības un progresa nesējiem²⁴ šķiet nekorekts. Ņemot vērā viņu patiesos mērķus, pareizāk būtu saukt viņus par postmodernistiem. Galu galā arī mūsdienās arvien biežāk redzam, ka par augstskolas uzdevumu tiek uzskatīta naudas pelnīšana...

Pats par sevi saprotams, ka, pateicoties savam principiālajam uzstādījumam par naudas pelnīšanu, sofistī izmeta no klasiskās grieķu *paideijas* tās galveno sastāvdaļu – audzināšanu. Tas ir dabiski, jo audzināšanas mērķis ir tikums, bet, ja tikuma vietu ieņem nauda, tad nevar būt arī nekādas audzināšanas, ir iespējama tikai profesionāla apmācība. Pie tam tā arī var būt ļoti dažāda – ar morāli vai bez tās. Sofistī par lielu naudu mācīja iemaņas nopelnīt naudu ar rētorikas palīdzību neatkarīgi no morāles apsvērumiem. Citiem vārdiem, viņi gatavoja tādus pašus sofistus. Tāda bija viņu jaunā izpratne par *paideiju*. Kā redzams, tās pamatā ir pilnīga morālā brīvība²⁵. Sofistam visi līdzekļi ir labi, lai panāktu savu mērķi. *Gorgijā* to skaidri pasaka sofistī Pols, kurš Sokratam apgalvo, ka veiksmīgi cilvēki ir apskaušanas vērti neatkarīgi no tā, vai viņu rīcība ir bijusi taisnīga vai nē (Plat. *Gorg.*, 469e; 471a–d etc.). Pats Gorgijs uzskata, ka oratoram pat nav jāzina lietas būtība, par kuru viņš runā, svarīgākais ir pārliecināt klausītājus par to, kas viņam ir vajadzīgs. Jebkurā strīdā ar jebkuras nozares speciālistu orators būšot uzvarētājs, jo viņš prot pārliecināt, un tauta izvēlēsies nevis to ārstu, kurš ir lietpratējs, bet to, kurš pārzina vārda mākslu un var pārliecināt, ka viņš ir labākais. Dabiski, ka sekas sofistu neinteresē²⁶, jo viņa mērķis ir tikai nopelnīt. Turklāt tālāk tiek apgalvots, ka rētorikas skolotājs ir brīvs no atbildības par to, kā viņa skolnieki izmantos viņa mākslu (Plat. *Gorg.*, 456b–457b; 459b–c).

Citi avoti apstiprina šo Platona sniegto sofistu raksturojumu. Piemēram, par Protagoru (ap. 490. – ap. 420. g. p. m. ē.) tika stāstīts, ka viņš pelna lielu naudu, mācot, kā ar vārda mākslas palīdzību padarīt vāju argumentu par stipru (Diog. Laert., IX, 51; Aul. Gell., V, 3, 7)²⁷. Saprotams, ka šai mācībai nebija nekas kopīgs ar patiesību. Vārdu sakot,

sofisti paši lietoja savu daiļrunības mākslu bez morāles bremsēm un mācīja to darīt arī saviem skolniekiem. Šeit nav un nevar būt vieta morālei un audzināšanai, tātad *paideijai* tās klasiskajā izpratnē.

Kā jau minēts, pret sofistiem nostājās Sokrats un Platons – divi tradicionālās *paideijas* aizstāvji. Viņi abi pauž pārliecību, ka radošajam darbam ir jābūt brīvam no alkatības un vēršam uz to, lai nestu labumu cilvēkiem. Šī orientācija uz labuma nešanu cilvēkiem piešķir jebkurai mākslai audzināšanas funkciju, tātad padara to par *paideiju*. Balstoties uz šiem principiem, Platona dialogā *Protagors* tiek izvēsta diskusija par izglītības jēgu. Šeit jauniešiem, kurš grasās studēt pie Protagora, tiek uzdots jautājums, ko viņš grib iemācīties no dižā sofista. Noskaidrojas, ka jauniešiem pat nav priekšstats, par kāda veida gudrību viņš grasās maksāt naudu (Plat. *Protag.*, 312a–e). Tad Sokrats parāda, ka viņa dvēselei draud lielas briesmas, ja viņš nespēj pateikt, vai jaunās zināšanas nāks tai par labu vai par ļaunu, un ka to nezina arī paši sofisti, kuri braukā pa pasauli un piedāvā savas zināšanas pa labi un pa kreisi kā pārtikas tirgotāji, kuri tikai slavē savu preci, bet izvairās no jautājuma par tās lietderību (Ibid., 313a–314a). Tādā veidā Sokrats liek akcentu uz *paideijas* tikumisko nozīmi un padara krietnuma kategoriju par galveno vērtēšanas kritēriju. Tas ir viņa klajš izaicinājums sofistikai kā tādai.

Šī tēma tiek attīstīta dialogā *Gorgijs*, kurā ļoti spilgti parādīts Sokrata konflikts ar sofistiem, uzdodot jautājumu par rētorikas jēgu. Pēc tam, kad Gorgijs prezentē sofistu vērtību sistēmu, atklādam savus mērķus pelnīt un valdīt (Plat. *Gorg.*, 452e; līdzīgi: 454b–455a; 455b–459c), Sokrats pretnostata tai savu, morālē balstīto vērtību sistēmu. Viņš apgalvo, ka visas mākslas ir jāvērtē pēc tā, vai tās nāk par labu vai par ļaunu cilvēkiem. Īstās mākslas ir tikai tās, kuras vērstas uz augstāko labumu (*ἐπι τὸ βέλτιστον* – Ibid., 503d), atšķirībā no dažādām zemākas dabas mākām, kas vērstas uz baudu un spēj tikai izdabāt un kaitēt (Ibid., 459b–465d). Sofistu runas māksla ir slikta tieši tādēļ, ka, izdabājot cilvēkiem, tā veicina viņu tikumisko degradāciju, tātad to vispār nedrīkst saukt par mākslu, bet labākajā gadījumā par kādu māku, līdzīgu pavāra mācai (Ibid., 459b–466b, 502c–503b). Līdz ar to par mākslu tiek pasludinātas tikai tādas mākas, kas dara cilvēkus labākus, proti, tādas, kas audzina un atbilst īstās *paideijas* sūtībai. Tiek secināts, ka jebkuras mākslas uzdevums ir audzināt tikumību, tātad darīt cilvēkus labākus (Ibid., 513e). No vienas puses, tas ir skolotāja uzdevums, bet, no otras puses, paša jaunā cilvēka, kurš vēlas mācīties, uzdevums.

Tādā veidā jautājums par intelektuālas darbības mērķiem pakāpeniski pāraug jautājumā par to, kā vispār dzīvot (Ibid., 500b)²⁸. Dialoga kontekstā tas izskan kā jautājums par dzīves jēgu kā tādu²⁹. Pie tam runa šeit ir ne tikai par izvēli starp aktīvu dzīvi un filozofisku dzīvi³⁰, bet arī par galveno dzīves orientieru izvēli. Rezultātā izvēle starp sofistisko rētoriku un patieso rētoriku Sokratam un Platonam nozīmē izvēli starp netikuma un tikuma ceļu. Vienlaikus tā ir izvēle starp patieso *paideiju* un neīsto. Vārdu sakot, tā ir tā pati izvēles situācija, kuru aprakstīja Aristofans *Mākoņos*, Sofokls *Filoktētā* un Prodiks savā līdzībā par Hēraklu. Nav šaubu, ka tikumiskā pagrimuma laikos, ko piedzīvoja toreizējās Atēnas, tas bija ārkārtīgi aktuāls jautājums.

Pats par sevi Sokrats saka, ka viņš vienmēr vada savas sarunas tikai augstākā labuma dēļ (*πρὸς τὸ βέλτιστον*) un nekad – izdabāšanas vai baudas dēļ kā sofisti (Plat. Gorg., 521e). Būtībā to pašu, tikai citiem vārdiem Sokrats saka Ksenofonta *Atmiņās*. Tur, atbildējis uz Antifonta pārmetumu par naudas neņemšanu un nosaucis sofistu mākslu par prostitūciju, viņš turpina: *bet par tādu, kas citam, kurā saskata labas dotības, māca ko labu, ko zina pats, un iegūst viņu par savu draugu, spriežam, ka viņš rīkojas tā, kā pienākas cildenam un krietnam vīram* (Xen. Memor., I, 6, 13; Ā. Feldhūna tulk.). Kā redzams, šajos vārdos Sokrats noformulē īstās *paideijas* uzdevumu – mācīt citiem *to labo, ko zina pats*. Tā rīkojas arī viņš pats, mīlēdams savus draugus un cenzdamies darīt visu, lai veicinātu viņu tikumisko attīstību (Ibid., I, 6, 14).

Tātad Sokrats pasludina sevi par skolotāju, kurš, mācot citiem tikumu, kalpo *paideijas* augstajam ideālam. Acīmredzot, reaģēdams uz sava laika sabiedriskajām realitātēm, ideoloģiskās cīņas apstākļos ar sofistiem viņš savā *paideijā* uzsver tieši tikumības audzināšanu, uzskatot to par pašu galveno visā izglītībā. Tā izpaudās Sokrata dzīves jēga un misija: kļūt labākam pašam un censties darīt labākus arī citus sev apkārt. Ja sofisti ir gudri „paši priekš sevis”, tad Sokrata gudrība kalpo citiem. Tas nozīmē, ka viņš veltīja sevi audzināšanai, t. i., tikumības mācīšanai³¹. Platona *Apoloģijā* viņš visu savu dzīvi raksturo kā nodarbošanos ar *paideiju*, kā kalpošanu cilvēkiem un savai valstij (Plat. Apol., 29d–30b, 36b–d; sk. arī: Gorg., 526d)³². Viņš ir pārliecināts, ka darīt to viņam ir likusi dievība un ka savās sarunās ar cilvēkiem viņš izpilda dievišķu misiju. Tātad viņa izpratnē *paideija* ir kalpošana cilvēkiem, bet kalpošana, kā zināms, ir upurēšanās, nevis pelnīšana. Taču upurēšanās var prasīt arī paša dzīvi, un uz Sokratu tas attiecas pilnā mērā – viņš bija uzticīgs

savai misijai līdz nāves stundai un izvēlējās labāk mirt nekā atteikties no tās... Pēc viņa nāves diskusijas par *paideiju* nemanāmi apklusā, jo divas izšķirošās pozīcijas tika definētas reiz un uz visiem laikiem, un turpmāk katram atlika tikai izvēlēties savu *paideijas* veidu un dzīves ceļu atbilstoši savai vērtību sistēmai...

Rezumējot var secināt, ka grieķu priekšstati par *paideiju* laika gaitā piedzīvoja nozīmīgu evolūciju, kā rezultātā sākotnējo vienprātību nomainīja divu radikāli pretēju viedokļu polemika. Vispirms dramaturgi, atbildot uz laika prasībām, uz skatuves uzdeva jautājumu par *paideijas* jēgu, bet vēlāk sofistu – Sokrata/Platona diskusija par divām *paideijas* koncepcijām pārvērtās īstā konfrontācijā. Sofistu koncepcija balstījās uz viņu jauno vērtību sistēmu, kurā centrālo vietu ieņēma nauda un praktiskie panākumi, bet ne morāle. Viņu *paideija* kalpoja paša labumam un panākumu gūšanai. Iepretī tam Sokrats un Platons attīstīja tradicionālo izpratni par *paideiju*, interpretējot to galvenokārt kā tikumisko audzināšanu un kalpošanu cilvēkiem. Šī pozīcija balstās uz reliģisko vērtību sistēmu, lai arī viņu abu reliģiozitāte būtiski atšķīrās no grieķu tradicionālās dievbijības. Tātad Sokrata un sofistu polemika savā būtībā bija divu pasaules uzskatu konfrontācija. Tas nozīmē, ka lūzums bija noticis ne tikai *paideijas* izpratnē, bet kultūrā kopumā. Mainījās ne tikai dzīves apstākļi, bet fundamentālas vērtības. Vecos ideālus nomainīja jauni. Sofisti gāja jaunā laikmeta avangardā, likdami teorētisko pamatu jauno vērtību pasaulei. Viņu darbība iezīmēja kultūras lūzumu, kuru mēs varam nosaukt par savdabīgu „grieķu modernizāciju”. Šī „modernizācija” skāra visas dzīves jomas – politiku, ekonomiku, sociālo sfēru, kultūru. Viena no tās izpausmēm bija arī jaunā izpratne par *paideiju* un tās jēgu.

Taču vecā pasaule un vecā vērtību sistēma nepadevās un ieguva jaunu interpretāciju un jaunu dzīvi Sokrata idejās un Platona darbos. Rezultātā hellēņu diskusijas par *paideiju* atklāj mums ne tikai priekšstatu evolūciju par izglītību un audzināšanu, bet arī paver iespēju dziļāk saprast tā kultūras lūzuma jēgu, kas bija noticis klasiskā laikmeta Hellādā. Kopš tā laika un līdz šai dienai katram, kas nodarbojas ar radošu darbu, ir jāatbild sev pašam uz jautājumu: kam kalpo viņa daiļrade – viņam pašam vai citiem cilvēkiem, t. i., *paideijai*? Un, protams, tagad, kad izglītības sistēma stāv kārtējo reformu priekšā, mums kā nekad ir aktuāls seno grieķu diskutētais jautājums par izglītības mērķiem – vai tai ir jākalpo *paideijas* cēlajiem ideāliem, vai arī tai ir jāklūst par naudas pelnīšanas instrumentu?

ATSAUCES

- ¹ Jaeger 1934. Turpmāk šis darbs tiek citēts no krievu tulkojuma: Ы́тереп 1997–2001.
- ² Par cieņu, ko baudīja dzejnieki, liecina šāda epizode Homēra eposā: kad Odisejs izrēķinājās ar preciniekiem, viņš atstāja dzīvu vienīgi dzejnieku Fēmiju un ziņņēs Medontu, par kuru bija lūdzis Tēlemahs (Od., XXII, 330–377).
- ³ Burtiski tas būtu tā: *dievs man ielika dvēselē dažādas dziesmas* (θεός δέ μοι ἐν φρεσὶν οἴμας παντοίας ἐνέφυσεν).
- ⁴ Ы́тереп 2001, 41–56.
- ⁵ Seybold, Ungern-Sternberg 1993, 215–239.
- ⁶ Sk.: Jaeger 1970, 7–31; Manuwald 1989, 12ff.
- ⁷ Tādā veidā tika radītas asociācijas ar mūsdienām, kas aktualizēja lugas problemātiku skatītāja acīs – sīkāk par to sk.: Easterling 1997, 22–25. Turklāt bieži vien traģēdiju tekstā tika iepītas norādes uz tā laika politiskajām aktualitātēm: Podlecki 1996. Sk. arī: Ehrenberg 1954, 12–24 etc.
- ⁸ Sīkāk sk.: Ы́тереп 2001, 127–154.
- ⁹ *Ibid.*, 196–210.
- ¹⁰ Sk.: Donlan 1973, 145–154.
- ¹¹ Egermann 1979, 6f; Ярхо 2005, 208.
- ¹² Roisman 2005, 92f; sal.: Melchinger 1979, 153.
- ¹³ *Ibid.*, 153f.
- ¹⁴ Protams, sociālais konteksts šeit ir acīmredzams: Neoptolems neapšaubāmi iemieso senu aristokrātisko pozīciju, taču Odisejs pārstāv jauna tipa racionālo pragmatismu jeb tā saucamo *demokrātisko skatpunktu* (*democratic viewpoint*) – sk.: Knox 1964, 122.
- ¹⁵ Kā trāpīgi atzīmējis Jēgers, problēmas sāls ir noteikt, no kuras vietas tekstā ir vairāk Platona nekā Sokrata: Ы́тереп 1997, 67. Sk. arī: Chroust 1957, 1ff; Guardini 1987, 12f, 80–99; Stone 1990, 17; Martens 1992, 13f; Böhme 1992, 17; Navia 1993; Wallach 2001, 86ff etc. Tā kā avoti sniedz mums neskaidru un brīžiem pat pretrunīgu ainu, netrūkst autoru, kuri cenšas ar vienu cirtieni pārcirst Gordija mezglu un visu literatūru par Sokratu pasludina par literāru fikciju, kas ļaujot mums runāt tikai par Sokrata tēlu, nevis par viņu pašu: Martens 1992, 13; Böhme 1992, 25f, 31; Gigon 1947, 14; Dupréel 1922; Fischer 1969; Waterfield 2009, 10ff; Пасел 2002, 107 etc. Šāda hiperkritiska pieeja man liekas nepieņemama, jo tā balstās nevis uz stingriem pierādījumiem, bet autoru brīvu interpretāciju, kuras pamatā ir „avotu vainas prezumpcija”.
- ¹⁶ Attieksme pret Ksenofonta liecībām parasti ir kritiska – sīkāk sk.: Jöel 1893–1901; Maier 1913, 20–77; Pleger, W. *Sokrates. Der Beginn des philosophischen Dialogs*. Hamburg, 1998, 80ff, 99; Chroust 1957, 2ff; Mosse 1999, 65; Böhme 1992, 29f; Colaiaco 2001, 2f, 17–21 etc.; Ы́тереп 1997, 54. Es piekriņu S. Sobolevksa viedoklim, kurš uzskatīja, ka Ksenofonta *Atmiņas* ir vērtīgs avots par Sokratu: Соколевский 1993, 285–291. Galvenais arguments par labu Ksenofontam ir tas, ka viņam nebija savas filozofijas, kuru viņš varētu ielikt Sokrata mutē. Turklāt viņa dialogi ir isi un vairāk izskatās pēc sarunu pierakstiem nekā garie un stipri literarizētie Platona dialogi. Fakts, ka Ksenofonts centās attaisnot savu skolotāju, vēl nenozīmē, ka viņš būtu melojis. Viņš rakstīja par lietām, kas bija labi pazīstamas plašai publikai, un varēja tikai izpušķot vai interpretēt, nevis melot. Pie tam, kā zināms, lai attaisnotu godīgu cilvēku no meliem, ir vajadzīga tikai patiesība, nevis citi meli.
- ¹⁷ Sk.: Burnet 1914; Maier 1913, 103f, 147f, 156; Pohlenz 1913; Guthrie 1971, 29–35; Pleger 1998, 96f; Benson 2000; Ы́тереп 1997, 108 c.l.a. Etc., etc., etc.
- ¹⁸ Protams, skeptiski noskaņoti pētnieki akcentē pretrunas Platona un Ksenofonta liecībās: Dorion 2006, 93–109. Taču jāņem vērā divas lietas: pirmkārt, abos tekstos ir vairāk sakrītību nekā pretrunu, otrkārt, tie paši fakti atkarībā no pētnieka pozīcijas var

tikt izskaidroti pavisam citā, pat pretējā veidā, jo visas interpretācijas ir atkarīgas tikai no paša zinātnieka subjektivitātes.

- ¹⁹ Maier 1913, 254.
- ²⁰ Jādomā, tas ir tādēļ, ka grieķi bija pieraduši vērtēt visas nodarbes vispirms no morālā viedokļa. Piemēram, ir labi zināms, kā klasiskie teksti slavē zemkopību par to, ka tā apmierina visas pilsoņu svarīgākās vajadzības, reizē arī stiprinot viņu miesu un garu. Šie paši teksti nosoda amatniecību un tirdzniecību par to, ka tās kaitē garīgai un fiziskai veselībai (Od., XVIII, 366–379; Xen. Oec., IV, 2–4; V, 1–12; Arist. Pol., 1277a 36 – 1277b 3; 1278a 6–7).
- ²¹ Tā informācija, ko mēs zinām par Antifontu, liecina, ka šāds domu gājiens patiešām varēja būt raksturīgs viņam: piemēram, ir saglabājies fragments no Platona (komēdiju autora, ne filozofa) komēdijas *Peisandrs*, kurā tiek apsmieta Antifonta alkatība (Ps. Plut. Antiph.). Turklāt Antifonts pauda radikālas, pat revolucionāras idejas (piemēram, ideju par visu cilvēku vienlīdzību pēc dzimšanas: *Fragm. 44B. Col. 2 DK*) un aktīvi nostājās pret dižciltīgiem aristokrātiem (sīkāk sk.: Лурье 2009; Суриков 2008, 77 с.л.). Tas viss raksturo viņu kā radikālas antiaristokrātiskās ideoloģijas pārstāvi. Ja tam pievieno vēl arī konkurences faktoru, tad Antifonta konfrontācija ar Sokratu, kurš aizstāvēja tradicionālās vērtības, kļūst ļoti likumsakarīga un dabiska. Kā zināms, Plūtāram pat slaveno tēlnieku un dzejnieku darbs liekas brīva cilvēka necienīgs (Plut. Per., II).
- ²² Protams, mūsdienās valdošā tendence ir noraidīt Platona liecības par sofistiem kā neobjektīvas un tēlot sofistus „baltus un pūkainus”, vienīgi kā speciālistus rētorikas un tiesību nozarē – sk.: Maier 1913, 198ff, 201ff; Martens 1992, 28f; Böhme 1992, 28; Irmscher 1985, 69; Johnson 1998, 203ff; Woodruff 2011, 37ff etc., etc. Tomēr liekas, ka tas ir pārspīlēti un ka mums nav pamata neticēt Platona liecībām. Protams, viņš asi polemizēja ar sofistiem, bet tas vēl nenozīmē, ka viņš būtu viņus apmelojis. Jāņem vērā tomēr tas apstāklis, ka mazas *face to face* sabiedrības apstākļos nav iespējams publiski apmēlot sabiedrībā labi pazīstamus cilvēkus bez negatīvām sekām pašam priekš sevis. Šādā situācijā cilvēks, kurš iesaistās publiskā polemikā ar citiem, ir spiests korekti atveidot savu oponentu argumentus. Platons bija nopietns autors un nevēlējās iegūt meļa vai Minhauzena reputāciju, tādēļ ir jādomā, ka viņš sniedz mums visai korektu informāciju par sofistiem. Viņš varēja sabiezināt krāsas, bet ne melot un sagrozīt faktus. Un uz kāda pamata mūsdienu pētnieki var apgalvot, ka viņi labāk pazīst sofistus nekā Platons? Tas viss liek domāt, ka mūsdienu pētnieku simpātijas pret sofistiem un antipātijas pret Platonu/Sokratu ir ideoloģiski nosacītas. Ir acīmredzami, ka sofistu pasaules uzskats ir ļoti tuvs mūsdienās valdošajam un ka Platona uzskati un vērtības ir krasā pretrunā ar mūsu uzskatu sistēmu.
- ²³ Vienā fragmentā no nesaglabājušās Euripīda traģēdijas ir šādi vārdi: *es neieredzu gudro, kurš nav gudrs priekš sevis* (*Fragm. 95 N.–Sn.*). Tā ir vēl viena liecība par labu tam, ka Euripīdam bija līdzīgi priekšstati par gudrību un radošu darbu kā sofistiem. Tas ļauj labāk saprast, kādēļ Aristofans tik ļoti viņam uzbruka savās komēdijās.
- ²⁴ Piemēram: Maier 1913, 241f, 253, 257f; Лоцев 2000, 11.
- ²⁵ Sk.: Romilly 2002, 134–161.
- ²⁶ Mūsdienās politkorektuma valodā šī sofistikas morālā bezatbildība tiek dēvēta par „ētiski neitrālo”, tīro mākslu jeb meistarību: Johnson 1998, 201, 204.
- ²⁷ Lai gan Protagors bija liels meistars šajās lietās, tomēr viens viņa skolnieks, vārdā Euatls, izrādījās vēl veiklāks par viņu un atrada veidu, kā ar vilšanās un rētorikas palīdzību nesamaksāt skolotājam pusi no solītās summas par apmācību (Aul. Gell., V, 10; Apul. Flor., XVIII; Diog. Laert., IX, 54). Tātad sofisti patiešām visvairāk vērtēja māku panākt savu mērķi bez jebkādiem morāles ierobežojumiem.
- ²⁸ Šis dialogs satur tik daudz principiālu uzstādījumu, ka to var uzskatīt par Sokrata (un sokrātiskās) domas manifestu. Tādēļ tas piesaista īpašu pētnieku uzmanību: Kahn 1983, 75–121; Klosko 1984, 126–139; Йереф 1997, 140–168. Etc., etc., etc.

- ²⁹ Protams, mūsdienās tiek mēģināts pierādīt, ka dialoga jēga ir cita, nekā liekas, izlasot pirmo reizi, un ka Kallikls – Sokrata galvenais oponents – nemaz nav tāds hedonists, kāds viņš liekas, un ka Sokrats grib teikt ne to, ko viņš saka, utt. – sk. piemēram: Stauffer 2002, 647f, 654ff. Taču, lasot šo dialogu bez ideoloģiskās ievirzes, visi šie prātuļojumi izskatās pēc nepamatotas sofistiskas rētorikas, kas cenšas ieraudzīt tekstā to, kā tur nav. Šķiet, ka tam visam ir tikai viens mērķis – padarīt sofistus vēl „baltākus un pūkainākus” un apšaubīt Sokrata autoritāti, parādot viņu pēc iespējas „ne tādu”, „neīstu”. Tomēr tas viss ir baltiem diegiem šūts.
- ³⁰ Šis *Gorgija* aspekts jau vairākkārt ticis apspriests, velkot paralēles ar Euripīda *Antiopi*, kur slavenajā Zeta un Amfiona dialogā tika uzdots šis jautājums: Nightingale 1992, 121–141; Stauffer 2002, 627–657; Фестюкьер 2009, 35 с.л.л.
- ³¹ Par audzināšanas vietu un nozīmi Sokrata sistēmā īpaši sk.: Ўтереп 1997, 59–100.
- ³² Starp citu, iespējams, ka tieši tādēļ Sokrats, atšķirībā no sofistiem, kuri klīda pa pasauli naudas meklējumos, nekad nepameta savu dzimto pilsētu, pat riskējot ar dzīvi. Tas kļūst saprotams, ja pieņemam, ka par savas dzīves jēgu viņš uzskatīja kalpošanu savai pilsētai.

BIBLIOGRĀFIJA

- Benson, Herman. *Socratic Wisdom*. New York, 2000.
- Böhme, Georg. *Der Typ Sokrates*. Frankfurt a. M., 1992.
- Burnet, Jones. *Greek Philosophy*. London, 1914.
- Chrout, Anton – Herman. *Socrates: Man and Myth*. London, 1957.
- Colaiaco, James A. *Socrates against Athens. Philosophy on Trial*. New York, 2001.
- Donlan, Walter. The Tradition of Anti – Aristocratic Thought in the Early Greek Poetry. *Historia*, 22, 1973, 145-154.
- Dorion, Lois – André. Xenophon's Socrates. S. Ahbel-Rappe, R. Kamtekar (Eds.). *A Companion to Socrates*. Blackwell, 2006, 93-109.
- Dupréel, Eugene. *La légende Socratique et le sources de Platon*. Bruxelles, 1922.
- Easterling, Patricia Elizabeth. Constructing the Heroic. Ch. Pelling (Ed.). *Greek Tragedy and Historian*. Oxford, 1997, 21-37.
- Egermann, Franz. *Vom Attischen Menschenbild. Arete und tragische Bewusstheit bei Sophokles und Herodot*. New York, 1979.
- Ehrenberg, Victor. *Sophocles and Pericles*. Oxford, 1954.
- Fischer, J. L. *The Case of Socrates*. Prag, 1969.
- Gigon, Olof. *Sokrates*. Bern, 1947.
- Guardini, Roberto. *Der Tod des Sokrates*. Mainz, 1987.
- Guthrie, William Keith Chambers. *Socrates*. Cambridge, 1971.
- Irmscher, Johannes. *Sokrates*. Leipzig, 1985.
- Jaeger, Werner. *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen*. Berlin, Bd. 1-3, 1934.
- Jaeger, Werner. Solon's Eunomia. W. Eisenhut (Hrsg.). *Antike Lyrik*. Darmstadt, 1970, 7-31.
- Jöel, Karl. *Der echte und xenophontische Sokrates*. Berlin, 1893-1901.
- Johnson, Steve. Skills, Socrates ad the Sophists: Learning from History. *British Journal of Educational Studies*, 46, 2, 1998, 201-213.
- Kahn, Charles. Drama and Dialectic in Plato's Gorgias. *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 1, 1983, 75-121.
- Klosko, George. The Refutation of Callicles in Plato's Gorgias. *Greece and Rome*, 31, 1984, 126-139.
- Knox, Bernard. *The Heroic Temper. Studies in Sophoclean Tragedy*. Berkeley, 1964.
- Maier, Heinrich. *Sokrates*. Tübingen, 1913.

- Manuwald, Bernd. Zu Solons Gedankenwelt. *Rheinisches Museum für Philologie*. Bd. 132, Heft 1, 1989.
- Martens, Ekkehard. *Die Sache Sokrates*. Stuttgart, 1992.
- Melchinger, Siegfried. *Die Welt als Tragödie. Aischylos, Sophokles*. Bd. 1. München, 1979.
- Mosse, Claude. *Der Prozess des Sokrates. Hintermänner, Motive, Auswirkungen*. Freiburg, 1999.
- Navia, Luis. *The Socratic Presence: A Study of the Sources*. New York, 1993.
- Nightingale, Andrea Wilson. Plato's Gorgias and Euripides' Antiope. *Classical Antiquity*, 11, 1992, 121-141.
- Pleger, Walter. *Sokrates. Der Beginn des philosophischen Dialogs*. Hamburg, 1998.
- Podlecki, Antony. *The Political Background of Aeschylean Tragedy*. München, 1996.
- Pohlenz, Max. *Aus Platos Werkezeit*. Berlin, 1913.
- Roisman, Hanna. *Sophocles. Philoctetes*. London, 2005.
- Romilly, Jacqueline de. *The Great Sophists in Periclean Athens*. Oxford, 2002.
- Seybold, Karl, Ungern-Sternberg, Jürgen von (Hrsg.). Amos und Hesiod. Aspekte eines Vergleichs. K. Raaflaub (Hrsg.). *Anfänge politisches Denkens in der Antike*. München, 1993, 215-239.
- Stauffer, Devin. Socrates and Callicles: A Reading of Plato's Gorgias. *The Review of Politics*. Vol. 64, Nr. 4, 2002, 627-657.
- Stone, Irving. *Der Prozess gegen Sokrates*. Wien, 1990.
- Wallach, John. *The Platonic Political Art*. University Park Pennsylvania, 2001.
- Waterfield, Robert. *Why Socrates Died. Dispelling the Myths*. London, 2009.
- Woodruff, Paul. *The Ajax Dilemma. Justice, Fairness and Rewards*. Oxford, 2011.
- Лосев, Александр Федорович. *История античной эстетики. Софисты, Сократ, Платон*. Москва, 2000.
- Лурье, Соломон Яковлевич. *Антифонт – творец древнейшей анархической системы*. Москва, 2009.
- Рассел, Бертран. *История западной философии*. Москва, 2002.
- Соболевский, Сергей Иванович. Комментарии. Воспоминания о Сократе. *Ксенофонт. Воспоминания о Сократе*. Москва, 1993.
- Суриков, Игорь Евгеньевич. ANTIPIHONTEA III. Друзья и враги Антифонта (просопографический этюд). *Studia Historica VIII*. Москва, 2008.
- Фестюжьер, Андре – Жан. *Созерцание и созерцательная жизнь по Платону*. Пер. А. С. Гатонина. Спб., 2009.
- Йегер, Вернер. *Пайдейя. Воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и воспитательных систем)*. Пер. А. И. Любжина. Т. 1-2. Москва, 1997-2001.
- Ярхо, Виктор Ноевич. *Софокл. Жизнь и творчество*. Москва, 2005.

Harijs Tumans, University of Latvia, Latvia

THE HELLENIC DISCUSSION ABOUT *PAIDEIA*

In this paper *paideia* will be understood more broadly – not only as education/learning but also as upbringing. Therefore, the Hellene discussion about *paideia* in this context means the debate about the purpose and meaning of upbringing/education. For a long time there was no public discussion on this topic in the Greek cultural space, because the nature of *paideia* seemed self-evident. It could be formulated very simply: to teach virtue (*ἀρετή*). In contrast to that, in the later, more rational

classical period, new values were advocated and a new concept of education was proposed. These new concepts were brought by sophists, who undertook teaching, but no longer upbringing. As a result, the issue of education became topical in the Greek cultural area. The oldest text that raises the issue is the comedy *Clouds* by Aristophanes. The same issue was treated very similarly in the famous allegory of Prodicus about Heracles at the crossroads, who had to choose what to learn – probity or benefit. The issue was raised once again in Sophocles' play *Philoctetes* which portrays a young man choosing between probity and dishonesty.

The first open debate about the two *paideias* is represented in Aristophanes' comedy *Frogs*, which culminates in the discussion between Aeschylus and Euripides about the purpose of poets' creative works in the underworld. Aeschylus fights against the new art of drama without upbringing and praises the traditional conception of *paideia*, the purpose of which is moral upbringing. Serious ideological confrontation about the meaning of *paideia* developed in the polemics between Socrates and the sophists. Whereas Socrates represents the traditional point of view and believes that the main purpose of education is moral upbringing, the sophists considered moneymaking, fame and seizing power as the main goals, regardless of moral norms. Socrates (and/or Plato) advocates *paideia* that makes persons better and rejects the concept of *paideia* of the sophists, divested of morality and setting personal benefit as the goal.

It can be concluded that the Greek concepts of *paideia* has undergone a considerable evolution over time, and, as a result, the initial consensus was superseded by the polemics of the two radically opposite views. The analysis shows that the polemics of Socrates and the sophists was basically a confrontation of two worldviews. This indicates a breach not only in the understanding of *paideia* but also in the culture in general. Thus, the discussions of Hellenes about *paideia* can help us understand more deeply the meaning of the cultural breach in the Helladic culture ...

GITA BĒRZIŅA

Latvijas Universitāte, Latvija

SIMPOSIJS KĀ IZGLĪTOŠANĀS INSTITŪCIJA SENAJĀ GRIEKIJĀ

Īss kopsavilkums

Simposijs uzskatāms par unikālu Senās Grieķijas sociālo kultūrfenomeni ar daudzveidīgu funkcionalitāti. Viena no būtiskākajām ir arī izglītošanās/audzināšanas funkcija dažādos aspektos. Kā aktuāla tā apzināta gan arhaiskajā un klasiskajā periodā, gan attiecīgā transformējumā arī turpmākajos laikos. Daudzveidīgs dzīru kultūrvides izglītojošo/audzinošo kvalitāšu iezīmējums rodams dažādu žanru tekstos, jau sākot ar Homēra eposu un arhaiskās lirikas piemēriem.

Rakstā, balstoties uz vairāku tekstu liecībām, tiek atklāti dažādi *παιδεία* aspekti simposija kultūrvidē. Uzmanība pievērsta noteiktām indivīda/sabiedrības ētiskām vērtībām un nostādņēm, to specifiskai izpausmei un proponēšanai, arī mērenības motīva, *σπουδαιολόγιοι* aspekta mērķtiecīgam izmantojumam u. c.

Atslēgvārdi: simposijs, audzināšana, izglītošanās, ētiskās vērtības.

Par vienu no unikāliem Senās Grieķijas sociālajiem kultūrfenomeniem ar daudzveidīgu funkcionalitāti uzskatāms simposijs (*συν-/συν-* + *πόσις*), proti, neformāla tuvu draugu (*ἑταῖροι*) pulcēšanās dzīru situācijā, kur kopīgi pēc nelielas maltītes (*δεῖπνον*) pie vīna kausa laiks tiek vadīts sarunās un dažādās izklaidēs. Tā aizsākumi grieķu kultūrā meklējami tālā senatnē, kopīgās sabiedriskās maltītēs, iespējams, rituālajās dzīrēs (sk. Murray 1990, 5–6; Schmitt-Pantel 1990), taču augstāko uzplaukumu simposijs piedzīvo arhaiskajā periodā no 7. līdz 5. gs. p. m. ē. un turpina pastāvēt arī tālāk, kaut turpmākajos gadsimtos zaudē savu iepriekš tik būtisko funkcionālo nozīmi sabiedrības politiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē.

Ar savu specifisko norisi, raksturīgām iezīmēm sengrieķu kultūrvidē simposijs ir gan svarīgākā privātās sazināšanās, attiecību iedibināšanas un uzturēšanas, gan arī noteiktas identitātes sajūtas stiprināšanas forma, sevišķi arhaiskajā periodā tas ir zināmā mērā nozīmīgs sociālās kontroles instruments, kā arī vide, kur tiek radīta un saglabāta poētiskā

tradīcija un risinātas intelektuālas sarunas. Tā ir situācija un iespēja izjust gan fizisku, gan intelektuālu prieku.

Neskaitāmas liecības par to (gan ar specifiskiem mākslinieciskiem akcentiem) atrodamas vai visos sengrieķu literatūras žanros, sākot ar Homēra eposiem un arhaisko liriku un beidzot ar komēdiju un dažādiem prozas žanriem. Bet ~ 4. gs. p. m. ē., balstoties uz noteiktu sociokultūras praksi, sengrieķu literatūrā izveidojas arī atsevišķa žanra forma – dialoga žanra paveids ar *literārā simposija* nosaukumu, kur dažādi autori tiecas fiksēt šo sengrieķu kultūrfenomena atbilstoši saviem mākslinieciskajiem mērķiem un pasaules redzējumam.

Viena no būtiskākajām sengrieķu simposija funkcijām ir arī *παιδεία* – audzināšanas/izglītošanās funkcija dažādos aspektos. Kā aktuāla tā apzināta gan arhaiskā un klasiskajā periodā, gan – attiecīgā transformējumā – arī turpmākajos laikos. Ierasti spilgtākais apliecinājums izglītošanās momentiem simposija situācijā pētīts Platona dialogā *Dzīres* (sk., piem., Jaeger 1986 (1943), 174–197; Campbell 2005 u. c). Tomēr daudzveidīgs dažādu dzīru kultūrvides izglītojošo/audzinošo kvalitāšu iezīmējums rodams arī citos tekstos, sākot ar pašiem agrinākajiem.

Jau Homēra eposā *Odiseja* plaši vērojamas dažādas – gan veiksmīgu, gan neveiksmīgu – dzīru ainas. Un, tikai paraugoties uz vienu (gan izvērstāko) piemēru, proti, par godu Odisejam kā svešiniekam rīkoto Alkinoja dzīru atainojumu eposa 8. dziedājumā, ieraugāma virkne audzinošu/izglītojošu momentu.

Kā atsevišķos pētījumos jau atzīmēts, Homēra eposs gan ataino episkas plaša mēroga varoņu dzīres, ne simposiju šī vārda precīzākajā nozīmē, tomēr te atklājas virkne arī vēlākam simposijam raksturīgo elementu (sk. Henderson 2000, 8; Slater 1990, 213–217).

Fiksējamie *παιδεία* aspekti attiecas gan uz konkrēto svinību situāciju, gan noteiktām sabiedrības vērtībām plašākā kontekstā. Izvērst Alkinoja rīkoto dzīru situācijas raksturojums iezīmē nepieciešamās dzīru norises, sākot ar viesu ielūgšanu (Od., 40–43), obligāto rituālo aspektu – upurēšanu, ziedošanu dieviem (Od., 8, 59–60; 89), tad ēdiena gatavošanu, pasniegšanu un baudīšanu (Od., 8, 61; 69–71; 484–5) un beidzot ar daudzveidīgo izklaižu daļu, kas ietver gan dziesminieka priekšnesumu (Od., 8, 73–82; 266–366; 499–520), gan sarunas un dejas (Od., 8, 370–384), gan dažādas sacensības, lai savstarpēji pierādītu varoņu izcilību (Od., 8, 110–265).

Situācijas norišu atainojums savukārt kalpo kā pamats noteiktas šīs sabiedrības indivīdu izturēšanās, noteiktu morālētisko principu atklāšanai, iezīmējot vēlamo paraugu namatēva un viesu rīcībai un savstarpējām attieksmēm. Te iespējams minēt, piemēram, namatēva (Alkinoja) rūpes par svešinieka (Odiseja) viesmīlīgu uzņemšanu, par visu dzīru viesu vienlīdzīgu labsajūtu; viesu komplimentus par baudīto, redzēto un dzirdēto; vispār savstarpēju labvēlību un laipnības dzīru biedru starpā, t. sk. negribēta apvainojuma izlīdzināšanu ar atbilstoša gandarījuma sniegšanu; mērenu ēdiena un dzēriena baudīšanu; kolektīvu prieku kā augstāko dzīru mērķi, ko veicina visas t. s. izklaižu daļas norises, u. c.

Noteiktas asociācijas par proponējamām vērtībām rada arī eposa izteiksme, piem., leksiskais materiāls ar nozīmēm 'lābs', 'skāists', 'mīļš', 'brīnīšķs', 'patīkams' (ἀγαθός, καλός, ἐρατεινός, ἐρίηρος, θάλεια, ἡδύς, περικαλλής, χαρίεις) līdzās dzīru reālījas un darbības raksturojošai leksikai: δαίς ἐρατεινῆ/θαλίη, ἡδεῖα ἀοιδή, κλυτὰ/περικαλλέα/φίλα δῶρα, δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε u. c.

Visa eposa kontekstā Alkinoja dzīres pretstatā neveiksmīgajām precinieku dzīrēm kalpo kā ideālais modelis, kā παράδειγμα. Tekstā to akcentē arī konkrēti izteikumi, vairāk vai mazāk didaktiskas norādes par to, kā noteiktā situācijā (bet vienlaikus – vispār) jāizturas krietnam vīram, šajā gadījumā – Homēra epu varonim.

Tas spilgti vērojams, piemēram, situācijā, kad Alkinojs, redzot, ka Odisejs atšķirībā no citiem nespēj baudīt dziesminieka vēstīto, bet raud, liek pārtraukt dziesmu, lai *visi vienlīdz priecātos*, un izsaka arī vispārīnātu atziņu, kas vienlaikus plašāk atspoguļo noteiktas vērtības, proti, *viesis un palīdzības lūdzējs ir kā brālis vīram, kuram kaut nedaudz prāta*.

Δημόδοκος δ' ἦδη σχεθέτω φόρμιγγα λίγειαν:
 οὐ γάρ πως πάντεσσι χαριζόμενος τὰδ' αἰίδει.
 ἐξ οὗ δορπέομέν τε καὶ ὄρωρε θεῖος ἀοιδός,
 ἐκ τοῦ δ' οὗ πω παύσατ' ὀϊζυροῖο γόοιο
 ὁ ξεῖνος: μάλα πού μιν ἄχος φρένας ἀμφιβέβηκεν.
 ἀλλ' ἄγ' ὁ μὲν σχεθέτω, ἴν' ὁμῶς τερπόμεθα πάντες,
 ξεῖνοδόκοι καὶ ξεῖνος, ἐπεὶ πολὺ κάλλιον οὕτως:
 εἵνεκα γὰρ ξεῖνοιο τὰδ' αἰδοῖοιο τέτυκται,
 πομπῆ καὶ φίλα δῶρα, τὰ οἱ δίδομεν φιλέοντες.
 ἀντί κασιγνήτου ξεῖνός θ' ἰκέτης τετέτυκται
 ἀνέρι, ὅς τ' ὀλίγον περ ἐπιψαύη πραπίδεσσι. (Od., 8. 537–547)

Vēl nozīmīgāk simposija (nu jau šī vārda precīzākā nozīmē!) kultūrvides audzinošos aspektus atspoguļo arhaiskās lirikas teksti. Dzeja arhaiskā periodā ir viens no svarīgākajiem līdzekļiem tā laika cilvēka izglītošanai. Bet simposijs ir viena no pamatvidēm, kur poētiski teksti tiek radīti un izpildīti (Bowie 1986; Murray 1990, 9; Henderson 2000, 6).

Plašs tēmu loks atklājas simposija dzejas tekstos: gan aktuālas valsts sociopolitiskās norises, gan daudzpusīgas indivīda izjūtas un morālas pārdomas, t. sk. cilvēka tikumiska uzvedība, attieksme pret dieviem, draudzība un mīlestība, arī pats simposijs vai tā elementi (sevišķi vīns un tā lietošana) un *carpe diem* motīvs. Šaurākā vai plašākā nozīmē šo tēmu risinājums arvien orientēts uz cilvēka audzināšanu, uz to, lai veidotu viņa izpratni par noteiktām vērtībām.

Ierasts poētiskos tekstos, kas paredzēti izpildīšanai simposijā, ir pašas simposija vides iezīmējums: ar atsevišķiem atslēgelementiem un šķietami sekundārām norādēm (piem., Sol., 26; Thgn., 237–43 u. c.) vai arī sīki un izvērsti, kā tas spilgti vērojams, piemēram, Ksenofana (*Ξενοφάνης* ~570.–478. g. p. m. ē.) elēģijā:

νῦν γὰρ δὴ ζάπεδον καθαρὸν καὶ χεῖρες ἀπάντων
καὶ κύλικες: πλεκτοὺς δ' ἀμφιπιθεῖ στεφάνους,
ἄλλος δ' εὐῶδες μύρον ἐν φιάλῃ παρατείνει:
κρητῆρ δ' ἔστηκεν μεστός ἐϋφροσύνης:
ἄλλος δ' οἶνος ἐτοιμός, ὃς οὐποτέ φησι προδώσειν,
μείλιχος ἐν κεράμοις ἄνθεος ὀσδόμενος:
ἐν δὲ μέσοις ἀγνήν ὀδμήν λιβανωτὸς ἴησι,
ψυχρὸν δ' ἔστιν ὕδωρ καὶ γλυκὴ καὶ καθαρὸν:
παρκέαται δ' ἄρτοι ξανθοὶ γεραρῆ τε τράπεζα
τυροῦ καὶ μέλιτος πίονος ἀχθομένη:
βωμός δ' ἄνθεσιν ἂν τὸ μέσον πάντῃ πεπύκασται
μολπῆ δ' ἀμφὶς ἔχει δώματα καὶ θαλίη: .. (1, 1–12)

Elēģijā sniegts detalizēts vides raksturojums, kur minētas visas būtiskākās simposija reālijas un atribūti: *tīra grīda, rokas un kiliki, pīti vainagi, smaržeiļa, krāters (prieka pilns), vīns un ūdens, galdi pilni maizes, siera un medus*, arī rituālā aspektā svarīgais *altāris*. Raksturojums „kā tas ir” patiesībā norāda „kā jābūt”. Taču dzejnieka nodoms nav tikai sniegt pamācību par ideālu telpas iekārtojumu. Kā atklāj tālākais teksts, detalizētais vides iezīmējums kalpo par būtisku fonu un atslēgu attiecīgiem

morāla rakstura uzstādījumiem teksta 2. daļā: vides tīrību atbalso ētiska tīrība/skaidrība.

*χρή δὲ πρῶτον μὲν θεὸν ὕμνεῖν εὐφρονας ἀνδρας
εὐφήμοις μῦθοις καὶ καθαροῖσι λόγοις:
σπεῖσαντας δὲ καὶ εὐξαμένους τὰ δίκαια δύνασθαι
πρήσσειν· ταῦτα γὰρ ὦν ἐστὶ προχειρότερον,
οὐχ ὕβρεις· πίνειν δ' ὅπόσον κεν ἔχων ἀφίκαιο
οἴκαδ' ἄνευ προπόλου μὴ πάνυ γηραλέος.
ἀνδρῶν δ' αἰνεῖν τοῦτον ὃς ἐσθλὰ πίων ἀναφαίνει,
ὡς ἦ μνημοσύνη καὶ τόνος ἀμφ' ἀρετῆς,
οὐ τι μάχας διέπειν Τιτῆνων οὐδὲ Γιγάντων
οὐδὲ <> Κενταύρων, πλάσματα τῶν προτέρων,
ἢ στάσιας σφεδανάς· τοῖς οὐδὲν χρηστὸν ἔνεστιν·
θεῶν <δὲ> προμηθεῖην αἰὲν ἔχειν ἀγαθῆν. (1, 13–24)*

Ar didaktisku *χρή* izskan prasība pēc konkrētas izturēšanās dzīru situācijā: nepieciešamība godāt dievus (*labiem stāstiem un tīriem vārdiem!*), pareizi/krietni rīkoties; mēreni baudīt vīnu; arvien atcerēties par āreētī, izvairīties runāt/dziedāt par titānu un gigantu, kentauru cīņām, nesašķaņām. Tā vides raksturojums un cilvēka iesaiste konkrētās simposija norisēs kalpo par pamatu indivīda atbilstošas izturēšanās prasījumam un ir cieši saistīts ar noteiktiem ētiskiem aspektiem.

Līdzīgi arī citos dzejas tekstos nereti vērojam didaktiskas pamācības par simposija specifisko vidi un norisēm, bet vēl jo vairāk par to, kādai jābūt svinēšanai, kā simposija viesiem, t. i., pilsoņiem, konkrētās sabiedrības locekļiem jāuzvedas. Būtiskas norādes dzejas rindās izskan par situācijai piemērotu gan fizisko, gan morālētisko, t. sk. verbālo, uzvedību: harmoniski, ar mierpilnu prieku baudīt svētku atmosfēru (Afrodītes, Mūzu, Dionīsa veltes) (piem., Thgn., 211–212, 309–312, 467–496, 533–534, 789–792; Anacr., 2.1–4); vienlīdzīgi un labvēlīgi izturēties pret visiem dzīru līdzbiedriem (sal. Thgn., 757–768); godāt dievus; nerunāt/nedziedāt par cīņām un strīdiem, bet par patīkamām tēmām (Anacr., 2.1–4; Phoc., 14.1–2; Stesich., 33); arvien atcerēties par krietno un godājamo.

Simposija videi un specifiskām norisēm vispār ir būtiska nozīme cilvēka rakstura atklāšanā un tālāk attiecīgi arī tā veidošanā. Atminoties slaveno izteicienu, iespējams teikt, ka simposijs nozīmīgi virza uz *Γνώθι σεαυτόν* (*Pazīsti pats sevi!*) un – varam piebilst: *iepazīsti arī otru!* – piepildījumu.

Neoficiālā, brīvā vide – vīna baudīšana, dzeja, mūzika, smieklī, neformālas sarunas, arī spēles – veicina dzīru viesu atbrīvošanos.

Jo īpaša loma šai ziņā ir vīnam. Simposija tekstos tas ir viens no dominējošiem elementiem un īpaši tiek izcelta – kā labi zinām no Alkaja (*Ἀλκαῖος*, 7./6. gs. p. m. ē.) rindas – tā patiesības atklājēja daba: *οἶνος, ὃ φίλε παῖ, καὶ ἀλάθεα...* (Alc., 366). Vīna lietošana veicina ikviena simposija dalībnieka gara un prāta atbrīvošanu un mudina patiesi atklāt visu, ko tie zina, redz, domā un jūt. Un šai atslābšanai, sevis atklāšanai ir jo svarīga nopietnā – *παιδεία* – puse: iepazīt sevi un citus, izdarot vērtīgus secinājumus, kas noderīgi tālākai sevis pilnveidei un citu *audzināšanai*.

Neskaitāmas liecības to fiksējušas dažādu žanru tekstos (arī vēlākos), ne tikai lirikā. Tā, piemēram, filozofisko dialogu autors Platons (*Πλάτων*, 427.–348. g. p. m. ē.) sava vēlinā darba *Likumi* 1. un 2. grāmatā, raksturojot ideālu simposiju, norāda, ka tā ir svarīga izglītošanās daļa, un līdzās virknei citu būtisku aspektu atzīmē *pareizas* vīna baudīšanas lietderību indivīda atklāsmei un patiesai audzināšanai (*.. τὴν ἐν τοῖς οἴνοις κοινὴν διατριβὴν ὡς εἰς παιδείας μεγάλην μοῖραν τείνουσαν .., ἂν ὀρθῶς γίγνηται ..*) (Pl. Lg., 641A–642A).

Savukārt dažus gadsimtus vēlāk cits prozas autors Plūtarhs (*Πλούταρχος*, 46.–120. g.) savā dažādiem dzīru jautājumiem veltītajā darbā *Quaestiones convivales*, izvērsti runājot par vīna lietošanu, stāsta par dzejnieku Simonīdu, kurš, redzēdams, ka viens no viņa dzīru biedriem klusē un neko nesaka, norādījis tam: *Ja tu esi muļķis, tu rīkojies gudri, bet ja gudrs cilvēks, tad muļķīgi* (Plut. Quaes. Conv., 644F–645C).

Tādējādi, kā atklāj tekstu liecības, izpratne par atbilstošu (grieķiem tik svarīgo *πρέπον*) rīcību simposija situācijā paredz, ka dzīru biedri brīvajā svinību atmosfērā atklāj savus uzskatus un raksturu, iepazīst cits citu un apmainās zināšanām un idejām.

Vienlaikus te zīmīgi realizējas arī viena no simposija kultūrfenomena raksturīgākajām kategorijām, kas arvien fiksēta visos attiecīgajos tekstos, proti, *σπουδαιογέλοιοι* – nenopietnā/vieglā un nopietnā/cildenā apvienojums. Simposija konteksts paredz *γελοῖον* pusi – vīnu, smieklus, izklaides, atbrīvotu, nepiespiestu uzvedību, taču tas nav uztverams kā pašmērķis, drīzāk priekšnosacījums, kas nodrošina *σπουδαῖον* pusi – nopietnu ideju un vērtību paušanu un apgūšanu. Tādā vai citādā veidā tas atklājas gandrīz visos gan dzejas, gan prozas tekstos, kuri iezīmē simposija realitāti (sk., piem., Кислова 1973; Bērziņa 2009).

Arī, piemēram, Teognīda (*Θέογνις ὁ Μεγαρεύς*, 6. gs. p. m. ē.) elēģiju korpusā, kas pamatā veidots kā vecāka aristokrāta padomi jauneklim (galvenokārt Kirnam) par atbilstošu dzīvesveidu, redzams savdabīgs *σπουδαιογέλοιοι*on piemērs dzīru konsituācijā:

*ἐν μὲν συσσίτοισιν ἀνὴρ πεπνυμένος εἶναι,
πάντα δὲ μιν λήθειν ὡς ἀπεόντα δοκεῖ:
εἰς δὲ φέρει τὰ γελοῖα, θύρηφι δὲ καρτερός ἐστι,
γινώσκων ὀργὴν ἦντιν' ἕκαστος ἔχει.* (Thgn., 309–312)

Šajās rindās lasāma skaidra norāde par to, ka gudrs dzīrotājs (*ἀνὴρ πεπνυμένος*), pats it kā piedaloties dzīru jautrībā (*φέρει τὰ γελοῖα*), vienlaikus no malas (*θύρηφι*) vēro citus, iepazīst to raksturus, vērtē un – kā saprotam – vēlāk izmanto savus vērojumus (sal. Thgn., 491–496, 563–566; Ion, 26, 15–16).

Grieķu antropocentriskās kultūras ideāls ir *ἀρετή*, ideja par izcilību, kas ir arī grieķu *παιδεία* pamatā. Poles pilsoņa ideāls ir *καλὸς κάγαθός*, krietns vīrs ar harmonisku fizisko veidolu un perfektu ētisko un sociālo uzvedību. Bet simposija vide ar savu brīvo atmosfēru ir neatņemama privātās dzīves daļa *καλὸς κάγαθός* indivīda vispusīgai *ἀρετή* audzināšanai, izkopšanai un pilnīgošanai. Apliecinājumu tam redzam gandrīz visos atbilstošajos arhaiskā un arī vēl klasiskā perioda tekstos.

Atbrīvotības un tās nodrošinātās *παιδεία* kontekstā īpaši svarīgs gan ir mērenības aspekts. Simposija realitāti atainojošajos tekstos mērenības motīvs lakoniskākā vai – tieši otrādi – izvērstā formā vērojams kā arvien klātesošs. Tas visbiežāk saistīts ar vīna lietošanu un izpaužas galvenokārt divējādi: vai nu dzejniekam izceļot mērenības pozitīvos aspektus un aicinot nedzert pār mēru, vai arī – tieši otrādi – izvērsti sniedzot negatīvos pārmērību (vīna raisīto seku) paraugus². To spilgti ilustrē, piemēram, Teognīda korpusa rindas:

*αὐτὰρ ἐγώ, μέτρον γὰρ ἔχω μελιθέος οἴνου,
ὑπνου λυσικάκου μνήσομαι οἴκαδ' ἰών.
ἦξω δ' ὡς οἶνος χαριέστατος ἀνδρὶ πεπόσθαι:
οὔτε τι γὰρ νήφω οὔτε λίην μεθύω.
ὅς δ' ἂν ὑπερβάλλῃ πόσιος μέτρον, οὐκέτι κείνος
τῆς αὐτοῦ γλώσσης καρτερός οὐδὲ νόου,
μυθεῖται δ' ἀπάλαμνα τὰ νήφοσι γίνεται αἰσχροί,
αἰδεῖται θ' ἔρδων οὐδέεν, ὅταν μεθύῃ,*

τὸ πρὶν ἐὼν σώφρων, τότε νήπιος. ἀλλὰ σὺ ταῦτα
 γινώσκων μὴ πῖν' οἶνον ὑπερβολάδην. (Thgn., 475–484)

Dzejnieks 1. personas formā akcentē es ievēroju mēru un tam pretstata raksturojumu – *kurš to pārsniedz/neievēro, vairs nevalda ne pār savu mēli, ne prātu, bet runā nekrietnu un rīkojas apkaunojoši*, dzejniekam beidzot ar didaktisku imperatīvu *nedzer vīnu pār mēru!*

Vai citviet – ironisks pārmērīga vīna baudījuma rezultāts es formā:

*Οἶνοβαρέω κεφαλὴν, Ὀνομάκριτε, καί με βιάται
 οἶνος, ἀτὰρ γνώμης οὐκέτ' ἐγὼ ταμίης
 ἡμετέρης, τὸ δὲ δῶμα περιτρέχει. ἀλλ' ἄγ' ἀναστάς
 πειρηθῶ μὴ πως καὶ πόδας οἶνος ἔχει
 καὶ νόον ἐν στήθεσσι. δέδοικα δὲ μὴ τι μάταιον
 ἔρξω θωρηχθεὶς καὶ μέγ' ὄνειδος ἔχω. (Thgn., 503–508)*

Man smaga galva, vīns nospiež, māja riņķi skrien, vīns valda pār kājām un prātu; liriskais varonis visbeidzot baidās izdarīt ko *mulķīgu* un krist *negodā*.

Mērenības ievērošana saistāma ar saprātu, tas nozīmē vispār krietnu, situācijai atbilstošu rīcību, tikumisko normu ievērošanu, turpretim pārmērība, mēra neievērošana paredz fiziski negatīvas izjūtas, neadekvātu izturēšanos, nesaprātību, nekaunību, mulķību un negodu.

Jāatzīmē, ka mērenības motīvs nav interpretējams tikai šauri dzīru situācijas kontekstā, bet ir visspilgtākais apliecinājums simposija kultūrvides elementu plašākai nozīmei. Šī motīva izmantojums ikvienā ar simposiju saistītā tekstā liek domāt par mēra ievērošanu ne tikai vīna lietošanā dzīru situācijā, bet ikkatrā rīcībā un jomā³. Visās lietās grieķi meklē harmonisku mēru, un simposija teksti ar konkrētā – noteiktā realitātē balstītā – motīva izmantojumu par to atgādina.

Simposija augstākais baudījums *εὐφροσύνη* rodams līdzsvarotā, *σπουδαιογέλοιοι* marķētā dzīru situācijā, kur viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem – noteikta simposija viesu tikumiskā uzvedība. Bet tā lielā mērā atspoguļo vispārējos konkrētās sabiedrības ētiskos ideālus, kas ir svarīgi arī ārpus dzīru vides, laika un telpas.

Laikā, kad Grieķijā dominē mutvārdu kultūra, simposija vide un situācija, kur liela nozīme ir dažādu paaudžu indivīdu kopā būšanai un kopīgai mielasta un izklaižu baudīšanai, sniedz kopienas mikromodeli

un ir viena no būtiskākajām vietām pilsoņa izglītošanai/audzināšanai visdažādākajos aspektos.

Ikviens dzīru viesis caur savu un citu pieredzi neformālajā, atbrīvotajā situācijā pilnveido savu raksturu, mācās būt krietns konkrētās kopienas loceklis – veidot attiecības, izprast un apgūt kopīgās vērtības. To plaši apliecina arī dažādu žanru tekstu liecības.

Turklāt jāatzīmē, ka simposija fenomēns – visciešākajā saistībā ar *παιδεία* – savā ziņā nozīmi saglabā cauri ilgiem gadsimtiem un, lai arī transformētā formā, aktuāls ir arī mūsdienās. Mēs taču joprojām izmantojam *simposija* vārdu noteiktām intelektuālām aktivitātēm.

ATSAUCES

- ¹ Šeit gan Spartas ekvivalentā – sīsitijā.
- ² Sal. Arhil., 41; pārņēmība arī nereti simboliski ilustrēta ar kentauru un satīru pieminējumu: sk. Henderson 1990, 20–22.
- ³ To arī apliecina teksti, kur runāts par mērenību plašākā nozīmē, piem., Sol., 4.7–10.

BIBLIOGRĀFIJA

- Bērziņa, G. *Σπουδαιογέλοιον* in Lucian's dialogue *Symposium or the Lapiths*. *Antiquitas Viva*, 3: Studia Classica. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 73.–83. lpp.
- Bowie, E. L. Early Greek Elegy, Symposium and Public Festival. *Journal of Hellenic Studies*, 106, 1986, 13-35.
- Campbell, J. St. J. O. Eros, Paideia and Arête: The Lesson of Plato's Symposium. *Graduate School Thesis and Dissertations*. University of South Florida, 2005.
- Homeri Odyssea*. Vol. I Rec. A. Ludwich. Lipsiae : Teubner, 1889.
- Henderson, W. J. Aspects of the ancient Greek Symposium. *Akroterion*, 45, 2000, 6-26.
- Jaeger, W. The Symposium: Eros. *Paideia: The Ideals of Greek Culture*. Vol. II. Oxford : University Press, 1986 (1943), 174-197.
- Murray, O. Symptotic History. *Sympotica: A Symposium on the Symposium*. Oxford : Clarendon Press, 1990, 3-13.
- Platonis Dialogi*. Vol. V Rec. C. F. Hermanni. Lipsiae : Teubner, 1910.
- Plutarchi Moralia*. Rec. C. Hubert. Leipzig : Teubner, 1938.
- Schmitt-Pantel, P. Sacrificial Meal and *Symposium*: Two Models of Civic Institutions in the Archaic City? *Sympotica: A Symposium on the Symposium*. Oxford : Clarendon Press, 1990, 14-33.
- Slater, W. J. Symptotic ethics in the *Odyssey*. *Sympotica: A Symposium on the Symposium*. Oxford : Clarendon Press, 1990, 213-220.
- Young, D. *Theognis*. Leipzig : Teubner, 1971.
- West, M. L. *Iambi et elegi Graeci*, vol. 2. Oxford : Clarendon Press, 1972.
- Кислова, М. М. Типы «смешного» в «Пире» Платона. Вопросы классической филологии, 5. Москва : Издательство Московского Университета, 1973, 158-169.

Gita Bērziņa, University of Latvia, Latvia

SYMPOSIUM AS AN INSTITUTION OF EDUCATION
IN ANCIENT GREECE

Symposium is considered a unique ancient Greek socio-cultural phenomenon of a versatile functionality. One of the most important functions, among others, in different aspects, is also the educational/instructional one. Its topicality has been identified during the archaic and classical periods, as well as in pertinent transformations in subsequent times. A multifarious featuring of educational/edifying qualities pertaining to the culture of feasts can be found in texts of different genres, beginning already with examples of Homeric epic and archaic poetry.

Based on the evidence of a number of literary texts (Homer's *Odyssey*, lyrics of Xenophanes, Theognis and others, also some works by Plato and Plutarch), the article discloses various aspects of παιδεία in the cultural environment of symposium. Attention has been paid to certain ethical values and standpoints of an individual/society, their specific expression and advocacy, including a purposeful use of the theme of temperance, the aspect of σπουδαιογέλοιοι, etc.

The analysis confirms that the symposium environment, with its liberated, atmosphere, is an integral part of private life for the all-round upbringing and perfection in ἀρετή of a καλὸς κἀγαθὸς individual, and its elements and features in literary texts reflect the shared ethical ideals of the public.

MARIA GIANNAKI

Athens, Greece

DOCTA PUELLA IN THE ELEGIES OF PROPERTIUS: THE REFLECTION OF THE EDUCATION SYSTEM IN ROME IN THE TIME OF AUGUSTUS.

Brief summary

The purpose of this paper is to reconstruct the education of a *docta puella* in order to reveal why such a woman captures the poet-lover so intensively that he, the poet, devotes his poetry to her despite the fact that this type of woman was supposed to lack traditional virtues. For the purpose of this presentation, Propertius's *docta puella*, Cynthia, is chosen as a characteristic example of the elegiac woman. My intention is to explore the historical and educational background of the Augustan time to understand the cognitive level of the woman of that era.

Key words: *Docta puella*, *doctus poeta*, roman elegy, Cynthia, Propertius.

The purpose of this paper is to reconstruct the education of a *docta puella* in order to reveal why this woman captures the poet-lover so intensively that he, the poet, devotes his poetry to her despite the fact that this type of woman was supposed to lack traditional virtues. For the purpose of this paper, Propertius's (Sextus Propertius 50 BC – 15 BC) *docta puella*, Cynthia, is chosen as a characteristic example of the elegiac woman. My intention is to explore the historical and educational background of the Augustan time to understand the cognitive level of the woman of that era.

Although women in the Roman elegy are literary figures, they also reflect the real status of women in the era of Augustus. They are described with a certain concern for realism, and they fit into the historical context. Even if the *puella* is not an actual person, she does relate to the Roman realities of status, society and gender (Wyke 1987, 47-61). Studying their educational background is a way of understanding this context and the elegiac poet's vision of it. It is remarkable that Propertius uses Cynthia's appearance and ways of living and acting in a conscious examination of how elegy constructs gender roles and in a broad critique of the associated values of *Romanitas*, its ideologies of gender,

social structures, status, and political roles. It is important to mention that the origination and development of Roman elegies, as a literary fact, take place amid a massive cultural change. Elegy is a literary testimony of social and political events, such as the failure of the old Republic, and it is critical of the Roman imperialism related to the senatorial regime (Boucher 1965, 13). The political turbulence generates a crisis that affects the whole society. Thus, the elegiac ideal is a revolt against this world of disorder, and this revolt can be expressed in various ways and by various procedures. Propertius prefers to wage a literary war so as to divert and separate his poetry from other universal models, placing his beloved Cynthia in the very centre of his work.

The narrative organization of Propertius' *Elegies* seems to encourage a practice of reading the characters and events of his love elegy as real. Direct addresses to his beloved Cynthia, endowed with specific physical and psychological characteristics, suggest that the narrative's female subject has a life outside the text in which she is only Propertius' mistress (Wyke 1987, 47).

It is well known that the extraordinary beauty of women capture the attention of Roman elegiac poets. But it is not just the beauty and physical appearance that attract them. The elegiac woman is not just a means for pleasure; instead, she is the inspiration of the poet, the muse of his poetry, as in the case of Propertius.¹ The poet can talk with his Cynthia about literature and acknowledge the pleasure of their meetings.²

The verse *narramus multa uerba* reflects a discussion between two people who enjoy debating about their own thoughts. Notably, the fact that the talk is a prelude to erotic games proves how much the representation of woman has changed: now men care about a woman's body and soul and about her mind inasmuch as her physical appearance (Laigneau 1999, 81). It matters that the *puella* is *docta* and is able to carry on the discussion. She not only shows external beauty but also displays rich knowledge, which enables the lovers to start a dialogue.

Propertius attributes to Cynthia a variety of talents³ and does not hesitate to affirm that they are more precious than her beauty. This personal talent is part of the general concept of the elegiac mistress. The first way to please her is obviously to praise her, not only on a physical stand but also on an artistic stand: Propertius attributes to her the gift of composing better poetry and music than the Greek poetess Corinna.⁴ This personal gift is a part of the general conception of the elegiac *puella*:

for the young women to be attractive, they have to be able to sing well with the accompaniment of cithara and plectrum, to dance gracefully so as to delight the guests of a banquet, and to participate in games. It is well established, though, that in Rome singing and dancing were deemed to be disreputable activities unworthy of respectable women for a long time (Laigneau 1999, 62 and 64). In the Augustan era, women dancing during feasts were principally courtesans, luxury prostitutes, who, while selling their bodies, engaged in a less sordid activity than poor girls from Suburra. The dancers whom Propertius calls belong to the first category. They liven the feasts up delightfully, the poet brings them to his house, and they charm him with their dances. These courtesans seduce their customer with their beauty, elegance, and refinement.

Cynthia lives in this atmosphere, and her attitude fits into her environment (Boucher 1965, 470). In his paper about “the true Julia”, J. Carcopino (1958, 86) summed up what could be the education and culture of a Roman woman in the Augustan time:

Roman women were confined to a women's apartment whose doors opened only for their closest male relatives and where they had to spin silently the amount of wool necessary for the family. Simultaneously, they were intellectually emancipated by their large and refined culture. They were taught by the best teachers from the Hellenic and Latin world, which gave them an early initiation to the rules of political eloquence and the bold doctrines of philosophers, and which elated them by the ardent declarations of poets whose love elegies they learned by heart.

Cynthia is a new type of woman: she is a Roman woman freed from the domination of the *gens* or the husband and is allowed to live freely. She is well-read, she can dance gracefully, she can sing, she is intelligent, fond of poetry and she also composes verses. In other words, she is characterized by elegance, refinement, beauty, wealth, social life and libertine moral standards. She is a *docta puella*, a modern woman, who knows and likes the Greek literature, Alexandrian poets, and art, and pursues a relaxed rhythm of life – *graecari*. This description embodies a picture of a high-class woman. In this way, precisely, the elegiac poets disagree with the “old Roman” mentality; they innovate and attribute to women a hugely different status from being only an object of pleasure. According to the Roman views, passion and intellectual or spiritual charms had a secondary place. Now, with the elegiac poets, love becomes to be based

not only on physical attraction but also on reciprocal friendship and esteem (Copley 1965, 24).

Numerous *sententiae* can be found in the poems dedicated to Cynthia. Saying *sententiae* is the privilege of the *docta puella* (Catin 1957, 27-52), when wisdom goes hand in hand with a perfect mastery of poetical forms. *Sententiae* are characteristic of the *doctus amans* or *doctus poeta* too, as we can see in the elegies:

*nudus Amor formam non amat artificem.*⁵
*differtur, numquam tollitur ullus amor.*⁶
*omne in amore malum, si patiari, leue est.*⁷
*uerus amor nullum nouit habere modum.*⁸

The four verses, all of them being *sententiae*, express the truth of love in an expanded qualification (Barbaud 2002, 106).

Furthermore, the name of Cynthia can also be a proof of her culture and education; etymologically connected with *Apollon Cynthius*, her name reminds us that she is a poet; she participates in the ceremonies of the Muses and the poet regards her as one of the goddesses.

The name “Cynthia” has several connotations. First of all, it is important to point out the fact that free-born women were called by a literary nickname ending with *-ia*, like their *gens* name: Cynthia, Roscia or Hostia. Cynthia’s pseudonym itself proves her *ingenuitas*, whereas all the pseudonyms ending with *-is* sound like names of slaves or *cognomina* of emancipated women, often of a Greek origin, like Nemesis for Tibullus (Boucher 1965, 464).

According to J.-P. Boucher (Boucher 1965, 461-462), the epithet *Hostia* is connected to the movement of *neoterói* and to the new Latin poetry that was born during the time of extensive renewal of poetical genres, at Sulla’s time in particular. Propertius as a writer cares too much about literary matters and doctrines to take the opposite view of the usual classification of his time. Even if he admires the success of the epic genre, he is still against the modern epic, and it is dubious that he wanted to qualify as *doctus* an old poet of the epic tradition, such as Hostius, the author of the *Bellum Historicum*, according to Ennius’ tradition.

Very elegant and cultured, Cynthia lacks neither the “gifts of Venus nor those of Mimnermus”, since Apollo has granted her the talent to compose poems and the muse Calliope – to sing to the accompaniment of a lyre. In the lyric verses and songs that she composes, she sounds

inspired by the poetess Corinna,⁹ which is proof of good taste, even of erudition, as she adheres to the model confirmed over centuries and approved by educated people. It is also worth noting at this point that Corinna's poetry was rediscovered in the first century and was in fashion in circles as refined as the Maecenas' circle. At one point Cynthia is evoked in a very significant way, i.e. reading in a low voice the poems written by her lover to compensate for his absence¹⁰ – a typically elegiac motif. Cynthia is not only cultured; she can be witty and not boring in a discussion; she also dances remarkably. However, all these gifts would have worried an old-fashioned Roman, because a few women were so gifted – only very liberated women of the highest society and courtesans.

Female beauty is not a banal theme in the elegiac poetry; its presence and characteristics confirm the values of this poetry. Indeed, as E. Delbey states (2001, 201), the condemnation of jewels and of adornment with a specific vocabulary¹¹ shows disagreement with the traditional morals and constitution of a space devoted to private passions, contrary to the official and public attitude. The way *formosus* is used is a sign of emerging values, such as individualism and privacy. They are therefore new values gathering and organizing themselves around the body and erotic images.

REFERENCES

- ¹ II.1.3-4 *non haec Calliope, non haec mihi cantat Apollo. ingenium nobis ipsa puella facit* "It is not Calliope, not Apollo that puts these songs in my mind: my sweetheart herself creates the inspiration" (translated by G. P. Goold).
II.1.15-16 *seu quidquid fecit siuest quodcumque locuta, maxima de nihilo nascitur historia* "whatever she has said, whatever she has said, from absolutely nothing is born a grand legend" (translated by G. P. Goold).
- ² Propertius II.15.3-4 *quam multa apposita narramus uerba lucerna, quantaque sublato lumine rixa fuit!* "How many words we exchanged with the lamp beside us, and how much we wrestled when the light was put out!" (translated by G. P. Goold).
- ³ Propertius I.4.11-14 *haec sed forma mei pars est extrema furoris; sunt maiora, quibus, Basse, perire iuvat: ingenuus color et motis decor artubus et quae gaudia sub tacita discere veste libet* "Yet this beauty is the least part of my frenzy; she has greater charms, Bassus, which I am glad to lose my head over: her well-bred complexion, her grace when she moves her limbs, and thrills I love to experience beneath the secrecy of the coverlet" (translated by G. P. Goold).
- ⁴ II.3.21-22 *sua cum antiquae committit scripta Corinnae*

- carminaque Erinnae non putat aequa suis “and when she pits her writings against those of ancient Corinna and deems Erinna’s poems no match for her own” (translated by G. P. Goold).
- ⁵ I.2.8 “Love is naked, and loves not beauty gained by artifice” (translated by G. P. Goold).
- ⁶ II.3.8 “Love may be put off, but is never got rid of” (translated by G. P. Goold).
- ⁷ II.5.16 “In love every ill is light, if you but put up with it” (translated by G. P. Goold).
- ⁸ II.15.30 “True love knows no bounds” (translated by G. P. Goold).
- ⁹ II.3.21 *sua cum antiquae committit scripta Corinnae* “and when she pits her writings against those of ancient Corinna” (translated by G. P. Goold).
- ¹⁰ II.33.35-38 *me miserum, ut multo nihil est mutata Lyaeo!*
iam bibe: formosa es: nil tibi uina nocent,
cum tua praependent demissae in pocula sertae,
et mea deducta carmina uoce legis “Mercy on us! She is not a bit affected by so much drinking! Well, drink on: you are beautiful: wine harms you not at all when garlands hang over your face and dip into your cups and you read my poems with dainty voice” (translated by G. P. Goold).
- ¹¹ Propertius I.2.8 *nudus Amor satis forma non amat pudicitia* “Love is naked, and loves not beauty gained by artifice”; II.18.25 *ut natura dedit, sic omnis recta figurast* “all beauty is best as nature made it” (translated by G. P. Goold).
- ¹² Propertius II.1.3-4 ; II.1.15-16 *non haec Calliope, non haec mihi cantat Apollo :*
ingenium nobis ipsa puella facit...
seu quidquid fecit siuest quodcumque locuta,
maxima de nihilo nascitur historia.
- ¹³ Propertius II.15.3-4 *quam multa apposita narramus uerba lucerna,*
quantaque sublato lumine rixa fuit!

BIBLIOGRAPHY

Books (monograph)

- Viarre, Simone. *Propertius Elégies*, texte établi, traduit et commenté. Paris, C.U.F., Les Belles Lettres, 2005.
- Goold, George. *Propertius Elegies*, edited and translated. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1990.

Books (edited volume)

- Boucher, Jean-Paul. *Etudes sur Propertius, problèmes d'inspiration et d'art*. Paris, 1965.
- Carcopino, Jérôme. *Passion et Politique chez les Césars*. Paris, 1958.
- Delbey, Evrard. *Poétique de l'épigramme romaine : les âges cicéroniens et augustéens*. Paris, 2001.
- Janan, Micaela. *The Politics of Desire: Propertius IV*. Berkeley, 2001.
- Laigneau, Sylvie. *La femme et l'amour chez Catulle et les élégiaques augustéens*, coll. Latomus, vol. 249, Bruxelles, 1999.

Articles in journals

- Barbaud, Thierry. *La sententia amoureuse chez les élégiaques romains et notamment chez Propertius*, BAGB. Paris, 2002, 94-118.
- Catin, L. *Propertius et Cynthia*. BAGB 4, 1965, 1957, 27-52.
- Copley, Frank Olin. *Emotional conflict and its significance in the Lesbia – poems of Catullus*. *American Journal of Philology* 70, 1965, 22-40.
- Hallett, Judith. *The Role of Women in Roman Elegy*. *Arethusa* 6, 1973, 103-124.

Wyke, Maria. Written women: Propertius' *scripta puella*. *The Journal of Roman Studies*, 77, 1987, 47-61.

Marija Gjannaki, Atēnas, Grieķija

DOCTA PUELLA PROPERTIJA ELĒĢIJĀS: IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS
ATSPOGUĻOJUMS AUGUSTA LAIKA ROMĀ

Ir labi zināms, ka elēģiskos dzejniekus romiešu elēģijās saista sieviešu sevišķais skaistums. Taču viņu uzmanība veltīta ne tikai skaistumam un fiziskajam izskatam. Elēģiska sieviete ir ne tikai prieka avots; viņa ir dzejnieka iedvesma, viņa dzejas mūza, kā saka Propertijs¹². Dzejnieks var runāt ar savu Kintiju par literatūru un apliecināt prieku par viņu tikšanos¹³. Propertijs piedēvē viņai dažādus talantus (elēģija 1.4) un nevilcinās apgalvot, ka šīs dāvanas ir vērtīgākas par viņas skaistumu. Šī personiskais talants pieder vispārējai koncepcijai par elēģisku mīlāko.

Arī Kintijas vārds var kalpot kā viņas kultūras un izglītības pierādījums; etimoloģiski saistīts ar Apollonu Kintieti, viņas vārds mums atgādina, ka viņa ir dzejniece, piedalās mūzu ceremonijās, un dzejnieks uzskata viņu par vienu tām.

Viņa ir ļoti eleganta un izsmalcināta, un viņai netrūkst *Veneras vai Mimnerma dāvanu*, jo Apollons ir piešķīris viņai dzejas sacerēšanas talantu un mūza Kalliope apveltījusi ar mākslu dziedāt liras pavadījumā.

LĪVA MUIŽNIECE

University of Latvia, Latvia

THE MEANING OF *TO GENOS TOU EIDOUS MEROS* AND *TO EIDOS TOU GENOUS MEROS* IN ARISTOTLE'S *METAPHYSICS* Δ 25

Brief Summary

In his *Metaphysics* Δ 25, 1023b24–5 Aristotle juxtaposes *to genos tou eidous meros* and *to eidos tou genous meros* by saying that the genus is a part of the form in a different way (*allōs*) than the form is a part of the genus. The author of the article considers how to interpret the word *allōs* and argues for the idea that the contrast marked by *allōs* reveals two different meanings of *meros*, in each case expressing a different relation of parthood.

Keywords: Aristotle, part, form, genus, meaning.

PREAMBLE

The exploration of the idea that the genus is a part of the form (*to genos tou eidous meros*) in a different way (*allōs*) than the form is a part of the genus (*to eidos tou genous meros*) in Aristotle's *Metaphysics* Δ 25, 1023b24–5 will proceed as follows: (i) the ambiguity marked by *allōs* will be examined; (ii) the ambiguity of *meros* will be posited; (iii) the ambiguity of *genos* and *eidos* will be dispelled, and (iv) the relations of parthood at work behind the ambiguity of *meros* will be elucidated.

In this article *ambiguity* is understood as *term's bearing multiple meanings*, and *meaning* is understood as *sense* or *intension*, or *concept associated with a term*, and it is what determines the referent of the term or the extension, or the object the term is true of. Thus, a term is ambiguous if it has multiple meanings, whether or not it has the same referent. If a term has different referents, then it has different meanings, although a term can have different meanings without having different referents.¹

1. THE AMBIGUITY MARKED BY *ALLŌS*

In the *Metaphysics* Δ 25 Aristotle distinguishes four ways² in which something is called a part:

- (1) a part is the result of a division of a quantity, the division being either arbitrary or giving measure, as two is an arbitrary part of three, but not a part which gives measure of three;
- (2) parts are the results of a non-quantitative division of a form (i.e. of a genus, namely, a form having forms below itself), as the form, along with other forms, is a part of the genus (*to eidou tou genous meros*);
- (3) parts are the results into which a whole is divided or the constituents out of which it is composed, as both matter and form are parts of something that has the form;
- (4) parts are the constituents of a formula (and thus of the form), as the genus (along with the differentia) is a part of the form (*to genos tou eidous meros*).

Aristotle stresses the difference between the fourth and the second way in which something is called a part by saying that *a genus is also called a part of its form, although in a different way the form is a part of its genus* (τὸ γένος τοῦ εἶδους καὶ μέρος λέγεται, ἄλλως δὲ τὸ εἶδος τοῦ γένους μέρος, 1023b24–5, trans. Kirwan).

The phrase *in a different way* (ἄλλως) is crucial here, for otherwise we slip into absurdity. This slip can be easily demonstrated if we assume this principle:

Antisymmetry of Parthood: Two entities which are part of each other are identical.

Let us omit the phrase *in a different way* and suppose that, unqualifiedly, the genus is a part of the form and the form is a part of the genus. By the Antisymmetry of Parthood, it follows that, if the genus is a part of the form and the form is a part of the genus, then the genus and the form are identical. This result is alarming, since Aristotle would not admit that the genus and the form are identical. It would amount to saying that *animal* (genus) is identical to *man* (form). Hence it is not the case that, unqualifiedly, the genus is a part of the form and the form is a part of the genus. If the genus and the form must be distinct and simultaneously it is true that both the genus is a part of the form and the form is a part of the genus, then it must be the case that the genus and the form are parts of each other *in a different way*.

At first glance, the most evident variant how to interpret the phrase *in a different way*, viz. the difference between (2) and (4), is to assume that the meaning of *genos* and *eidou* shifts. Namely, *genos* in (2) expresses a

distinct concept than *genos* in (4), and likewise *eidōs* in (2) expresses a distinct concept than *eidōs* in (4). In other words, *genos containing the form as a part* is distinct from *genos being a part of the form*, and, similarly, *form being a part of the genus* is distinct from *form containing the genus as a part*.

It can still be the case that the referents of *genos* and *eidōs* in (2) and in (4) do not change, although the meaning does, i.e. the extension remains the same, despite varying intensions. The extensionalistic reading can be adopted with the proviso that the referents of *genos* and *eidōs* are universals, e.g. *animal* and *man*, since Aristotle remarks that the forms as parts of the genus result from a non-quantitative division (1023b17), which suggests that he is not talking about a set of particulars. The constancy of extension, viz. the idea that the genus in (2) is the same universal as the genus in (4), is compatible with the variability of intensions, viz. the idea that the concept of genus in (2) differs from the concept of genus in (4). The same consideration applies to the form.

But what happens to the concept of part? Does *meros* both in (2) and in (4) preserve the same meaning? It is argued in this article that it does not. Moreover, it is shown that the distinct concepts of genus and form hinge on the distinct ways something is called a part, and there are distinct meanings of part, because *meros* expresses different relations of parthood.

It has to be emphasized that *part* is a predicate expressing a relational attribute (*πρὸς τι*), viz. a part does not stand on its own; a part is a part of a whole, just as a slave is a slave of a master and a master is a master of a slave (*Cat.* 7, 6b29–30). It means that an object which is called a part stands in a relation of parthood to something of which it is a part. Thus, *meros* does not primarily refer to an object which is called a part; more importantly, *meros* expresses the relation of parthood in which that object stands. The author of the article claims that for Aristotle there are several such relations of parthood.

In contrast to *genos* (and to *eidōs*) which has different meanings despite having the same referent, *meros* has different meanings due to expressing distinct relations of parthood.

2. THE AMBIGUITY OF *MEROS*

The general purpose of Book Δ of the *Metaphysics* is to list the meanings of various philosophically significant terms. The collection

of these meanings constituting Book Δ is referred to by Aristotle as $\tau\acute{\alpha}$ $\pi\epsilon\rho\iota$ $\tau\omicron\upsilon$ $\pi\omicron\sigma\alpha\chi\acute{\omega}\varsigma$ (*Met.* Z 1, 1028a11), translated by the phrase *on the number of ways in which things are said* (Furth 1985).³ Chapter 25 of Book Δ presents a list of the many ways something is called a part. If Aristotle is taken at his word, distinct entries on the list should indeed be distinct. The reason for setting apart one meaning of *meros* from another must be grounded in the realization that the nature of parthood is multiplex. By distinguishing the meanings of *meros* Aristotle proposes the idea that objects called *parts* are not tied together by a single relation of parthood. Instead, there are various relations of parthood, where each operates according to its own principles and has its own properties. It is assumed here that two relations of parthood are identical if and only if they have the same properties.

By contrast, there is a view that one should avoid postulating a variety of relations of parthood, as it leads to an undue proliferation of them (Koslicki 2008, 158; cf. 2007, 138–9). The ambiguity of *meros* overthrows the conceptions of parthood, where the two-place predicate *part of* operates according to a fixed set of principles and thereby is essentially univocal. The ambiguity of *meros*, then, seems to be less elegant due to the lack of parsimony.

However, if it turns out that the *relata* do not change, while the relation itself does, the proliferation of the relations is compensated by the reduction of the number of objects to which these relations apply. It is conceivable that the genus and the form remain the same objects, i.e. universals, while the relation of parthood in which they stand varies. In other words, the *relata* of the parthood relation preserve their identity; what differs is the relation *is a part of*: *A* is a part₁ of *B*, and *B* is a part₂ of *A*. This does not exclude the idea that different concepts could correspond to the same object in different relations. For instance, *genus as containing the form as a part* and *genus as being a part of the form* are different concepts, while genus as such remains the same object.

3. THE MEANINGS OF GENOS AND EIDOS

Both *genos* and *eidos* are *said in many ways*.⁴ We are interested in those meanings, as Porphyry puts it when explaining Aristotle's term *genos*, which are *of account to philosophers* (*Isag.* 2.14–15, trans. Barnes). First of all, this account requires acknowledging that *eidos* and *genos* are

correlates – the one does not make sense without the other.⁵ If there is a genus, it is a genus of a form, and if there is a form, it is a form of a genus, unless this form itself is the highest genus. Every genus has a form above or below itself, and every form has a genus above or below itself.⁶

The correlative nature of *genos* and *eidōs* presupposes that the meaning of the one determines the meaning of the other and vice versa. If *genos* and *eidōs* have several meanings, these also have to be mutually determined. We do not have to look far for the right specification of the meanings of *genos* and *eidōs*, since the meanings of *meros* already give us a hint.

According to the list (1)–(4) in *Met.* Δ 25, the meaning of *genos* in (2) to *eidōs tou genous meros* corresponds to Aristotle's account in the *Topics* A 5, 102a31–2, which is quoted *verbatim* in Porphyry's *Isagoge* 2.16–17: *a genus is what is predicated, in answer to 'What is it?', of several items which differ in species* [i.e. form – εἶδος];⁷ for example, *animal* (trans. Barnes). Porphyry also remarks (ibid. 2.10–13) that *we call a genus that under which a species* [i.e. form] *is ordered* (trans. Barnes).

By keeping in mind that *genos* and *eidōs* are correlates, the appropriate meaning of *eidōs* in (2) is immediately determined. Aristotle talks about the form as being under a genus (*Top.* E 4, 133b10); he says that the form is a subject for the genus and the genus is predicated of it (*Cat.* 5, 2b19–20). This is manifested in one of the accounts of *eidōs* given by Porphyry as *what is ordered under a genus; and: that of which a genus is predicated in answer to 'What is it?'* (*Isag.* 4.10–11, trans. Barnes).

The meaning of *genos* in (4) to *genos tou eidous meros* in *Met.* Δ 25 corresponds to the meaning of *genos* in Δ 28, 1024b4–5 *as the first constituent in formulae which is stated in [answer to the question] what a thing is* (trans. Kirwan), e.g. the genus *animal* is stated in answer to what is, for example, *man* or *horse*. In this sense, genus is *as matter* (ὡς ὕλη, *Met.* Δ 28, 1024b8–9) of its differentia, which, together with the genus, makes up the form. Genus is not exactly *hulē* but only *hōs hulē*, for matter strictly speaking belongs to form–matter composites, which is (3) on the list in *Met.* Δ 25.

Accordingly, the meaning of *eidōs* in (4) is apparent when the form is treated as the object of definition. Since the formula of the form is out of genus and differentia (*Top.* Z 6, 143b19–21), and *as the formula is to the thing, so the part of the formula is to the part of the thing* (*Met.* Z 10, 1034b21–2, trans. Furth), hence also the form itself is out of genus and

differentia (*Met.* I 7, 1057b7). Thus, the meaning of *eidos* in *to genos tou eidous meros* is what comprises the genus, together with the differentia, as a constituent.⁸

The meanings of *genos* and *eidos* in (4) are linked to those in (2), since the referents of *genos* and *eidos* in (4) are the same as those in (2). It can be seen via the relations of predication that obtain in both cases. As in (2), so in (4), the genus is predicated of the form,⁹ whereas the form is not predicated of the genus (*Cat.* 5, 2b20–1). It is correct to predicate *animal* of *man* and to say that every man is an animal, but it is incorrect to predicate *man* of *animal* and to say that every animal is a man (*Porph. Isag.* 7.6–8).

4. THE RELATIONS OF PARTHOOD

To say that the genus is a part of the form in a different way than the form is a part of the genus is to stress that *A* is a part of *B* in a different way than *B* is a part of *A*. What needs to be explained is the difference between these ways of being a part.

The most straightforward explanation is the following: when the genus is a part of the form (*to genos tou eidous meros*), the genus composes (*σύνκειται*) the form along with the differentia, but when the form is a part of the genus (*to eidos tou genous meros*), the genus is merely divided (*διαιρείται*) into forms by means of the differentiae.¹⁰

The underlying feature behind a part's capacity of composing a whole, as opposed to being solely the result of a division of a whole, is its independence from the whole, i.e. ability to exist without the whole. The parts of the form compose the form, because they are independent of the form. The genus *animal* can exist without the form *man*, that is, no animal has to be a man. However, the parts of the genus do not compose the genus, because the parts are dependent on it. The form *man* cannot exist without the genus *animal*, that is, no man can fail to be an animal.¹¹

This reflects a crucial difference in properties of the relation of parthood expressed by *meros* in (2) and in (4) on the list in *Met.* Δ 25. That is to say, *meros* in (4) *to genos tou eidous meros* expresses a relation of parthood where the parts compose the whole, i.e. the parts are independent of the whole and the whole is dependent on them, whereas *meros* in (2) *to eidos tou genous meros* expresses a relation of parthood where the parts

only divide the whole and do not compose it, i.e. the parts are dependent on the whole and the whole is independent of them.

CONCLUDING REMARKS

It has been shown that the statement in Aristotle's *Metaphysics* Δ 25, 1023b24–5 that the genus is a part of the form in a different way than the form is a part of the genus has to be interpreted in light of the phrase *in a different way*, which, instead of merely relating it to a change in the meaning of *genos* and of *eidos*, has to be tied with a shift in the meaning of *meros*, which, in turn, relies on the distinction between relations of parthood.

The idea that it is *meros* that is ambiguous has at least two far-reaching implications. Firstly, it has implications for the interpretation of Aristotle's theory of parts and wholes. If *meros* in *to genos tou eidous meros* differs in meaning from *meros* in *to eidos tou genous meros*, then one should rightly ponder whether similar considerations apply to the other ways in which something is called a part in Δ 25, and moreover, one should be cautious of ambiguity with occurrences of *meros* in other contexts. Secondly, the ambiguity of *meros* suggests that the understanding of other ambiguous terms listed in Book Δ of the *Metaphysics* requires more intricate appreciation of their complex nature, which in turn demands aspirations towards an unbiased reading of the text.

REFERENCES

- ¹ The meaning of *meaning* stated here is formulated by Putnam (1994, 222–5) as the *traditional doctrine*, which he deems unsatisfactory. In spite of his criticism, this doctrine will do as a crude tool for the purposes of this article.
- ² The classification of the Aristotelian meanings of part given in *Met.* Δ 25 under four headings is taken from Aquinas (*In Met.* lib. 5 l. 21 n. 9). Ross (1958, vol. 1, 339) also gives a fourfold classification. However, for instance, Kirwan (1971, 60) and Koslicki (2007, 134–5; 2008, 139; cf. 2006, 718 n. 10) distinguish five meanings of part, since they sort the two ways of dividing a quantity into separate entries.
- ³ Besides *τὰ περι τοῦ ποσαχῶς*, Ross (1958, vol. 1, xxv) mentions *ἐν ἄλλοις* (see, e.g. 1017b9; Θ 1, 1046a5–6) as Aristotle's way of referring to the contents of Book Δ. Furth (1985) renders *ἐν ἄλλοις* in 1046a5–6 simply as *elsewhere*.
- ⁴ There is no list of the meanings of *eidos*, whereas in *Met.* Δ 28 we can find a list of the meanings of *genos*, which, however, does not include all the meanings of *genos* used by Aristotle.
- ⁵ Aristotle does not explicitly say that *genos* and *eidos* are correlates, but this idea can be derived from his talk about relatives (*τὰ πρός τι*) in Book 7 of the *Categories*.

- ⁶ The highest genus is not a form of a genus above itself, and the last form is not a genus of a form below itself; the intermediate genera are forms of the highest genus and genera of forms below them (see Porphy. *In Cat.* 83.20–3).
- ⁷ It is traditionally accepted that εἶδος in Aristotle is translated by two names, i.e. *form* or *species*, depending on the context of use. In the context where the relations of εἶδος and γένος are operative, the rendering of εἶδος is *species*, whereas *form* as a translation of εἶδος is used to contrast it with matter (ὑλη) when talking about form-matter composites. This brings out the affinity of εἶδος to μορφή – *shape* or *appearance*. From time to time Aristotle employs μορφή to designate the formal aspect of form-matter composites, although μορφή is a rarer occurrence than εἶδος. The author of the article translates εἶδος consistently as *form* (following Kirwan 1971), since Aristotle himself uses εἶδος in both contexts.
- ⁸ It is not uncontroversial whether genus literally is a constituent of the form. Koslicki (2006, 728 n. 32; cf. 2008, 158) rightly points out that form should not be identified with definition (of which genus is a constituent), since a definition is a linguistic entity, whereas a form is what is described by it. At the same time, it cannot be denied that Aristotle endorses correspondence between the parts of the *definiens*, i.e. the terms of the definition, and the parts of the *definiendum* (*Met.* Z 10, 1034b21–2). In that case, there is no way to circumvent the fact that something in the form, i.e. a constituent of the form, is picked out by each term of the *definiens*. Since a form is delimited within a genus by a differentia, there is no reason why one should not concede that *in a way* the form consists of genus and differentia.
- ⁹ In fact, both constituents of the form can be predicated of the form. The differentia can be predicated of the form, e.g. *rational* can be predicated of *man*, when the differentia is form-producing (εἰδοποιός), i.e. when it composes the form together with the genus (*Top.* Z 6, 143b8–9). However, the differentia cannot be predicated of the form, when it serves to divide the form (*qua* genus) into subordinate forms, e.g. *rational* cannot be predicated of *animal*, for *animal* is not composed as a form by the differentiae that divide it (see Porphy. *In Cat.* 85.21–8).
- ¹⁰ The same idea is voiced also in Boethius' *De Divisione* 39.1–2 when it is stated that *in division the genus is a whole, in definition a part* (trans. Magee). What is emphasized is that *definition resembles the composition of a whole* (ibid. 39.5, trans. Magee), *it is as if parts of some kind are constituting a whole* (ibid. 39.2–3, trans. Magee), namely the form (i.e. *species* in Boethius' terminology, 39.20), but in division the whole, namely the genus, is merely resolved into parts. In Medieval terminology (see, e.g. Aquinas *In Met.* lib. 5 l. 21 n. 13), a genus having the form as a part is a universal whole (*totum universale*) predicated of its form as of a subjective part (*pars subiectiva*), whereas a genus being a part of the form is, along with the differentia, an integral part (*pars integralis*) of the form, which in this case is an integral whole (*totum integrale*).
- ¹¹ The dependence of the parts on the genus and the independence of the genus from its parts are affirmed also in *De Div.* 13.36–14.1: [*If the genus is destroyed the species immediately perish, but ... if a species is destroyed the genus consists inviolate in its nature*] (trans. Magee).

BIBLIOGRAPHY

- Aristotelis categoriae et liber de interpretatione*. L. Minio-Paluello (Ed.). Repr. Oxford : Clarendon Press, 1966.
- Aristotelis topica et sophistic elenchi*. W. D. Ross (Ed.). Repr. Oxford : Clarendon Press, 1970.

- Barnes, Jonathan. *Porphyry's Introduction, Translated with a Commentary*. Oxford : Clarendon Press, 2003.
- Furth, Montgomery (Trans.). *Aristotle, Metaphysics, Books VII–X, Zeta, Eta, Theta, Iota*. Indianapolis : Hackett Publishing Company, 1985.
- Kirwan, Christopher. *Aristotle, Metaphysics, Books Gamma, Delta, and Epsilon, Translated with Notes*. Oxford : Clarendon Press, 1971.
- Koslicki, Kathrin. Aristotle's Mereology and the Status of Form. *Journal of Philosophy*, 103 (12), 2006, 715-36.
- Koslicki, Kathrin. Towards a Neo-Aristotelian Mereology. *Dialectica*, 61 (1), 2007, 127-59.
- Koslicki, Kathrin. *The Structure of Objects*. Oxford : Oxford University Press, 2008.
- Magee, John. *Anicii Manlii Severini Boethii De Divisione liber: Critical Edition, Translation, Prolegomena, and Commentary*. Leiden, Boston, and Köln : Brill, 1998.
- Porphyrii isagoge et in Aristotelis categorias commentarium*. A. Busse (Ed.). Vol. 4, bk. 1 of *Commentaria in Aristotelem Graeca*. Berlin : Reimer, 1887.
- Putnam, Hilary. The Meaning of 'Meaning'. R. M. Harnish (Ed.). *Basic Topics in the Philosophy of Language*. Upper Saddle River, NJ : Prentice-Hall, Inc., 1994, 221-74.
- Ross, William D. *Aristotle's Metaphysics, a Revised Text with Introduction and Commentary*. 2 vols. Repr. of 1953 corr. edn. Oxford : Clarendon Press, 1958.
- S. *Thomae Aquinatis In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*. M. R. Cathala, R. M. Spiazzi (Eds.). 2nd ed. Taurini-Romae : Marietti, 1971.

Līva Muižniece, Latvijas Universitāte, Latvija

TO GENOS TOU EIDOUS MEROS UN TO EIDOS TOU GENOUS
MEROS NOZĪME ARISTOTEĻA METAFIZIKĀ Δ 25

Aristotelis *Metafizikā* Δ 25, 1023b24–5 pretstata *to genos tou eidous meros* un *to eidos tou genous meros*, sakot, ka ģints ir veidola daļa citādi (*allōs*) nekā veidols ir ģints daļa. Raksta autore aizstāv domu, ka pretstatījums, ko iezīmē *citādi*, atklāj divas atšķirīgas *daļas* nozīmes, kas katrā no gadījumiem nosaka *ģints* un *veidola* nozīmes un izsaka atšķirīgu *daļas* attiecību (*relation of parthood*). *Daļas* nozīme izteikumā *ģints ir veidola daļa* paredz, ka *ģints jāsaprot kā veidola noteiksmes un arī paša veidola pirmā sastāvdaļa līdzās atšķirībai (differentia)* un kā viela, bet *veidols* – kā veselums, kas ir salikts no ģints un atšķirības. Arī *daļas* nozīme izteikumā *veidols ir ģints daļa* nosaka nozīmi *ģintij* un *veidolam*: ģints ir tā, kas tiek apgalvota par veidolu kā par pamatu, bet veidols ir tas, kas tiek pakārtots ģintij. *Daļa* izteikumā *ģints ir veidola daļa* izsaka tādu *daļas* attiecību, kur *daļas* nevis sadala, bet gan saliek veselumu, t. i., *daļas* ir neatkarīgas no veseluma, un veselums ir atkarīgs no tām, turpretī *daļa* izteikumā *veidols ir ģints daļa* izsaka tādu *daļas* attiecību, kur *daļas* tikai sadala veselumu un to nesaliek, t. i., *daļas* ir atkarīgas no veseluma, un veselums ir neatkarīgs no tām.

LĪVA BODNIECE

Latvijas Universitāte, Latvija

TERMINI ΕΛΛΕΙΨΙΣ, ΠΑΡΑΒΟΛΗ, ΥΠΕΡΒΟΛΗ SENĀKAJOS RĒTORIKAI UN ĢEOMETRIJAI VELTĪTAJOS TEKSTOS

Īss kopsavilkums

Elipse, parabola, hiperbola ir mūsdienu zinātnes valodas termini, tie funkcionē gan humanitāro zinātņu, gan dabaszinātņu terminoloģijā, līdzīgi tie tikuši lietoti jau ap 6. gs. p. m. ē.

Vērošana un novērojumu pierakstīšana bija pirmais solis zinātniskās literatūras attīstībā. Starp jēdzieniem *redzēt* un *zināt* sengrieķu valodā pastāv lingvistiska saikne. *Zināt* var to, kas ir redzēts *savām acīm*. Redzētā aprakstīšanai izmantoti salīdzinājumi ar dabā un sadzīvē vērojamām norisēm, tas palīdz abstraktus jēdzienus padarīt saprotamus. Šis paņēmieni tiek izmantots terminu veidošanā arī mūsdienās.

Atslēgvārdi: elipse, hiperbola, parabola, rētorika, ģeometrija, terminu veidošana.

Sengrieķu un latīņu valodas leksēmas un no jauna veidoti seno valodu morfēmu savienojumi tiek izmantoti mūsdienu zinātnes valodas terminu veidošanā dažādās nozarēs. Turklāt daudzi no tagad lietotajiem terminiem atrodami jau pašos senākajos tekstos. Attīstoties zinātniskās valodas stilam un veidojoties arvien jaunām zinātņu nozarēm, mainījušies terminu apzīmētie jēdzieni un to izpratne, tomēr ir piemēri, kad termins un tā apzīmētais jēdziens palicis nemainīgs cauri gadsimtiem.

Attīstoties saimniecībai un kultūrai, radās nepieciešamība notiekošo aprakstīt. Lai kaut ko aprakstītu, tas labi jāiepazīst – jānovēro. Vērošanas procesam ir liela nozīme sengrieķu zinātniskās domas attīstībā. Vērošana no vienkāršas skatīšanās atšķiras ar to, ka vērojumi liek vērtēt un izdarīt secinājumus.

Līdz mūsu dienām nonākušas ziņas un pat saglabājušies vērā ņemami fragmenti no apmēram 5. gs. p. m. ē. tapuši sacerējumiem. Šie pirmie, par zinātniska satura tekstiem uzskatāmie avoti atklāj autoru vērojumus un izdarītos secinājumus par dabas parādībām un procesiem. No pieejamā tekstu materiāla un informācijas par zudušajiem darbiem ir zināms, ka vērojumu loks bijis plašs – sākot ar dabas procesu

vērojumiem līdz dažādu prasmju (*τέχνη*) un atklājumu aprakstīšanai.¹ 5. gs. p. m. ē. jau bija aprakstītas ģeometriskās figūras un sakarības tajās, bija formulētas teorēmas, piemēram, Pitagora, Talēta teorēma utt.

Pievēršanās kādu procesu vai parādību vērošanai sniedz informāciju par notiekošo un liek izdarīt secinājumus – ar to vērošana atšķiras no pasīvas notikumu vai procesu aplūkošanas jeb vienkāršas redzēšanas acu priekšā. Vērojums ir izziņas procesa sastāvdaļa – parādības vai notikumu aplūkošana ar mērķi iepazīt un izdarīt secinājumus no redzētā. Iepriekšējiem vērojumiem, spriedumiem un secinājumiem ir liela nozīme jaunu secinājumu izdarīšanā.

Jēdzienu *vērot* un *zināt* ciešo saikni sengrieķu pasaules uztverē uzskatāmi demonstrē arī lingvistiskais aspekts to apzīmēšanā. Apzīmējumi jēdzieniem *redzēt* un *zināt* sengrieķu valodā radušies no darbības vārda *ὀράω*.

ὀράω (*verb.* 1. p. praes. ind. act.) – *es redzu ar acīm* (tagadnes forma)

εἶδov (*verb.* 1. p. aor. act.) – *es ieraudzīju, kaut kas piesaistīja manu uzmanību* (pabeigtības nozīme)

οἶδα (*verb.* 1. p. 2. pf.) – *es zinu / esmu ieraudzījis* (2. perfekts ar tagadnes nozīmi) (Liddell, Scott, Greek-English Lexicon)

Šis formu veidošanas piemērs uzskatāmi parāda, kā atkarībā no darbības laika jēdzieniski mainās vārda nozīme. Ja kaut kas, ko redzam, piesaista uzmanību, liek izdarīt spriedumus, tad šajā mirklī vienkārša redzēšana pārtop novērošanā, pēc kāda laika vērotājam rodas secinājumi, kas apkopotī kļūst par zināšanām. To, kas ir acīm redzams – atrodas acu priekšā, ir iespējams novērot un līdz ar to arī iepazīt. Redzamais ir ticams. Šāds skatījums pamato antikajos zinātniskajos tekstos izmantoto paņēmienu – aprakstot savus vērojumus, lietot salīdzinājumus ar citām *acīm redzamām*, bieži sadzīviskām parādībām. Paņēmiens ir īpaši noderīgs, ja jāapraksta parādības, kas nav *ar acīm redzamas*; salīdzinājumi *ar acīm redzamo* kalpo par izskaidrojumu *acīm neredzamām* parādībām.

Vērošanas procesam un salīdzinājumam *ar acīm redzamo* ir paliekoša nozīme zinātņu terminu veidošanas principu attīstībā. Arī mūsdienu zinātņu terminoloģijas veidošanā redzam šo pašu principu – salīdzināt ar to, kas ir zināms. Termins, kas nosauc jēdzienu, piemeklēts, pamatojoties uz līdzību ar kādu zināmu parādību.

Kaut arī dabā ir daudz procesu un parādību, kurus iespējams izmantot metaforisku salīdzinājumu veidošanā, divās pirmajā mirklī šķietami

nesaisītās zinātņu nozarēs – rētorikā un ģeometrijā – ienāk un nostiprinās termini, kas atvasināti no darbības vārdiem; šie termini ir *elipse*, *parabola*, *hiperbola*. Visi trīs termini turpina funkcionēt minētajās zinātnes nozarēs līdz pat mūsu dienām.

Ģeometrijas zinātnē šie termini apzīmē konusa šķēlumus. Rētorikā – mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus. Abās zinātnēs šie lielumi tiek saukti par figūrām, veidoliem (*figurae*, *σχήματα*).

Hipotēze – šāda vārdformu izvēle nav nejauša, tomēr ir pamats uzskatīt, ka jēdzienu formulējumi nav ienākuši ģeometrijas terminoloģijā tieši no rētorikas. Termini abās zinātnēs veidojušies no vērojumiem ar līdzīgiem secinājumiem, kuru izteikšanai noder darbības vārdi ar vairākām atvasinātām nozīmēm.

Ģeometrijas zinātne pēta ģeometrisko figūru īpašības un savstarpējās sakarības, novietojumu, mūsdienās tai tiek nodalītas vairākas apakšnozares. Viens no rētorikas uzdevumiem ir pētīt rētorisko figūru attiecības tekstā. Abas zinātnes vieno elementu attiecību pētījumi. Apskatāmie termini konkrētajās zinātnēs apzīmē elementus. Šo elementu funkcijas minētajās zinātnes nozarēs ir raksturojamas ar terminu veidošanā izmantotajiem darbības vārdiem.

Pirmais mums zināmais avots, kurā konusu šķēlumi apzīmēti ar minētajiem terminiem, ir Pergas Apollonija (*Ἀπολλώνιος ὁ Περγαίος*, ~ 262.–190. p. m. ē.) darbs *Par konusiem* (*Κωνικά*). Darbā definēti konusa šķēlumi un aprakstītas to īpašības. Nosaukumi izraudzīti, ņemot vērā figūru īpašības un attiecības vienai pret otru. Liela nozīme terminu veidošanā ir skaidrojuma, kā konusa šķēlumus attēlot plaknē.²

- *παραβολή*, ἡ – *parabola*

Darbības vārds *παραβάλλω* – *nolikt malā, uzlikt, pārlikt*

τὰ ἐκ τῆς παραβολῆς γενηθέντα σημεία. (Apollon. Perg. Con., 3.45)

tā, no parabolās [uzlikšanas] radusies atzīme [punkts].

Parabola ir līkne, kuras katrs punkts atrodas vienādā attālumā no fokusa un direktrises, kas ir fiksēti attālumi, tā var tikt uzlikta jebkurā vietā koordinātu asij.

Apskatot elipses un hiperbolas jēdziena skaidrojumus, var secināt, ka arī tie izteikti pēc novērojumiem konusa šķēlumu attēlošanai plaknē.

- *ἔλλειψις*, *εῶς*, ἡ – *elipse*, *samazinājums*, *izlaidums*

Darbības vārds *λείπω* – *pamest, atstāt*

- ὑπερβολή, ἤ – hiperbola, palielinājums

Darbības vārds ὑπερβάλλω – aizmest tālumā, pārnest pāri, palielināt

Samazinājums vai palielinājums ieraugāms attiecībā pret lielumiem uz abscisu un ordinātu ass.

Rētorikas terminoloģijā šīs leksēmas izmantojis Aristotelis (Ἀριστοτέλης, 384.–322. p. m. ē.) savā darbā *Rētorika* (Ῥητορική).

- παραβολή, ἤ – parabola – ilustratīvs salīdzinājums, piemērs no dzīves, arī ievietošanas nozīmē, jo par piemēru minētais stāsts tiek it kā ielikts stāstījumā

Aristotelis, paskaidrojot parabolas jēdzienu, to ilustrē ar piemēru:

παραβολή δὲ τὰ Σωκρατικά, οἷον εἶ τις λέγοι ὅτι οὐ δεῖ κληρωτοὺς ἄρχειν: ὁμοιον γὰρ ὥσπερ ἂν εἶ τις τοὺς ἀθλητὰς κληροίη μὴ οἱ δύνανται ἀγωνίζεσθαι ἀλλ' οἱ ἂν λάχωσιν, ἢ τῶν πλωτήρων ὄντινα δεῖ κυβερνᾶν κληρώσειεν, ὡς δεόν τὸν λαχόντα ἀλλὰ μὴ τὸν ἐπιστάμενον. (Arist. Rh., 2.20.4)

Parabola ir sokratiskie izteicieni, piemēram, ja kāds teiktu, ka valdītājus nevajag izlozēt, jo līdzīgi būtu, ja kāds izlozētu sacensību dalībniekus un tie būtu nevis tie, kuri ir spējīgi sacensties, bet kuriem izkrīt loze, vai ja izlozētu to kuģinieku, kuram jāvada kuģis, it kā to vajadzētu darīt izlozētajam, nevis zinošajam.

- ὑπερβολή, ἤ – hiperbola – pārspīlēts, neticams nozīmes pārnese; pavisam neliela ir atšķirība starp hiperbolu un metaforu, metafora ir līdzība, hiperbola – pārspīlējums uz līdzības pamata

τὸ δὲ «ὥσπερ τὸ καὶ τὸ» ὑπερβολή τῇ λέξει διαφέρουσα (Arist. Rh., 3.11.15)

kādā veidā „tas un tas” ir pārmērība, tas atšķiras pēc izteiksmes (izteiksme nosaka to, kad vienkāršs nozīmes pārnese ir pārspīlējums).

- ἔλλειψις, εὖς, ἤ – elipse – izlaidums, iztrūkums, pretējs hiperbolai (ὑπερβολή) un paaugstinājumam (ὑπεροχή) (Liddell, Scott, Greek-English Lexicon)

Rētorikas teksts ir senāks par Apollonija *Par konusiem*, iespējams, tāpēc terminu paskaidrojumi Aristoteļa tekstā ir literārāki, viņš tekstā lieto piemērus. Izteiksme pamatojama arī ar to, ka Aristoteļa apskatītie jēdzieni ir abstrakti. Darba *Metafizika* (Μετὰ τὰ Φυσικά) 5. grāmatā

autors skaidro filozofijas terminus un pamato, kādu jēdzienu apzīmēšanai šie termini tiek lietoti. Jēdzienu skaidrošanai tiek izmantoti ilustratīvi apzīmējumi ar ikdienā vērojamiem procesiem. Piemēram, paskaidrojot, kas ir *cēlonis* (αἴτιον), Aristotelis skaidrojumu ilustrē ar piemēru.

αἴτιον λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ γίγνεται τι ἐνυπάρχοντος, οἷον ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος καὶ ὁ ἄργυρος τῆς φιάλης καὶ τὰ τούτων γένη.
(Arist. Met., 5. 1013a)

cēlonis nozīmē to, no kā kaut kas rodas, kā statujai tas (cēlonis, pirmsākums) ir bronza un kausam sudrabs.

Apollonijs savus formulējumus izsaka ļoti koncentrēti, skaidrojot, kas pret ko attiecas un kur atrodas; ģeometrijas zinātņu aprakstīšanai var izmantot arī zīmējumus un uzskates līdzekļus³. Lai arī pastāv atšķirības vēstījuma izteiksmes veidā, nevar noliegt, ka principi, pēc kādiem aprakstu formulējumi veidoti, ir līdzīgi.

Pamatojoties uz atklājumiem gan rētorikā, gan ģeometrijā, vēlākajos gadsimtos nākuši klāt jauni termini. Tomēr jēdzieni un aprakstīšanas veids palikuši nemainīgi. Jauns aprakstāmais lielums tiek izteikts no zināmā. Piemēram, taisnstūris ir paralelograma speciāls gadījums, kam visi leņķi ir taisni.

Atzīmēšanas vērts ir novērojums, ka gan Arsitotelis *Rētorikā*, gan autori vēlāko laiku tekstos (Kvintiliāns, Cicerons), skaidrojot un aprakstot iepriekš minētās rētorikas figūras, izmanto piemērus no zināmiem literāriem darbiem – ilustrācijas, tas ir līdzīgi kā zīmējumi ģeometriskajos tekstos⁴. Piemēram Kvintiliāns (*Marcus Fabius Quintilianus*, 35.–100. m. ē.) darbā *Oratoru audzināšana* (*Institutio Oratoria*) kādu savu argumentu pamato ar piemēru no Cicerona:

Est interim certa finitio, de qua inter utramque partem convenit: ut Cicero dicit – Maiestas est in imperii atque in nominis populi Romani dignitate.

Mēdz būt arī noteikti izteikumi, kas noderīgi abām pusēm, kā saka Cicerons – Diženums ir impērijā un arī Romiešu tautas cildenumā.

Tiek ievērots princips skaidrot terminu ar *acīm redzamo*, šajā gadījumā – zināmo, lasīto, dzirdēto. Ģeometrijas zinātne ir *acīm redzamāka*, tāpēc noder kā lielisks salīdzinājums rētorikas *acīm neaplūkojamajiem*

lielumiem, un tādēļ ir likumsakarīgi, ka mūsdienās visdažādāko nozaru oficiālajā terminoloģijā un arī profesionālajā žargonā gadījumos, kad jāapraksta abstrakti jēdzieni, tiek lietoti ģeometrijas termini: *finanšu piramīda, drāmas trīsstūris* utt.

Renesanses laikā aktuālās antīkās pasaules kultūras un zinātnes mantojuma studijas pavēra zinātniskās terminoloģijas līdzības filozofiskam skatpunktam. Vēlās renesanses pārstāvis Džordano Bruno uzskatīja, ka visas zinātnes ir savstarpēji saistītas un nav nodalāmas viena no otras, turklāt arī vēstījuma formai, kādā tās atklātas, jābūt tādai, lai visi teksta izteiksmes līdzekļi kalpotu satura atklāsmei. Viduslaiku un renesanses literatūras un filozofijas pētniece Ariela Saibere (*Arielle Saiber*) nodarbojusies ar Džordano Bruno darbu pētījumiem un monogrāfijā *Džordano Bruno un valodas ģeometrija* (*Giordano Bruno and the Geometry of Language*, 2005) apkopojusi Bruno atziņas no darba *Lielā gavēņa pirmās dienas vakarēšana* (*La Cena de le ceneri*, 1584). Bruno piemin *elipsi, hiperbolu, parabolu*, turklāt tās skaidro gan kā retoriskus, gan ģeometriskus lielumus, nojaucot robežu starp zinātnēm.

- Elipse

Konceptuāla atšķirība šķir ģeometrisko un rētorisko elipsi. Rētoriskā elipse apzīmē gan tukšumu, gan šo izlaisto vārdu/jēdzienu un ietver sevī samazinājumu un neierobežotību, turpretī ģeometriskā elipse, kas ir norobežota figūra, ietver sevī samazinājumu un ierobežotību. Abām kopīgs ir tas, ka tās apzīmē sava veida trūkumu.

Elipses trīs punkti ir tukša solījuma simbols. Elipse reizē ir tukša, jo izstumj vārdu, bet reizē pilna – jo tai ir izstumtā vārda potenciāls.

- Hiperbola

Hiperbola ir konusa sekcija, līkne ar diviem simetriskiem zariem un diviem fokusiem, tā rodas, sašķeļot konusu. Tai piemīt *ekscentriskums* – fokusa attālums līdz sekcijas punktam un abscisu asij.

Elipse ir izlaidums, tam pretstatītais *amplificatio* ir pieaudzējums, daudzvārdība. Hiperbola – pārspīlējums, savā ziņā arī tas ir pieaudzējums. Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi *hiperbola* un *elipse* var būt pretēji viens otram; arī matemātiski tos iespējams izteikt vienu caur otru (Saiber 2005, 120–127).

Ir pamatoti uzskatīt, ka senākajos ģeometrijas un rētorikas tekstos izmantotie figūru apraksti atstājuši iespaidu uz vēlāku laiku un, protams, mūsdienu zinātniskajā valodā lietoto izteiksmes veidu.

Ģeometrijas zinātnei piemītošais vizuālais potenciāls zinātnes un izglītības attīstības gaitā ir transformējies, kļuvis par *zināmo* – tas ir *redzēts savām acīm*, novērots un izpētīts.

Tāpēc, runājot par rētorikas figūru definīcijām mūsdienu zinātniskajā literatūrā, ģeometrisku lielumu un attiecību piesaukšana tiek lietota kā atsaukšanās uz *acīm redzamo*, zināmo. Piemēram, paralēlisms – divu parādību līdzās nostatījums, kas izceļ tajās līdzīgo vai atšķirīgo; vai arī *hiperbola ir vertikāla metafora, ja metaforu saprot kā horizontālu. Metafora savieno lietas, kurām ir viens horizonts, kamēr hiperbola tiecas savienot lietas, kas atrodas dažādos augstumos* (Webb 1991, 88).

Salīdzinājumi un atsauces uz ģeometrijas zinātnes *acīm redzamajiem* objektiem palīdz attēlot rētorikas acīm neredzamos lielumus.

ATSAUCES

- ¹ Par pirmajiem grieķu zinātniekiem pieņemts uzskatīt *septiņus gudros*, kuru zināšanas aptvēra visdažādākās jomas, viņu dzīves laiks – 6. gs. p. m. ē, tomēr septiņi gudrie ir vairāk mitoloģiski tēli. No 5. gs p. m. ē. saglabājušās ziņas par reāli dzīvojušiem zinātniekiem.
- ² Apollonija tekstā grūti izcelt konkrētu terminu definīcijas, teksts ir koncentrēts un informācijas ziņā ļoti blīvs, mūsdienu lasītājam grūti uztverams, tāpēc šajā rakstā terminu skaidrojumi doti pārstāsta veidā un pamatojoties uz *Liddell & Scott's Greek-English Lexicon* vārdnīcas paskaidrojumiem par konkrētajām Apollonija teksta vietām.
- ³ Domājams, ka pašos pirmajos tekstu variantos zīmējumu nebija, tie pievienoti vēlāk.
- ⁴ Nav iespējams precīzi noteikt, kad senākajos ģeometrijas tekstos kā papildu uzskates līdzeklis parādījās zīmējumi, tomēr arheoloģiskajos izrakumos atrastā keramika apliecina, ka trauku veidotāji jau ap 8. gs. p. m. ē. mācēja pareizi uzzīmēt sarežģītas ģeometriskas formas.

BIBLIOGRĀFIJA

- Apollonius Pergaeus. *Apollonii Pergaei quae graece exstant cum commentariis antiquis*. Edidit et latine interpretatus est I. L. Heiberg, Lipsiae, B. G. Tuebneri, 1891.
- Apollonius of Perga. *Conics (book I-III)*. Trans. by R. Catesby Taliaferro, diagrams by William H. Donahue, introduction by Harvey Flaumenhaft. Santa Fe, N. M., Green Lion Press, 1998.
- Aristotle. *Metaphysics*. Perseus Digital Library [cited 9 December 2012]. Available: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0052%3Abook%3D5%3Asection%3D1016a>
- Aristotle. *On Rhetoric. A theory of civic discourse*. Trans. with introduction, notes, and appendices by George A. Kennedy. New York – Oxford : Oxford University Press, 2007.
- Liddell, Henry George, Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon*. Perseus Digital Library [cited 9 December 2012]. Available: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>
- Saiber, Arielle. *Giordano Bruno and the Geometry of Language*. England : Ashgate Publishing, Limited, 2005.

The Institutio oratoria of Quintilian. Trans. by H. E. Butler. Cambridge – Massachusetts : Harvard University Press, 1921.
Webb, Stephen H. *Re-Figuring Theology: The Rhetoric of Karl Barth.* State University of New York Press, 1991.

Līva Bodniece, University of Latvia, Latvia

THE TERMS *ΕΛΛΕΙΨΙΣ*, *ΠΑΡΑΒΟΛΗ*, *ΥΠΕΡΒΟΛΗ* IN THE OLDEST
TEXTS OF RHETORIC AND GEOMETRY

The terms *ellipse*, *parabola* and *hyperbola/hyperbole* almost simultaneously entered both the texts on rhetoric and geometry of the antiquity, and they are also used in the language of modern science and function in the terminology of both the humanities and natural sciences.

Watching and recording of observations were the first steps in the development of scholarly literature. The expression of the oldest scientific texts is of a narrative and descriptive character, even imaginative, from today's point of view. Regardless of the branch of scholarship, facts are illustrated using associative comparisons. When the observed correlations, processes or phenomena are described, they are represented with reference to the processes in nature and everyday life.

Designations for the concepts *to see* and *to know* in ancient Greek were formed from the stem of the same verb. One can *know* what is *seen with one's own eyes*. In the ancient Greek world perception, the comparisons with what is actually *seen* make abstract concepts understandable, therefore it is natural that such comparisons are used in the formation of terms.

ILONA GORŅEVA

Latvijas Universitāte, Latvija

LIETDERĪGĀKAIS RUNAS VEIDS: MENANDRA RĒTORA TRAKTĀTU LIECĪBAS

Īss kopsavilkums

Vēlinā daiļrunas teorija, ko šajā gadījumā pārstāv Menandrs Rētors un viņa devums rētorikas domas attīstībā, īpaši akcentē epideiktiskās daiļrunas nozīmi, pievēršot uzmanību tās izpausmes formām, kā arī sistēmas, klasifikācijas kopējam veidolam. Epideiktiskā daiļruna, kas, pētot Menandra tekstus, atklājas visai raiba un daudzšķautņaina, paver arī improvizācijas iespējas, kas ir viens no lielākajiem izaicinājumiem runas teicējiem. Detalizētajā runu dalījuma shēmā visizteiktāk improvizācijas gaisotne atklājas tieši sarunveida runā (*λαλιὰ*), kuru Menandra Rētora skatījumā pretstatā pārējiem runas veidiem neraksturo noteikts saturiskais un/vai formālais papildījums.

Atslēgvārdi: Menandrs Rētors un viņa traktāti, epideiktiskā daiļruna, rētorikas klasifikācija, sarunveida runa (*λαλιὰ*).

Rētorikas jautājumi antīkās pasaules laiku griežos allaž ir bijuši uzmanības lokā. Visticamāk, tieši to dzīvot un izdzīvot spēja pilnīgi atšķirīgās sabiedriski politiskās situācijās noteica visai likumsakarīgu daiļrunas mācības modeli: pirmkārt, tas nemitīgi ir jāsīpē un jāpīlņveido, otrkārt, tam lielākā vai mazākā mērā ir jāmainās vai drīzāk jāspēj pielāgoties attiecīgā laika prasībām, pie tam, kas ir ne mazāk svarīgi, nezaudējot savus kvalitātes rādītājus.

Menandrs no Laodikas, kas plašāk pazīstams kā Menandrs Rētors, mūsu ēras 3. gadu simtēna sofists, daiļrunas teorētiķis un, sekojot paša tekstos dotajām norādēm, visticamāk, arī praktiķis, divos epideiktiskajai daiļrunai veltītos traktātos¹ māca, kā pieklājas runāt visdažādākajās dzīves situācijās, ar kurām likumsakarīgi jāsasakarās ne tikai sabiedriski un politiski aktīvam cilvēkam, bet arī tādām, kas, iespējams, visai rimti vada savu personīgo dzīvi. Šajā gadījumā tuvāk skatīts Menandra Rētora traktāts *Par epideiktisko daiļrunu* (*Περὶ ἐπιδεικτικῶν*), kur autors detalizēti, pat skrupulozi pievēršas epideiktisko runu dalījumam un komentāriem par to, kā attiecīgais runas veids būtu sastādāms pareizi.

Tāpat, kas zīmīgi, analizējot rētorikas dalījuma un klasifikācijas principus, Menandrs raisa savu domu gājumu tieši no epideiktiskās daiļrunas skatpunkta. Vienīgā vieta Menandra tekstos, kur autors paraugās it kā ārpus epideiktiskās daiļrunas robežām, ir Genetlijam veltītā traktāta ievaddaļa, kur tiek pieminēta visa rētorika (*ῥητορικὴ ἅπασα / rhetorica universa*²):

τῆς ῥητορικῆς ἀπάσης τριχῶς διαιρουμένης, ὡς μέρεσιν ἢ εἵδεσιν, ἢ ὅπως δεῖ καλεῖν, εἰς τοὺς λόγους τοὺς ἐν δικαστηρίοις ὑπὲρ κοινῶν ἢ τοῖ δημοσίων, ἢ ἰδίων, καὶ οὖς ἐν ἐκκλησίαις ἢ ἐν βουλαῖς διατίθενται, καὶ εἰς τρίτους τοὺς ἐπιδεικτικούς, οὖς δὴ ἐγκωμιαστικούς ἢ ψεκτικούς καλοῦσιν .. (127, 1; 128, 1–5)

Visa rētorika ir iedalāma trīs daļās vai veidos, vai, kā [šīs daļas] pieklājas saukt, tādās runās, kas tiek veiktas tiesvedībā par kopīgām jeb valstiskām lietām vai arī personīgiem jautājumiem, kā arī tādās runās, kuras tiek veiktas tautas sapulcēs vai padomēs, treškārt, epideiktiskās runās, kuras patiesi dēvē par cildinošām vai nopelnošām ..³

Šī tekstvieta ir dažādi vērtējama. No vienas puses, tā ir artava jau Aristoteļa iedibinātajai daiļrunas dalīšanas shēmai, kas savā vienkāršībā izrādījusies tik ģeniāla, ka pat neprasa īpašus pierādījumus – dzīvotspēja runā pati par sevi. No otras puses, Menandrs, kas ir pārņemts ar lietu klasifikāciju, pareizās kombinācijas atrašanu un skaidrošanu rētorikas jomā, pilnībā ignorē divus rētorikas veidus, jēdzieniski visas to funkcijas nododot epideiktiskajam. Jautājums paliek atklāts, par ko īsti tas varētu liecināt. Vai tiešām epideiktiskā daiļruna pārņem visas rētorikas funkcijas? Tāpat vai tas varētu būt tik pārsteidzošs pieņēmums laikā, kad tīri funkcionāli politiskā (pilsoniskā?) vai tiesu runa zaudē to esenci, kas bija tik likumsakarīga un vitāli svarīga, piemēram, klasiskā perioda Atēnās? Lai vai kā, Menandra skatījumā epideiktiskā daiļruna veic savu triumfa gājienu, epideiktiskā daiļruna ir tā, kas ir jāmāca savam lasītājam, un tieši zem epideiktiskās daiļrunas pārklāja ir paslēpies tas runas veids, ko teorētiķis postulē kā vislietderīgāko runas teicējam.

Pavisam Menandra traktātā *Par epideiktisko daiļrunu* izšķirti 16 runu veidi⁴, respektīvi, arī traktāta izklāsts, tipoloģiski vērtējot, ir balstīts uz klasifikāciju. Tiecoties pēc nosacīti ideālās epideiktisko runu dalījuma shēmas, autors ievēro šādu loģiskās sakarības virkni: pirmkārt, ir skaidri jāidentificē runas sastādīšanas iemesls, proti, notikums, kam par godu attiecīgā runa tiks teikta, otrkārt, runas teicējam ir skaidri

jāapzinās runas funkcija, tas, ko ar runu vēlas panākt (tātad lielā mērā uz auditoriju vērsts apsvērumš), treškārt, balstoties uz diviem iepriekš minētajiem priekšnosacījumiem, var tikt identificēts jau konkrēts runas veids. Šādu shematisku skaidrojumu nevarēs atrast vienviet raksturotu Menandra tekstā, tas tverams kontekstuāli, vērojot to, kā teorētiskis darbojas ar notikumu, noskaņu, cilvēku, oratora, auditorijas un pašas runas analīzi. Tas noteikti varētu būt tverams kā viens no Menandra *methodis-kuma* principiem (*aplūkosim šo metodi / σκεψώμεθα τοίνυν τὴν μέθοδον*, 128, 10).

Ja palūkojas uz Menandra izšķirtajiem runu veidiem, tos nosacīti var iedalīt trīs daļās. Pirmā no tām veltīta valstiski svarīgiem jautājumiem. Uz šāda veida runām attiecināma, piemēram, *impēriskā runa* jeb *runa imperatoram* (*Βασιλικὸς λόγος / De regum laudibus*), runas veids, kas uzskatāms par rafinētu valdnieka/imperatora cildinājumu: lai gan Menandra tekstu korpusā ir grūti analizēt tekstu izkārtojuma secību, tomēr, iespējams, ne bez nozīmes ir atstājams fakts, ka impēriskā runa parasti tomēr tiek uzrādīta kā pirmā nosacītajā runu uzskaitījumā. Tāpat *kronēšanas runa* (*Στεφανωτικὸς λόγος / De coronaria*), kuras priekšrakstus Menandrs izstrādā ar sevišķu rūpību, *sūtniecības runa* (*Πρεσβευτικὸς λόγος / De oratione legationis*), *ierašanās runa* (*Περὶ ἐπιβατηρίου / Divisio regiae orationis*⁵), kas pēc būtības saistās ar gubernatoru sagaidīšanu provincē.

Ne mazāk niansēti atklājas tā runu daļa, kas reprezentē cilvēka personīgās dzīves ritus. Šajā gadījumā īpaši spilgti novērtējama arī runas funkcija, kas it kā viena notikuma ietvaros tomēr diferencē epideiktiskās runas veidu. Cilvēka dzīves rīti aptver laika posmu no dzimšanas līdz pat nāvei, respektīvi, Menandrs izšķir *dzimšanas dienas runu* (*Γενεθλιακὸς λόγος / De genethliaca oratione*), tiek nodalīti divi runu veidi, kas saistāmi ar kāzu tradīciju (*kāzu runa* – *Ἐπιθαλάμιος λόγος / De epithalamiis*; *guldīšanas runa* – *Κατευναστικὸς λόγος / –*), kā arī trīs runu veidi, kas saistāmi ar bērnu tradīciju, pie tam diahronā izvērtējumā. Divi runu veidi attiecināmi uz cilvēka privāto bērēšanas ceremoniju (*mierinājuma runa* – *Παραμυθητικὸς λόγος / De oratione consolatoria*; *sēru (raudu) runa* – *Μονωδία / De monodia seu lamentatio funebri*). Trešais bērnu runas veids – *bēru runa* (*Ἐπιτάφιος / De oratione funebri*) – būtu tverams kā izteikta artava tradīcijai, proti, tai bērnu runai, kas praktizēta klasiskā perioda Atēnās publiskajā bērnu ceremonijā par godu attiecīgajā kaujā kritušajiem cīnītājiem. Zināmā mērā šis runas veids tuvojas valstiski svarīgo runu grupai, bet, protams, domājot par attiecīgo periodizāciju.

Menandra izvērtējā klasifikācijā ir rodami arī tādi runu veidi, kas nepārprotami nav iekļaujami nedz privātajā, nedz arī valstiskajā kategorijā, bet tām jebkurā gadījumā, lai gan attiecīgajam notikumam pielāgojama, ir izteikta limitejošā funkcija. Piemēram, iespējams, par tādu varētu uzskatīt *vienojošo runu* jeb *runu par vienotību* (*Συντακτικός λόγος / De adiungente*), kas pēc savas būtības ir *atvadišanās runa*. Šim runas veidam Menandrs dod izteikti tēlainu nosaukumu: *saites*, kas vieno aizceļojošo ar paliekošajiem, ir tematika, kas aktuāla šāda tipa runas sastādītājam.

Jebkurā gadījumā, lai arī sastopami tēlaināki runu apzīmējumi, runas saturs Menandra uzstādījumā vairumā gadījumu nosakāms jau pēc attiecīgās runas nosaukuma. Ja arī tas nav izdarāms uzreiz pēc nosaukuma, Menandrs ir uzticīgs savai shēmai runu nošķiruma ziņā: ir jābūt skaidram runas teikšanas iemeslam un mērķim (funkcionālā identifikācija). Tomēr vienā gadījumā Menandrs izteikti atkāpjas no savas principialitātes. Tā ir runa, kurai sofist nespēj pateikt priekšā savam potenciālajam lasītājam jeb māceklim noteiktu runas saturu; tas pēkšņi kļūst par ārkārtīgi stiepjamu jēdzienu. Savā ziņā varētu teikt, ka tas ir gadījums, kad runas priekšplānā izvirzās pats runas teicējs un visas tās izvēles, ko viņš kā runas sastādītājs var veikt, lielā mērā paverot ceļu improvizācijai un radošumam, kas, kontekstuāli vērtējot⁶, Menandra skatījumā ir vērtējamā kvalitātes. Šis brīvībai imponējošais runas veids Menandra klasifikācijā ir tas, ko teorētiķis nosauc par *sarunveida runu* (*Λαλία / De lalia*). Domājot par leksēmas *λαλία* morfoloģiju un semantiku, nevar ignorēt arī darbības vārdu *λαλέω* ar sākotnējo *plāpāšanas* nozīmi, pie tam ne bez onomatopoeīsmas klātbūtnes.

Tomēr kas Menandra izvērtējumā nosaka sarunveida runas īpatnības, garantējot šo īpašo runas statusu? Vispirms Menandrs piesaka sarunveida runu kā lietderīgāko runas veidu sofistam. Pie tam tādu runas veidu, kas atšķirībā no pārējiem uzskatāmi atbilst diviem rētorikas veidiem, vienlaikus tuvinoties arī politiskajai runai, par ko liecina atbilstošo formētājelementu (pierunāšana un atrunāšana) iesaiste. Tieši sarunveida runas aprakstā vērojams tas, ka Menandrs pavisam skaidri norāda uz faktu, ka vismaz teorētiski viena runa var piederēt pie vairākiem rētorikas veidiem:

Sarunveida runa ir sofistam lietderīgākais [runu] veids, rādās, ka tas attiecināms uz diviem rētorikas veidiem, politisko un epideiktisko; patiesi, ir daudzējāds pielietojums abiem šiem veidiem ..

Τὸ τῆς λαλιᾶς εἶδος χρησιμώτατόν ἐστιν ἀνδρὶ σοφιστῆ, καὶ ἔοικε δύο εἶδεσι τῆς ῥητορικῆς ὑποπίπτειν τῷ τε συμβουλευτικῷ καὶ τῷ ἐπιδεικτικῷ. Πληροὶ γὰρ ἑκατέρου τὴν χρεῖαν .. (247, 7–10).

Sarunveida runa pati par sevi ir multifunkcionāla, šajā runas veidā ir rodama slavinājumu pārpilnība, bagātība (ἀφθονία πολλῶν ἐγκωμίων, 247, 11), jebkura pozitīvā kvalitāte var kalpot par slavinājuma avotu (ἐκ πάσης ἀρετῆς λαμβάνειν τὰ ἐγκώμια, 251, 8–9). Tikpat daudz iespēju paveras arī pretēja rakstura aktivitātēm. Oratoram sarunveida runas ietvaros ir iespēja nopelt kāda dzīvi (ψέγειν βίον, 247, 20), izsmiet kādu raksturu (κωμωδεῖν ἡθός τινος, 247, 19–20), kas gan, pēc Menandra domām, jādara ārkārtīgi piesardzīgi, t. i., anonīmi (ἀνωνύμως, 251, 6). Sarunveida runa paver iespējas iedrošināt, pārliecināt, kā arī atrunāt, tas ir labs veids, kā nepieciešamības gadījumā dot padomu:

.. pie tam caur sarunveida runu dodot padomu gan visai pilsētai, gan ikkatram klausītājam, ja vien vēlētos, tikpat labi arī tam, kas ir pie varas.

.. καὶ μὴν καὶ συμβουλευῶσαι διὰ λαλιᾶς ὅλη τῆ πόλει καὶ ἀκροαταῖς πᾶσι καὶ ἄρχοντι, εἰ βουλοίμεθα, προσδραμόντι πρὸς τὴν ἀκρόασιν ῥάδιον. (247, 13–16)

Bez tam sarunveida runu kā veiksmīgu vidutāju padoma došanai Menandrs akcentē vairākkārt, iespējams, liekot domāt par sarunveida runu ne tikai kā par vienu no epideiktiskās runas veidiem, bet sarunu kā universālu pārliecināšanas līdzekli vai paņēmieni:

Caur sarunu vari dot padomu par vienprātību pilsētai, klausītājiem, draugiem, arī satrauktiem politiskajiem pretiniekiem, vedinot viņus uz savstarpēju saskaņu ..

Συμβουλευσεις δὲ ὡς ἐν λαλιᾷ περὶ ὁμονοίας πόλει, ἀκροαταῖς, φίλοις, ἀντιπολιτευομένοις καὶ πρᾶττουσι συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς εὐνοίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους .. (250, 2–5)

Ne mazāk svarīgs sarunveida runas raksturlielums, ko, visticamāk, pieļauj plašā saturiskā brīvība, ir oratora iespēja auditorijai pilnībā atklāt savu emocionalitāti jeb, izsakoties Menandra vārdiem, *dvēseles stāvokļus* (διαθέσεις τῆς ψυχῆς, 255, 1). Pēc Menandra domām, tā ir unikāla brīvība, kas nav pieļaujama nevienā citā runas veidā, kur tas varētu tikt

uzskatīts, piemēram, par neatbilstību stilam, vispārējai etiķetei – tradīcijas noteiktajam kanonam. Līdz ar to, ka sarunveida runā vienuviet saplūst tik dažādi, pat pretēji daiļrunas formētājelementi, runa iegūst īpašu stilistisko nokrāsu. Sarunveida runa neveidosies vienlaidus plūdumā vai plānotā un paredzamā cikliskumā (kā tas varbūt ir sagaidāms citās runās); sarunveida runa pati par sevi paredz pārsteigumu un mainīgumu, ierastās kārtības izjaukšanu:

ἀπλῶς δὲ χρῆ γινώσκειν, ὅτι λαλιὰ τάξιν μὲν οὐδεμίαν θέλει σώζειν καθάπερ οἱ λοιποὶ τῶν λόγων, ἀλλὰ ἄτακτον ἐπιδέχεται τὴν ἐργασίαν τῶν λεγομένων. ἂ γὰρ βούλει τάξεις πρῶτα καὶ δεύτερα, καὶ ἔστιν ἀρίστη τάξις τῆς λαλιᾶς τὸ μὲν κατὰ τῶν αὐτῶν βαδιῶν συνεχῶς, ἀλλ' ἀτακτεῖν ἀεί. (251, 18–21, 252, 1–2)

Bet tas arī noteikti ir jāņem vērā, ka saruna nevēlas ievērot nekādu secību, līdzīgi kā ir ar pārējām runām, bet pieļauj runājamā neregulāru izklāstu: to, ko vēlies, vari likt secības ziņā vai nu pirmajā, vai otrajā vietā, un labākā sarunveida runas kārtība ir nevis [allaž sekot] vienās un tajās pašās pēdās, bet vienkārši ar neregularitāti.

Šāds mainīgums, izmantojot krasos pretstatu tēlus, ko atļauj un nosaka epideiktiskā daiļruna (slavinājuma un nopēluma valence), kā arī politiskās runas formanti (pierunāšanas un atrunāšanas valence), ļauj bagātināt tekstu ar rētoriskajām figūrām (*σχηματίζειν*, 247, 18–19), kas, iespējams, nav tik uzkrītoši panākams runā ar samērotu plūdumu.

Raksturojot sarunu/sarunveida runu, teorētiķis patiesi atsvabinās no tiem kritērijiem, kurus tik cītīgi ievēro citu epideiktiskās runas veidu izklāstā. Saruna var būt risināta par jebko, sofista izaicinājums šajā gadījumā ir iemācīt savu lasītāju, mācekli, ja tā var izteikties, runāt par visu, un tas ir grūts uzdevums abiem. Nav vienotas šizētiskās līnijas vai struktūras ar stingri sakārtotu tematisko loku, kam runas teicējs varētu sekot. Nav nosaucams kaut kāds noteikts notikums, kam par godu sarunveida runa varētu tikt risināta, tikpat grūti identificējama ir runas funkcija. Tā nav imperatora kronēšanas runa, kur, neraugoties uz visu tās atbildību, ir noteikti priekšraksti, tradīcija, rētoriskās formulas, kas oratoram ir vienkārši jāzina. Sarunveida runa, līdzīgi pēkšņi dzimušai sarunai, ir kā negaidīta atskārsme, lielā mērā atkarīga no noskaņas, ko ir jāmeklē *uzķert*, saturēt un izvērst pašā runas veidošanas procesā. Sarunveida runā nav pieņemams kailu faktu (*πράγματα γυμνά*, 248, 10) uzskaitījums, stāstījumam jāpiemīt saldmei (*γλυκύτης*, 248, 13), runas

raksturlielums ir vēstījuma greznība (*ἀβρότης διηγημάτων*, 248, 12). Šāda kombinācija izraisa baudījumu un/vai baudāmību (*ἡδονή*, 248, 11).

Tādējādi sarunveida runai pēc savas dabas ir jābūt spraigai, dzīvai, saturam izdaiļotam ar dažādiem stāstiem un pastāstiem. Ja kādai situācijai neatrodas stāsts no pagātnes, ko varētu iesaistīt stāstījuma bagātināšanas nolūkos, orators nedrīkst kautrēties stāstus izdomāt pats. Stāstu izdomāšana nav vienkārša, jo tiem ir jābūt ticamiem, tāpēc der arī sapņu izgudrošana:

bet vajag arī sapņus izgudrot un kādas baumas kā kaut ko dzirdētu pasniegt, un vēlēties šīs ziņas pavēstīt klausītājiem ..

χρηθὲ καὶ ὀνειράτα πλάττειν καὶ ἀκοήν τινα προσποιεῖσθαι ἀκηκοέναι, καὶ ταύτην βούλεσθαι ἐξαγγέλλειν τοῖς ἀκούουσιν .. (249, 13–14)

Sarunveida runa ļauj vaļu oratora izdomas garam, protams, ievērojot saprātīgā robežas. Varētu teikt, ka tieši šai runas veidā atklājas tas, kādam, pēc Menandra domām, ir jābūt oratoram: neraugoties uz nosacīti lielo brīvību, kas viņam dota, oratoram jābūt samērīgām, apzinoties pieļaujamā robežas. Oratoram jākļūst līdzīgam cikādei, mazai radībai, kurai piemīt skaista balss, bet nevis lielam un uzkrītošam, kādi, iespējams, ir daži dziedātājpūtņi:

proti, biežāk samērīgi izvērtējot, līdzīgi kā cikāde atdarina dziedātājpūtņus ..

πολλάκις μὲν ἠθικῶς μετριάζοντα, ὅτι τέττιξ μιμείται ᾠδικούς τῶν ὀρνίθων .. (251, 12–14)

Oratoram ir liels spēks, bet pār to ir jābūt valdīt. Sarunveida runa, lai arī neprasa nedz stingru kārtību, nedz izteiktu sekošanu kanonam, ir lietderīgākā, bet līdz ar to arī viens no lielākajiem izaicinājumiem daiļrunas apgūšanas jomā.

ATSAUCES

¹ Menandram Rētoram piedēvētie traktāti:

(I) Menandra Rētora epideiktiskās daiļrunas dalījums Genetlijam (*MENANΔΡΟΥ ΡΗΤΟΡΟΣ ΠΡΟΣ ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ*), kurā ir ietverts himnu raksturojums, kā arī sniegtas norādes par slavinājuma veidošanu visai plašam tematiskajam lokam, par dalījuma kritēriju šajā gadījumā izvēloties dažādus ģeogrāfiskos objektus;

(II) Menandra Rētora [traktāts] par epideiktisko daiļrunu (*MENANΔΡΟΥ ΡΗΤΟΡΟΣ ΠΕΡΙ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΩΝ*), kurā sniegts izvērsts epideiktisko runu dalījums.

- Šo abu traktātu kopums arī saprotams kā Menandra Rētorika (*Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Edidit C. Walz. Vol. IX. Londini : Firmin, Didot., 1836; Cf. *Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Edidit Spengel Leonardus. 3 vol., Leipzig : Teubner, 1854-1856. Vol. I, pt. 2, reedited by Caspar Hammer. Leipzig : Teubner, 1894).
- ² Šeit un turpmāk par citātu avotu oriģinālvalodā izmantots K. Valca (*Christianus Walz*) sastādītais izdevums (*Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Edidit C. Walz. Vol. IX. Londini : Firmin, Didot., 1836). Tāpat paralēli atsevišķiem atslēgvārdiem vai runu nosaukumiem var tikt uzrādīts Natala Konti (*Natale Conti*) tulkojums latīņu valodā (Menandri Rhetoris de genere demonstrativo libri duo a Natale de Comitibus translati. Venetiis apud Petrum Bosellum, 1558). Teksta latīniskā versija netiek uzrādīta plašāku citātu iesaistes gadījumā vai arī situācijās, kad attiecīgais runas nosaukums/runas veids nav sastopams latīņu tulkojumā, pēdējā gadījumā trūkstošā teksta vietā norādīta domuzīme („-“).
- ³ Šeit un turpmāk iesaistītajiem citātiem oriģinālvalodā uzrādīts autores latviskojums.
- ⁴ Menandra Rētorikā stabili izšķirami ir 16 runu veidi. Atkarībā no teksta organizācijas var parādīties 17. runas veids, kas var tikt interpretēts kā viens no topiem impēriskās runas ietvaros (Russel, Wilson 1981, 78–95).
- ⁵ Burt. tulk. no latīņu val. *valstiskās/impēriskās runas dalījums*.
- ⁶ Izdomātspēja, sacerētspēja Menandra skatījumā ir augstu vērtējama teksta radītāja īpašība, tas, piemēram, tiek akcentēts fiktīvo himnu kontekstā.

BIBLIOGRĀFIJA

- Menander Rhetor*. Trans. and commentary by D. A. Russel and N. G. Wilson. Oxford : OUP, 1981.
- Menandri Rhetoris de genere demonstrativo libri duo a Natale de Comitibus translati*. Venetiis apud Petrum Bosellum, 1558.
- Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Edidit C. Walz. Vol. IX. Londini : Firmin, Didot, 1836.
- Rhetores Graeci ex Codicibus Florentinis Mediolanensibus Monacensibus Neapolitanis Parisiensibus Romanis Venetis Taurinensibus et Vindobonensibus emendatiores et auctores*. Edidit L. Spengel 3 vol., Leipzig : Teubner, 1854-1856. Vol. I, pt. 2, reedited by Caspar Hammer. Leipzig : Teubner, 1894.

Iļona Gorņeva, University of Latvia, Latvia

THE MOST APPLICABLE KIND OF SPEECH: TESTIMONIA OF TREATISES BY MENANDER RHETOR

Menander of Laodicea, best known as Menander Rhetor, 3rd cent. AD sophist, theoretician of elocution and, according to indications in his own texts, possibly a practitioner, in his two treatises on epideictic elocution teaches how to speak out appropriately in various life situations.

Menander views the whole system of rhetoric through the prism of epideictic elocution, also offering a detailed scheme of classification which the theoretician himself develops and substantiates. Within this classification there is only one type of epideictic branch of speeches that, according to the author, offers the richest potential for the orator. This potential comprises the features that determine the freedom of content, freedom from formal conventions, although giving every possibility to involve rhetorical figures, thus defining the special status of a conversational speech in Menander Rhetor's classification.

Conversational speech is open to the orator's imaginative spirit. It may be that this type of speech reveals Menander's idea of an orator: notwithstanding the relative freedom that is given to the orator, he has to possess a good sense of measure and respect the limits of what is admissible.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā
„Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

IGORS KOŅINS

Rīga, Latvija

TĒLA VEIDOŠANA ANTĪKAJĀ RĒTORIKĀ UN PSEIDOVĒSTURISKĀS VĒSTULES

Īss kopsavilkums

Rakstā pētīta galvenā varoņa tēla veidošana¹ Temistokla vārdā nosauktajās pseidovēsturiskajās vēstulēs, kuras tiek pieskaitītas pie rētorisko skolu vingrinājumu paraugiem. Tas darīts, salīdzinot zināmās iezīmes vēsturiskajā Temistokla valodā un vēstulēs. Šīs iezīmes tika pamatā aizgūtas no zinātniskās literatūras. Darba rezultātā secināts, ka vēstules iedalāmas divās daļās atbilstoši dažādiem autora mērķiem. Vēstuļkopas pirmajā daļā rādīts lepnuma pilns tēls, kurš ir satraukts par savu stāvokli. Par satraukumu liecina hiperbata figūras, par varoņa ciešanām – leksika ar emocionāli sakāpinātu nokrāsu. Šajā daļā visplašāk parādās vēsturiskajam Temistoklam piemītošās lepnā cilvēka valodas īpatnības. Otrajā vēstuļkopā iezīmes, kas norāda uz satraukumu un lepnumu valodā, tikpat kā izzūd. To izskaidro autora mērķis: parādīt cilvēku, kas spēj mierīgi spriest par lietām un ir gatavs darīt visu dzimtenes labā.

Atslēgvārdi: pseidovēsturiskās vēstules, Temistokla tēls, raksturojums, valodas īpatnības, lepnums, satraukums.

Antīkā pasaule ir īpaši slavena ar savu izstrādāto rētorikas teoriju. Nosaukums *ἠθοποιῖα* (*raksturojums*) antīkajā kultūrvidē sastopams jau 1. gs. p. m. ē. Vēlīnajā antikvitātē ar to parasti saprata vienu no vairākām rētoriskajām figūrām, kuras bija saistītas ar literārā darba varoņa jeb *alter ego* rakstura izstrādi. Marks Fabijs Kvintiliāns (*Marcus Fabius Quintilianus*, ca. 35–100 CE) piemin *προσωποποιῖα* (*personifikācija*), kas ir *ἠθοποιῖα* paveids.

29. (...) *Illa adhuc audaciora et maiorum, ut Cicero existimat, laterum, fisiones personarum, quae prosopopoiāe dicuntur: mire namque cum variant orationem tum excitant.* 30. *His et aduersariorum cogitationes velut secum loquentium protrahimus (qui tamen ita demum a fide non abhorrent si ea locutos finxerimus quae cogitasse eos non sit absurdum), et nostros cum aliis sermones et aliorum inter se credibiliter introducimus, et suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando personas idoneas damus.*

29. (...) *Šī [figūra] ir vēl drosmīgāka un, pēc Cicerona domām, tai vajadzīgs lielāks spēks, personifikācijas, kas dēvētas par προσωποποιῖα. Patiesi, tās gan brīnumaini dažādo runu, gan piešķir tai spēku. 30. Ar to palīdzību mēs atklājam pretinieku domas, itin kā viņi tās paustu, runādami ar sevi (kuras tomēr ir ticamas tikai tad, ja pasniedzam tās tādas, kādas viņi būtu varējuši iedomāties), un ticami ievadām gan mūsu sarunas ar citiem, gan citu sarunas savā starpā, un ar pārlicināšanu, atrunāšanu, sūdzībām, slavināšanu, līdzī jušanu veidojam piemērotas personas.²*

Vēlāk šis nosaukums sastopams rētorikas skolu vingrinājumos jeb *προγυμνάσματα*. Tie bija domāti tam, lai sākotnējā līmenī iepazīstinātu skolniekus ar rētorikas zinātni un sagatavotu viņus deklamācijām par politiskām tēmām. Līdz mūsdienām saglabājušās šo vingrinājumu mācību grāmatas, vecākās no m. ē. 1. gadsimta.

Προγυμνάσματα

- Mācību grāmatas, kurās sīki bija aprakstīta prozas sacerēšanas un elementārās rētorikas mācību sistēma, kas tika praktizēta Eiropas skolās no hellēnisma perioda līdz agrīnajiem jaunajiem laikiem (Kennedy 2003, ix).
- Virkne noteiktu pieaugošas sarežģītības vingrinājumu, kas daudziem kalpoja par mutvārdu un rakstveida izteiksmes avotu un palīdzēja trenēties publiskajā runā (Kennedy 2003, ix).

Προγυμνάσματα vingrinājumi bija šādi:

- *μῦθος* (*fabula, sižets*),
- *διήγημα, διήγησις* (*stāstījums, stāsts*),
- *χρεία* (*anekdote, hreiija*),
- *γνώμη* (*gnoma, sentence*),
- *ἀνασκευή* (*atspēkojums*),
- *κατασκευή* (*apstiprinājums*),
- *τόπος* (*klišēja, tēma*),
- *ἐγκώμιον* (*slavinājums*),
- *ψόγος* (*invēktīva*),
- *σύγκρισις* (*salīdzinājums*),
- *ἠθοποιῖα, προσωποποιῖα* (*raksturojums, personifikācija*),
- *ἔκφρασις* (*apraksts*),
- *θέσις* (*tēze, propozīcija*),
- *νόμος* (*likums*) (Kennedy 2003, xiii).

Minētajiem vingrinājumiem bija sava vieta antīkajā izglītības sistēmā: vispirms bija jāapgūst t. s. *ἐγκύκλια μαθήματα*: lasīšana,

rakstīšana u. c., tad *προγυμνάσματα*, kam sekoja uzstāšanās ar deklamācijām. Taču arī tad *προγυμνάσματα* vingrinājumiem bija sava vieta rakstveida formā (Kennedy 2003, x).

Προγυμνάσματα mācību grāmatu autori:

- Aēlijs Teons, m. ē. 1. gs.,
- Hermogens no Tarsas, m. ē. 2. gs.,
- Aftonijs Sofists, m. ē. 4. gs. otrā puse,
- Nikolajs Sofists, m. ē. 5. gs. otrā puse (Kennedy 2003, ix).

Προγυμνάσματα vingrinājumu vidū bija *ἠθοποιῖα*, *raksturojums*, kas nozīmēja ieteikumus, ar kuriem tika atdarināts kāds tēls.

Vispilnīgākās ziņas par *ἠθοποιῖα* vingrinājumu atrodamas Aftonija pamācībā:

Ἡθοποιῖα ir attēlotā runātāja rakstura atdarināšana. Ir trīs tās paveidi: tēla veidošana (*εἰδωλοποιῖα*), personifikācija (*προσωποποιῖα*) un raksturojums (*ἠθοποιῖα*). *Ἡθοποιῖα* gadījumā ir zināma runātāja persona (*γνώριμον πρόσωπον*), tiek izdomāts tikai raksturojums, tāpēc [tāda atdarināšana] tiek dēvēta par raksturojumu; piemēram, kādus vārdus teiktu Hērakls, kad Euristejs dotu pavēli. Šajā gadījumā Hērakls ir zināms, mēs izdomājam tikai raksturu, ar kuru viņš runā. *Εἰδωλοποιῖα* gadījumā runātājs ir zināma persona, bet tā ir mirusi un pārstājusi runāt, kā Eupolida raksturs, kas izdomāts viņa³ darbā „*Demoi*” un Aristīda runā „Četru aizstāvībā”⁴; [45] tāpēc tā dēvēta par tēla veidošanu. *Προσωποποιῖα* tiek izdomāts viss – gan raksturs, gan persona. Kā Menandrs izdomāja *Elenchos* (*Atspēkojumu*), jo *elenchos* ir lieta, nepavisam ne raksturs; tāpēc tā dēvēta par *προσωποποιῖα* .. (Aphth., 44–45, Kennedy 2003, 115–116)⁵

Veiksmīgi *ἠθοποιῖα* figūru izmantojis Temistokla vēstuļu anonīmais autors. Šī vēstuļkopa pieder t. s. pseidovēsturiskajām vēstulēm. *Pseidovēsturiskās vēstules*, kas tiek dēvētas arī par *pseidonīmiskajām* vai *pseidoepigrāfiskajām*, ir vēstules, ko uzrakstījis anonīms autors pazīstamas personības, dažreiz mītiskas, dažreiz vēsturiskas, vārdā (Rosenmeyer 2006, 97). Šī žanra literāro darbu saistība ar rētoriku ir ļoti cieša, un tie bieži tiek uzskatīti par rētorikas skolu audzēkņu vingrinājumu paraugiem.⁶

Vēstuļu ciklu veido 21 vēstule, rakstītas sengrieķu valodā aptuveni m. ē. 1. gadsimtā. Sižetiski tās saistītas ar Atēnu valstsvīra Temistokla (*Θεμιστοκλῆς*, ca. 524–459 BC)⁷ figūru, kura galvenais nopelns ir uzvara Salamīnas kaujā 480. g. p. m. ē., un ar viņa klejojumiem pēc izraidīšanas no Atēnām.

Vēstuļkopas autors jeb pseidoepistologrāfs⁸ bija pētījis Temistokla valodu viņam pieejamos vēsturiskajos avotos. Mūsdienās ir konstatēta Tūkidīda un Hērodota vēsturisko darbu izmantošana. Kā tiek uzskatīts, Temistoklam raksturīgās valodas iezīmes ir šādas:

- ļoti bieža (aptuveni pēc katrām trijām – četrām frāzēm) ἐγώ personu vietniekvārda izmantošana dažādās formās, bet visvairāk 1. p. vsk.; (...) turklāt ar vietniekvārdu 1. personā bieži tiek sākta frāze;
- sava „es” pretstatīšana citai personai;
- vērstoties pie sava idejiskā pretinieka, kura viedokli Temistoklam nepieciešams atspēkot, cenšoties padarīt viņu par savu piekritēju, bieži lietota sintaktiska konstrukcija: ja tu izdarīsi to un to... (parasti kā sliktā veidā), tad sekos tas un tas... [Hellada ies bojā] (Hdt., VIII, 60);
- sintaktiskā konstrukcija ar noliegumu „ne” (οὐκ) frāzes sākumā, kas saskaņojas pretēji loģikai ne ar to vārdu, ar kuru tai būtu jāsaskaņojas. Piemēram, nevis nepametīsi tu mūs, bet gan ne tu mūs pametīsi;⁹
- izmantota antitēze kā aktīvs pārliecināšanas līdzeklis savas un citu gribas pretnostatīšanai (leksiskā realizācija – saiklis ἀλλά (bet));
- prasību paklausīt atspoguļo ļoti daudz darbības vārdu pavēles izteiksmē;
- garu un ļoti īsu frāžu mija (īsās – no 3–5 vārdiem) (Ποποβα 1991, 189–190).

Vēstuļu cikla pirmajā daļā atspoguļoti Temistokla iekšējie pārdzīvojumi par dzīvi tālumā no dzimtenes, tie iespaido viņa domu gaitu un valodu.

Viena no spilgtākajām vēstulēm šīs domas ilustrēšanai ir ceturtā, adresēta kādam Habroniham.

Οὐ τὸ παθεῖν Αθῆνησιν ἀδίκως καὶ ἀναξίως, ὧ Ἀβρώνιχε, καινὸν εἶναί μοι φαίνεται (ἐπεὶ αὐτὸ μὲν τοῦτ' ἐστὶ τὸ μὴ παθεῖν τι καινότερον), ἀλλ' ὅτι τέως μὲν ὀλιγοχρόνιός τις ἦν ὁ φθόνος καὶ ταχὺν ἰσχὺν τὸν μετὰμελον ἐν τῇ ὑμετέρᾳ πόλει (ἐμοὶ μὲν γὰρ ὡς περὶ ἀλλοτρίας ἤδη οἱ λόγοι), τὰ νῦν δέ (ὄρας γὰρ ὅσον ἐφ' ἡμῶν τούτων ἐπιδίδωσι τοῦπιχώριον πάθος), ἐξωστρακισμένων ἡμῶν κατεψηφίσαντο, τὸ καινὸν γε τοῦτο ποιοῦντες, ἐκ τῆς φυγῆς φυγαδεύοντες.

Nevis paciest netaisnīgi un nepelnīti Atēnās, Habronih, man liekas savādi (jo patiesi neciest kaut ko ir savādāk), bet ka iepriekš skaudība patiesi bijusi islaicīga un paturēja ātru nožēlu mūsu pilsētā, drīzāk jūsu pilsētā (man jau vārdi kā par svešzemi), bet tagad viņi (redzi taču, cik ļoti mums pieaug satraukums par līdzpilsoņiem), kad mēs tikām pakļauti ostrakismam, atzina mūs par vainīgiem, un, veicot ko savādu, izraida no trimdas (IV, 1, 743)¹⁰.

Viss citētais teikums ir hiperbata piemērs: ierasta vārdu kārtība būtu: *O, Habronih, man liekas savādi nevis paciest Atēnās netaisnīgi un nepelnīti...* (Ποποβα 1991, 142). Par to liecina arī trīs parentēzes jeb iestarpinājumi teikumā. Jau pirmie vārdi *paciest netaisnīgi un nepelnīti* signalizē par ciešanām (leksikas līmenis), pie šādām leksēmām pieskaitāmas arī *neciest, satraukums, tikām pakļauti, atzina par vainīgiem*. Teikums būvēts pēc antitēzes principa: *man liekas savādi nevis... (jo savādāk ir...), bet gan ka..., bet tagad..., ...un...* Temistokls izsaka paradoksālās domas – *man liekas savādi nevis paciest, ... jo savādāk ir neciest..., bet ka skaudība... bijusi... īslaicīga; izraida no trimdas*. Runājot par skaudības klātbūtni, viņš sev labvēlīgo apstākli (to, ka tā bija īslaicīga) konkrētajos apstākļos ironiski vērtē kā savādu (t. i., neierastu). Varoņa vārdos ironija jūtama, arī runājot par savu satraukumu. Teikumu noslēdz paradoksālā doma par izraidīšanu no trimdas. Augstprātību apliecināošais vietniekvārds 1. p. vsk. lietots kopā ar 1. p. dsk. formu¹¹.

8. vēstulē, cik noprotams¹², tiek runāts par četrām amatpersonām, kurām bija jāzvēr, ka tās nav iejauktas Temistokla darbībās, kas saistītas ar valsts nodevību. Cilvēki Atēnās acīmredzot tām noticēja.

Sniedzis minēto personu darbību īso novērtējumu, *alter ego* vērsās pie sava drauga Leagra, kuram adresēta vēstule:

ἀλλ' γὰρ ὁ Γλαύκωνος μὲν υἱὸς Λέαγρος ἐμὸς δὲ ἠλικιώτης καὶ συνέφηβος ..

Bet Leagr, Glaukona dēls, mans vienaudzis un jaunības biedrs .. (VIII, 747)

Teikumā Temistokls dod rīkojumu, kā, pretēji atēniešu viedoklim (antitēze), draugam jāvērtē šie cilvēki.

Nākamajā teikumā Temistokls turpina sakāpināti pretstatīt savu un atēniešu stāvokli:

ὕμεις μὲν γὰρ, ὦ Λέαγρε, τῇ μὲν ὑμετέρᾳ σωτηρίᾳ μόνῃ, ἐμῇ δὲ δυστυχίᾳ χάριν ἐπιστάμενοι οὐχ ἁμαρτήσεσθε, ὅτι ὡσπερ μεγάλου καὶ πίονος θρέμματος καὶ ἀγρεύματος πεσόντος ἄδην ἔσχετε τοῖς Αθηναίοις τῆς ἐμῆς θοίνης.

Jūs gan, ak, Leagr, tikai jūsu glābšanai, bet manai nelaimei pateicību izrādot, nekļūdisieties, jo pietiekami baudījāt ar atēniešiem manas dzīres, kad kritis liels un trekns dzīvnieks un medījums. (VIII, 747)

Par satraukumu liecina leksēmas *nelaimei, baudījāt ...manas dzīres* (pārnestā nozīmē). Teikumā lietots personu vietniekvārds 1. p. vsk., kā arī

antitēzes sava un pretinieku stāvokļa novērtējumā: *izglābšanās – nelaieme, dzīres – medījums*; izteiktā doma ironijas pilna: adresāts un viņa biedri gan nekļūdīsies, jo jau iepriekš rīkojušies līdzīgi. Te acīmredzot adresāts jau tiek apsūdzēts par to, ka iedzīvojies uz varoņa nelaiemes rēķina.¹³ Apvainojumu noslēdz spilgta metafora.

No pirmās vēstuļu cikla daļas teksta secināms, ka tekstā iekļautas *alter ego* lepnā rakstura valodas iezīmes: vietniekvārds *ἐγώ* vsk. formās, antitēzes lietojums savas un citu nostājas pretstatīšanai, pēc pakļaušanās prasosie darbības vārdi pavēles formā.¹⁴ *Alter ego* pārdzīvojumus pamatā atspoguļo uz ciešanās norādošā leksika, domas pārtraukumi (hiperbatī), paradoksālā veidā izteiktie vērtējumi. Minētais liecina par epistologrāfa emocionālo stāvokli, uztraukumu, rūgtumu (Penwill 1978, 87), atsvešināšanos (Rosenmeyer 2006, 49), tiek runāts pat par naidu (Penwill 1978, 101, 102), paranoju (Rosenmeyer 2006, 49). Traucēta spēja kritiski vērtēt apkārtējo un savu rīcību, notikumus.

Vēstuļu cikla otro daļu veido 9 (13–21) vēstules.

Tajās kopumā novērtējami savas situācijas pārdomāšanas aizsākumi.

Šai sakarā zīmīga 18. vēstule Aristīdam, kurā Temistokls pārdomā viņa labo rīcību sevis labā, kad tika balsots par viņa notiesāšanu uz nāvi:

καί σοι οὐδὲν ἀπόλωλε τῆς ἐπὶ τούτοις χάριτος· καὶ εἰ μὴ κατορθῶσαι ἰσχυσας, ἀλλὰ καὶ πλείονος ἀρετῆς ἐξ οὗ προθυμίας εἰςὑπερεδει αὐτήν ἐσώθημεν ἡσθήμεθα ὅτι καὶ πρὸς οὕτως ἔχοντας Αθηναίους ἐμαχέσω.

Un tev nekāda pateicība par to nepazuda; pat ja nebiji spējīgs novest līdz galam, bet arī lielāku labumu no [tavas] gatavības nepakļauties esam sajutuši, kad bijām izglābti, jo cīnījies pret šādi noskaņotiem atēniešiem. (XVIII, 757)

Epistologrāfa valodai raksturīgā antitēze lietota citam mērķim, kas ir atšķirīgs no pirmajā daļā nospraustā: kopējā negatīvajā beigu rezultātā tiek novērtēts pozitīvais politiķa devums, kas tobrīd bija iespējams un kas kontrastē ar cikla pirmajā daļā 4., 9., 12. vēstulē sniegto politiķa Aristīda darbības izteikti negatīvo novērtējumu¹⁵.

19. vēstulē galvenais varonis raksta Antagoram, cik saprotams, savam agrākajam draugam:

νῦν δὲ διὰ τίνας μάλλον, ὦ Ανταγόρα, φεύγομεν ἢ δι' ὑμᾶς; οὐ γὰρ διὰ τοὺς ἐχθρούς γε ἀλλοτιμὴ κατερχόμεθα ἀγγεῖλαι. ἀλλὰ νικῆσατε, ὦ

φίλοι, καὶ φεύγομεν οὐδένα οὐδαμοῦ αἰτιασόμενοι, καὶ εἰ τὰ οἰκτιστα πεισόμεθα.

Bet tagad, ak, Antagor, kādēļ drīzāk mēs bēgam, ja ne jūsu dēļ? Jo patiesi ne ienaidnieki vēsti, kad mums reiz jāatgriežas no trimdas. Bet jūs uzvarējāt, ak, draugi, un mēs bēgam, nekad nevienam neapsūdzot, pat ja briesmīgi cietīsim. (XIX, 758)

Arī šajā teikumā varoņa valodai raksturīgās antitēze un nosacījuma palīgteikums lietoti sava stāvokļa novērtēšanai. Lepnuma mazināšanos apliecina arī pavēļu trūkums un tas, ka par sevi tiek runāts dsk. 1. personā. Kādreizējais draugs ir kļuvis par nodevēju, tomēr galvenais varonis neļauj brīvu vaļu emocijām. Netiek izteikti nekādi aizvainojumi. Vārdos jūtama vien viegla ironija. Pretinieki tiek saukti par draugiem, Temistokls atzīst, ka nevienam nevaino.

Pēc daudziem piedzīvojumiem, lielā mērā pateicoties paša atjautībai, 20. vēstulē Temistokls veiksmīgi nonāk persiešu valdnieka galmā. Tur viņš uzzina, ka persieši gatavo jaunu gājienu uz Helladu. Temistokls pārdomā savu iespējamo dalību šajā karagājienā.

καὶ ἡμᾶς ἄρα τοῦ στρατοῦ προβαλεῖται ἡγεμόνας καὶ Μήδους ὑποτάξει Θεμιστοκλεῖ, καὶ στρατεύσομαι ἐπ' Ἀθήνας ἐγὼ καὶ τῶ Ἀθηναίων ναυαρχήσονται μαχοῦμαι; πολλὰ ἄλλα ἔσται, τοῦτο δὲ οὐδέποτε.

Un mūs iecels par karspēka virspavēlnieku un persiešus pakļaus Temistoklam, un es vedīšu karaspēku pret Atēnām un cīnīšos pret atēniešu flotes vadoni? Būs daudz kas cits, bet tas nekad. (XX, 762)

Te jāatzīmē doma – Temistokls nekad nebūs dzimtenes nodevējs. Teikumā personu vietniekvārdu 1. p. dsk. atkal nomaina vietniekvārds 1. p. vsk., kas liecina par runātāja lepnuma pieaugumu. No valodas īpatnībām labi novērtējama vien īso un garo frāžu mija – pirmā teikuma daļa sastāv no 21 vārda, otrā un trešā – no trijiem.

Otrajā vēstuļu daļā tātad atklājas „otrā es” spēja apdomāt savu stāvokli un nevienam neizteikt nekādus apvainojumus. No lepnumu apliecināšanai valodas iezīmēm šim „Temistoklam” konstatējami vien antitēze un nosacījuma teikumi, tie lietoti nevis citu, bet gan paša darbību novērtēšanai. Pavēles netiek izteiktas, runājot par sevi, lietoja 1. p. dsk. Politikas jomā Temistokls domā par dzimtenes labklājību un

nekad nedarīs neko tādu, kas varētu tai kaitēt. Par satraukumu liecinošu pazīmju šajā cikla daļā nav.

Pēc veiktās vēstuļu teksta analīzes var secināt, ka anonīmais rētorikas skolas audzēknis, izmantojot savā pseidovēsturiskās epistologrāfijas darbā *ἠθοποιία* rētorisko figūru, veidojis galvenā varoņa tēlu atbilstoši izvirzītajam mērķim, atklājot viņa raksturu viņa paša izteikto apkārtējo notikumu un cilvēku novērtējumā. Atbilstoši dažādiem mērķiem vēstuļu cikls veidots diptiha formā. Nospraužot mērķi pirmajā daļā attēlot epistolgrāfa satraukumu, rūgtumu, apmātības pilnās domas par dzīvi prom no dzimtenes, kas adresētas vēstuļu saņēmējiem, pseidoepistologrāfs to sasniedz ar dažādiem valodas līdzekļiem. Ciešanas izteiktas ar īpaši piemeklētu leksiku, uztraukums – ar hiberbata figūru, vēršanās pret adresātiem – leksiski, ar spilgtām metaforām, apvainojumu pilniem paradoksāliem spriedumiem. Varonim vēsturiski raksturīgo lepnumu valodā atklāj savas pozīcijas uzsvēršana (leksiskā realizācija – personu vietniekvārda vsk. formā *ἐγώ* lietojums), sava un citu stāvokļa pretnostatīšana (antitēzes princips), familiāri izteiktas pavēles, izmantojot darbības vārdus pavēles formā. Otrās vēstuļu cikla daļas uzdevums ir pretējs – attēlot *alter ego* spēju adekvāti vērtēt situāciju un cilvēkus. Epistologrāfs šajā daļā attēlots kā dzimtenes patriots, kas racionāli un adekvāti vērtē apstākļus.

Vēstulēs, pamatā pirmajā daļā, pseidoepistologrāfs atdarina no vēstures avotiem zināmo galvenā varoņa lepnamajam raksturam atbilstošo valodu. To raksturo sava viedokļa pretstatīšana pretinieku viedoklim ar nosacījuma palīgteikumu palīdzību, kas būvēti uz antitēzes principa un bieži ietver sevī darbības vārdus pavēles formā, kā arī dominējošs personu vietniekvārda *ἐγώ* lietojums. Vēstuļu otrajā daļā šīs iezīmes gandrīz nav novērojamas.

Jāatzīmē tēla veidošanas vieta antīkajā izglītībā: šis vingrinājums bija viens no rētorikas skolu vingrinājumiem¹⁶, kuri tika kombinēti dažādos veidos, lai rādītu episkā, dramatiskā, vēsturiskā un liriskā žanra darbus¹⁷. Tā bija iespēja rētorikas skolas audzēknim izmēģināt sevi, izvēloties kādu tēlu un atspoguļojot to savā darbā pēc saviem ieskatiem. Neapgūstot šo vingrinājumu, nevarētu rakstīt politiskās runas (kas arī bija galvenā prasība rētorikas skolu beidzējiem), jo galvenais tajās, kā zināms, bija tieši cilvēka darbību un viņa rakstura apraksts vēlamā veidā¹⁷. Var teikt, ka šādi minēto skolu audzēkņi vingrināja savu tēlaino domāšanu un mācījās sacerēt literāros darbus. Pieļauju domu, ka arī

mūsdienās būtu vērts sagatavot un piedāvāt līdzīgus vingrinājumus studentiem kā iespēju praktizēties literārā darba sacerēšanā.

Auglīga būtu tālākā *προγυμνάσματα* vingrinājumu pētīšana gan no žanru attīstības (anekdotes, invektīva, slavinājums, ar likumdošanu saistītie žanri), gan no prozas literārā darba galveno veidojošo paņēmienu viedokļa (fabula, stāstījums, tēmas izvēle, rakstā minētā raksturu izstrāde, retoriskās deklamācijas kāda argumenta atspēkošanai vai apstiprināšanai).

ATSAUCES

- ¹ Ar šo nosaukumu tālāk dažviet būs domāta *ἠθοποιῖα* (*raksturojums*).
- ² Quint. Inst., IX, 2.29–30, autora tulkojums no latīņu val.
- ³ T. i., Eupolida.
- ⁴ Dž. Kenedijs, komentējot Hermogena piemēru, gan norāda uz Sopatra uzskatu, ka tā bija drīzāk *ἠθοποιῖα* nekā *εἰδωλοποιῖα*, ja runātāji tika stādīti priekšā kā dzīvi (Kennedy 2003, 85). Viss atkarīgs no iedomātā runātāja statusa – ja Hērakls, sakot runu, ir dzīvs, tā ir *ἠθοποιῖα*, ja miris – *εἰδωλοποιῖα* (Kennedy 2003, 115).
- ⁵ Fragmentu no Dž. Kenedija darba tulkojis autors.
- ⁶ Paši *προγυμνάσματα* autori pieskaita vēstuļu rakstīšanu pie *ἠθοποιῖα* (Nicol., 67 – Kennedy 2003, 164), *προσωποποιῖα* (Theon, 115 – Kennedy 2003, 47) vingrinājuma.
- ⁷ Dzīves dati precīzi nav nosakāmi (Lenardon 1978, 24, etc.; Munro 1892, 333; Попова 1991, 187; Словарь античности).
- ⁸ Tālāk rakstā vēstuļu anonīmais autors tiek dēvēts par pseidoepistologrāfu, Temistokls – par epistologrāfu.
- ⁹ Sal. pirmajā citātā – *οὐ τὸ παθεῖν*. Zinātniskajā literatūrā apspriests jautājums par vēstuļu neveiklo valodu kopumā.
- ¹⁰ Norāde uz lappuses numuru vēstuļu izdevumā *Epistolographi Graeci*. Šajā izdevumā vēstuļu iekšējais iedalījums (uz to norāda otrais cipars) netiek konsekventi atspoguļots. Autora tulkojums no oriģinālvalodas (no šī izdevuma).
- ¹¹ Pēc T. Popovas domām, tas liecina par Temistokla lepnuma mazināšanos (Попова 1991, 142).
- ¹² Jo spriest par tajā minēto var tikai ar paša vēstules teksta.
- ¹³ *Alter ego* cilvēka novērtējums tād var antitētiski mainīties arī vienā vēstulē.
- ¹⁴ Apskatot lielāko teksta fragmentu, novērtējama arī garo un īso frāžu mija.
- ¹⁵ Vēsturiski viņš bija Temistokla pretinieks.
- ¹⁶ Kopā ar fabulu, stāstījumu, hreiju, ekfrāzi, salīdzinājumu u. c.
- ¹⁷ Kennedij, ix.
- ¹⁸ Piem., Aristoteļa uzsvērtais runātāja rakstura atklāšanas runā vēlamā veidā nozīmīgums (Arist. Rhet., II, 1).

BIBLIOGRĀFIJA

Antīkie teksti

- Epistolographi Graeci*. R. Hercher (Ed.). Parisiis : Firmin Didot, MDCCCLXXIII, 741-762 (vēstules).
- Spengel, Leonardus (Ed.). *Rhetores Graeci*. 3 vol., Leipzig : Teubner, 1854-56. Vol. I, pt. 2, reedited by Caspar Hammer. Leipzig : Teubner, 1894 (*progymnasmata*).

M. Fabi Quintiliani *Institutio oratoria*. Available:
<http://www.thelatinlibrary.com/quintilian/quintilian.institutio9.shtml>

Tulkojumi

- Costa, C. D. N. (Ed.). *Greek Fictional Letters: a Selection with Introduction, Translation and Commentary*. Oxford : Oxford University Press, 2001.
- Doenges, N. A. *The Letters of Themistocles*. N. Y. : Arno Press, 1981. (repr. Princeton, 1953), 130-228.
- Lenardon, R. *The Saga of Themistocles*. London : Thames and Hudson, 1978, 157-193.
- Rosenmeyer, P. A. *Ancient Greek literary letters: Selections in translation*. L., N.Y. : Routledge, 2006, 56-82.
- Trapp, M. *Greek and Latin Letters: an Anthology with Translation*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.

Zinātniskā literatūra

Grāmatas (monogrāfijas)

- Doenges, N. A. *The Letters of Themistocles*. N. Y. : Arno Press, 1981. (repr. Princeton, 1953).
- Lausberg, H. *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*. Brill. Leiden, 1998 (par *ethopoiia* u. c.).
- Lenardon, R. J. *The Saga of Themistocles*. London : Thames & Hudson, 1978.
- Podlecki, A. J. *The Life of Themistocles. A Critical Survey of the Literary and Archaeological Evidence*. Montreal & London, 1975.
- Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*. Trans. with introd. and notes G. A. Kennedy. Society of Biblical Literature, 2003.
- Rosenmeyer, P. A. *Ancient Epistolary Fictions: The Letter in Greek Literature*. Cambridge University Press, 2001. Available: <http://www.questia.com>.
- Rosenmeyer, P. A. *Ancient Greek literary letters: Selections in translation*. L., N. Y. : Routledge, 2006.

Raksti grāmatās

- Попова, Т. В. Фиктивное письмо как литературный жанр (Поэтика образа героя, сюжета и жанра). *Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика*. М. : Институт мировой литературы имени А. М. Горького АН СССР, Наука, 1991, 181-216.
- Миллер, Т. А. Псевдоисторическая эпистолография. *Античная эпистолография. Очерки*. М. : Наука, 1967, 192-226.

Raksti periodikā

- Munro, J. Arthur R. *The Chronology of Themistocles' Career*. *The Classical Review*, Vol. 6, No. 8 (Oct., 1892), 333-334, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association [cited 19 May 2009]. Available: <http://www.jstor.org/stable/690533>
- Penwill, J. L. The Letters of Themistocles: An Epistolary Novel? *Antichthon*. 1978, 12: 83-103.

Nepublicēti materiāli (disertācijas, raksti)

- Koņins, Igors. *Ethopoeia pseidovēsturiskajā epistolgrāfijā (Themistokla cikls)*. Maģistra darbs. Rīga : LU, 2010.

Igors Koņins, Riga, Latvia

IMAGE BUILDING IN ANCIENT RHETORIC AND
PSEUDO-HISTORICAL LETTERS

The article focuses on image-forming techniques in the collection of pseudo-historical of letters attributed to Themistocles. *Themistocles' Letters* manifest direct relationship with the figure of ἠθοποιῖα or *characterisation* from the preparatory exercises or προγυμνάσματα of rhetorical schools. Characterisation is analysed, comparing language features of the historical Themistocles to those in the letters. The main features were taken from scholarly literature. A conclusion is made that the letters can be divided into two groups, considering the author's opposite artistic goals. The goal of the first group is to reflect, in a hyperbolic form, the *alter ego's* anxiety about his life in exile. The anxiety is evidenced by a break of thought or the figure of hyperbaton and the vocabulary of suffering. Language features that fit Themistocles' proud character have been taken over from the testimony found in historical sources – the dominant use of the personal pronoun ἐγώ, setting his position off against the stand of his political opponents by using the principle of antithesis and use of verbs in the imperative form. In the second group of letters, features that fit Themistocles' proud character almost disappear, and, considering the author's artistic goal, reflect a person who calmly discusses the situation, sees the positive aspects of the opponents' actions, and is ready to do everything for his native country.

IEVA FĪBIGA

Latvijas Universitāte, Latvija

METAFORAS KOGNITĪVĀ FUNKCIJA

(Galēna traktāts *Par ēdienu spēju*)

Īss kopsavilkums

Tradicionāli ir radies priekšstats, ka zinātniskos tekstos tropi netiek lietoti. Taču tie, konkretizējot abstrakto, palīdz izziņā, līdz ar to zinātniskos tekstos tie nav neparasta parādība. Metafora ir viens no šiem tropiem. Zinātniskā valodā metafora izskaidro zinātnisko jaunradi.

Šāda zinātniskā jaunrade vērojama arī sengrieķu ārsta Galēna tekstos, kas uzskatāmi par antīkās pasaules zinātniska teksta paraugu. Galēnam bija nozīmīga loma medicīnas attīstībā Senajā Grieķijā. Tādējādi Galēna darbība devusi lielu ieguldījumu antīkās pasaules izglītības/izglītošanās (*παιδεία*) gaitā. Šajā rakstā tiks atklāts, kāda ir metaforas loma traktātā *Par ēdienu spēju*.

Atslēgvārdi: Galēns, sengrieķu medicīnas teksti, metafora, metaforas kognitīvā funkcija, izglītība.

Metafora tradicionāli tiek saistīta ar tēlainu valodu, tādu, kurā apzināts tropu un stilistisko figūru lietojums ir viens no galvenajiem papildinformācijas izteikšanas līdzekļiem. Tāpēc ir radies priekšstats, ka zinātniskos tekstos papildinformācijas nav vai vismaz nevajadzētu būt, jo dominē pamatinformācija. Taču tropi, konkretizējot abstrakto, palīdz izziņā, līdz ar to zinātniskos tekstos daži no tiem nav neparasta parādība. Metafora ir viens no šiem tropiem, kas ieņem stabili vietu zinātniskā valodā – tā izskaidro zinātnisko jaunradi. Šo procesu var dēvēt par inovācijas „saglabāšanu” (Fahnestock 1999, 4–6).

Šāda inovācijas „saglabāšana” ar metaforas palīdzību vērojama arī sengrieķu ārsta Galēna tekstos, kas uzskatāmi par antīkās pasaules zinātniskā teksta paraugu. Un šeit saskatāms Galēna ieguldījums antīkās pasaules izglītības/izglītošanās (*παιδεία*) gaitā, jo medicīna Senajā Grieķijā strauji attīstījās un Galēns spēja izskaidrot un nosaukt savus medicīniskos vērojumus tā, lai tie taptu saprotami gan ārstiem, gan ārstējamajiem.

Senās Grieķijas klasiskajā periodā (7.–4. gs. p. m. ē.) ārstēšanas māksla sāka kļūt par zinātni, jo parādījās pirmie pētījumi, veidojās terminoloģija un pats galvenais – ārsti savas zināšanas aprakstīja traktātos. Par sengrieķu medicīnas pamatlicēju tiek uzskatīts Hipokrāts (*Ἱπποκράτης*, 5. gs. p. m. ē.). Hipokrāta mācība pāris gadsimtus būtiski nemainījās, līdz hellēnisma laikā mūsu ēras 2. gadsimtā nozīmīgas izmaiņas ieviesa Galēns no Pergamas (Gaile, van Hofa 2003, lii).

Galēns (*Γαληνός*, 129.–216. g. m. ē.) bija slavens ārsts, un viņa mācība atstāja iespaidu uz turpmāko medicīnas attīstību Eiropā. Pats sevi Galēns uzskatījis par filozofu, jo viņa princips bijis, ka labam ārstam ir jābūt arī filozofam. Tāpēc viņa traktāti aptver ne tikai medicīnas jautājumus, bet arī loģiku, rētoriku un, protams, filozofiju. Galēns sekmēja vairāku medicīnas nozaru attīstību, ieskaitot anatomiju, fizioloģiju, patoloģiju, farmakoloģiju, neiroloģiju u. c. (Easterling, Knox 1989, 102–103).

Galēna praktiskā darbība veicināja medicīnas attīstību, savukārt traktātu rakstīšana – medicīnas teorijas attīstību. Iedomājoties, kā pirms aptuveni diviem tūkstošiem gadu tika veikti pētījumi un novērojumi, kā veidojās jaunas zināšanas un kā tās tika pierakstītas, ir skaidrs, ka jaunatklājumi prasīja to skaidrošanu un nosaukšanu. Šim nolūkam tika izmantotas metaforas. Tāpēc, lūkojoties uz šiem tekstiem no mūsdienu viedokļa, jāsecina, ka dažādi jaunatklājumi medicīnā tika aprakstīti, izmantojot metaforu. Jo metafora ir vārda, darbības vai aprakstoša termina pārnese uz objekta atšķirīgu, bet līdzīgu jeb analoģisku formu, kas ir atbilstoši piemērota (OCCL 1962, 267).

Šajā rakstā metafora un tās kognitīvā funkcija tuvāk atklāta vienā Galēna traktātā: *Par ēdienu spēju*¹ (*Περὶ τροφῶν δυνάμεως / De alimentorum facultatibus*). Sengrieķu medicīnā traktāts iekļaujams tēmā par ārstniecisko režīmu (*διαίτα*), kad konkrētu ēdienu lietošana uzturā ir ne tikai enerģijas gūšanas veids, bet arī ārstēšanas līdzeklis. Katram ēdienam ir sava spēja, kas ietekmē četru šķidrumu līdzsvaru organismā, līdz ar to ēdiens var būt neitrāls, labvēlīgs vai nelabvēlīgs kopējam veselības stāvoklim un atsevišķiem orgāniem, var gan ārstēt, gan būt par cēloni kādai slimībai. Tāpēc traktāta sākumā Galēns uzsver tēmas svarīgumu, norādot, ka ikvienam ir būtiski izprast ēdiena iedarbību uz organismu. Tātad Galēns traktātu mērķtiecīgi rakstījis kā izglītojošu tekstu.

Senie grieķi domāja, ka pasaulē valda četras stihijas: zeme, ūdens, gaiss un uguns. Mācība par četrām stihijām ieviesta arī medicīnā un tiek attiecināta uz cilvēka ķermeni. Valdīja uzskats, ka cilvēks ir iekārtots

līdzīgi pasaulei – no tiem pašiem elementiem. No tā izveidojās kanonisko četru šķidrumu teorija: asinis (*αἷμα*), flegma (*φλέγμα*), dzeltenā žults (*χολή*) un melnā žults (*μέλαινα χολή*). Šie šķidrumi ķermenī ir līdzsvarā, un līdzsvara uzturēšanu nodrošina iekšējais siltums (Gasparovs 2007, 194–196, 405).

Mācība par četrām stihijām vērojama arī Galēna traktātā *Par ēdienu spēju*, kad tiek runāts par ķermeņa plūsmām, pūsmām, vēju u. tml.; elementi, kas raksturo dabu, pārnesti uz cilvēka ķermeni, skaidrojot tā uzbūvi un funkcionēšanu. Redzams, ka Galēns lieto metaforas, lai lasītājs vai klausītājs varētu izprast ēdiena nozīmi veselībā. Šāds antikās pasaules zinātniskais teksts norāda, ka jaunatklājumi tika aprakstīti un tie bija pieejami ārstiem. Līdz ar to ārsti savā starpā lietoja metaforiskus apzīmējumus, kuri bija saprotami arī nespēcīstiem. Var apgalvot, ka šādi metaforiski apzīmējumi praksē labi strādāja, jo daļa metaforu joprojām pastāv kā mūsdienu medicīnas termini.

Bet vēl pirms konkrētu metaforu piemēru aplūkošanas Galēna traktātā jāmin, kādas metaforu vispārīgās funkcijas tiek izšķirtas:

- 1) nosaucējfunkcija jeb nominatīvā funkcija izmanto valodā esošus vārdus jaunu reāliju nosaukšanai, piemēram, *koka sakne* vai *galotne*, pārnestā nozīme – *vārda sakne* vai *galotne*;
- 2) izziņas funkcija jeb kognitīvā funkcija spēj konkretizēt abstrakto; abstraktais nav tieši novērojams, bet ir izsecināms; konkrēts ir tas, ko var uztvert ar maņu orgāniem, piemēram, *esmu daudz ieguldījis šajā darbā* vai *tu izšķied manu laiku*;
- 3) raksturojošā funkcija izpaužas tā, ka metafora izgaismo vienus parādības aspektus, bet apēno citus, piemēram, *tauta ir aitu bars*;
- 4) ietekmējošā funkcija liek par lietām domāt noteiktā virzienā, metaforas var mainīt uzskatus, piemēram, *politika ir virtuve* vai *valsts ir kuģis*.²

Zinātniskos tekstos vairumā gadījumu vērojama metaforas kognitīvā un nominatīvā funkcija. Tas attiecas arī uz šo Galēna traktātu.

Traktāts ir sadalīts trīs grāmatās, savukārt grāmatas sadalītas nodaļās, un katrā no tām aprakstīts konkrēts ēdiens. Grāmatās vērojams loģisks ēdienu dalījums: 1. grāmata veltīta graudaugiem, no tiem gatavotiem ēdieniem, pākšaugiem un visdažādākajām sēklām, 2. grāmata – dārzeniem, augļiem, ogām un riekstiem, bet 3. grāmata – gaļas produktiem un subproduktiem, olām, piena produktiem, zivīm un jūras veltnēm.

Arī mūsdienās šāds produktu iedalījums (vien ar dažām nelielām izmaiņām) tiek izmantots uzturzinātnē.

Iespaidīgais produktu skaits, kas tiek aprakstīts, šķiet, rāda, ka Galēns skrupulozi centies iekļaut pilnīgi visu sava laika hellēņu ēdienkarti.³ Un tā, skaidrojot, kā ēdiens iet cauri vēderam un kādu iespaidu atstāj uz veselību, Galēns apzināti vai nē izmanto metaforas, kas pilda kognitīvo funkciju.

Rakstā sniegti tikai spilgtākie un vairākkārt tekstā vērojamiem metaforu piemēri. Varētu iesākt ar metaforām, kas palīdz izprast gremošanas sistēmu, tad pāriet pie metaforām par vēdera darbības traucējumiem un visbeidzot sniegt metaforu piemērus par vēdera izeju un organisma attīrīšanos.

Gremošanas izpratnei Galēns lieto verbu *πέττω* – *nogatavoties*, adjektīvus *ἄπεπτος*, *-ον* – *nenogatavināms*, *εὔπεπτος*, *-ον* – *viegli nogatavināms* un *δύσπεπτος*, *-ον* – *grūti nogatavināms*, kā arī substantīvus *εὐπεψία* – *viegla nogatavināmība*, *ἀπεψία* – *nenogatavināmība* un *πέψις* – *nogatavināšana*.⁴ *Nogatavošanās* ir process, kas raksturo, piemēram, augļu vai labības nogatavošanos, bet Galēns to attiecina uz gremošanu – ēdieni cilvēka organismā it kā nogatavojas. Interesanti, ka sākotnēji gremošanas process raksturots tieši ar šo verbu. Tāpat kā augļi vai labība pāriet citā, varētu teikt – pilnīgā fāzē, sniedzot vislabāko, tā arī ēdiens cilvēka organismā pārveidojas un sniedz nepieciešamās uzturvielas. Protams, ka vēlāk verbam *πέττω* vārdnīcā norādīta arī nozīme *gremot*, *sagremot*, bet tā jau vairs nav pamatnozīme. Ilustrācijai kāds piemērs no traktāta – par redīsiem rakstīts, ka svaigu redīsu ēšana uzlabo gremošanu: *μετὰ δεῖπνον ῥαφανίδας ὠμὰς ἐσθίουσιν εὐπεψίας ἔνεκεν* – *pēc maltītes svaigus redīsus ēd labas nogatavošanās nolūkā*, t. i., labas gremošanas nolūkā (658. lpp.).

Neatņemama tēma, par kuru jārunā, kad tiek apspriests ēdiens un gremošanas orgānu sistēmas darbība, ir gremošanas traucējumi. Šeit Galēns runā par smaguma sajūtu, dedzināšanu, pūšanos, graizēm un aizsprostojumiem, skaidrojot šos traucējumus ar metaforu palīdzību. Šāds konstatējums attiecas ne tikai uz sengrieķu medicīnu, bet arī uz mūsdienām, jo gadījumos, kad tiek runāts par vēdera darbības traucējumiem, neizmantojot medicīnas terminus, valodā nevilšus parādās arī metaforas.

Kuņģī var rasties smaguma sajūta. Šīs sajūtas aprakstīšanai Galēns lieto metaforu: *ἐγκεῖσεται ὕβδον, ἢ λίθον, ἢ πηλὸν κατὰ τὴν γαστέρα* – *uzgūlies vai nu svins, akmens vai māli uz kuņģa*⁵ (459., 499., 518. lpp.) vai

arī τροφή βαρύνει τὴν γαστέρα – ēdiens rada smagumu vēderā (600., 656. lpp.). Svins, akmens vai māli – Galēns neizšķir, kāda būtu šo „smagumu” atšķirība, taču skaidrs, ka visi ir blīvi, tādi, kurus kuņģim grūti pārstrādāt. Arī pašlaik latviešu valodā nav svešs izteiciens – *jūtos kā akmeni norijis vai kuņģī ir smaguma sajūta*.

Kuņģi var nomocīt dedzināšana jeb, kā izsakās Galēns, košana: δάκνω τὸν στόμαχον – *kost kuņģi* (590., 630., 683. lpp.). Piemēram, par kadīkogām Galēns raksta, ka tās izraisa košanu: ἀρκεύθου καρπὸς δάκνει τὸν στόμαχον – *kadiķogas kož kuņģi* (590. lpp.). Interesanti, kāpēc sengrieķu valodā kož, bet latviešu – *dedzina*. Skaidrs, ka abi verbi līdzīgi ar to, ka norāda uz nepatīkamām sajūtām – palielinātu kuņģa skābes daudzumu. Sengrieķu verbs δάκνω nozīmē *kost, dzelt*, savukārt adjektīvs δακνώδης, -ες, kam ir tā pati sakne, nozīmē *dzēlīgs, dzelošs, kodīgs, ass, sīvs, sāpīgs*. Šeit starp *kost* un *dedzināt* saskatāma saikne adjektīvā *kodīgs*, jo to var attiecināt gan uz kuņģa skābi, gan dūmiem. Un pēdējais ir saistīts ar dedzināšanu. Taču šis jautājums ir atsevišķi sīkāk pētāms, pašlaik izteikta tikai iespējamība.

Tālāk metaforas par vēdergraizēm. Kad vēdergraizes izraisījis kāds ēdiens, Galēns raksta: στρέφω τὴν γαστέρα – *griezt vēderu* (462., 654. lpp.), ἀναστρέφω τὴν γαστέρα – *sagriezt vēderu* (593. lpp.), ἀνατρέπω τὴν γαστέρα – *apgriezt vēderu* (476., 547., 561., 600., 601., 685., 725. lpp.) un ὑπτιάζω τὴν γαστέρα – *saliekt/sajaukt vēderu* (593. lpp.). Pirmajiem diviem piemēriem pamatā ir verbs στρέφω – *griezt, pagriezt*, pārnestā nozīmē *nocīt*. Arī pārējiem piemēriem ir līdzīga nozīme. Kopumā šeit iezīmējas līdzsvara izjaukšana – vēdera darbība tiek traucēta, it kā *sagriezta* nepareizi. Kāds piemērs: ἄπιος καὶ μῆλον ἀνατρέπει τὴν γαστέρα – *ābols un bumbieris sagriež vēderu* (600. lpp.). Arī latviešu valodā tiek izmantots izteiciens – *sagriežies vēders*, kas pamatā ir ļoti līdzīgs minētajām metaforām.

Vēl metaforas par vēdera pūšanas. Mūsdienu medicīnā tiek lietots termins *pneimatoze*. To jau izmantojis Galēns, un tā ir metafora: πνευμάτωνισ ἐν τῇ γαστρὶ – *pūsmu uzkrāšanās vēderā* (459., 687. lpp.). Tātad gāzu veidošanās zarnās. Te vērojams, kā viens no četriem dabas elementiem, t. i., gaiss, piemērots kāda konkrēta vēdera darbības traucējuma apzīmēšanai. Tāpat vēdera uzpūšanās gadījumā Galēns izmanto metaforu: γαστήρ φυσώδης – *uzpūties vēders* (530., 530., 531., 531., 532., 533., 534., 543., 545., 560., 649., 687., 687. lpp.). Kā redzams, šī metafora traktātā vērojama bieži, piemēram, 1. grāmatā nodaļās par cūku/lauku

pupām, par zirņiem un par turku/auna zirņiem. Šie visi ir ēdieni, kas izraisa *γαστήρ φυσώδης* – *uzpūtušos vēderu*. Arī latviešu valodā bieži dzird sakām – *uzpūties vēders*, un šim jēdzienam arī ir pārnesta nozīme.

Spriežot par vēdera darbību, neizbēgami jārunā arī par vēdera izeju. Par to runā arī Galēns. Latviešu valodā jēdzienam *vēdera izeja* arī ir pārnesta nozīme, jo *izeja* ir ēkai, mājai u. tml., nevis vēderam. Vēdera izejas apzīmēšanai traktātā lietots daudz metaforu, kuru atšķirība ir niansēta, taču pamatā semantiski tās ir līdzīgas. Šāda niansēta atšķirība parādās verbos, kas apzīmē kādu kustību uz leju vai cauri kaut kam un kas, balstīti uz līdzībām, pārnesti uz vēdera izeju. Tie ir: *ὑποχωρέω* – *iet lejā*, *διαχωρέω* – *iet cauri*, *ἐκκρίνω* – *izdalīt*, *ἀποκρίνω* – *atdalīt*, *ἀναδίδωμι* – *aizdot prom*, *ὑπάγω* – *atkāpties*, *ὑπέρχομαι κάτω* – *iet lejā*, *διαφορέω* – *aizgādāt prom*, *ὑπίημι* – *nolaisties*, *δίω* – *aizskriet*, *διεξέρχομαι* – *doties cauri*, *διωθέω κάτω* – *spiest uz leju un prototréπω* – *steidzināt*.⁶ Piemēram, par vīnogām rakstīts, ka tās baro mazāk nekā vīģes, to labākā īpašība ir spēja veicināt vēdera izeju, taču ne izraisīt caureju: *εἰ καὶ μὴ διαχωροῦσιν ἀξιολόγως, πεφθειρή δ' ἐν τῇ γαστρὶ καλῶς* – *ja arī neiet cauri ievērojami, tad tomēr vēderā labi mīkstinās* (574. lpp.). Vēl kāds piemērs par jaunieti, kas ēdis skābenus ābolus un bumbierus un šī iemesla dēļ cietis no caurejas: *ἀξιολόγως, οὐδὲ μετρίως ἀπέκρινεν ἡ γαστήρ* – *ievērojami, ne mēreni izdalījās vēders* (599. lpp.).

Dažas metaforas norāda uz pastiprinātu vēdera izeju: *διὰρρέω* – *plūst cauri* (597. lpp.), *ρέω* – *plūst* (596., 686. lpp.) un *λαπάζω* – *novadīt* (458., 460., 598., 614., 614., 684. lpp.). Pirmajos divos piemēros skaidri redzams, kā ūdens kustība (ūdens – viens no četrām stihijām) attiecināta uz pastiprinātu vēdera izeju. Arī pēdējā piemērā tas vērojams – ūdens var kaut kur *tikt novadīts*. No verba *διὰρρέω* – *plūst cauri* arī mūsdienu medicīnas termins *diareja* (*διάρροια* – *cauri plūšana*). Ilustratīvs piemērs: *διδόναι μῆλα χρῆ* (..) *τοῖς ἐμετικοῖς καὶ διαρροικομένοις καὶ δυσεντερικοῖς* – *vajag dot ābolus tiem, kas (..) cieš no vemšanas, cauri plūšanas un sliktām iekšām* (597. lpp.). Līdz ar šādas metaforas izmantošanu lasītājam vai klausītājam ir saprotams, kāda ir šī vēdera problēma.

Traktātā ir ne tikai metaforas par vēdera darbību, bet arī par dažādiem procesiem organismā. Kad Galēns raksta par ēdienu spēju, protams, tiek pieminēti orgāni, slimības un procesi, kas norit organismā. Nākamajā metaforā atkal redzama ūdens kustība – tā pārnesta uz gremošanas sistēmas darbību: *ταχύπορος* – *ātra tece* (536., 540. lpp.) un

βραδύπορος – lēna tece (460., 482., 492., 492., 519., 531., 532., 535., 536., 540., 585., 596., 621., 676., 679., 680., 695., 706., 744. lpp.). Ar šīm metaforām raksturots zarnu trakta darbības ātrums – tas darbojas vai nu ātri, vai lēni. Latviešu valodā sakām līdzīgi par lēnu zarnu traktu – *kūtras zarnas*. Kāds piemērs no traktāta – attiecībā uz dzīvnieku aknu lietošanu uzturā Galēns uzsver, ka tās rada biezu šķidrumu cilvēka organismā, ir grūti sagremojamas un līdz ar to palēnina zarnu trakta darbību: *τὸ ἥπαρ ἀπάντων τῶν ζῶων παχύχυμὸν ἐστὶ καὶ δύσπεπτον, καὶ βραδύπορον ὑπάρχον* – visu dzīvnieku aknas ir biezu šķidrumu radošas, grūti nogatavināmas un ar lēnu teci (679. lpp.).

Tāpat kā ir nepieciešams tīrīt māju, tā arī organisms ir jāattīra, jo vielmaiņas procesos rodas atkritumvielas, kas jāizvada. Šo procesu aprakstīšanai Galēns lieto metaforas par tīrīšanos: *καθαίρω* – tīrīt (596., 600., 612. lpp.), *ἐκκαθαίρω* – iztīrīt (572., 590., 611., 616. lpp.), *καθαρτικός*, *-ή*, *-όν* – tīrošs (468., 476., 477., 588., 618., 631. lpp.) un *ἐκκαθαρτικός*, *-όν* – iztīrošs (547. lpp.). Tādējādi lasītājam vai klausītājam top skaidrs, ka vielmaiņas procesu laikā organisms ne tikai gūst nepieciešamās uzturvielas, bet rada arī atkritumvielas, kuras jāiztīra. Kāds piemērs par pistācijām – tās sniedz maz uzturvielu organismam, taču veicina aknu darbību un iztīra tās no aizsprostojumu raisošiem šķidrumiem: *πιστάκια κάθαρσιν τῶν ἐμπεφραγμένων κατὰ τὰς διεξόδους ἥπατος χυμῶν* – pistācijas tīra aizsprostojumu raisošos šķidrumus no aknu izejas ceļiem (612. lpp.). Arī mandelēm ir tīroša spēja: *ἀμύγδαλος ἐκκαθαίρει τὰ σπλάγχχνα καὶ τὰς ἐκ πνεύμονος καὶ θώρακος ἀναπτύσεις τῶν ὑγρῶν* – mandeles iztīra iekšējās daļas un no plaušām un krūtīm krēpas (611. lpp.). Atkritumvielu izvadīšana labas veselības nolūkos bijusi svarīga ne tikai Galēna dzīves laikā, tā ir aktuāla arī mūsdienās – ne velti bieži dzirdams vārdu salikums *organisma attīrīšana*.

Vēl tīrīšanās apzīmēšanai Galēns izmanto metaforas: *ρύπτω* – aizvadīt netīrumus (564., 564. lpp.), *ἀπορύπτω* – novadīt netīrumus (466., 503., 510., 593., 616. lpp.) un *ρύπτικός*, *-ή*, *-όν* – netīrumus novadošs (501., 503., 509., 510., 530., 530., 532., 538., 547., 564., 571., 572., 584., 611., 628., 630. lpp.). Piemēram, par miežiem teikts, ka tiem ir gandrīz tikpat plašs izmantojums kā kviešiem, kvieši ir sildoši, bet mieži vairāk atvēsinoši. Kvieši rada biezu un lipīgu šķidrumu organismā, taču mieži – plānu, t. i., šķidru, netīrumus novadošu: *κριθαὶ λεπτόν καὶ ῥυπτικὸν γεννώσι χυμὸν* – mieži rada plānu un netīrumus novadošu šķidrumu (501. lpp.).

Galēns min arī stāvokļus, kad cilvēks jūtas nevesels: *κοιλία πυρώδης* – *ugunīgas zarnas* (692. lpp.), *θερμῶν πάθος* – *karstumu nelaime* (629. lpp.) un *λειποψύχω* – *dvēseli atstāt* (656. lpp.). Metaforas *κοιλία πυρώδης* – *ugunīgas zarnas* un *θερμῶν πάθος* – *karstumu nelaime* rāda divu veidu iekaisumus. Pirmais ir iekaisums zarnās, un Galēns to piemin, rakstot par biezienu – tas ir vēss un rada biezu šķidrumu, tāpēc to ieteicams ēst tiem, kam iekaisums zarnās, jo bieziņa vēsums neitralizē karstumu, kas radies iekaisuma dēļ (692. lpp.). Otrais ir ādas iekaisums. Nodaļā par malvām Galēns norāda, ka to sula ir lipīga un atvēsinoša, tāpēc to var likt kā kompresi uz ādas iekaisumiem (629. lpp.). Abas metaforas norāda uz pārmērīgu karstumu kādā konkrētā ķermeņa daļā. Te atkal redzams, kā uz organismu attiecināta viena no četrām stihijām – uguns. Latviešu valodā leksēmai *iekaisums* arī pamatā ir verbs, kas saistās ar karstumu un uguni – *kaist*.

Savukārt metafora *λειποψύχω* – *dvēseli atstāt* vērojama nodaļā par sēnēm. Sēnes rada aukstu flegmu, un tās ir pareizi jāpagatavo, lai neradītu kaitējumu. Pretējā gadījumā kuņģī rodas smaguma sajūta, sākas krampji, ir apgrūtināta elpošana, auksti sviedri un cilvēks var noģībt (burtiski „dvēseli atstāt”): *ὄγκ ἀκριβῶς ἐφθούς μύκητα φηγόντα* (..) *λειποψυχήσῃται* – *ēdot nepareizi pagatavotas sēnes, (..) var dvēseli atstāt* (656. lpp.).

Kā jau minēts, traktāts ir plašs, un šīs nav vienīgās tajā vērojamās metaforas. Dažkārt Galēns vienas un tās pašas metaforas lieto gandrīz ikvienā nodaļā. Šāds novērojums rāda, ka dažas no metaforām nav izmantotas nejauši un tās kalpojušas kā nostabilizējušies jēdzieni. Svarīgi arī, ka daļa aprakstīto metaforu līdzīgi lietotas latviešu valodā.

Medicīna Senajā Grieķijā bija zinātne, kas vēl tikai attīstījās, tāpēc loģiski, ka pārtikas produktu sastāvs, gremošanas sistēmas darbība, slimību cēloņi un pats cilvēka ķermenis līdz galam nebija izprasts. Tādējādi tas, kas sengrieķu medicīnā bija neskaidrs jeb abstrakts, tika konkretizēts. Kā jau minēts, konkrētais ir tas, kas ir skaidri novērojams un ko var uztvert ar maņu orgāniem. Tieši tas arī parādās sniegtajos metaforu piemēros – abstraktais tiek skaidrots ar cilvēkam raksturīgām darbībām un īpašībām un nedzīviem elementiem. Tā traktātā vērojamas metaforas, kas pilda kognitīvo funkciju.

Šeit arī saskatāms Galēna devums izglītības/izglītošanās (*παιδεία*) gaitā – tas, kas nebija zināms par ēdiena iedarbību uz organismu un daudzām citām traktātā skartajām tēmām, tika izskaidrots ar

vienkāršām darbībām vai lietām. Tādējādi tiek sasniegts traktāta mērķis – lasītājs vai klausītājs ir kļuvis kādā jomā izglītotāks: šajā gadījumā ēdiena iedarbības jomā. Tātad metaforas loma ir izglītojoša.

Galēna traktātā *Par ēdienu spēju* izteiktie vispārīgie apgalvojumi, norādījumi, novērojumi un ieteikumi par ēšanas režīmu nav zaudējuši kvalitāti arī mūsdienu medicīnā. Protams, ir aspekti, kas, medicīnai attīstoties, mainījušies un ir apstrīdēti, taču pamatdoma par ēdiena nozīmi cilvēka veselībā palikusi. Arī svarīgākā atziņa par cilvēka veselību nav mainījusies – pareizs ēšanas režīms ir veselības pamats.

ATSAUCES

- ¹ Līdz šim Galēna traktāti nav tulkoti latviešu valodā, tāpat arī traktāts *Par ēdienu spēju*; turpmāk pieminētie metaforu piemēri no traktāta ir autores tulkojums latviešu valodā; oriģinālteksts no grāmatas *Claudii Galeni Opera Omnia*, 1823, 453.–748. lpp. Šis Galēna traktāts ir tulkots gan angļu (*On the Properties of Foodstuff*), gan vācu valodā (*Über die Kräfte der Nahrungsmittel*). Tas ir viens no Galēna vispusīgākajiem un plašākajiem traktātiem, kas, iztulkots latviski, veiksmīgi papildinātu antīkās literatūras klāstu.
- ² Vairāk par metaforas funkcijām sk. Lee, D. *Cognitive Linguistics: an Introduction*, 2001; Ungerer, F., Hans-Jorg, S. *An Introduction to Cognitive Linguistics*, 2006; Lakoff, G., Jonson, M. *Metaphors we live by*, 2003; Kovecses, Z. *Metaphor: a Practical Introduction*, 2010.
- ³ **1. grāmata:** par kviešiem, par konditorejas izstrādājumiem, par kūkām/sacepumiem, par baltmaizi, par putrainiem, par ūdenī vārītiem kviešiem, par cieti, par miežiem, par miežu maizēm, par miežu ēdieniem, par miežu kūkām/sacepumiem, par savvaļas kviešiem, par auzām, par prosu, par pākšaugiem, par risiem, par lēcām, par pupiņām, par cūku/lauku pupām, par zirņiem, par turku/auna zirņiem, par lupiņu sēklām, par sierāboliņa sēklām, par pākšu pupām un šķeltajiem/dzeltenajiem zirņiem, par sējas dedestiņām, par savvaļas sējas dedestiņām, par hiacinšu pupām, par rūgto viķu sēklām, par sezama sēklām un rukolas sēklām, par magoņu sēklām, par linsēklām, par saltoijas sēklām, par kaņepju sēklām, par parastā vitekša sēklām, par nezāļu un [citu] viķu sēklām un par dažādu sēklu krustojumiem. **2. grāmata:** par sezonālajiem augliem, par ķirbi, par melonēm, par arbūziem, par gurķiem, par augļkokiem, par viģēm, par vīnogām, par rozīnēm, par zīdkoka ogām, par ķiršiem, par kazenāju ogām, par mežrozīšu augliem, par kadiķogām, par ciedra augliem, par priežu čiekuriem, par mirtes ogām, par persikiem, par aprikozēm, par āboliem, par iemeslu, kāpēc skābeni āboli un bumbieri izraisa caureju, par cidonijām un vilkābeļu augliem, par bumbieriem un granātāboliem, par mespila augliem un pīlādžogām, par datelēm, par olīvām, par valriekstiem, par mandeļiem, par pistācijām, par plūmēm, par hohobas ogām, par ceratonijas augliem, par kaņepiem, par sikamoras augliem, par hurmu, par citronu, par savvaļas augu augliem, par ēdieniem no dažādām dārzeņu daļām, par salātlapām, par cigoriņiem, par malou, par bietēm, par kāpostiem, par zemeņu baltu un dārza balodeni, par portulaku, par skābenēm, par zirgskābenēm, par bebrukārkliņu, par ērkšķainiem augiem, par seleriju, savvaļas seleriju, Krētas seleriju un pastinaku, par sējas pazvēriti, par nātrēm, par kresi un savvaļas kārvēli, par bazilīku, par fenheli, par sparģeļiem, par asniem, par ēdamo augu daļu atšķirībām, par rāceņiem, par kallām, par ārumu, par asfodeli, par muskariem, par burkānu, suņuburkšji un ķimeni, par trifelēm, par sēnēm, par redīsiem un par sīpoliem, ķiploku, puraviem un lakšiem. **3. grāmata:** par ēdienu no sauszemes dzīvnieku gaļas (ne tikai mājlopu, bet arī zaķu, suņu, kamieļu, lāču u. c. dzīvnieku gaļas), par gliemežiem, par sauszemes dzīvnieku perifērajām daļām (t. i., ausis, kājas, šņukurs), par mēli, par dziedzeriem, par sēkliniekiem, par smadzenēm, par kaula

- smadzenēm, par muguras smadzenēm, par mīkstajiem un cietajiem taukiem, par sauszemes dzīvnieku iekšām, par četrkājainu kuņģi, dzemdi un zarnām, par mājlopu un savvaļas dzīvnieku atšķirībām, par pienu, par biezpienu, par sieru, par mājlopu asinīm, par ēdienu no putnu gaļas, par zosīm un strausiem, par putna daļu atšķirībām, par olām, par putnu asinīm, par ēdienu no jūras veltēm, par pelēko kefali, par jūras asari, par barbi, par akmens zivi, par grunduli, par zivīm ar mīkstu gaļu, par stingras gaļas zivīm, par to, vai visi stingri ēdieni rada sāļas sulas pēc novārīšanas, par moluskiem, par vēžveidīgajiem, par galokājiem, par skrimšļu zivīm, par milzu zivīm, par jūras ežiem, par medu, par vīnu, par marinētiem ēdieniem un par neitrāliem ēdieniem.
- 4 Minētajiem metaforu piemēriem netiks norādītas konkrētas lappuses, kurās tie parādās, jo tie traktātā ir gandrīz katrā nodaļā; kopumā metaforas par *nogatavošanos* vērojamas 164 reizes.
- 5 Šeit leksēma *γαστήρ* – vēders latviešu valodā tiek tulkota kā *kuņģis*, lai gan citos metaforu piemēros tā tiek tulkota kā *vēders*; Galēns tekstos šo abu leksēmu lietošanā neievēro konsekveni.
- 6 Minētajiem metaforu piemēriem netiks norādītas konkrētas lappuses, kurās tie parādās, jo tie traktātā ir gandrīz katrā nodaļā; kopumā metaforas par *vēdera izeju* vērojamas 94 reizes.

BIBLIOGRĀFIJA

- Claudii Galeni. *Opera Omnia*. Kuhl, D. C. G. (Ed.). Lipsiae : Teubner, 1823, 453-748.
- Easterling, P. E., Knox, B. M. W. *The Cambridge History of Classical Literature. The Hellenistic Period and the Empire*. Vol. I, Part 4. Cambridge : Cambridge University Press, 1989.
- Fahnestock, J. *Rhetorical Figures in Science*. New York – Oxford : Oxford University Press, 1999.
- Gasparovs, M. *Aizraujošā Grieķija*. M. Poļakovas tulk. no krievu valodas. Rīga : Jānis Roze, 2007.
- Hipokratiskie raksti. Izlase*. A. Gales, A. van Hofas tulk. no sengrieķu valodas. Rīga : Liepnieks un Rītups, 2003.
- The Oxford Companion to Classical Literature (OCCL)*. Harvey, P. (Ed.). Oxford : Clarendon Press, 1962.
- Thesaurus Linguae Graecae*. A Digital Library of Greek Literature, Irvine, CA : University of California, 2001 [cited 17 August, 2012]. Available: <http://www.tlg.uci.edu/about/>
- Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Ieva Fībiga, University of Latvia, Latvia

THE COGNITIVE FUNCTION OF METAPHOR
(GALEN'S TREATISE ON THE PROPERTIES OF FOODSTUFFS)

Traditionally, there exists an opinion that there are no stylistic figures in the language of science. However, by specifying the abstract, tropes help in cognition, thus they are not that uncommon in scientific texts. Metaphor is one of such tropes. Metaphor explains a scientific innovation in the language of science. This process may be called “preserving of the innovation”.

This “preserving” with the help of metaphor is observed in Ancient Greek physician Galen’s texts, which are considered to be exemplary scientific texts of the Classical Antiquity. Medicine rapidly developed in Ancient Greece, and Galen had an important role in this process. Galen’s activities have contributed significantly to the progress of education/learning (*παιδεία*) of the antique world.

This paper aims to uncover metaphor and its cognitive function in Galen’s *On the Properties of Foodstuffs* (*Περὶ τροφῶν δυνάμεως / De alimentorum facultatibus*). The cognitive function of metaphor can concretize the abstract; in this way Galen can explain medical observations with the help of simple actions and things for both doctors and non-specialists to understand. Thus we may conclude that metaphor has an educational role.

GEORGIOS THEOTOKIS

Fatih University, Istanbul

FROM ANCIENT GREECE TO BYZANTIUM: STRATEGIC INNOVATION OR CONTINUITY OF MILITARY THINKING?

Brief summary

This paper will attempt to address a key question asked by eminent modern historians regarding the influence of the Greek and Latin military treatises of the 1st c. AD on the development of the strategic thinking of the Byzantines and ask whether these manuals become archaic, valued as literary pieces rather than real handbooks, or rather they are consciously adapted to the geo-political reality of the time by contemporary theoreticians of war.

Keywords: tactics, strategy, war, manual, adaptation, army, battle-formation, Frontinus, infantry, cavalry, Rome, Byzantium

The so-called *Strategika* or *Taktika* are a specific category of literary works written for officers of the army that contained constitutions and treatises of military nature which have been compiled by the author through personal experience or through oral tradition and other literary works of the past. The first known work of this kind comes from the 4th c. BC by a certain Aeneas, while numerous such works from the Byzantine period have also been saved. This paper will attempt to address a key question asked by eminent modern historians like John F. Haldon, Walter E. Kaegi and others regarding the influence of the *Taktika* to the strategic thinking of the Byzantines.¹ More specifically, we read in Kaegi's article: "The Byzantine strategic thinking was not born *ex nihilo* but it was rather the conscious imitation and adaptation to the ancient Greek military writings and recommendations of the Greek classical period, and more specifically Aeneas Tacticus (357-56 BC) or even older ones, and to similar literary works of the Roman period – like Frontinus (end of the 1st c. AD), Onasander (around 59 AD), Aelian (106 AD), Polyaeus (163-65 AD), and others – who translated and adapted those ancient writings to the strategic thinking of their period."

By putting the authors of the *Strategika* of the 1st and 2nd centuries AD in centre stage, this paper will attempt to examine the validity of the aforementioned point through the examination of the links that can be found between the sources used by our authors, the role of language in this procedure, and the similarities in the aim, scope and structure of the works, and thus come to some conclusions regarding their objectivity and value as historical sources for the art of war. Finally, I will attempt to compare the content of the Ancient Greek, Roman and Byzantine *Taktika* in a number of points like: the way each author perceived the terms *Strategy* and *Tactics* and how did these terms evolve through the centuries, and what information we draw for the recruitment, training and discipline of the soldiers, division of an army into units, its equipment and its basic battle-formations.

The aforementioned military manuals that can be dated back from Antiquity to the Late Roman and Middle Byzantine period are, perhaps, the greatest primary source for a military historian, as they contain centuries of knowledge in military affairs and advices that vary considerably from battlefield formations and tactics to stratagems applied by famous personalities of the past, like Alexander the Great or Julius Caesar. They are a specific category of literary works that began to appear in Ancient Greece around the end of the 5th century BC under the influence of the sophists and Socrates and carried on well into the Roman and Byzantine periods. At this point we can trace an important difference between the Byzantines – and the Greeks and Romans before them – and their enemies (like the Muslims): the former were writing down and codifying their knowledge in military affairs, a fact that has created the false impression that the enemies of the Byzantines were inferior to them in the Art of War simply because there are less Muslim military treatises that have survived to this day.

The first of the *Taktika* dates back to 357 BC and was written by a certain Aeneas, also known as Taktikos, an experienced soldier² in operational theatres in Peloponnesus and Asia Minor who wrote – among other works of military nature now lost – the *Περὶ τοῦ πῶς χρῆ πολιορκουμένων ἀντέχειν* (*On the defence of walled cities*). Asclepiodotus' *Τέχνη Τακτική* is also one of the earliest works on military matters, written in the 1st century BC; however, much better known to the Byzantines was the *Στρατηγικός* (General) of Onasander, a Platonic philosopher writing around 59 AD, whose work examines the several duties and

responsibilities of a general. His work greatly influenced the Byzantine authors of *Strategika* and, especially, the Emperor Leo VI (c. 900).³ An author who exercised great influence on the future generations of military writers was Aelian, a Greek living in Rome in the early 2nd century AD who based his *Tactical Theory* on the art of war developed in the Hellenistic period, having the Macedonian phalanx as his model. Another Greek living in Rome in the 2nd century AD was Polyaeus, whose *Στρατηγήματα* a collection of 900 stratagems of famous people, like Pericles and Leonidas – is an invaluable primary source, as a great part of the information we get from it is unique.⁴

There are only two such works that have been saved in Latin, written some three centuries apart. First, we have Sextus Julius Frontinus' *Strategemata*, another collection of stratagems from the Ancient Greek and Roman period compiled by an experienced officer and civil servant of the Roman State between the years 84-96 AD. The other is Publius Flavius Vegetius Rhenanus' *Epitoma Rei Militaris*, dated between the years 383-450 AD. It is the only work of its kind in western Europe until Machiavelli's *Dell' Arte Della Guerra* (1521), and it presents an idealized version of the organization, battle-tactics, armament and training of the Roman Army of the 4th-5th centuries AD.

Although a large corpus of Byzantine military literature has survived, the length of this paper does not allow me to examine them in detail. Byzantine manuals were first produced in the sixth century, with the most well-known being the *Strategikon* attributed to Emperor Maurice (582-602 AD), a work compiled early in the 7th century that dealt with the operational matters of the Roman Army.⁵ The *Strategikon* not only uses elements from previous works but also contains some original and up-to-date material – mostly regarding the enemies of the Empire. These works greatly proliferated in the tenth century, when the Byzantines embarked on their conquests in the East and the Balkans, with the “mass production” of at least six major works of this kind, like Nicephoros Phocas' *Praecepta Militaria* (c. 969).

To build up my argument, first let me begin with the definition of the term *Taktika* that has already been given at the beginning of this paper: “*Strategika* or *Taktika* are a specific category of literary works that contained constitutions and treatises of military nature which have been compiled by the author (a) through personal experience and/or (b) through oral tradition and other literary works of the past.” I have

pointed out the fact that a great number of these authors had served as army officers at some point in their lives; indeed, Aeneas Tacticus had seen action in Peloponnesus and in Asia Minor in the mid-4th century BC, Frontinus was the military commander of Roman Britain between 74-78 AD with military experience in south Wales, while the author of the *Strategikon* can probably be identified with Philippicos, the general (magister) of the Imperial Forces in the East (the late 6th century). However, although many of these works contain a great number of original and innovative ideas, indeed none of these authors was as great a military tactician as the personalities whose exploits they examine in their works, like Pericles, Alexander the Great, Scipio, or Julius Caesar. The value of these works lies in the fact that they are a great source material for the military knowledge of the Ancient Greeks and the Romans which their authors have gathered, organised and enriched through the centuries, thus transmitting it to the future generations of army officers and civil servants. Indeed, I have already mentioned the tradition of codifying the military traditions and knowledge that the Byzantines had inherited from Greece and Rome along with their authority in military matters which they revered. But what, exactly, were the written sources of our authors and what similarities we can detect in the contents of the *Taktika* throughout the centuries?

If we take as a starting point the first – chronologically – of our military works: Aeneas Tacticus seems to have been drawing extensively from both his experience as a general and the oral tradition that had survived to his time, making occasional use of Herodotus, Thucydides, Xenophon and – one of the greatest Athenian generals of the early 4th century BC – Iphicrates.⁶ The fact that Aeneas' work was highly regarded in Antiquity is shown by the fact that early in the next century Cineas, a Thessalian and a close associate of another brilliant general and tactician, king Pyrrhus of Epirus, compiled an epitome of them, undoubtedly with the suggestion of the latter. In the second half of the 3rd century BC the fifth book of Philo the Mechanicus on the attack and defence of fortifications makes use of Aeneas' work,⁷ while Polybius (200-118 BC) also identifies a certain Aeneas, “ὁ τὰ περὶ τῶν στρατηγικῶν ὑπομνήματα συντεταγμένος”, in his passage regarding signal fires.⁸ Thus, the historical connection between the *On Defence* and the authors of the 1st and 2nd century AD can be built through the use of common sources. Following the same trail of thought, we know

that Onasander had made use of Homer, Herodotus and Thucydides, and both he and Aelian (who was writing in 106 AD) seemed to have admired and followed Xenophon, Iphicrates and Polybius. In fact, Aelian classified Aeneas in the preface of his *Tactics* as “the first military writer who composed *Στρατηγικὰ βιβλία ἰκανά*,”⁹ while another of his great sources was Frontinus who he had actually met in person and would certainly have influenced his work.

To establish the link between the ancient authors of *Taktika* and those who wrote in Latin is a much more difficult matter altogether. The major hurdle to overcome is, of course, the language in which the authors could read and write! Frontinus had made use of two main sources: primarily (a) Titus Livius (59-17 BC), who wrote the famous *Ab Urbe Condita Libri*, and (b) Valerius Maximus, a writer and a rhetorician who lived during the reign of Emperor Tiberius (14 – 37 AD). Both Livius and Maximus, however, are using Cicero and Polybius as their main sources, thus the latter could possibly have been the historical link between our Latin authors and Aeneas Tacticus. Another theory that has been put forward by N. P. Milner wants Frontinus to have had indirect access to Aeneas Tacticus through the work of Onasander, based on the common structure and the similarities in the contents of their works.¹⁰ But the language barrier, once again, makes this theory less attractive. What is certain, however, is Frontinus’ influence on the work of Vegetius, as the latter not only identifies the former two times in his work (I. 8, II. 3) but it is quite likely that Vegetius’ third and fourth books are drafted after the *Strategemata*.

The Byzantines, thus, inherited a voluminous series of military treatises from Antiquity – works which examined, summarized and gave useful advice regarding several military matters – from the training of new recruits to besieging a city and how to manoeuvre an army in rough terrain. As it has been highlighted already, the Byzantines revered the authority of the Greeks and the Romans and their wish to transmit the “ancient” knowledge in military matters to the future generations of army officers is more than obvious in their work.

*We have resolved, therefore, to do some writing on this subject [Tactical theory], as best as we can, succinctly and simply, drawing in part on ancient authors and in part on our limited experience of active duty. In so doing we make no pretence of breaking new ground or of trying to improve upon the ancients, who, in their writings, were addressing knowledgeable and experienced men.*¹¹

What we have taken up from those sources [ancient authorities] has been gathered into what we have said here [Constitution regarding commands and movements for drill], along with what we have derived from the experience of more recent authorities...¹²

This becomes more apparent if we consider that all of them were compiled in a period of intense military activity, when the Empire was either on the defensive (the 7th century for the *Strategikon* and the early 10th century for the *Taktika*) or was marking an era of offensive warfare (the wars of reconquest in the East, after the 960s). Finally, two facts have to be underlined at this point. First, the Byzantine authors of *Taktika* drew their material largely from the ancient Greek and Roman authors already mentioned, although none of them is specifically mentioned, largely because of the ancient tendency to suppress the names of the more immediate sources or to copy authors unnamed. A rare exception to this is Leo VI who identifies Arian, Aelian and Onasander several times in his *Taktika* (VI. 25/VII. 67). Second, we have to understand that the Byzantine authors were not simply copying or summarising their predecessors' works, nor were they attempting to write a manual that looked back to past eras of glory, like Vegetius did. Rather, they took the essence of the teachings of the ancients in the Art of War – their way of thinking and their understanding of warfare and its basic principles, like order (τάξις), discipline and command structure – and adapted it to the geopolitical reality of their time, and they enriched it in a practical and comprehensive manual of war.

The fact that these Byzantine treatises were compiled in periods of intense military activity for the Empire can help to explain their aim and scope. We read in the *Strategikon*: "The state of the armed forces has been neglected for a long time and has fallen so completely into oblivion, so to speak, that those who assume the command of troops do not understand even the most obvious matters and run into all sorts of difficulties."¹³ This passage falls into the wider category of writings from authors who seemed to be extremely worried about the neglect and decay in the armed forces during their period of writing and for the dangers about to befall the Empire; and, we have our authors' answer:

A modest and elementary handbook or introduction for those devoting themselves to generalship, which should facilitate the progress of those who wish to advance to a better and more detailed knowledge of those ancient tactical theories.¹⁴

Also, we read: “We must, therefore, recover the ancient custom from histories and books ... the Spartans, it is true, and the Athenians and other Greeks published in books much material which they call *Taktika*.”¹⁵ Thus, it is through the urgent need to compile practical military manuals for contemporary army officers that the knowledge of the ancients in military matters has been saved.

A similar attitude to educate contemporary officers applies to all the *Taktika* of the 1st and 2nd centuries as well. I put here some characteristic extracts from these works:

*For in this way [writing about military matters] commanders will be furnished with specimens of wisdom and foresight, which will serve to foster their own power of conceiving and executing like deeds. There will result ... a general will not fear the issue of his own stratagem, if he compares it with experiments already successfully made.*¹⁶

*My work will be a school for good generals and an object of delight for retired commanders in these times of peace ... for the expedients they [Romans] used in order to avoid suffering harm and the means by which they contrive to inflict it, all this I have collected.*¹⁷

This last section of the paper will attempt to complete building the argument for the transmission of “military” knowledge from Antiquity to Byzantium by comparing the structure and the most important extracts from the contents of the *Taktika*. First, historians have identified a similar division of the works in three major thematics according to the variety of the subject-matter, with the focal point being the battle itself, thus referring to the events prior to the battle, which involved the training, logistics, morale etc., those that deal with the battle itself and the parameters that could affect its outcome, and those following the aftermath of the battle – most usually concerning the retreat of an army or a siege of a stronghold. Although the most clear-cut structural division of this kind can be found in Frontinus’ *Strategemata*, other authors of *Taktika* have followed the same pattern: namely, Onasander, Vegetius – for whom we have already stressed the fact that he was greatly influenced by Frontinus, while the same thematic structure can be seen in Leo VI’s *Taktika* and the *Strategikon*, where the author of the latter work is dealing with the recruitment, training, equipment and battle formation before going on to examine what should be observed on the day of the battle and on its aftermath.

In the first book of Frontinus' *Strategemata* that deals with the events before the battle, we can identify four more sub-categories concerning (a) strategy and the general planning of the war, (b) the marching of the army in friendly and enemy territory, (c) the defeat of the enemy by cunning and, (d) the morale and discipline of the troops. In this first section, Frontinus differentiates between the two kinds of strategy that can be followed by a general – either an offensive strategy or a defensive one – depending on the numbers of men involved, the morale of the army, the terrain, the gains etc. These factors are examined in detail by the Epitome of Vegetius, the *Strategikon* and the *Taktika* of the Byzantines, and the similarities are more than obvious to the careful eye.¹⁸ Strategy was altogether important for a general of the Greek, Roman and Byzantine period, and, although the terms Strategy and Tactics were not differentiated until the 18th century, what is clear from our treatises is the spirit of avoidance of battle and the defeat of the enemy by stratagems, bribery and other cunning means.

An important aspect of the preparation for war was intelligence! The gathering of as much information as possible for the enemy was paramount for all authors of *Taktika* since Antiquity, and the concealment of the tactical plans was equally crucial. Characteristically, in case an informant is discovered in the military council, a general should pretend that he is afraid of the things he desire, in order to give the false impression to the enemy that this would be the right strategical move against his army.¹⁹ Further, the dispatch of soldiers dressed as slaves or envoys, wearing the local outfit and speaking the local language/dialect to enter the enemy town and inspect the fortifications and report on the enemy numbers is highly recommended.²⁰ Also, every author places great importance in escaping from difficult situations, like the crossing of a river when an army is at its most vulnerable,²¹ and an attack when peace negotiations are taking place is also favourite amongst many.²² The placing of captured enemy soldiers as a screen to the line of march is proposed for leading an army through dangerous enemy territory.²³ And, since good morale of the troops was very important for a general, all the *Taktika* provide many examples on how to dispel the fears inspired by adverse omens, like meteors or thunderbolts, and how to arouse the army's enthusiasm for battle by convincing them that the Gods were on their side.²⁴

The second book of Frontinus deals with the events on the day of the battle, with the first half examining key issues, such as the time and

place to offer a battle and numerous battle formations, where the author provides examples from Antiquity. In Addition, stratagems on how to cause panic in the ranks of the enemy and escape encirclement are also presented. It seems to be common amongst our authors to recommend an attack on the enemy army around noon,²⁵ and more specifically during lunch-time, and there is also a direct correlation between the opposing numbers involved in the battle, the armies' consistency (cavalry, foot and chariots) and the terrain that should be chosen to give battle.²⁶ A very significant factor which certainly determined the outcome of the battle was the formation of the opposing armies which depended on the numbers and their composition, the terrain etc. The basic principle underlined by Frontinus was to gather adequate intelligence as to take advantage of the weakest points in enemy's formation and turn those against themselves – there are many common elements here with the writings of Aelian, Vegetius and Leo VI. Our author also presents a number of formations used by famous generals of Antiquity, like Scipio, Alexander the Great and Pyrrhus. It is worth mentioning that Alexander's formation at Gaugamela: "aciem in omnem spectantem ordinavit, ut circumventi undique pugnare possent," in essence a double-faced formation, bears many similarities to the infantry formation introduced in the mid-10th century AD by the Emperor Nicephoros Phocas with the latter identifying the Macedonian phalanx as his model.²⁷ All the *Taktika* underline the importance of ambushes in war, with common stratagems being found in many of our works; indeed, the more popular ones are the placing of skirmishers at the end of a defile to block the march of an enemy force or to attack the enemy while returning home from foraging laden with supplies.²⁸ Finally, it was deemed essential, according to recommendations of king Pyrrhus (paraphrased by Frontinus), "never to press relentlessly on the heels of an enemy in flight – not merely in order to prevent the enemy from resisting too furiously in consequence of necessity, but also to make him more inclined to withdraw another time".²⁹

To conclude, what this paper has argued was that the knowledge of Antiquity in military matters was transmitted through the centuries to the Byzantines, whose strategic thinking was a conscious imitation of and adaptation to the ancient Greek military writings and recommendations of the Greek classical period, through the military treatises or *Taktika* that were compiled during the first and second centuries AD. The direction of my analysis was based on the definition of the term

Taktika: as literary works of military nature compiled (a) through personal experience or (b) through oral tradition and other literary works of the past. Although the authors of the *Taktika* from the 4th century AD to the Byzantine 10th century were, in their majority, experienced officers in the field of war, I have argued that none of them were as great tacticians as the personalities whose exploits they examine in their works. Furthermore, this paper has shown significant links between (a) the written sources that our authors used to compile their works, especially for the Byzantine authors of *Taktika* in the 10th century, and their access to their first century counterparts, and (b) the structure and contents of the *Taktika* through the centuries, from the notion of strategy and the way it was perceived to the different battle-formations and the employment of stratagems to defeat an enemy. Even though these manuals served to preserve the knowledge of the Ancient Greeks and the Romans in the Art of War, while at the same time offering a valuable source-book for the – mainly academic – education of contemporary Byzantine officers, these were not just copied texts taken from ancient authorities on the subject. The Byzantines revered the deep knowledge of the Greeks and the Romans in military matters, but the manuals compiled in the 6th and 10 centuries AD were a conscious adaptation to the geopolitical realities of the present day with the authors willing to enrich the contents of their works rather than simply passing on obsolete battle-tactics. Indeed, through these manuals the Byzantines learned to understand war and its basic principles, like order, discipline and the creation of an adequate command structure – an invaluable lesson for every civilisation!

REFERENCES

- ¹ Lilie, Ralph - Johannes, *Die Byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber*, Munich: Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität München, 1976; Haldon, John F. and Kennedy, Hugh, "The Arab-Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries", *Zbornik Radova, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Vizantoloski Institut*, XIX, 1980, 79-116; Haldon, John F., *Warfare, State and Society in the Byzantine World*, 565-1204, London: UCL Press, 1999, pp. 34-46; Treadgold, Warren, "Byzantium, The Reluctant Warrior", in N. Christie, M. Yazigi (eds.), *Noble Ideas and Bloody Realities*, Leiden: Brill, 2006, 209-33; Kaegi, Walter E., "Some thoughts on Byzantine Military Strategy", *The Hellenic Studies Lecture*, Brookline MA: Hellenic College Press, 1983, 1-18.
- ² It has been widely accepted that Aeneas Tacticus can be identified with Xenophon's Aeneas of Stymphalus in Arcadia, a general of the Arcadian League in 367 BC who drove out Euphron, the tyrant of Sicyon: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, trans. by the members of the Illinois Club, London: Heinemann, 1923, p. 7 [from now on: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*].

- ³ The Emperor refers to the name of the author in the fourteenth constitution of his work (XIV. 112), something very rare considering the habit of ancient authors not to identify their sources. See also: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, p. 352; McGeer, Eric, *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Washington DC: Dumbarton Oaks, 1995, p. 189.
- ⁴ For example, regarding the events of the Athenian expedition to Sicily, the work provides us with information that cannot be found either in Xenophon or Thucydides' works: *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους-Λαρούς-Μπριτάννικα*, Αθήνα: Πάπυρος, 1996, vol. 50, p. 104.
- ⁵ According to Theophylactos Simocattes, an early seventh-century Byzantine historiographer writing about the reign of Emperor Maurice (582-602): "A story was current that the general [Philippicos] who was very fond of learning and who drew his military knowledge from the experts of the past, had acquired this aptitude for wise strategy from the shrewdness of Scipio, the perfect general." *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction*, trans. by Michael and Mary Whitby, Oxford: Oxford University Press, 1986, I. 14. 2, p. 40.
- ⁶ *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, pp. 7, 10.
- ⁷ Lewis, Michael Jonathan Taunton, *Millstone and Hammer: The Origins of Water Power*, Hull: University of Hull Press, 1997, pp. 1-73 especially: pp. 44-45 and 58-60.
- ⁸ *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, p. 3.
- ⁹ *The Tactics of Aelian, Comprising the Military System of the Graecians*, London, 1814, I. 2.
- ¹⁰ *Vegetius: Epitome of Military Science*, trans. with introduction by N. P. Milner, Liverpool: Liverpool University Press, 2001, p. xxii.
- ¹¹ *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*, English translation by George T. Dennis, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1984 (latest edition: 2010), p. 8 [from now on: *Strategikon*].
- ¹² *The Taktika of Leo VI*, text, translation and commentary by George T. Dennis, Washington DC: Dumbarton Oaks Texts 12, 2010, VII. 67. [from now on: *Taktika*]
- ¹³ *Strategikon*, p. 8.
- ¹⁴ *Ibid.*, p. 8.
- ¹⁵ *Vegetius*, I. 8.
- ¹⁶ Sextus Julius Frontinus, *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*, trans. by Bennett, Charles E., London: Heinemann, 1925, preface of book I, p. 3 [from now on: Frontinus]
- ¹⁷ *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, pp. 373-75.
- ¹⁸ Especially Frontinus' examples of Alexander the Great, Julius Caesar and the Byzantines with Philip the Macedon: Frontinus, III. 1-4, pp. 22-24; compare with: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, XVI. 17-19, p. 86; *Vegetius*, III. 9; *Strategikon*, VII. 1-2.
- ¹⁹ Frontinus, I. i, 6, pp. 10-12; *Vegetius*, III. 26; *Strategikon*, VIII. 1. 8, 35; *Taktika*, XX. 8; Polyaeus, *Stratagems of war translated from the original Greek, by Dr. Shepherd, F.R.S*, London, 1796, 1. 14. 1 [From now on: Polyaeus].
- ²⁰ Frontinus, I. ii, 1, 4, pp. 16-20; Polyaeus, 3. 39. 59; *Strategikon*, VIII. 1. 41; *On Strategy*, in George T. Dennis (trans.), *Three Byzantine Military Treatises*, Washington DC: Dumbarton Oaks, 2008, 39, pp. 116-18; *Taktika*, XX. 144.
- ²¹ Frontinus, I. v, pp. 34-52; Polyaeus, 2. 4. 2; *Vegetius*, III. 7, 22, pp. 78-79, 110; *Strategikon*, VIII/1. 19; *On Strategy*, ch. 19, pp. 62-68; *The Anonymous Book on Tactics*, in *Three Byzantine Military Treatises*, ch. 14, pp. 284-86.
- ²² Frontinus, I. v, pp. 34-52; Polyaeus, 1. 67, 2. 1. 8, 4. 2. 4; *Strategikon*, IX. 1.2; *Taktika*, XVII. 5.
- ²³ Frontinus, I. iv, pp. 26-34; Polyaeus 2. 1. 30; *Strategikon*, IX. 4; *Taktika*, IX. 48.
- ²⁴ Frontinus, I. xii, pp. 80-84; Polyaeus, 1. 32. 2, 2. 3. 3, 3. 10. 4; *Taktika*, XX. 78, 149, 156 where the latter copied: Polyaeus, 3. 10. 2.

- ²⁵ Frontinus, II. i, pp. 90-98; *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, XVI, p. 85; Vegetius, III. 10, 11, 22, pp. 88, 91, 109; Polyaeus, 8. 16. 1, 3. 9. 53, 8. 23. 4; *Strategikon*, VIII, 2. 40; IX, 1; *Taktika*, XVII.3, XX. 102-103.
- ²⁶ Frontinus, II. ii, pp. 98-106; *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, XXI, pp. 451-59; Polyaeus, 1. 69. 3; Vegetius, III. 13, 20, pp. 92-93, 104; *Strategikon*, VIII, 2. 37; *Taktika*, XX. 96, 189; XIV. 77.
- ²⁷ Frontinus, II, iii. 19, p. 118; *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, X, p. 411; *Presentation and Composition on Warfare of the Emperor Nicephoros*, in E. McGeer (trans. and ed.), *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Washington DC: Dumbarton Oaks, 1995, I. 62-67, p. 16.
- ²⁸ Frontinus, II. v, pp. 152-64 ; *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, XVI, p. 82; VII, pp. 403-5; X. 2, p. 415; Vegetius, III. 10, 11, pp. 88, 91; *Strategikon*, X. 2; *On Skirmishing*, chaps. 4, 9, 11, 23; *Taktika*, IX.25, 27-28; XVII. 37.
- ²⁹ Frontinus, II. vi, 10, p. 169. See also: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*, XXXII, pp. 475-81; Polyaeus, 1. 30. 3, 2. 1. 6, 3. 9. 12/14, 8. 23. 29; Vegetius, III. 21, pp. 107-8; *Strategikon*, VIII.2, 92; IX.2; *On Skirmishing*, ch. 24, p. 234; *Taktika*, XVII. 19.

BIBLIOGRAPHY

Primary sources

- Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*. Trans. by the members of the Illinois Club. London : Heinemann, 1923.
- Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. English translation by George T. Dennis. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1984 (latest edition: 2010).
- Polyaeus. *Stratagems of war translated from the original Greek, by Dr. Shepherd, F.R.S.* London, 1796.
- Sextus Julius Frontinus. *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*. Trans. by Bennett, Charles E. London : Heinemann, 1925.
- The Tactics of Aelian, Comprising the Military System of the Graecians*. London, 1814.
- The Taktika of Leo VI*. Text, translation and commentary by George T. Dennis. Washington DC : Dumbarton Oaks Texts 12, 2010.
- Three Byzantine Military Treatises*. Trans. by George T. Dennis. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2008.
- Vegetius: Epitome of Military Science*. Trans. with introduction by N. P. Milner. Liverpool : Liverpool University Press, 2001.

Secondary works

- Bachrach, Bernard S. The practical use of Vegetius' *De re militari* during the early Middle Ages. *The Historian*. XXXVII, 1985, 239-55.
- Dagron, Gilbert. Ceux d'en face: Les peuples étrangers dans les traités militaires byzantins. *Travaux et Mémoires*. X, 1987, 207-32.
- Goffart, Walter. The Date and Purpose of Vegetius' *De Rei Militari*. *Traditio*. XXXIII, 1977, 65-100.
- Haldon, John F. and Kennedy, Hugh. The Arab-Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries. *Zbornik Radova, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Vizantoloski Institut*. XIX, 1980, 79-116.
- Haldon, John F. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*. London : UCL Press, 1999, 34-46.
- Kaegi, Walter E. Some thoughts on Byzantine Military Strategy. *The Hellenic Studies Lecture*. Brookline, MA : Hellenic College Press, 1983, 1-18.

- Lewis, Michael Jonathan Taunton. *Millstone and Hammer: The Origins of Water Power*. Hull : University of Hull Press, 1997.
- Lilie, Ralph-Johannes. *Die Byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber*. Munich : Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität München, 1976.
- McGeer, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Washington DC : Dumbarton Oaks, 1995.
- Shrader, C. R. The ownership and distribution of manuscripts of Flavius Vegetius Renatus' *De re militari* before the year 1300. PhD Thesis. University of Columbia, 1976.
- Treadgold, Warren. Byzantium, The Reluctant Warrior. In: N. Christie, M. Yazigi (Eds.) *Noble Ideas and Bloody Realities*. Leiden : Brill, 2006, 209-33;
- Wiita, John E. *The Ethnika in Byzantine Military Treatises*. PhD Thesis. University of Minnesota, 1977.

Georgijs Teotokis, Fatihas Universitāte, Turcija

NO SENĀS GRIEĶIJAS UZ BIZANTIJAS PASAULI: STRATĒĢISKS
JAUNINĀJUMS VAI MILITĀRO ZINĀŠANU PĒCTECĪBA?

Šā raksta mērķis ir izvērtēt galveno jautājumu, ko uzdevuši izcili mūsdienu vēsturnieki par vairāku mūsu ēras pirmā un otrā gadsimta seno grieķu un romiešu *Strategika* vēsturisko vērtību. Tie ir literārie darbi, kas domāti armijas virsniekiem un kas satur konstitūcijas un militāra rakstura traktātus. Rakstā iztirzāts, kā šie darbi ietekmējuši militāro zināšanu nonākšanu no Senās Grieķijas līdz Bizantijai un agrīnajai mūsdienu Eiropai. Tā kā šo militāro traktātu autori, piemēram, Onasandrs un Seksts Jūlijs Frontīns, nebija militārās jomas ģēniji kā tie taktiķi, kuru varoņdarbus viņi godā savos darbos, rakstā pierādīts, ka cauri gadsimtiem pastāv tieša sakarība starp minēto autoru pirmavotiem un *Strategika* struktūru un saturu, sākot ar viņu izpratni par stratēģiju līdz dažādām kaujas viltībām un kaujas ierindām. Un, lai gan bizantieši bija mantojuši šīs lieliskās militārās zināšanas, izmantojot mūsu ēras pirmā un otrā gadsimta darbus, šajā pētījumā ir skaidri parādīts, ka viņi nav vienkārši kopējuši senatnes autoritāšu tekstus par šo tēmu. Bizantiešu stratēģiskā domāšana bija drīzāk apzināta seno *dicta* imitācija un pielāgošana esošajam impērijas ģeopolitiskajam stāvoklim.

OJĀRS LĀMS

Latvijas Universitāte, Latvija

IZGLĪTOTS ΠΩΜΑΙΟΣ (ROMEJS JEB BIZANTIETIS) UN ANTĪKĀ LITERATŪRA.

Atsevišķa gadījuma izpēte: Leona Diakona teksti

Īss kopsavilkums

Bizantijas tūkstošgadīgajā vēsturē nav iespējams runāt par vienotu un nemainīgu attieksmi pret izglītību. Atbilstoši valsts zaudējumiem un ieguvumiem dažādos laika posmos ir arī dažāda attieksme un prasības pret izglītību. Liela nozīme saistībā ar valsts politisko iekārtu ir imperatora personīgajai attieksmei un ieinteresētībai. Tomēr, piedzīvojot gan uzplaukumu, gan panikumu, viens no Bizantijas izglītības sistēmas stūrakmeņiem ir antīkā literatūra, un tās zināšanas ir izglītības un kulturālības kritērijs. Par trim galvenajiem literārās gaumes un arī prasmju avotiem nosaucama historiogrāfija, rētorika un Homēra dzeja, liela nozīme ir arī antīko filozofu tekstu studijām. Tēlainības, alegoriskuma un simboliskas izteiksmes veidošanā arī kristīgie autori daudz mācās no antīkajiem autoriem, un, lai gan ik pa laikam saasinās radikālāko kristīgo aprindu negatīvā attieksme pret antīkajiem autoriem, tā nekad nekļūst par dominējošu. Turpinās plaša antīkās literatūras recepcija, attiecībā uz autoru pagānismu ļaujoties uz to, ka antīkie autori nav vainojami savos ticības maldos un ka Dieva žēlastība viņus paglābs no elles mokām, jo, patiesu Dievu nezinādami, viņi tomēr ir dzīvojuši pēc Dieva likumiem.

X gadsimta autora Leona Diakons teksti *Vēsture* un *Enkomiji* ir saistošs piemērs tam, kā radoši tiek izmantots antīkās literatūras mantojums laikmetīgu un novatorisku tekstu sacerēšanā. Rakstīdams par sava laika aktualitātēm, Leons Diakons iedvesmojas gan no Homēra, gan sengrieķu vēsturniekiem, gan grieķu mitoloģijas.

Atslēgvārdi: izglītība Bizantijā, antīkā literatūra un Bizantija, X gadsimts, Leons Diakons.

Rietumu humanitārajā domā ir nostiprinājies jēdziens *Bizantija* šīs valsts pašnosaukuma *Romeju impērija* (Βασιλεία Ῥωμαίων) vietā, kas, šķiet, ir ideoloģisku motīvu izraudzīts ar nolūku distancēt Konstantinopoles pārvaldīto, reiz vareno un krāšņo valsti no Eiropas identitātei tik nozīmīgā antīkā kultūrmantojuma saglabāšanas. 18. un 19. gadsimtā ar nolūku vai nejauši tas ir kultivēts, vairojot šī jēdziena negatīvo nozīmju konotācijas lauku. Tā plaši pazīstams ir Voltēra izteiciens

horrible et dégoûtant. Nosodoši izturoties pret Romas vēsturi impērijas laikā, pat tās turpinājumu Konstantinopolē, Voltērs rakstīja: *Ir vēl viena vēsture, vēl vairāk smieklīga nekā Romas vēsture no Tacita laikiem. Šis necienīgais vākums sastāv no deklamācijas un brīnumiem; tas ir apkaunojums cilvēka prātam.* Unisonā ar Voltēru izsakās Hēgelis, kurš apgalvo, ka *valstij vienmēr draudēja briesmas, vispār tā ir pretīga vājuma aina, pie tam nožēlojamās un nejēdzīgās kaislības neļāva parādīties lielām domām, veikumiem un personībām.*

Edwards Gibons, kurš sarakstījis vienu no detalizētākajām un izvērstākajām Bizantijas vēsturēm, savam pētījumam devis nosaukumu *Romas impērijas noriets un krišana*, it kā visa tūkstošgadīgā Romeju impērijas vēsture būtu tikai sabrukuma stāsts.

Bizantija, būdama Romas turpinātāja, aiziet citu attīstības ceļu nekā Rietumi, gadsimtu gaitā kļūdama austrumnieciskāka un svešādāka, taču piedzīvo arī uzplaukuma periodus gan militāri, gan politiski, gan arī kultūrā un izglītībā laikā, kad Rietumos valdīja barbariska tumsa. 1000 gadu posmu raksturo gan kāpumi, gan kritumi, bet no 8. līdz 10. gadsimtam šī valsts piedzīvo spožu uzplaukumu arī intelektuāli un estētiski, tāpēc rietumnieku vispārinājumi nav īsti pamatoti. Protams, ir posmi Bizantijas vēsturē, kad tā ir militāri un ekonomiski novājināta un kad panīkst arī izglītības sistēma, taču zīmīgi, ka pēdējie gadsimti, kas patiešām jau ir valsts norieta gadsimti, iezīmējas ar kultūras un izglītības uzplaukumu.

Bagātajā intelektuālajā dzīvē liela nozīme ir antīko tradīciju mantojumam un tālāktattībai, daudzus tekstus saglabājot arī vēlākajai Rietumu renesansei. Ir taisnība, ka 529. gadā kristīgās motivācijas dēļ tiek slēgta Platona akadēmija, zaudējums izglītībai un zinātnei bija arī Aleksandrijas iekarošana, ko paveica arābi. Tomēr jau 425. gadā imperators Teodosijs II nodibina *Pandidakterionu* – „visu macību skolu”, kas uzskatāma par augstākās izglītības iestādījumu, un dibināšanas notikums atspoguļo valsts ieinteresētību izglītības pilnveidē un attīstībā. Privāta, uz antīkām tradīcijām balstīta izglītība pastāv arī līdz tam, bet ar šo lēmumu valsts uzņemas atbildību un piešķir finansējumu. Atbilstoši Bizantijas tradīcijām valsts finansētajai izglītībai ir augstāks prestižs, jo tā ir stabila, un tai arī tiek piešķirtas dažādas privilēģijas (valsts pāņikuma posmos, protams, pagaist gan finansējuma stabilitāte, gan privilēģijas). *Pandidakterionu* var uzskatīt arī par Rietumu universitāšu priekšteci. Kopumā tajā bija 31 pasniedzējs – pa desmit grieķu un latīņu valodai, divi tiesību jomā, viens filozofijā un astoņi rētorikā jeb runas mākslā, no kuriem trīs strādāja grieķu valodā un divi latīņu valodā.

Ir grūti spriest par šīs institūcijas funkcionēšanu, jo ziņu ir maz, turklāt tā nebija stabila un pēc vairākiem gadsimtiem tā panīka, lai tiktu atjaunināta 11. gadsimtā. Taču no avotiem ir skaidrs, ka īpaša rosība izglītības jomā notiek 9.–10. gadsimtā, kas iezīmīgi ar antīko tekstu studēšanu un vākšanu. Kā divus izcilus piemērus var minēt Suidas leksikonu un patriarha Fotija bibliotēku, kas tika izveidoti laikā, kad Rietumos vēl nebija sacerēta pat Rolanda dziesma.

Valsts darbā humanitāra izglītība tika uzskatīta par absolūti nepieciešamu lietu. Bez tās nekāda virzīšanās pa karjeras kāpnēm nebija iedomājama, tāpēc varbūt arī Bizantijā nebija stabilas hierarhiskas skolu sistēmas un izglītošanās bija pašu interesentu rokās, jo ikviens, kas tiecās pakāpties pa sociālās hierarhijas kāpnēm (tas Bizantijā bija iespējams pretēji Rietumu feodālismam), pats par to arī rūpējās.

Kā jau minēts iepriekš, Bizantijas vēsture ir ļoti garš laika posms, kura gaitā daudz kas mainījās, tāpēc nav iespējams runāt par vienotu attieksmi pret izglītību. Valsts ieguvumi un zaudējumi, saskarsme ar citām kultūrām ietekmē visus sabiedrības pastāvēšanas līmeņus. Bizantijā kā spēcīgi centralizētā un autokrātiskā valstī ļoti liela un izšķiroša nozīme bija valdnieka personībai, bet, tā kā varas mantošanas kārtība nebija likumā nostiprināta, jo valdīja uzskats, ka imperators ir dieva izredzēts, tad Bizantijas tronī sastopami gan augsti izglītoti cilvēki, pat rakstnieki un vēsturnieki, gan arī zemnieki analfabēti. Bija imperatori, kas dāsni finansēja izglītību, bet bija arī tādi, kas pilnībā to ignorēja. Valsts kases stāvoklis arī bija mainīgs un nepastāvīgs. Lai arī ir gadījumi, kad par Bizantijas imperatoriem kļuvuši analfabēti (Justīns I un Bazils I), tomēr šķiet, ka šī īpatnība viņiem jo spēcīgāk ļāva saprast izglītības nozīmi, un viņu mantinieki, bērni un mazbērni pieder pie izglītotākajiem un veiksmīgākajiem valdniekiem, piemēram, Justīna mantinieks Justiniāns – viens no spožākajiem visu laiku imperatoriem – vai arī Bazila I pirmā mazdēls Konstantīns VII Porfirogenēts, kurš ir izcils bizantiešu rakstnieks.

Neskatoties uz visiem kāpumiem un kritumiem valsts pastāvēšanas vēsturē, antīkais mantojums ir bizantiešu izglītības stūrakmens, kas organiski tiek papildināts ar baznīcas tēvu sacerējumiem, un šie baznīcas tēvi jau tāpat savas literārās prasmes apgūst no antīkās pasaules tekstiem. Seno tekstu zināšanas, prasmes tās lietot ir viens no galvenajiem izglītotas un kultūrālas personības kritērijiem visas Bizantijas pastāvēšanas laikā. Varētu runāt par trim galvenajiem avotiem bizantieša literārās gaumes un literāro prasmju pastāvēšanā, un tie ir – Homēra

dzeja, rētorika, historiogrāfija. Lai gan Bizantijā kopumā valdīja toleranta attieksme pret antīkajiem autoriem, ik pa laikam tomēr radikālākos baznīcas pārstāvjos uzliesmoja nepatika pret pagānisko mantojumu, tomēr šī pēctecības izjūta teksta veidošanas principos, estētisko un poētisko priekšstatu kopība nekad neļāva negatīvismam iegūt plašāku un vispārīgāku raksturu. Bizantiešu attieksmei drīzāk raksturīga spēja visu neiederīgo un no kristietības viedokļa svešādo pārkodēt jaunā pieņemamā zīmju sistēmā. Attiecībā uz pagānu autoriem, par kuru darbiem bizantieši turpināja jūsmot un mācīties no tiem, bija plaši izplatīts uzskats, ka dieva žēlastības neierobežotība šos pagāniskos autorus paglābs no elles mokām, jo viņi dzīvojuši pēc dieva likumiem, dieva nezinādami.

Jau minēts, ka tieši 10. gadsimts būtu uzskatāms par vienu no tiem periodiem, kad izglītībai tiek veltīta paša uzmanība, un šī laikmeta tekstos labi jūtama saikne ar antīko pasauli. 10. gadsimta autors Leons Diakons (*Λέων ὁ Διάκονος* / *Leo Diaconus*) ir spilgts sava laikmeta pārstāvis, un viņa *Vēsturē* un *Enkomijā*, kas ir saturiski cieši saistīti ar sava laikmeta politiskajām aktualitātēm, vēstījuma tēlainībai un pasaules izjūtas atspoguļošanai plaši izmantoti antīkās literatūras tēli, notikumi un stāsti.

Leons Diakons ir dzīvojis 10. gadsimtā imperatora Basila II laikmetā un atstājis unikālu materiālu – vēsturi par karagājieniem pret arābiem, bulgāriem un krieviem (959–976), kuros pats bijis līdzdalīgs. Šāds tiešs skatījums uz notikumiem ir diezgan reta parādība bizantiešu historiogrāfijā, jo lielākoties tomēr tiek vēstīts par notikumiem ar laika distanci. Taču izglītota romeja kontekstā pievērsisimies nevis notikumiem, ko apraksta Leons, bet tam, kā viņš to dara. Par pašu autoru ziņu ir diezgan maz, daļēji tās smeltas no viņa paša izklāsta. Zinātnieki ir centušies restaurēt gan viņa dzīves gājumu, gan manuskriptu likteni, taču šāda rakstura minējumi nav šī raksta uzdevums. Īsi savelkot pretrunīgās ziņas par Leona Diakona dzīvi, secināms, ka viņš cēlies no diezgan turīgas, bet ne dižciltīgas ģimenes Āzijā, izglītojies Konstantinopolē un pietuvinājies galmam un patriarham, un, visticamāk, patriarha dienestā arī veidojis karjeru (sīkāk sk.: Wartenberg 1897; Παναγιωτάκης 1965; Сюзюмов 1988). Interesanti, ka arī tajāsniecīgajā ziņās, ko autors par sevi sniedzis *Vēsturē*, jūtama skološanās no Homēra, jo, raksturojot savu dzimto vietu, Leons Diakons min, ka tā atrodas Āzijā pie Kaīstras upes (Leo Diaconus, 1.1). Šāda norāde ir sasaukšanās ar Homēra *Īliadas* II dziedājumu, kurā kareivju pulki salīdzināti ar zosu bariem: .. *Āzijas zālainās pļavās pie Kaīstras plūstošās straumes* .. (Īl., 2.461). Āzijas vārda lietošana arī

ir antīks anahronisms, jo Bizantijā 10. gadsimtā tādu nosaukumu valsts teritorijas raksturošanai nelieto. Attiecībā uz savu ģimeni Leons nosauc tikai tēva vārdu – Bazils (Leo Diaconus, 1.1), un tas liek domāt, ka Leons cēlies no sociāli necilas ģimenes, jo Bizantijā nebija pieņemts nelietot titulus vai aizmirst par tituliem, ja tādi bija.

Leona Diakona izklāsta veidā ir skaidri jūtams, ka tekstu rakstījis kristīgs viduslaiku autors, tajā ir daudz atsauču gan uz Veco, gan Jauno Derību. Tajā pašā laikā skaidri jūtama ir arī antīkās literatūras tekstu klātbūtne. Homērs, senie vēsturnieki, senie mīti ļauj reizumis skaidrāk, bet reizumis tieši aizplīvurotāk sniegt ieskatu un vērtējumu par vēroto un piedzīvoto.

Jau pašā Leona Diakona vēstures sākumā sajūtama antīkās pasaules un tās izpratnes par vēsturi elpa – vēsture tiek raksturota kā dzīves skolotāja. *Ja ir kāds labums, kas ir derīgs dzīvē, tad lielākajā mērā tā ir vēsture, kas ir nepieciešama un derīga* (1.1). Derīgums lielā mērā izriet jau no Polībija piedāvātās izpratnes par vēstures cikliskumu. Vēstures tēvs Hērodots tekstā ir minēts tiešā veidā, neprecīzi citējot (Leo Diaconus, 1.1), ka acīm jāuzticas vairāk nekā ausīm. Tukidīda un viņa sekotāju mantojums redzams Leona paņēmienā iekļaut tekstā karavadoņu izvērstas runas pirms izšķirošiem notikumiem. Nikifora runā autors piesauc romiešu senatnes slavu, tā ka te nav nekāda pārrāvuma, vienlaikus gan karš pret Krētu tiek tēlots svētā kara noskaņās.

Vēstījumu kā būtisks Leona izteiksmes paņēmieni caurauž Tiheš pieminējums. Par Nikifora Fokas brāļa Leona veiksmeš kara laukā autors saka: *viņu kaujas laukā pavadīja kāds dievišķs spēks* (Leo Diaconus, 2.5), likteņa kaprīzes, labvēlība un nelabvēlība tekstā tiek pieminētas atkal un atkal. Tā bizantiešu domāšanai un rakstībai ir diezgan raksturīga izpausme, kad, nespējot notikumus iekļaut skaidrā kristīgā redzējumā, viņi tveras pie Tiheš nepatstāvības. Antīkās mitoloģijas motīvi autoram ļauj netieši pateikt to, ko viņš vai nu reliģisku, vai politisku apsvērumu dēļ negrib teikt tieši. Tā trešajā grāmatā par Nikifora gatavošanos karā Leons saka: Nikifors cerējis, ka Tihe uz viņu nebūs dusmīga, bet būs vēlīga un uzsmaidīs. Vesela trīsdaļīga pasāža, kurā autors izvairās pieminēt paļaušanos uz dievu, jo Nikifors bija lauzis zvērestu un tāpēc dieva aizgādniecība nebūtu vietā. Savukārt ceturtajā grāmatā, rakstot par Joanna Cimisha militārajiem panākumiem, autors viņu salīdzina ar Homēra varoni Tīdeju (Īl., IV, 373–400). Formāli Tīdejs piesaukts, lai raksturotu, ka neliela auguma vīrā var slēpties liela drosme, bet, tā kā

mītiskais varonis nogalina savus brālēnus, tad viņa pieminējums var norādīt arī uz līdzīgu finālu attiecībās starp Joannu un Nikiforu. Trešajā grāmatā guļošais Nikifors tiek salīdzināts ar Endimionu, kurš par sodu tam, ka nepiedienīgi uzlūkojis Hēru, tiek sodīts ar mūžīgu miegu. Iespējams, ka arī te ir kāda norāde uz notikumiem galmā.

Visbagātāk tekstā ir jūtamas vēsturnieku darbu studijas, ar tiem ienāk arī dažādi mītiski tēli, dažviet ir nelieli Romas dzejnieku citāti. Tomēr literāra mantojuma spēcīgākais akcents, kas liek sajust, ka autors stāv tajās pašās estētiskajās pozīcijās, kādās pasaule ir stāvējusi pirms viņa, ir Homēra daiļrades intensīvā klātbūtne darbā. Tā izpaužas salīdzinājumos, vietvārdu lietojumā, kas ir anahronisks ģeopolitiskajai realitātei, kā arī tiešos citātos. Tādējādi var secināt, ka Leona Diakona ļoti konkrēti aprakstītie notikumi ir pasniegti veidā, kas ļauj skaidri izlasīt un sajust autora plašo redzeslauku, literatūras zināšanas un estētisko gaumi.

Par antīkās lietartūras nozīmi bizantiešu sabiedrībā liecina kāds gadījums, par kuru pastāsta viens no izcilākajiem bizantiešu rakstniekiem, neilgi pēc Leona Diakona dzīvojušais Mihails Psells *Hronogrāfijā*. Paša Psella liktenis arī ir spilgts piemērs izglītības nozīmei Bizantijas sabiedrībā. Psells dzimis trūcīgā ģimenē, un jau agrā bērnībā vecāki bija izlēmuši viņu skolot amatā, taču māte, pamanījusi dēla literārās spējas, pārliecināja tēvu atbalstīt dēla centienus. Savu karjeru Psells sāka kā rakstvedis. Slavinājumā Konstantīnam IX Monomaham Psells atspoguļojis ne visai patīkamos rakstveža darba apstākļus – garas darba stundas, aukstumu, gaisa trūkumu. Daudziem, kas cerēja uz izglītības pavērtām iespējām, tas arī palika augstākais sasniegums, kas radīja rūgtumu par dzīves neveiksmēm, tā teikt, – izglītība nepalīdzēja, tāpēc Bizantijas literatūrā atrodami arī kritiski izteikumi par izglītību, piemēram, 13. gadsimta filozofs Jozefs Rakendits, kas pats savulaik kājām bija devies no dzimtās Itakas uz Konstantinopoli, apgalvoja, ka vienkāršiem ļaudīm tiekties pēc izglītības ir ne tikai nevajadzīgi, bet pat kaitīgi, un ka tas ir tikpat kaitīgi kā stāvēt pārāk tuvu ugunij. Savukārt Mihails Apluhirs kādā retoriskā monologā liek savam varonim izteikties, ka bieži akmeņkaļi, kurpnieki un tirgoņi, kas nespēj divus vārdus sakarīgi savienot, dzīvo labāk nekā skolots gudrinieks, jo prātu jau tirgū nepārdosi. Un galu galā arī šāda pretrunīga attieksme ir mantojums no antīkās pasaules, jo Aristotelis min Simonida izteikumu par bagātajiem un gudrajiem, ka

labāk būt bagātam nekā gudram, jo viņš esot redzējis daudzus gudros pavadām laiku pie bagāto durvīm (Arist. Rhet., 2.16, 1391a). Aristotelis par sava laika bagātajiem saka: tie ir neaptēsti, bet par bizantiešu bagātniekiem to nevar teikt. Antīkās literatūras zināšanas, prasme tās lietot arī ikdienas sarunās ir identitātes kods, kas ļauj sajukt gadu tūkstošu klātbūtni.

Bizantijas sarežģītājā un pretrunīgajā dzīvē antīkā literatūra savā ziņā ir arī harmonizējošs un līdzsvarojošs spēks, un te jāatgriežas pie Psella rakstītā. Stāsts ir par notikumiem jau minētā Konstantīna IX Monomaha galmā. Imperators bija ļoti uzmīlojis kādu dāmu, vārdā Marija Sklirena, un tas arī nav nekas neparasts imperatoru dzīvē, bet Konstantīns ir tik ļoti aizrāvis ar šo dāmu, ka ierāda tai apartamentus pilī un, noniecīnādams stingro galma protokolu, parādās visur kopā ar viņu un arī ar likumīgo sievu. Atmosfēra ir saspringta un neveikla, un te kādā galma sarīkojumā kāds galminieks ar nopūtu pasaka *οὐ νέμεσις [Τρῶας καὶ ἐὺκνήμιδας Ἀχαιοὺς]* – *dusmoties nevar [par trojiem un ahajiem spožajās bruņās ..]* (Īl., 3.156). Un sasprindzinājums izgaist – divi vārdi, bet visiem ir skaidrs, ka tie ir Homēra vārdi par Heleni, un sapratnes gars nolaižas pār publiku (Psellos, 6.61). Nepārsteigsimies, šo atsevišķo gadījumu vispārinot, saskatot antīkā mantojuma klātbūtnē kādu unikālu līdzekli, kas kliecē pretrunas un saasinājumus, bet vienu secinājumu var izdarīt, balstoties gan uz Leona Diakona tekstu, gan uz Mihaila Psella minētā piemēra izvērtējumu: antīkās literatūras mantojums ir būtiska izglītota romeja identitātes sastāvdaļa.

AVOTS

Leo Diaconus. *LEONIS DIACONI CALOËNSIS, HISTORIAE. E RECESIONE CAROLI BENEDICTI HASII. BONNAE, MDCCCXXVIII.* [cited 17. September 2013]. Available: http://books.google.lv/books?id=GCMAAAAAYAAJ&pg=PA3&dq=%22leonis+diaconi%22&dir_esc=y#v=onepage&q=%22leonis%20diaconi%22&f=false

LITERATŪRA

- Aristotelis. *Rētorika*. Αριστοτέλης, Ῥητορική. [skatīts 17.09.2013.] Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.005>
- Gibbon, E. *The Decline and Fall of the Roman Empire*. Vol. 5. London, 1994.
- Homērs. *Īliada*. Ρίγα, 1965. Ὅμηρος. Ἰλιάς. [skatīts 17.09.2013.] Pieejams: <http://el.wikisource.org/wiki/%CE%99%CE%BB%CE%B9%CE%AC%CF%82/%CE%93>
- Παναγιωτάκης, Ν. Λέων ὁ Διάκονος. Αθήνα, 1965.
- Psellus, M. *Chronographia*. [cited 17. September 2013]. Available: http://khazarzar.skeptik.net/pgm/Pg_Migne/Michael%20Psellus_PG%20122/Chronographia.pdf
- Сюзюмов, М. Я. Лев Диакон и его время. *Лев Диакон. История*. Москва, 1988.

Arist. Rhet. – Aristoteļa *Rētorika*
Īl. – *Īliada*

Ojārs Lāms, University of Latvia, Latvia

AN EDUCATED *ΠΩΜΑΙΟΣ* AND ANCIENT LITERATURE. A CASE
STUDY: TEXTS BY LEO DIAKONOS

Summary

It is impossible to talk about an unified and constant attitude towards education in the thousand year long Byzantine history. There exists a varied attitude and different requirements in regard to education according to the losses and acquisitions of the state at different periods of time. A great role in the political system of the state is played by the personal attitude and interest of the emperor. Although there are periods of flourishing as well as decline, still one of the cornerstones of Byzantine educational system is ancient literature and its knowledge is a criterion for a educated and cultured person. The three main sources in the development of literary taste and skill are historiography, rhetoric and the poetry of Homer. In addition a great importance is attributed to the study of ancient philosophy. The Christian authors are learning a lot from the ancient ones in the creation of figures, allegories and symbols. Although time after time there is an exacerbation of negative attitude towards ancient writers among the radical minded Christian circles, this attitude never becomes predominant, as there is a widespread reception of ancient writers. What regards the pagan status of ancient writers, they are believed not to be blamed in their erroneous faith and that God's mercy will save them from the torments of hell, because they have lived by the laws of God, although unaware of Him.

The texts „Histories” and „Encomium” by the 10th century writer Leo Diakonus are an intriguing example of how the heritage of ancient literature is used in the creation of contemporary and innovative texts. In writing about the topics of his time Leo Diakonus got inspired by Homer, Ancient Greek historians and Ancient Greek mythology.

BRIGITA CĪRULE

Latvijas Universitāte, Latvija

AUGUSTĪNS EICĒDIJS UN VIŅA POĒMA DAUGAVAS PAKLĀJS: PAIDEIA DISKURSS

Īss kopsavilkums

16. gadsimta Rīgas humānista Augustīna Eicēdija poēma *Daugavas paklājs* (*Aulaeum Dunaidum*), ja to skata *paideia* diskursā, skaidri manifestē ideju par paša dzejnieka un viņa poēmā slavīnāto personu – Rīgas bīskapu un arhibīskapu – piederību vienai kultūrai, proti, izglītības/izglītošanās/izglītības kultūrai, kas 15.–16. gadsimtā bija pārņēmusi Rietumeiropu un gāja plašumā un kas bija sakņota klasiskajā senatnē. Renesanses laikmetā Rietumeiropa pamazām atklāja antikajā pasaulē izauklētās garīgās vērtības, kas ļāva izveidoties izpratnei par humānistisku izglītības ideālu. Par pamatu ņemot seno romiešu autora Vergilija modeli, Eicēdijs poēmas 1335 heksametra rindās cildina izglītību un krietnos tikumus, ar kuriem apveltīti prominentie kristīgās baznīcas pārstāvji, kuri secīgi darbojas Livonijā, sākot no 12./13. gadsimta mijas līdz pat 16. gadsimta vidum.

Atslēgvārdi: Augustīns Eicēdijs, renesanse, humānistiskais izglītības ideāls, *paideia* diskurss, Vergilija modelis.

16. gadsimta Rīgas humānista Augustīna Eicēdija (*Augustinus Eucaedius*) poēma *Daugavas paklājs*, ja to skata *paideia* diskursā, skaidri manifestē ideju par paša dzejnieka un viņa poēmā cildināto personu piederību vienai kultūrai, proti, izglītības/izglītošanās/izglītības kultūrai, kas ir sakņota klasiskajā senatnē un kas 15.–16. gadsimtā bija pārņēmusi Rietumeiropu un gāja plašumā.

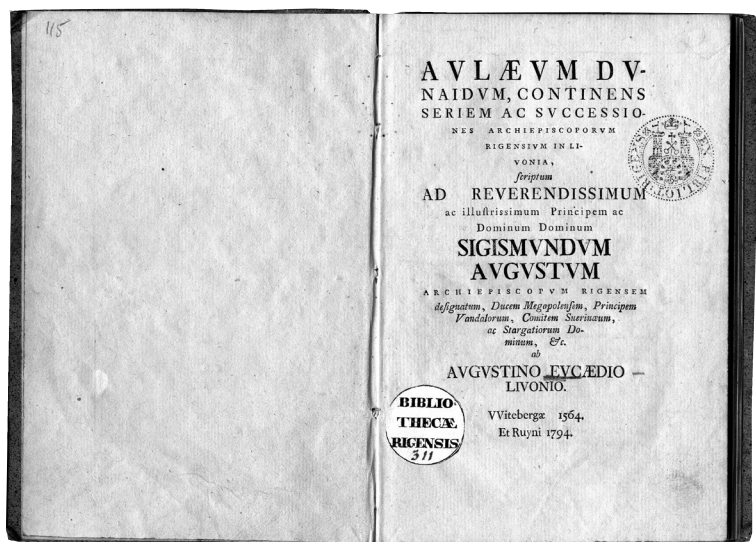
Seno grieķu pasaulē *paideia* (*izglītība/izglītošanās/izglītība, audzināšana*) pamatā ir ideāls, kas jāatdarina, ideāls, pēc kā jātiecas. Šis ideāls ir izglītots indivīds, kas iemieso sevī intelektuālo, morāli ētisko un estētisko kvalitāšu kopumu. Latīņvalodīgajā kultūrvidē jēdziena *paideia* ekvivalents ir *humanitas*, kas tiek aktualizēts renesanses laikā. Renesanses humānisms radās Itālijā 14. gadsimtā, un renesanse kā fenomens aptvēra visu Eiropu, iezīmējot pagrieziena punktu Rietumu vēsturē. Zināms, ka humānisma kustības pirmsākumos vairāk tika akcentētas antīko autoru darbu studijas. Parādījās izglītoti indivīdi, kuri intensīvi apguva

antīko literatūru, iedziļinājās atšķirīgo literatūras žanru stila jautājumos, tiecoties atdarināt seno autoru māksliniecisko meistarību. Pamazām Rietumeiropa atklāja antīkajā pasaulē izauklētās garīgās vērtības, kuras ļāva izveidoties izpratnei par humānistisku izglītības ideālu.

Laikam ritot, renesanses humānisms aizvien vairāk sāka ietvert sevī jau antīkajā pasaulē nostabilizējušos *humanitas* izpratni, kas apvieno tikumisku ideālu ar indivīda izglītības ideālu. Humānisms, kā teicis Andris Rubenis (Rubenis 1995, 93), *caurvij un balsta jebkuru no renesansē pārstāvētajiem mākslas virzieniem un sociālajām izpausmēm. Tas ir renesanses homo novus domāšanas veids, kas pasauli sāk griezt nevis ap teocentrisko, bet gan egocentrisko asi, pierādot cilvēka potences, kas bija brīvi izpaudušās Senajā Grieķijā un Romā*. Nav šaubu, ka izglītība/izglītošanās/izglītība ir viens no būtiskākajiem *homo novus* priekšnosacījumiem. Humānisti apgūst sengrieķu un latīņu valodu, studē klasisko mantojumu, tie veic izglītības reformas un iezīmē pārmaiņas kultūrā, kas 15. un 16. gs. izplatās visā Eiropā, lielā mērā pateicoties rakstniekiem un dzejniekiem. Pie šādiem dzejniekiem pieder arī Augustīns Eicēdijs, kurš acīmredzot ieguvis labu humānistisko izglītību vai nu Rīgas Domskolā, kurai bija liela nozīme vietējās intelektuālās elites veidošanā, vai kādā Eiropas augstskolā. Par pašu Eicēdiju biogrāfiskas ziņas nav saglabājušās, taču ir viņa poēma *Daugavas paklājs*, kas skaidri manifestē dzejnieka piederību renesanses humānisma tradīcijai. Poēma sacerēta 16. gadsimta vidū un pirmo reizi izdota Vitenbergā 1564. gadā, bet atkārtotu izdevumu piedzīvoja 1794. gadā.

Augustīns Eicēdijs veltījis poēmu Sigismundam Augustam no Meklenburgas, kuram liktenis lēmis būt par arhibīskapu Livonijā. 16. gadsimts Livonijā ir nemierīgs laiks, pilns kara draudu un satraukumu; tas ir arī laiks, kad Lutera reformācijas vilnis sasniedz Livoniju, solot baznīcas atjaunotni. Augustīns Eicēdijs acīmredzot, atsaukdami uz laikmeta notikumiem un jaunajām vēsmām no Rietumeiropas, sacerējis savu poēmu, kas pieskaitāma pie antīkajā pasaulē sakņotā biogrāfiskā enkomija žanra.

Poēmas 1335 heksametra rindās ietverti biogrāfiski dati no virknes ievērojamu Rīgas bīskapu un arhibīskapu, kā arī citu nozīmīgu personu dzīves. Poēma izgaismo visai lielu periodu, sākot no 12./13. gadsimta mijas līdz pat 16. gadsimta vidum. Autors secīgi runā par prominentiem kristīgās baznīcas pārstāvjiem, kuri ieradušies ar misiju Livonijā un kuriem cauri gadsimtiem katram konkrētā periodā bijusi nozīmīga loma

Poēma *Daugavas paklājs* sacerēta 16. gadsimta vidū un pirmo reizi izdota Vitenbergā 1564. gadā, bet atkārtotu izdevumu piedzīvoja 1794. gadā

kristietības izplatīšanā Livonijas teritorijā. Šie pārstāvji bijuši iesaistīti arī dažādos nemieros un tālab tiek apdziedāti poēmā un slavināti par cildenajiem darbiem, ko tie veikuši, un par krietnajiem tikumiem, ar kuriem bijuši apveltīti.

Cilvēkus un notikumus, par kuriem autors runā, poēmas nosaukums piesaista noteiktai teritorijai, proti, teritorijai pie Daugavas krastiem. Tas padara skaidru dzejnieka nolūku izmantot ūdens nimfas najādas kā palīdzes, kuru uzdevums ir aust paklāju. Nimfas tiek ievietotas lokālā kontekstā – viņas mājā Rūbonas/Dunas jeb Daugavas ūdeņos. Šo mitoloģisko tēlu izvēle ir nozīmīga poēmas kompozīcijai. Poēmā viņas tiek sauktas par nimfām audējām (*nymphae textrices*). Dzejnieks padara nimfas par aculieciniecēm notikumiem, kas norisinājušies Daugavas krastos gadsimtu gaitā, viņu uzdevums ir paturēt atmiņā cilvēkus un viņu veiktos varoņdarbus, un tieši viņas ir tās, kuras secīgi ieauž paklājā poēmas varoņus – Rīgas bīskapus un arhibīskapus, tādā veidā nodrošinot viņiem mūžīgu slavu. Dzejnieka izvēle izmantot prominentus kristīgās baznīcas pārstāvjus par poēmas varoņiem apliecina autora nodomu slavināt arī pašu kristīgo baznīcu, tās ideoloģiju, vēršot uzmanību uz baznīcas atjaunotni. Taču svinīgais patoss, ar kādu tiek cildināti gan paši bīskapi,

gan viņu veikums, liek domāt, ka autoru tikpat labi varēja būt vadījusi dzejniekiem humānistiem raksturīgā vēlme izcelt tikumu, mudināt lasītāju uz tikumisku rīcību, kas vienlaikus nozīmē mudināt arī tiekties pēc izglītības.

Aplūkojot poēmu *paideia* diskursā, svarīgi pievērst uzmanību seno romiešu autora Vergilija (*Publius Vergilius Maro*, 70–19) modelim, kas neapšaubāmi ir poēmas pamatā. 16. gadsimtā Rietumeiropas renesanses humānistiem bija īpaša interese par dzejnieku Vergiliju, kuru šajā laikā uzskatīja par vizizcilāko latīņu autoru, un šī interese ienāca arī Baltijas reģionā. Vergilijs bija dzejnieks, kas renesanses laika izglītībā, kultūrā, renesanses laika domā ieņēma īpaši nozīmīgu vietu. Kā atzīst zinātnieks Džefrijs Glodziks, *renesanses humānistu intelektuālā programma uzskatīja antīkos autorus par galveno cilvēka gudrības un tikumisko vērtību avotu* (Glodzik 2009, vi).

Nav šaubu, ka Augustīns Eicēdijs pakārtojies *Eneidas* modeli saviem poētiskajiem un ideoloģiskajiem mērķiem. Jau pati Vergilija iecere ar savu eposu cildināt Romas pirmā imperatora Oktaviāna Augusta nākšanu pie varas un viņa valdīšanu kalpojusi kā iedvesmas avots Augustīnam Eicēdijam. Vergilijs veiksmīgi izvēlējies mītu par varoni Aineju, lai parādītu, ka romieši ir tie, kuri spējīgi veikt lielus varoņdarbus un nozīmīgas lietas. Galvenais varonis Ainejs Vergilijam ir gudrs vīrs, iesaistīts militārās aktivitātēs, viņš attēlots kā varonis glābējs, viņš vēlas atbrīvot pasauli no ļaunuma, viņam ir noteikta misija. Vergilijs akcentē Aineja misiju darboties pilsoņu kopienas labā: viņš ir tas, kuram jāuzveic ļaunie spēki. Viņa personiskā griba ir pakļauta liktenim.

Romā Oktaviāns Augusts ar relatīvo mieru, ko viņš atnesa romiešiem pēc postošajiem pilsoņu kariem 1. gadsimtā p. m. ē., un dievbijīgais Ainejs – *pūs Aeneas*, kas iemieso sevī romiešu *ethos*, lieliski kalpo Eicēdija nodomam slavināt Sigismundu Augustu kā potenciālo arhibīskapu Livonijā 16. gadsimtā, kā arī cildināt slavenos Rīgas bīskapus un arhibīskapus, kuri cauri laikmetiem ar misiju bija ieradušies Livonijā un aktīvi darbojušies sabiedrības labā. *Nymphae textrices* viņus vienu pēc otra ieauz paklājā, stāstot par viņu cīņām pret zemes ienaidniekiem:

*Uzsprauž tās steidzīgi sniegbaltos tērpus un kailajām rokām
Šķetina ārā no klūdziņu groziem jau dzīparus smalkos,
Audumā vieno, ar atspoli klejojot veikli pa metiem,
Attēlo tēvus ar priesteru saiti no sākotnes senās.*
(Eic. Daug., 120–123; R. Šestaka atdz.)

Bet pāri visam redzama autora vēlme parādīt baznīcas prominentās figūras kā tādas, kas pūlas vietējo iedzīvotāju labā; kā tādas, kam ir mērķis vietējos, kuri aizvien grib pielūgt savus pagāndieņus, vadīt uz civilizētāku, izglītotāku sabiedrību un ieviest jaunu kārtību. Dzejniekiem humānistiem ir raksturīgi akcentēt saikni, kāda pastāv starp valdnieku/vadītāju aktivitātēm un viņu izglītotību, jo šādā veidā ir iespējams skaidrāk parādīt piederību kopējai izglītības/izglītošanās/izglītības kultūrai.

Vergilija modelis pirmām kārtām saskatāms pašā *Eneidas* idejā, proti, atbalstīt valdnieku un viņa aktivitātes. Kad Eicēdijs runā par Sigismunda Augusta ierašanos Livonijā, viņš izmanto Vergilija stilam raksturīgo valodu, kas atbalso t. s. Augusta mieru (*Pax Augusta*), ar kuru caurstrāvota *Eneida*. Vergilija poētiskās formulas poēmā marķē alūziju uz Vergilija eposa tekstu. Poēmas sākumā Augustīns Eicēdijs, sekojot antīkajai tradīcijai, aicina mūzas un jauno valdnieku palīdzēt viņam poētiskajos centienos:

*Teiciet man, dievišķās Pīera meitas, šo prieku, kas radies
Sarmatu ciltij, ko apskalo Rūbonas tecējums mūžīgs,
Izklāstiet, mūzas, nu kopā ar mani tik lielajai liksmei
Zīmīgos iemeslus! Labvēlīgs arī tu, slavenu ķēniņ
August, šai veicamā darbā un pūlēs mums palīgā steidzies ..
(Eic. Daug., 1-5; R. Šestaka atdz.)*

Citāta pēdējā rinda latīniskā variantā – *Auguste, huic nostro praesens succurre labori*, – atsauc atkal atmiņā Vergilija *Eneidu*: *Tu, dea, tu praesens, nostro succurre labori* (Verg. Aen., 9.404). Vergilijš nereti izmanto darbības vārdu *succurrere* (*steigties palīgā*), kad kādam varonim nepieciešams vērsties pēc palīdzības pie dieviem, bet Eicēdijs vērsas pie valdnieka un lūdz palīdzību, vienlaikus sveicot jauno valdnieku, kurš livoniešiem nesīs mieru, jaunu laikmetu un lietu kārtību. Vergilija poētiskā formula *nostro succurre labori* zināmā mērā atbalso Romas pirmā imperatora Oktaviāna Augusta pretenzijas uz dievišķu izcelsmi un, pateicoties asociācijai, lasītājam liek domāt par atnākušo valdnieku, kurš tiek cildināts kā dievs.

Augustīns Eicēdijs ar savu poēmu sveic Sigismunda Augusta valdīšanu un liek cerēt uz mūžīgu mieru Livonijā – gluži kā mieru, ko iedibināja Oktaviāns Augusts Romā priekš romiešiem. Pats liktenis lēmis viņam būt valdniekam Livonijā un būt par Kristus priesteri (*sacerdos Christi*):

*Pieprasa likteņi lemtie, lai tavējiem ļaudīm par kungu,
Pravieti diženu Sigismunds Augusts reiz nāktu, no senas
Ķēniņu dzimtas kas cēlies, ar dedzību, garu un runu
Slavens kas plaši. Jau liksmē šalc tālākie Baltijas krasti!
Būs tas gan stūrmanis tautai, gan priesteris svētais iekš Kristus.
(Eic. Daug., 64–68; R. Šestaka atdz.)*

Ar alūziju uz Oktaviāna *pax Augusta* Eicēdijs piešķir autoritāti un cieņu Sigismundam Augustam, kā arī pašai kristīgajai ticībai. Projicējot Vergilija tēlus Livonijas vidē, Eicēdijs slavina jauno valdnieku un sekmē tā godāšanu. Sigismunds Augusts tiek parādīts kā ar gudrību apveltīts augstas morāles un krietnu tikumu vīrs. Latīņu vārds *virtus* (krietnumš) dominē rindās, kurās slavīnāta valdnieka atnākšana. Šeit svarīgi pievērst uzmanību alūzijai uz mitoloģisko zelta laikmetu, ko nereti izmanto antīkie dzejnieki savā dzejā: *iam redit et virtus, redeunt nunc aurea rursus saecula*. (Euc. Aul., 80) – *jau atgriežas tikums no jauna un zeltlaiki gaišie* (R. Šestaka atdz.) // *iam redit et virgo, redeunt Saturnia regna* (Verg. Ecl., 4.6.) – *jau atgriežas arī jaunava, jau atgriežas Saturna valstība* (B. Cīrules tulk.).

Ir skaidrs, ka Sigismunda Augusta atnākšana tiek saistīta ar zelta laikmeta atgriešanos, kas asociējas ar mieru un krietniem tikumiem. Alūzija uz zelta laikmetu, kas atgriežas, ir pietiekami ekspresīva: tā vedina domāt par mieru un zināmu pārpilnību, kā arī par atgriešanos pie pilsoņu karu laikā Romā aizmirstajiem dievu kultiem, kurus atjaunoja Oktaviāns Augusts 1. gs. p. m. ē. Tāpat šī alūzija var likt domāt par seno mitoloģisko pagātņi, kurā valda miers, harmonija, pašas dabas dotā pārticība un tikums. Augustīns Eicēdijs slavina zelta laiku atgriešanos Sigismunda Augusta vadībā. Jāpievērs uzmanība verbam *redire* (*atgriezties*). Pētnieks Džefrijs Glodziks (Glodzik 2009, vii), analizējot neolātīņu dzeju Romā, atzinis, ka *Vergilija tēmas un epizodes renesanses neolātīņu dzejā parasti ietver domu par atjaunotni, kas atbilst pāvesta ideoloģijas raksturam 16. gadsimtā*. Nav šaubu, ka šāda doma par atjaunotni/atjaunošanos saskatāma arī Eicēdija dzejā. Un, ja ņemam vērā, ka renesanses laikā Vergilijš nereti tika lasīts caur kristietības prizmu, tad varētu būt gluži vilinoši interpretēt Eicēdija pieminēto zelta laikmetu kā kristiešu jauno laikmetu, kas atnācis, pateicoties reformācijai. Poēmas *Daugavas paklājs* lasītājs tiek aicināts domāt, ka Livonija katrā ziņā baudīs prieku par mieru un jauno laikmetu, kas piepildīts ar krietniem tikumiem Sigismunda Augusta vadībā.

Vergilija modelis saskatāms arī poēmas varoņu – Rīgas bīskapu un arhibīskapu – atainošanā. Kristīgās baznīcas pārstāvju atspoguļojums raisa asociācijas ar Vergilija episkās poēmas galveno varoni Aineju. Bīskapu slavināšanai ir veltīta lielākā daļa Eicēdija poēmas vārsmu. Dzejnieks cildina slavenos darbus, ko paveikuši tādi bīskapi kā Meinards, Bertolds, Alberts un daudzi citi, kas pagātnē ieradušies Livonijā un kļuvuši slaveni, pateicoties militārām aktivitātēm, kā arī atjaunojot ēkas, kas nopostītas karos, un ceļot jaunas ēkas. Te atkal prātā nāk Oktaviāna Augusta aktivitātes Senajā Romā – pateicoties tām, daudzi pilsoņu karos nopostītie dievu tempļi un altāri tika atjaunoti. Seno dievu kultu un tempļu atjaunošana tika uzskatīta par dievbijības (*pietas*) izrādīšanu. *Pietas* romiešu pasaulē ir augstākā tikumiskā vērtība. Tā ietver bijīgu attieksmi pret savu ģimeni un dzimtu, bijīgu attieksmi pret tēviju un bijīgu attieksmi pret dieviem. Ainejs, Vergilija eposa *Eneida* varonis ir šīs tikumiskās vērtības iemiesojums.

Aineja darbošanās kalpo kā tikumiskās uzvedības paraugs renesanses laika dzejniekam Augustīnam Eicēdijam. Trojiešu varonis seko dievišķajam lēmumam, demonstrējot savu *pietas*. Līdzīgā veidā baznīcas pārstāvji darbojas kā Livonijas glābēji. Eicēdijs, šķiet, ir uztvēris Vergilija eposa reliģisko dimensiju, kas manifestējas galvenā varoņa tēlā, kurš izceļas ar savu *pietas*. Arī Eicēdijs, runājot par bīskapiem, tekstuāli liek uzsvāru uz leksēmu *pietas*, asociējot savus varoņus ar noteiktām ētiskām un sociālām vērtībām. Viņi tiek atainoti kā morāles ziņā perfekti, kā apveltīti ar katru tikumu. Tādējādi Eicēdija poēma var tikt uzskatīta par ideālu nesēju. Un tā ir klasiskajā senatnē balstītā latīņu valoda, kas kalpojusi dzejniekam kā instruments, kas palīdzējis viņam izteikt jaunā laikmeta idejas, pieredzi un mākslinieciskos centienus, jo tā piedāvā plašas stilistiskās un leksiskās iespējas, kā arī paraugus (*exempla*), lai atspoguļotu šo jauno 16. gadsimta laikmetu, kas tiecas uz izglītības/izglītošanās/izglītības kultūru.

Pietas ir to dzejnieka humānista tikumu vidū, kas pirmām kārtām tiek asociēti ar izglītību, ar gudrību. Tāpēc atainoto bīskapu gudrība aizvien tiek cildināta viņu aktivitātēs. Bīskapu slavināšanā autors izmanto antīkajā rētorikā smeltās tradicionālās slavināšanas formulas ar nolūku izraisīt viņu apbrīnu. Un nav šaubu, ka autors veidojis varoņus atbilstošus sev nozīmīgām vērtībām. Visi bīskapi tiek cildināti kā modeļi krietnai uzvedībai un gudrībai. Piemēram, pirmais Livonijas bīskaps Meinards tiek raksturots kā izglītots (*doctus*), bet bīskaps Bertolds

raksturots kā vīrs ar saprātīgu domu (*sapiens*), savukārt Alberts – kā gudrs (*prudens*).

Bīskapi ir apveltīti ar gudrību un ikkatru tikumu, taču vietējie iedzīvotāji, šķiet, nav bijuši apveltīti ar gudrību un slavējamiem tikumiem. Poēmā vērojami centieni noniecināt vietējos iedzīvotājus. Jādomā, ka to vairāk diktējusi autora tieksme skaidrāk izcelt jaunā laikmeta vērtības, nevis vēsturiskās patiesības meklējumi.

Tikums un izglītība ir cieši saistīti, jo rakstura veidošana ir galvenais mērķis humānisma laika izglītības programmā. Izglītībai nav vērtības, ja tā neiespaido uzvedību. Poēmā lielāko daļu bīskapu biogrāfiju aizņem militāru aktivitāšu atspoguļojums, jo tas ir labākais veids, kā slavināt personu un parādīt tās tikumus. Dzejnieks bīskapus raksturo ar tādiem epitetiem kā dievbijīgi, žēlsirdīgi un uzticīgi.

Bet viscaur poēmai *Daugavas paklājs* lasītājs nevar nepamanīt mērķi, kura dēļ nopūlas un lej asinis kristīgās baznīcas prominentās figūras. Bīskapi aizsargā cilvēkus kara laikā, un viņiem jārūpējas par cilvēkiem miera laikā. Nest mieru, taisnīgumu un kristiešu vēsti Livonijas iedzīvotājiem ir galvenais mērķis, taču Eicēdija poēma parāda arī to, ka jauns laikmets atnācis Livonijā, un šī laikmeta raksturiezīme ir *paideia*. Eicēdijs interpretē Vergilija cildināto Oktaviāna Augusta laikmetu Livonijas kontekstā – kā jauna izglītības laikmeta atnākšanu šajā Baltijas jūras krastā.

Zināšanas antīkajā rētorikā ļāva dzejniekam būt daiļrunīgam, gan slavējot jauno baznīcas valdnieku un bijušos līderus par viņu varoņdarbiem un godājamiem tikumiem, gan nopelot vietējos iedzīvotājus par to, ka tie aizvien grib pielūgt savus pagāndievgus, gan nosodot iebrucējus, kuri Livonijai nesuši kara šausmas un postu. Dzejnieka spēja būt daiļrunīgam neapšaubāmi sakņojas labā izglītībā – izglītībā, kas iegūta, studējot klasisko senatni ar tās bagāto mītu klāstu, ar filozofisko domu, ar rētoriku, kas nodrošina runas prasmi, ar daudzveidīgo literatūru, kas iedvesmo.

BIBLIOGRĀFIJA

Aulaeum Dunaidum, continens seriem ac successiones archiepiscoporum Rigensium in Livonia, scriptum ad Reverendissimum ac Illustrissimum Principem ac Dominum Sigismundum Augustum Archiepiscopum Rigensem designatum, Ducem Megapolensem, Principem Vandalorum, Comitem Suerinaeum ac Stargatorum Dominum, etc. ab Augustino Eucaedio Livonio. Witebergae 1564 et Ruyni 1794.

Glodzik, Jeffrey. *Vergil and Vergilianism in High Renaissance Rome*. Ph. Dissertation. State University of New York at Buffalo, 2009.

Rubenis, Andris. *Dzīve un kultūra Eiropā renesanses un reformācijas laikmetā*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.

Brigita Cīrule, University of Latvia, Latvia

AUGUSTINUS EUCEDIUS AND HIS POEM
THE DAUGAVA CARPET: PAIDEIA DISCOURSE

Riga's 16th century humanist Augustinus Eucedius's poem *The Daugava Carpet (Aulaeum Dunaidum)*, when viewed in the *paideia* discourse, clearly manifests the idea that the poet and the persons glorified in his poem – bishops and archbishops of Riga – belong to the same culture, that is, the culture of education/learning/literacy that was spreading and overwhelmed Western Europe in the 15th–16th centuries and was rooted in classical antiquity. During the Renaissance Era, Western Europe gradually discovered the spiritual values that had been nurtured in the Classical Antiquity, which led to the formation of a humanistic educational ideal.

The 1335 hexameter lines of Eucedius's poem celebrate prominent representatives of the Christian Church who came with a mission to Christianize the local population in Livonia from the turn of the 13th century to the mid-16th century. Basing his poem on the ancient Roman poet Virgil's model, Eucedius not only glorifies Archbishop Sigismund Augustus and the bishops for the benefit of Livonia's citizens but also praises their literacy and upright morals.

DACE STRELĒVICA-OŠIŅA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Latvija

CUSTOS SERMONIS (VALODAS SARGS): ĪSS IESKATS IZPRATNĒ PAR DZIMTĀS VALODAS MĀCĪŠANU LATIŅU UN LATVIEŠU TRADĪCIJĀ

Īss kopsavilkums

Rakstā aplūkots daudzās lingvistiskās kopienās novērojamais preskriptīvisms – tāda attieksme pret valodu, kas atbalsta stingru sekošanu normām, cerot saglabāt valodas pareizību un tīrību. Balstoties uz maniem iepriekšējiem pētījumiem, šai darbā sniegts ieskats trīs preskriptīvisma virzienu teorijā un īpaši izcelti daži aspekti, kas saistās ar izglītības un pedagogijas jomu. Dzimtās valodas un gramatikas skolotājs kā valodas sargs un cilvēka identitātes veidotājs – šāds uzskats nav bijis svešs nedz Senajā Romā, nedz Latvijā dažādos laikmetos.

Atslēgvārdi: valoda, izglītība, preskriptīvisms, pūrisms, pareizība.

1. KAS IR VALODAS SARGS?

Virsrakstā minētais apzīmējums *custos sermonis* (valodas sargs) ir romiešu autora Senekas (*Lucius Annaeus Seneca*, 4. g. p. m. ē. – m. ē. 65. g.) savulaik kādā vēstulē (Epistula, 95.65) lietota un vēlāk dažādos avotos citēta frāze. Vēlākos laikos Augustīns (*Augustinus Hipponensis*, 354.–430. g.) kādā no saviem darbiem ir lietojis jēdzienu *custos historiae* (vēstures resp. tradīcijas sargs), aprakstot teorētisku situāciju, kad par nepareizu patskaņa izrunu dzejas valodā pārmetīs gramatiķis – viņš, protams, ir tradīcijas sargs (*reprehendet grammaticus, custos ille videlicet historiae*) (De musica, 2.1.1).

Amerikāņu klasiskais filologs Roberts Kastērs (*Robert A. Kaster*), kas antīko laiku gramatiķiem (t. i., gramatikas pratējiem un skolotājiem) vēltījis apjomīgu pētījumu, Senekas frāzes *custos sermonis* angļisko tulkojumu *guardian of language* ne bez iemesla iekļāvis savas grāmatas virsrakstā un atsaucas arī uz Augustīna lietoto apzīmējumu, kas vēl vairāk paplašina gramatiķa tradicionālās lomas uztveri romiešu sabiedrībā. *Kā jau*

valodas un tradīcijas sargs, gramatiķis līdzinājās tiem, kas sargāja robežu starp kārtību un haosu, raksta R. Kastars. Līdzīgi armijas virsniekam Romas impērijas robežteritorijā vai arī provinces pārvaldniekam, kas pilda tiesneša pienākumus, gramatiķis savā jomā bija tikpat svarīgs, stāvēdams lingvistisko, ģeogrāfisko un sociālo atšķirību robežpunktā. (...) Valodiskās sardzes pienākumi (linguistic guardmanship) [bija] gramatiķa profesijas svarīgākā un sarežģītākā daļa (Kaster [1988] 1997, 18).

Raksturojot tās profesijas, kuru pārstāvjus sabiedrība objektīvi vai subjektīvi uzskata par atbildīgiem valodas jautājumos, savulaik esmu lietojusi metaforisku apzīmējumu „valodas pareizības misionāri”. Pie šīm profesijām pieder valodnieki, pedagogi, grāmatizdevēji, literāti, žurnālisti u. c. (Strelēvica-Ošiņa [2011] 2012, 116–158). Pirmie divi šai uzskaitījumā, iespējams, ir visbūtiskākie – gan sabiedrības priekšstatos, gan arī realitātē. Turklāt senatnē, kā šķiet, robeža starp šīm abām profesijām – vienu, kas pēta valodas jautājumus, un otru, kas tos māca citiem, – nebija tik stingri novilkta.

Par gramatiķa nozīmīgumu antīkajā sabiedrībā ir daudz liecību. Piemēram, Malkolms Haimans (*Malcolm D. Hyman*) kādā pētījumā uzsver to, ka klasiskās latīņu valodas periodā seno romiešu gramatiķi reizēm bija ne tikai valodas, bet arī reliģijas eksperti; valodas pareizībai (it īpaši reliģiskos tekstos un ceremonijās) bija īpaša simboliska nozīme (Hyman 2002). Savukārt romiešu autora Svetonija (*Gaius Suetonius Tranquillus*, 69. g. – ap 122. g.) darbā *De Grammaticis* ir aprakstīta epizode, kur kāds gramatiķis kritizējis imperatora Tibērija lietotu nepareizu vārdu, teikdams: *Tu, valdniek, vari dot pilsonību ciloēkiem, bet ne vārdiem (Tu enim, Caesar, civitatem dare potes hominibus, verbo non potes)* (*De grammaticis*, 22).

Protams, tas nenozīmē, ka latīniski runājošajā sabiedrībā gramatiķus vienmēr vērtēja pozitīvi. Kā norāda R. Kastars (Kaster [1988] 1997, 50–60), romiešu rakstnieka Aula Gellija (*Aulus Gellius*, ap 125.–180. g.) grāmatā *Noctes Atticae* aprakstīto gramatiķu lielākā daļa parādīti kā komiski tēli – tādi, kas agresīvi strīdas par nenozīmīgām valodas detaļām, neizceļas ar augstu morāli utt. Taču, kā secina R. Kastars, tas nenozīmē, ka Aulam Gellijam gramatika un gramatiķi liktos nebūtiski – gluži otrādi, viņiem pievērstā uzmanība liecina, ka šī joma šķitusi pietiekami svarīga. Turklāt minētā romiešu autora izteiksmes veids un spriedumi rāda, ka viņš savā laikā saņēmis labu izglītību gramatikas jomā, turklāt viņš kā pozitīvu piemēru aprakstījis intelektuālo, aristokrātisko gramatiķi Sulpīciju

Apolināriju (*Sulpicius Apollinaris*, m. ē. 2. gs.), kas savā laikā bija mācītis Aulu Gelliju pašu (Kaster [1988] 1997, 50–60).

2. TRĪS IEMESLI, KĀPĒC TIEK SARGĀTA VALODA

Kāds iemesls bija tam, ka tik svarīgu lomu ieguva cilvēki, kuru profesija un aicinājums bija valoda un gramatika jeb *recte loquendi scientia* (*pareizas runāšanas māksla*), kā to savā slavenajā grāmatā *Institutio Oratoria* definējis Kvintiliāns (*Marcus Fabius Quintilianus*, 35.–100. g.)? Turklāt – vai gan priekšstats par valodnieku un valodas skolotāju kā „pareizās” valodas sargu būtu vienīgi antīkās kultūras mantojums?... Protams, nav šaubu, ka romiešu preskriptīvisma tradīcija ir atstājusi iespaidu uz Rietumu kultūrtelpas lingvistiskajām attieksmēm daudzu gadsimtu garumā – gan tiešas, gan netiešas ietekmes un aizgūšanas ceļā. Tomēr nēnoliedzami ir tas (ko apliecina dažādi pētnieki), ka tieksme pēc valodas pareizības – tāpat kā tieksme pēc zināmu tradīciju un kārtības ievērošanas vispār – ir cilvēka dabā, un tās iemesli var būt tiklab psiholoģiski, kā arī vēsturiski, sociāli utt.

Pilnīgi visus iemeslus tam, kādēļ dažādu kultūru un laikmetu cilvēki vēlējušies saviem bērniem mācīt „pareizo” valodu, t. i., kādēļ vispār pastāv preskriptīvisms un rūpes par valodas pareizību, laikam gan nebūtu iespējams aptvert. Taču var izšķirt apmēram trīs galvenos šīs parādības virzītājspēkus jeb, precīzāk sakot, trīs galvenos preskriptīvisma veidus, kas raksturīgi zināmiem sabiedriskiem vai psiholoģiskiem apstākļiem. Tādēļ esmu savulaik (Strelēvica-Ošiņa [2011] 2012, sk. arī 2010) piedāvājis šādu klasifikāciju:

- 1) uz cilvēku orientētais preskriptīvisms – angļu valodas vidē pazīstamais (senāk plaukstošais, pēdējā gadsimta laikā bieži kritizētais) preskriptīvisma virziens, kur cilvēka lietotās valodas pareizība ir cieši saistīta ar viņa sociālo „pareizību”, ar viņa piederību attiecīgam sabiedrības slānim;
- 2) uz valodu orientētais preskriptīvisms – raksturīgs Latvijai un vairākām līdzīgām zemēm un tautām, kur valodas pareizības un tīrības sargāšana bieži tikusi uztverta kā simbols nacionālai atmodai un pretestībai pret svešu varu un citas valodas dominanci;
- 3) uz kļūdu orientētais preskriptīvisms – daudzos gadījumos drīzāk psiholoģisku nekā politisku apstākļu nosacīts preskriptīvisma

veids (kas nākotnē būtu pelnījis vēl vairāk pētnieciskas iedziļināšanās). Tā ir koncentrēšanās uz „populārām”, t. i., bieži sastopamām vai bieži kritizētām īstām vai šķietamām, kļūdām; arī parādība, ko tautas mutē sauc par piekasišanos pie vārdiem, bet kura (un kuras cēloņi) nebūtu arī vienkārši noraidāma un ignorējama.

Kā šie trīs preskriptīvisma veidi pielāgojami tam, ko mēs zinām par Senās Romas situāciju un lingvistiskajām attieksmēm?

1. Uz cilvēku orientētais preskriptīvisms, kā šķiet, tai noteikti bijis raksturīgs. Jau minētais pētnieks R. Kastars ir sniedzis šādu kodolīgu vērtējumu: *Gramatiķa skola piedāvāja to valodu un „mores” (tikumus, paradumus), pēc kuriem sabiedriskā un politiskā elite atpazina savus locekļus* (Kaster [1988] 1997, 14). Te var pieminēt arī daudzviet citētu Sidonija Apolinārija (*Sidonius Apollinaris*, m. ē. 5. gs.) izteikumu *Grammatica dividit (Gramatika dala/klasificē)* no kādas vēstules (*Epistula*, 5.2.1). Kā norādījuši dažādi autori, šis teiciens liek domāt par dažādām interpretācijām – gan par to, kā gramatika sadala un klasificē valodas vienības un parādības, gan par to, kā gramatikas prasme vai neprasme sadala sabiedrību.
2. Uz valodu orientētais preskriptīvisms, kā sākumā varētu likties, vairāk ir raksturīgs nelielām, apspiestām lingvistiskām kopienām. Parasti tā arī ir, taču arī latīņu valodā runājošie romieši, kas savulaik bija viena no ietekmīgākajām Eiropas tautām, nav iztikuši bez bažām par savas valodas likteni un domām par tās glābšanu. Kā norādījis M. Haimans, tam par iemeslu bija *arvien pieaugošā lingvistiskā dažādība Romas impērijā, it īpaši tās beigu posmā (...)*. 4. un 5. gadsimta autori – piemēram, Augustīns, kā arī gramatiķi Konsentijs un Pompejs – ir pieminējuši neliterārās iezīmes tajā latīņu valodā, kuru runāja Āfrikas provinču iemītnieki, galli, grieķi u. c. (...). Nav nekāds brīnums, ka preskriptīva gramatika parādās kā atbilde uz sabiedriskiem procesiem (Hyman 2002). Arī Seviļas Izidors (*San Isidoro de Sevilla, Isidorus Hispalensis*, ap 560.–636. g.) savā darbā *Etymologiae* jeb *Origines* (IX 1.7) norādījis jau ar distancētu atskatu pagātnē, ka impērijas laikmetā latīņu valoda bija „sajaukta” (*mixta*), jo dažādas jaunas paražas un citas tautības ielplūda Romas valstī, sabojājot [latīņu] vārdu tīrību jeb veselumu ar barbarismiem un solecismiem, t. i., kļūdām (*integritatem verbi per soloecismos et barbarismos corrumpens*).

3. Arī uz kļūdu orientētajam preskriptīvismam bija sava un nebūt ne maznozīmīga vieta seno romiešu rūpēs par valodas pareizību. Kā zināms, antīkajā pasaulē tika izšķirti divi valodas kļūdu veidi – barbarismi (kļūdaini vārdi) un solecismi (kļūdainas konstrukcijas vai teikumi). Daiļrunīgs ir arī *vitia elocutionis* (*runas netikumumu*) jēdziens, ar ko apzīmētas dažāda veida valodas kļūdas un kam liela uzmanība pievērsta Kvintiliāna jau iepriekš minētajā slavenajā darbā, jo, viņaprāt, *pirmais tikums ir izvairīties no netikumiem/kļūdām* (*prima virtus est vitio carere*) (Institutio oratoria, VIII, 3, XLI). Valodas kļūdu aprakstam pievērsies arī 4. gadsimta gramatiķis Donāts (*Aelius Donatus*, 4. gs.) savā gramatikas grāmatā *Ars maior*. Runājot par valodas kultūrai vēltītajiem antīko autoru apcerējumiem, zīmīgs ir Ilzes Rūmnieces vērtējums: *Ne jau konsekventi un nebūt ne sistematizētā veidā [tajos] tiek norādīts uz (...) pareizajiem variantiem, iespējamo normu. Nereti tā noprotama no iztirzātajām izteiksmes kļūdām – „vitia”* (Rūmniece 2005, 215). Nudien, mūsdienās varētu rasties jautājums: vai tad pārlika koncentrēšanās uz nepareizo veicina pareizā apguvi?... Tomēr dažādos laikmetos un kultūrās valodas kļūdas bieži ir izmantotas mācību procesā – gan kā negatīvs piemērs, gan kā dažādu vingrinājumu objekts (sk. Strelēvica-Ošiņa [2011] 2012, 100–103).

3. CIK PAREIZI IZGLĪTĪBA SARGĀ VALODU?

Visiem trim aprakstītajiem preskriptīvisma veidiem ir ciešs sakars ar izglītību un pedagoģiju – gan latīņu un latviešu valodas, gan citu valodu kontekstā. Vērtēt kādu parādību kā pareizu vai arī kā nepareizu, kļūdai nu – šis akts pats par sevi jau ietver pamācīšanas, izglītošanas aspektu. Gramatikas un valodas mācību grāmatās (gan Senajā Romā, gan Latvijā, gan citur) tradicionāli bieži vien ir izmantoti citāti no attiecīgajā kultūrā ievērojamu rakstnieku darbiem, tādējādi papildus izglītojot arī literatūras un kultūrvēstures jomā. Visbeidzot, pedagoģija jebkurā gadījumā nozīmē zināmu vērtību tālāknodešanu, kopīgas identitātes veidošanu, un pareiza valoda bieži vien tiek uztverta kā tās pamats.

Kā zināms, Rietumu pasaulē, it īpaši angļu valodas vidē, kopš 20. gadsimta pirmās puses preskriptīvisms bieži ir ticis kritizēts kā negatīva parādība (ar pamatojumu, ka valodas dabiskajai attīstībai nedrīkst uzspiest nekādus vērtējumus par „pareizību” vai „tīrību”), tāpēc arī

tradicionālajā izglītības sistēmā valdošā preskriptīvā pieeja valodai tika nosodīta. Šī iemesla dēļ, piemēram, Lielbritānijā 20. gadsimta 60. gados notika krišana otrā galējībā un gramatikas mācīšana praktiski tika izslēgta no skolu programmām. Šīs rīcības sekas tika apjaustas un daļēji novērstas tikai 20. gadsimta beigās, bet tas jau ir cits stāsts (par to vairāk sk., piemēram, Crystal [2006] 2007, 201–206).

Latviešu kultūrvīdē situācija bija diezgan atšķirīga – rūpes par valodas pareizību bija izglītības procesa neatņemama sastāvdaļa līdz pat gluži neseniem laikiem (20. gadsimta 90. gadiem, kad akadēmiskās gramatikas mācīšanu lielā mērā nomainīja t. s. komunikatīvā pieeja). Pirmās Latvijas republikas laika izglītības metodīķis Viktors Ramāns savulaik rakstīja: *Valodas mācība jeb gramatika ir valodas tīrības sargātāja: ar zinātnisku paņēmienu palīdzību tā cenšas valodu pasargāt un tīrīt no nepiemērotām pārmaiņām un citu valodu piejaukumiem. Valodas mācība sakārto un sistematizē dažādās valodas formas un parādības un atrod tām kopīgus likumus* (Ramāns 1938, 11). Šis citāts liekus komentārus neprasa – no mūsdienu viedokļa varbūt pārspīlētais uzsvars uz preskriptīvo aspektu tomēr pauž vislabākos nodomus, un ideja par gramatikas skolotāju kā valodas sargu jeb *custos sermonis* šeit pilnā mērā seko klasiskajiem paraugiem.

Ja atceramies arī Augustīna doto apzīmējumu gramatiķim – *custos historiae (vēstures/tradīcijas sargs)*, rodas jautājums, kas ar gramatikas un valodas pareizības mācīšanas vadmotīviem notiek politisku pārmaiņu laikos, kad *historia* nereti tiek rakstīta no jauna?... Kā liecina lingvodidaktikas speciālista Normunda Dzintara pētījumi, tad latviešu valodas mācību programma arī pēc padomju okupācijas lielā mērā līdzinājās brīvvalsts laiku programmai. Kaut arī tika uzsvērts, ka nacionālā audzināšana jānomaina pret internacionālo, tomēr, piemēram, 1940. gadā sastādītā programmā ticis norādīts, ka latviešu valodas priekšmeta galvenais mērķis ir iemācīt skolēnus runāt un rakstīt pareizā un tīrā valodā, kā arī nostiprināt viņos mīlestību un cieņu pret savu valodu (Dzintars 2012). Un 60 gadus vēlāk, kad politiskā iekārta jau atkal ir mainījusies, cita šīs jomas pētniece Diāna Laiveniece raksta, joprojām paužot līdzīgas domas:

Ir pienācis laiks, kad jāliek prāti kopā, kad visiem, kam rūp mūsu valodas kvalitatīvolietojums (..), ir jāizsaka savas domas (..) par to, kas būtisks jāmaina dzimtās valodas kā skolas mācību priekšmeta saturā, metodikā, mācību līdzekļos (..), lai tiešām skolā latviešu bērni mācītos latviešu valodu un, skolu

pabeiguši, prastu ar cieņu un godu šo valodu pareizi lietot (Laiveniece 2000, 49; izcēlums mans – D. S.-O.).

Vai gan tas nozīmētu, ka visu laiku līdz tam mācīšana būtu bijusi neveiksmīga? Protams, ne visi beidz skolu, ar mīlestību un cieņu lietodami „pareizu” valodu, un tā tas ir bijis visos laikos. Taču te lielāka nozīme ir tam, kā izglītības pieredze ir iespaidojusi ne tik daudz praktisko valodas lietojumu latviešu sabiedrībā, bet tieši attieksmi pret valodu. Padomju okupācijas apstākļos par spīti valdošajai ideoloģijai, kas vērsās pret nacionālajām vērtībām, latviešu izglītības sistēma un arī citas ar valodu saistītās nozares spēja saglabāt un uzturēt tradicionālo ideju, ka mīlestībai pret dzimto valodu ir jābūt un ka gramatiski pareiza un tīra valoda ir arī citu vērtību (tai skaitā nacionālās identitātes) simbols. (Par padomju laikiem raksturīgo valodas preskriptīvismu Latvijā un to, kāda loma tam bija latviešu nacionālās pašapziņas saglabāšanā, vairāk sk.: Strelēvica-Ošiņa [2011] 2012.)

Kā daudzās jomās, tā arī valodas mācīšanā un attieksmē pret valodu – pedagoga rokās ir liela atbildība un iespēja gan paveikt svētīgu darbu, gan arī pieļaut lielu kļūdu. Diskusijās par latviešu valodas pareizības jautājumiem (gan dzīvē, gan internetā) cilvēki nereti atsaucas uz skolas laikā apgūto un uz saviem kādreizējiem pamatskolas vai vidusskolas skolotājiem kā vienīgo un galveno autoritāti. Īpaši fanātiski tas tiek darīts tad, ja kopš skolas beigšanas nekad vēlāk mūžā viņiem vairs nav nācies saskarties ar valodas jautājumu aplūkošanu no teorētiska skatpunkta. Šāda nostāja ir gan pozitīva (jo rāda, ka cilvēks apzinās izglītības vērtību), gan arī negatīva. Jo tādējādi bieži vien tiek nekritiski aizstāvētas novecojušas vai pilnīgi nepamatotas normas un veicināts īsts preskriptīvisms šī vārda sliktākajā nozīmē, nereti pat balstīts uz pārpratumiem vai kādiem individuāliem subjektīviem viedokļiem (kas savulaik piemituši pārcentīgam vai neprofesionālam skolotājam vai arī viņa audzēknim). Būtu labi, ja katrs valodas skolotājs sniegtu saviem skolēniem arī plašāku skatījumu uz valodu un spēju novērtēt tās dažādību (piemēram, paralēlās formas, no kurām ne vienmēr tikai viena ir jāuzskata par pareizo; pārņestās nozīmes, jaunu vārdu un nozīmju rašanos utt.).

Galu galā vienmēr jāpatur prātā arī šāds fakts – latīņu valoda, kuras mācīšanā gadu tūkstošu gaitā nav trūcis preskriptīvu, fanātisku rūpju par valodas pareizību, diemžēl vairs nefunkcionē kā dzīva, ikdienā lietota valoda. Vai savai valodai mēs šādu likteni vēlamies?...

BIBLIOGRĀFIJA

- Augustinus Hipponensis. *De musica*, 2.1.1. Quoted in: J. N. Adams. *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, 44.
- Crystal, David. *The Fight for English. How Language Pundits Ate, Shot, and Left*. Oxford University Press, [2006] 2007.
- Dzintars, Normunds. Akcentu maiņa latviešu valodas mācību sistēmā padomju okupācijas sākumposmā. *Via scientiarum: starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums*, 1. laidziens. Ventspils, Liepāja : Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 2012, 77.–94. lpp.
- Hyman, Malcolm D. *Bad Grammar in Context*. *New England Classical Journal* 29 (2), 2002 [cited 9 February 2003]. Available: <http://archimedes.fas.harvard.edu/mdh/>
- Isidorus Hispalensis. *Etymologiae (Origines)*, Liber IX [cited 5 April 2013]. Available: <http://penelope.uchicago.edu/thayerle/roman/texts/isidore/>
- Kaster, Robert A. *Guardians of Language: the Grammarian and Society in Late Antiquity*. University of California Press, 1997.
- Laiveniece, Diāna. Dzimtās valodas kā mācību priekšmeta misija mūsdienu latviešu skolā. *Valoda zinātnē un izglītībā*. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 127. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. LU Latviešu valodas institūts, 2000, 46.–50. lpp.
- Quintilianus, Marcus Fabius, *Institutio Oratoria, Liber I: 4, 2* [cited 1 January, 2002]. Available: <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian/quintilian.institutio.shtml>
- Ramāns, Viktors. *Latviešu valodas metodika pamatskolām*. Otrs izdevums (pārlabots un papildināts). Rīga : Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva izdevums, 1938.
- Rūmniece, Ilze. *Vitia elocutionis: valodas kļūdas antīkās vārda mākslas teorētiku skatījumā (Kvintiliāns)*. *Antiquitas Viva 2. Studia Classica: Urbs aeterna*. Rīga : Zinātne, 2005, 214.–227. lpp.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Epistula* 95.65. Quoted in: R. A. Kaster, 1997, 17.
- Sidonius Appollinaris. *Epistula* 5.2.1. Quoted in: R. A. Kaster, 1997, 19.
- Strelēvica-Ošiņa, Dace. *Valodas pareizības izpratne un preskriptīvisma cēloņi un sekas: Latvijas un pasaules pieredze*. Promocijas darba kopsavilkums. / *Perception of Language Correctness and Causes and Effects of Prescriptivism in Latvia and the World*. Summary of the Doctoral Thesis. [A bilingual publication]. Rīga : Latvijas Universitāte, 2010.
- Strelēvica-Ošiņa, Dace. *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, [2011] 2012.
- Suetonius, Gaius Tranquillus. *De grammaticis*, 22 [cited 1 October, 2012]. Available: <http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.gram.html>

Dace Strelēvica-Ošiņa, Latvian Language Institute of the University of Latvia, Latvia

CUSTOS SERMONIS (GUARDIAN OF LANGUAGE): AN INSIGHT INTO THE PERCEPTION OF NATIVE LANGUAGE INSTRUCTION IN LATIN AND LATVIAN TRADITIONS

This article looks at the phenomenon of prescriptivism which is typical to numerous linguistic communities – the approach that attempts to preserve the “correctness” and “purity” of language by strictly following prescriptive norms. Giving an insight into my recent theory of the three basic types of prescriptivism (human-oriented, language-oriented, and error-oriented), I particularly attempt to highlight certain aspects of prescriptivism that relate to the field of education and language instruction.

Both the Ancient Roman and the 20th–21st century Latvian societies have cherished the idea of the teacher of native language and grammar as the *custos sermonis*, i.e. the guardian of language, and also the shaper of a person’s identity. The important role of the language teacher, however, can become a double-edged sword – from someone who guides others towards genuine knowledge and love for their language, to a perpetuator of linguistic stereotypes and misconceptions.

ANNĀLES

I VARIA

KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMAS LU 21. GADSIMTA OTRAJĀ DESMITGADĒ

Pagājuši jau vairāk nekā 20 gadi kopš Klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra studiju programmu atjaunotnes Latvijas Universitātē (LU). Tādējādi līdzīgi kā LU pirmsākumos, arī tagad Latvijā ir iespēja akadēmiskā līmenī studēt abas klasiskās valodas – latīņu un sengrieķu – un iepazīt daudzveidīgo antīkās pasaules kultūrmantojumu, jo sevišķi – literatūru.

Laika gaitā programmās un studiju procesā daudz kas mainīts, cenšoties pielāgoties mūsdienu izglītības vides nostādņem un prasībām, taču vienlaikus mēģinot arī saglabāt klasiskās filoloģijas jomā būtisko un unikālo.

Klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra programmas ir akreditētas jau trešo reizi, tās nodrošina Humanitāro zinātņu fakultātes (HZF) Klasiskās filoloģijas katedras docētāji līdz ar pasniedzējiem no citām katedrām, nodaļām un arī fakultātēm. Intensīvas trīs gadu pamatstudijas ļauj studentiem iegūt humanitāro zinātņu bakalaura grādu filoloģijā, vēl divos augstākā līmeņa studiju gados nonākot līdz humanitāro zinātņu maģistra grādam.

Studijas sākas ar intensīvu latīņu un sengrieķu valodas gramatisko pamatlikumību un bagātīgās leksikas minimuma apguvi, kā arī tekstu iepazīšanu un pirmo tulkošanas prasmju apguvi¹. Pirmais mācību gads

¹ *Latīņu valoda, Sengrieķu valoda, Tekstoloģiskā analīze: latīņu proza un dzeja, Tekstoloģiskā analīze: sengrieķu proza un dzeja.*

sniedz daudzveidīgu ieskatu dažādos ievadkursos² gan plašāk filoloģiskās pamatnostādnēs, gan tieši antīkās pasaules vēstures un kultūras, literatūras un mitoloģijas specifiskās raksturiezīmēs, ļaujot pamazām veidoties vispusīgai izpratnei par antīkās pasaules unikālo kultūrvidi un klasiskās filoloģijas savdabību, bet vienlaikus arī tās nemainīgo un nezūdošo vērtību visu vēlāko gadsimtu Eiropas kultūrnorisēs un jo īpaši – filoloģijas jomā.

Turpmākie pamatstudiju gadi nodrošina padziļinātu zināšanu un prasmju apgūšanu. Specializētie, noteiktiem valodas aspektiem veltītie *Latīņu/grieķu leksikoloģijas* un *Sengrieķu/latīņu sintakses* kursi ļauj padziļināt klasisko valodu zināšanas un prasmes, arvien vairāk apjaušot šo valodu burvību un vienlaikus arī vispārilingvistisko nozīmi. Plaši atsevišķiem literatūras žanriem ir veltīti *Antīkā eposa*, *Klasiskās grieķu oratorprozas*, *Romiešu retoriskās prozas*, *Antīkās dialogiskās prozas* kursi, kā arī tālāk piedāvātie *Antīkās lirikas*, *Antīkās drāmas*, *Antīkās vēsturiskās prozas tradīcijas*, *Mitoloģiskās tradīcijas romiešu dzejā* un *Viduslaiku latīņu tekstu* kursi, kas sniedz zināšanas par daudzveidīgo Senās Grieķijas un Romas autoru (Homēra un Sofokla, Vergilija un Cicerona, Platona un Horācija un daudzu citu) literāro mantojumu, dažādo tekstu un tajos rodamo domu, ideju, formu un māksliniecisko paņēmieni bagātību, kas neiztrūkstoši arvien radušas tādu vai citādu atbalsi arī vēlāko laiku literārajā jaunradē. Savukārt *Antīkās filozofijas vēstures* un *Antīko filozofisko tekstu* kursi iepazīstina ar nozīmīgākajām antīkās pasaules filozofiskajām nostādnēm un idejām.

Bez jau akadēmiskā līmenī papildinātām angļu valodas zināšanām pirmajā kursā studentiem nākamajos gados ir iespēja apgūt vienu izvēlētu moderno svešvalodu (piem., spāņu, franču), kā arī nodrošināta Latvijā unikāla iespēja vairāku semestru garumā apgūt jaungrieķu valodu, kuras zināšanas tālāk ne viens vien studējošais izmanto un papildina Grieķijā.

Savukārt Klasiskās filoloģijas maģistra programma piedāvā antīkās kultūras, klasisko valodu un dažādu antīkās literatūras žanru iepazīšanu un vērtību izpēti padziļinātā un paplašinātā starpdisciplinārā, vispārteorētiskā un kulturoloģiskā kontekstā, uzmanību pievēršot arī recepcijas aspektam. To nodrošina daudzveidīgais studiju kursu piedāvājums, starp kuriem var minēt, piemēram, tādus kursus kā *Stilistika un tekstveide*, *Literatūrpētniecības metodes XX gs.*, *Antīkā kultūrmantojuma*

² *Ievads literatūrzinātnē, Ievads valodniecībā, Ievads antīkajā pasaulē, Senās Grieķijas un Romas vēsture, Antīkā mitoloģija, Ievads Rietumu literatūrā.*

receptija, Grieķu/latīņu valodas vēsture, Klasisko tekstu stilistika, Antīkais eps: tipoloģiskais aspekts, Antīkās historiogrāfijas metodes, Romāna žanrs antīkajā literatūrā, Epistolāro tekstu tradīcija, Aluzivitāte romiešu literatūrā, Simposija literatūras tradīcija Grieķijā, Skaistuma kategorija sengrieķu kultūrā, Ievads bizantoloģijā, Mūzikas kulturoloģija, Mitoloģija mūsdienu literatūrā, Publiskās runas pamati u. c.

Neatņemama akadēmiskās dzīves daļa ir zinātniski pētnieciskās aktivitātes. Klasiskās filoloģijas programmu studenti attīsta zinātniskā darba prasmes, sākot ar bakalaura programmā obligāto kursa un bakalaura darbu, maģistra programmā – maģistra darba izstrādi, un tālāk iesaistoties plašākās aktivitātēs, izstrādājot zinātniskus referātus un piedaloties studentu zinātniskās konferencēs, līdzdarbojoties dažādos pētījumos.

Tā, piemēram, LU HZF XI Studentu starptautiskajā zinātniskajā konferencē (2012. gada 18.–19. aprīlī) referātus nolasīja vairāki klasiskās filoloģijas programmu studenti: Eva Folkmane (*Sievietes tēla sistēmiskā koncepcija Homēra „Odisejā”*), Artis Oltre (*Salu loma Homēra „Odisejā”*), Patrīcija Patmalniece (*Vēstītājs Cēzara „Piezīmēs par gallu karu”*). Savukārt 2013. gada 9.–10. maijā starptautiskā zinātniskā konferencē *Konteksta nozīmīgums mūsdienu humanitārajās zinātnēs* Kristīne Kriņģele nolasīja referātu *Dievu nozīme Hēsioda poēmā „Darbi un dienas”*.

Studenti līdzdarbojas gan projektā *Literatūrzinātnes un lingvistikas antīkie avoti: Aristoteļa „Rētorika”* (tulkojums, zinātnisks komentārs, pētījumu kopa), gan projektā *Viduslaiku latīņu teksti Livonijā: A. Eicēdija poēma „Aulaeum Dunaidum”* (tulkojums, zinātnisks komentārs, zinātniski raksti), tāpat arī Baltijas jūras reģiona universitāšu klasisko filologu zinātniskās sadarbības projektā *Colloquium Balticum*.

Orientējoties uz studentu un jauno zinātnieku aktīvu iesaisti pētniecībā, 2013. gadā LU zinātniskās konferences ietvaros tika aizsākta iepriekš nebijusi tradīcija: klasiskās filoloģijas pētnieku un studentu līdzdalība noteiktu tēmu izstrādē, kā rezultātā LU 71. konferences Klasiskās filoloģijas sekcijas *„De profundis” valodniecībā un literatūrzinātnē* (28.02.2013.) sēdē tika nolasīti vairāki studentu un docētāju koreferāti. Sēdes mērķis bija klasisko/stabilo literatūrzinātnes un valodniecības vērtību apzināšana dažādos antīkās pasaules tekstos, kā arī šo vērtību receptijas meklējumi jaunāku laiku sacerējumos. Tā, piemēram, bakalaura programmas 3. kursa studente Eva Folkmane, sadarbojoties ar doktoranti Ilonu Gorņevu, referēja par sieviešu tēlu sistēmisko koncepciju Homēra tekstos, maģistrante Kristina Jemeljanova kopā ar

Latvijas Universitātes 71. konference, Klasiskās filoloģijas sekcija
 „De profundis” valodniecībā un literatūrzinātnē

docenti Gitu Bērziņu stāstīja par $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ jēdziena izpratni un papildījumu sengrieķu dzīru kontekstā, kā to atklāj arhaiskā perioda eposa un liriskas liecības, bet I. Gorņeva, doktorante Līva Bodniece un maģistrants Toms Herings kopā ar profesori Vitu Paparinsku uzmanību bija pievērsuši apjomīgajai tēmai par rētoriku literārā tekstā, konferencē sniedzot ieskatu dažādos šai tēmai būtiskos aspektos un dažādu autoru/žanru tekstu raksturiezīmēs. Saistošas idejas atklāja doktorantes Ievas Fībigas un profesores Ilzes Rūmnieces referāts par „poētisko nepoētiskajā”, t. i., par dažādu valodas faktu/elementu/paņēmienu izmantojumu antīkajos zinātniskajos sacerējumos, bet maģistrante Diāna Fogeļe kopā ar docenti Brigitu Cīruli ļāva ielūkoties mītisko elementu funkcionēšanā daudz vēlāku gadsimtu tekstā – Livonijas Augustīna Eicēdija poēmā *Aulaeum Dunaidum*. Maģistrants Mārtiņš Laizāns runāja par Aristoteļa *Poētikas* literatūrteorētisko jēdzienu latviskošanas iespējām, izskanot ne vienai vien rosinošai un pat provokatīvai domai, savukārt profesors Ojārs Lāms meklēja „kārtējo/mūžīgo Odiseja ceļu” Jura Zvirgzdiņa stāstu krājumā *Atgriešanās Itakā*.

Studiju laikā klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra programmu studentiem ir arī iespēja piedalīties kādā no starpuniversitāšu apmaiņas programmām vai vasaras skolām. Līdz šim visplašāko atsaucību guvusi $\Theta\Upsilon\text{E}\Sigma\Pi\text{A}$. (<http://en.thyespa.uoa.gr/>) jaungrieķu valodas vasaras skola

Despina Katapoti (Grieķija) vieslekcija

Atēnās, Grieķijā, kurā ik gadu diviem klasiskās filoloģijas studentiem no Latvijas tiek piešķirtas stipendijas. Šī vasaras skola sākas jūnija sākumā un ilgst sešas nedēļas. Otra jaungrieķu valodas vasaras skola, uz kuru augustā dodas klasiskās filoloģijas studenti, ir Balkānu studiju institūta organizētā Starptautiskā jaungrieķu valodas, grieķu kultūras un vēstures vasaras skola IMXA (Tesalonikē, Grieķijā) (<http://www.hyper.gr/imxa/>). Klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra studiju programmas ir gatavas arī uzņemt apmaiņas studentus *Erasmus* u. c. apmaiņas programmu ietvaros.

Katru gadu Klasiskās filoloģijas programmu studentiem ir iespēja papildināt zināšanas, klausoties viesdocētāju lekcijas. Tā, piemēram, 2012./2013. akad. g. pavasara semestrī programmas bagātināja divi vieslekciju cikli. Vispirms *Erasmus* docētāju mobilitātes ietvaros februāra beigās Rīgā viesojās Egejas Universitātes (Grieķija) lektore Despina Katapoti (Δέσποινα Καταπότη). Viņa nolasīja trīs lekcijas par grieķu identitāti, tās apmeklēja un augstu novērtēja ne tikai Klasiskās filoloģijas studiju programmu studenti, bet arī Kultūras un sociālās antropoloģijas maģistra studiju programmas studenti un interesenti no Vēstures un filozofijas fakultātes studiju programmām.

Savukārt aprīļa beigās ar *Erasmus* docētāju mobilitātes atbalstu Klasiskās filoloģijas bakalaura studiju programmā saistošas lekcijas par romiešu mākslu nolasīja Dr. Audrone Kučinskiene no Viļņas

Zinātnieku nakts 2012, Aristofana lugas *Putni* iestudējums

Universitātes. Lekciju materiāls bija papildināts ar autorei pašas Romā uzņemtām fotogrāfijām un videomateriāliem. A. Kučinskiene nolasīja arī vienu Cicerona pētniecībai veltītu lekciju Klasiskās filoloģijas maģistra studiju programmā. Jāatzīmē arī, ka līdzās akadēmiskajam un pētnieciskajam darbam Klasiskās filoloģijas katedrai piederīgie aktīvi līdzdarbojas dažādās kultūras aktivitātēs un citos sarīkojumos, popularizējot antīkās kultūras mantojumu LU un ārpus tās.

Akadēmisko aprindu neatslābstošo interesi par antīko pasauli un klasiskajām valodām pierāda fakts, ka atkārtoti rudens semestrī tiek piedāvāts un lielu popularitāti izpelnās Klasiskās filoloģijas katedrā izstrādātais brīvās izvēles C daļas kurss *Sengrieķu valodas elementārkurss I*. 2012. akad. gada rudenī uz to bija pieteikušies 45 studenti no visdažādākajām LU fakultātēm, to skaitā no Datorikas, Medicīnas, Teoloģijas, Bioloģijas, Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes.

Klasiķi labprāt sadarbojas ar dažādām LU struktūrvienībām, sniedzot savu ieguldījumu to rīkotajos pasākumos. Tā 2011./2012. akad. gadā Klasiskās filoloģijas katedras mācībspēki un studenti ar izglītojošiem ievadvārdiem un atraktīviem priekšnesumiem piedalījušies LU Bibliotēkas rīkoto seno grāmatu izstāžu svinīgajā atklāšanā: *Vārds likumam – 16.–17. gs. tiesību avoti* un *Antīkās literatūras pasaulē*. Tāpat Klasiskās

Zinātnieku nakts 2011, Aristofana lugas Vardes iestudējuma tapšana

filoloģijas maģistra studiju programmas absolventes L. Bodniece, Laura Freidenfelde un I. Gorņeva ar latīņu autoru atdzejojumiem bagātināja dzejas lasījumus LU Botāniskajā dārzā.

Pēc nelielas pauzes arī teātra trupa *LUDUS ACADEMICUS*, kuru veido LU HZF dažādu kursu studenti un mācībspēki, atsākusi aktīvu darbību.

Zinātnieku nakts 2011 ietvaros LU HZF Hellēnistikas centrs un Klasiskās filoloģijas katedra rīkoja sengrieķu drāmas uzvedumu meistarklases *Antīkās traģēdijas un komēdijas ķīmija mūsdienās*. Meistarklases vadīja režisore no Atēnām Maria Luiza Papadopulu (*Μαρία-Λουίζα Παπαδοπούλου*), kopā ar studentiem un mācībspēkiem izspēlējot un oriģinālvalodā iestudējot fragmentus no Aristofana komēdijas *Vardes*.

Savukārt 2012./2013. akadēmisko gadu klasiķi ieskandināja, augusta beigās viesojoties pie saviem ilggadējiem sadarbības partneriem Viļņas Universitātes Klasiskās filoloģijas katedrā un iepriecinot sagaidītājus ar Aristofana komēdijas *Putni* interpretāciju oriģinālvalodā, lomās iejutās gan pasniedzēji, gan studenti.

Iesakņojusies un par tradīciju kļuvusi arī *klasiķu eglīte* – katru gadu īsi pirms svētku brīvdienām katedra rīko *klasiķu* Ziemassvētku eglīti, uz

kuru tiek aicināti Klasiskās filoloģijas studiju programmu studenti un pasniedzēji, katedrai piederīgie, absolventi un *klasiķu* draugi.

Klasiskās filoloģijas programmas mūsdienīgu izglītības vidē piedāvā stabilas un mūžam aktuālas vērtības, un tā ir neatņemama LU, un patiesībā – visas Latvijas, akadēmiskās dzīves daļa. Ar katru gadu palielinās klasiskās filoloģijas studiju absolventu skaits, un katrs no viņiem ir šo vērtību nesējs Latvijas sabiedrībā neatkarīgi no jomas, kurā darbojas pēc diploma iegūšanas.

Gīta Bērziņa, Līva Bodniece

COLLOQUIA BALTICA (2010–2012)

Latīņu valodas leksēma *traditio*, parasti latviskoti kā *tradīcija*, ietver plašu nozīmju spektru – *traditio* ir gan saskare un apmaiņa, gan tālāknodošana, gan nodošana glabāšanā. Projekts *Colloquium Balticum* ir tradīcija visās šajās nozīmēs.

Colloquium Balticum, Baltijas jūras reģiona universitāšu klasisko filologu – mācībspēku un studentu – sadarbības projekts pēc Lundas Universitātes profesora Jerkera Blumkvista un Greifsvaldes Universitātes profesora Gregora Fogta-Špiras iniciatīvas aizsākās 2001. gadā. Kā projekta izveides pirmsākumos izlēma abi tā iniciatori un pieaicinātie Baltijas jūras valstu universitāšu klasisko filologu pārstāvji, projekta mērķis ir pētīt antīkās pasaules daudzveidīgo kultūrainu un it īpaši antīkā kultūrmantojuma recepciju Baltijas jūras reģionā. Projekts ir orientēts uz tradīciju – ne tikai pagātnes kultūrvērtību apzināšanu, bet arī uz to saglabāšanu un nodošanu nākamībai akadēmiskas saskares un domu apmaiņas ceļā.

Šī akadēmiskās saskares forma ir tradicionālās ikgadējās zinātniskās konferences. *Colloquium Balticum Rigense IX* notika 2010. gadā Rīgā, Latvijas Universitātē (LU), *Colloquium Balticum Vilnense X* – 2011. gadā Viļņā, Viļņas Universitātē, *Colloquium Balticum Lundense XI* – 2012. gadā Lundā, Lundas Universitātē.

Tradīcija ir konferenču darba kārtības saturiskais strukturējums. Plašākā ir antīkās pasaules jautājumiem veltītā daļa, kurā konferences dalībniekiem, uzklausot kādu maz zināmu antīkās pasaules kultūrfaktu vai paskatoties uz zināmo no savdabīga skatpunkta, ir iespēja vēlreiz pārliecināties par antīkā kultūrmantojuma tradīcijas esamību un tās nepieciešamību. Interesi rosinoši ir ziņojumi par antīkās kultūrtradīcijas

Latvijas Universitātes klasiskie filologi Viļņas Universitātē 2011. gadā
Colloquium Balticum Vilmense X laikā

pārmantotību dažādās Baltijas jūras reģiona valstīs. Antīkās tradīcijas recepcija jaunlaiku kultūrtelpā, dažkārt neierasti transformētā veidā, ir antīko kultūrvērtību saglabātības liecība.

Jau kopš projekta aizsākumiem tajā darbojas Latvija. Iztirzājot dažādus antīkās literatūras, grieķu un latīņu valodas un antīkās teorētiskās domas aspektus, konferencēs ar ziņojumiem uzstājušies LU klasiskie filologi – profesore Vita Paparinska, profesore Ilze Rūmniece, docente Gita Bērziņa. Klasiskās filoloģijas recepcijas Latvijas kultūrtelpā aspektu pēta profesors Ojārs Lāms un profesore Ieva Kalniņa. Pārliecinošs ir jaunākās paaudzes klasisko filologu Brigitas Kukjalko un Ilonas Gorņevas zinātniskā snieguma pieteikums.

2013. gadā *Colloquium Balticum* tradīcija turpinājās – Marburgā, Marburgas Universitātē notika *Colloquium Balticum Marburgense XII*. Tās jaunums – Georga Olmsa izdevniecībā tiek sagatavots pirmais *Colloquia Baltica* zinātnisko rakstu krājums.

Vita Paparinska

VOLATUS ACADEMICUS – AVES VILNENSES

ὕπὸ γὰρ λόγων ὁ νοῦς τε μετεωρίζεται
ἐπαίρεται τ' ἄνθρωπος

no runām mūsu prāts pa gaisu lidot sāk
un gaisā ceļas cilvēks

(Aristofans *Putni*, 1448–1449)

Latvijas Universitātes (LU) Humanitāro zinātņu fakultātes (HZF) klasiskās filoloģijas studentu un mācībspēku apvienotā teātra trupa *Ludus Academicus* (profesores Ilzes Rūmnieces vadībā) saņēma uzaicinājumu no Viļņas Universitātes klasicistiem uzstāties ar vieslidojumu 2012. gada 31. augustā Viļņā starptautiskajā divu dienu konferencē *Euroclassica 2012* ar Aristofana joklugas *Putni* (Ὀρνιθεῖς) fragmentiem. Viļņā *Putni* ne tikai parādīja sevi kā viendabīgu senatnes un mūsdienų skatuviskā lidojuma sakausējumu, bet arī kā pavisam drošu tiltu no konferences akadēmiski oficiālās daļas uz vakara neoficiāli dionīsisko daļu – simposiju. Tā teikt, *otium post negotium!*

Vērtīgi atgādināt, ka *Ludus Academicus* Aristofana *Putnus* dažādās variācijās kopumā ir izrādījis jau piecas reizes (*sic!*). Īsumā par *Putnu*

saturu – tā ir garākā saglabājusies Aristofana jokluga un lielisks vecatiskās joklugas paraugs. Tā vēsti par diviem Atēnu dzīves nogurdinātiem jaunekļiem Euelpidu un Pistetairu, kas vēlas doties labākas dzīves meklējumos (nevar nepamanīt līdzību ar mūsdienu Latvijas ikdienu, kad arī daudz jaunu cilvēku vēlas doties labākas dzīves meklējumos citur). Ar putnu palīdzību abi jaunieši izveido *Mākoņu Kukū* (*Νεφελοκοκκυγία*) pilsētu debesīs, cenšoties pārņemt varu no līdzšinējiem olimpiskajiem dieviem, kas arī viņiem izdodas. Līdz ar to luga noslēdzas ar priekpilnām dziesmām par iegūto varu un jaunuzcelto *debesu valstību*.

Putni savu izšķilšanos piedzīvoja 2007. gada novembrī hellēņu viesrežisora Jorga Biniara (*Γιώργος Μπινιάρης*) vadībā, kad līdzās Sofokla *Antigones* un Eurīpida *Helenes* fragmentiem tika inscenēta arī īsa – Erota dzimšanas – aina no Aristofana *Putniem Antīko dzejas dienu* ietvaros. Pirmo lidojumu jau ar pilnībā atvēzētiem spārniem *Putni* veica Rīgas 3. starptautiskās hellēnistikas konferences ietvaros, kad luga tika izrādīta jau apjomīgākā veidolā – gan ar atslēgfragmentiem senhellēniski no paša Aristofana *Putniem*, gan arī mūsdienīgiem papildinājumiem – deļām un dziesmām dažādās valodās. *Ludus Academicus* izpildījumā *Putni* vienmēr ir bijuši spējīgi pielāgoties arī mūsdienu Latvijas politiskajām un sabiedriskajām norisēm. Par to liecināja melnu tērpu izvēle putnus spēlējošajam aktieru korim trešajā iestudējumā par godu rakstu vīstokļa *Antiquitas Viva 3* atritināšanai, saskaņojot ar tolaik aktuālo Ivara Godmaņa mudinājumu tautai būt kā pingvīniem¹. Vēl viena liecība *Putnu* spējai savus radošos spārnus pļest arvien plašāk – spēja izrādī padarīt *interaktīvu*, iesaistot dažādu laikmetu kultūrparādības pavisam jaunā kontekstā: līdz ar putnu solījumu sniegt putnu pienu skatītājiem tiek izkaisītas *Putna piena* konfektes.

Līdz šim virtuozāko un pilnasinīgāko uzstāšanās reizi *Putni* ir piedzīvojuši tieši *Euroclassica 2012* ietvaros Viļņā. Pirmkārt, *Putnu* pamatsižets tika papildināts ar vairākām jaunām dziesmām (latviski, lietuviski, franciski, angļiski, jaunhellēniski, kā arī pārskatījot latviešu tautasdziesmas senhellēņu mēlē), kā arī improvizēti iesaistot tajā gan latviešu, gan hellēņu dejas; otrkārt, saulainajos un debeszilajos Viļņas laikapstākļos tika pieņemts *ex promptu* lēmums izrādīt *Putnus* nevis nevasarīgi tumšajās un šaurajās iekštelpās, bet brīvdabā – Viļņas Universitātes teritorijā, kur starp daudzajiem labirintiem un

¹ <http://www.delfi.lv/news/national/quotes/godmanis-par-pingviniem.d?id=22804029> [skatīts 22.04.2013.]

Ludus Academicus Viļņas Universitātē 2012. gada 31. augustā starptautiskajā divu dienu konferencē *Euroclassica 2012* ar Aristofana joklugas *Putni* fragmentiem

iekšpagalmiem tika atrasts teju vai amfiteātris, kas nodrošināja jo lielāku izrādes autentiskumu. Turklāt šoreiz izrādes skaniskā scenogrāfija tika pilnībā nodrošināta ar dzīvajiem instrumentiem – flautu un kokli (liru), kā arī, protams, nepārspējamajām putnu balsīm. Jāpiebilst, ka *Ludus Academicus* jau bija pieredzējis veiksmīgu uzstāšanos ārpus Latvijas – 2003. gada novembrī, kad *Colloquium Balticum* ietvaros Lundā, Zviedrijā, tika izrādīta Alana Aleksandra Milna *Vinnija Pūka* latīniskā versija (*Winnie Ille Pu*). Svarīgi arī pieminēt, ka viens no svarīgākajiem *Ludus Academicus* satversmes stūrakmeņiem ir izrāžu uzvešana tikai un vienīgi latīņu un senhellēņu valodā, papildinot tās ar mūsdienīgiem iestarpinājumiem labas gaumes robežās. Vēl viens nozīmīgs faktors, kas neļauj trupā izveidoties radošajam iesīkstējumam un nodrošina pat atkārtotu lugu atšķirīgus un daudzveidīgus uzvedumus, ir mainīgais un atsaucīgais spēlējošo studentu sastāvs.

Savukārt pagaidām pēdējo (piekto) izrādīšanu *Putni* piedzīvoja *Zinātnieku nakts 2012* izskaņā Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes telpās. Senatnes un mūsdienu sasaisti *Putnu* uzveduma *Ludus Academicus* interpretācijā spēja saskatīt arī mūsu kolēģi Viļņā, rakstot,

Ludus Academicus rakstu krājuma Antiquitas Viva 3 : studia classica atvēršanas svētkos

ka izrāde ir pasniegta modernā manierē, mēģinot sasaistīt izrādē attēlotos notikumus ar mūsdienām². Jāpiebilst, ka *Putni* ir izrādīti ne tikai Latvijas sabiedrībai, bet arī starptautiskai publikai gan *Euroclassica 2012* konferencē Viļņā, gan Rīgas 3. starptautiskajā hellēnistikas konferencē.

Noslēgumā jāteic, ka teātra trupas *Ludus Academicus* darbība un it sevišķi ilggadējais un nepārtrauktais *Putnu* iestudēšanas un pāriestudēšanas cikls ir ne tikai labas ārpusakadēmiskas sadarbības paraugpiemērs studentu un pasniedzēju starpā, bet arī augstākā kaluma un raudzes uzskatāms apliecinājums, kā veiksmīgi apvienot laikmetus, lai nezustu senatnais un netiktu ignorēts laikmetīgais. *AV!*

Mārtiņš Laizāns

² <http://naujienos.vu.lt/ivykiai/konferencijos/25505-klasikos-aktualumas-spdiai-i-kasmetins-euroclassica-konferencijos-vilniuje> [skatīts 22.04.2013.]

PĀR KALNIEM AIZDIPA KĀ STIRNAS¹ –
HELLĒNISTIKAS CENTRA 10 GADI

Amerikāņu rakstnieks Henrijs Millers savulaik, rakstot par mūsdienu grieķu kultūru, apcerē *Marus² koloss* norāda, ka nav ne senās, ne jaunās Grieķijas, bet ir tikai viena – pasaule, kas iecerēta uz mūžiem. Romantiski patētiskais apgalvojums tomēr ir arī praktisku filoloģisku interesi rosinošs un sasaucas ar daudzu klasisko filologu zinātkāri – paskatīties pāri antikās pasaules robežām un uzzināt, kā hellēņu pasaule ir pastāvējusi un notikusi vēlākajos laikos, kad tai līdzās un pāri tai jau attīstījušās un uzplaukušās citas kultūras. Varētu pat teikt arī tā, ka ir tāda īpaša klasisko filologu saimes klasifikācijas iespēja – vienu grupu veido tie, kuri uzskata, ka pēc antikās pasaules beigām hellēniskums piedzīvo norietu un izšķīšanu un ka tāpēc vērts ir tikai senās kultūras apguve, otra grupa savukārt zinātkārojas ieraudzīt un izdzīvot tālākos likločus.

Hellēnistikas centra darbības pamatā ir centieni caur tekstu ieraudzīt laikmetu sasaukšanos, ceļus un veidus, kā senais līdzāspastāv un mijiedarbojas ar jauno, un to, kas īsti ir jaunlaiku Hellada. Tā kā Latvijas akadēmiskajā vidē seno Helladu iespējams iepazīt klasiskās filoloģijas studijās un šīm studijām Latvijā jau ir pasena stabila bāze un tradīcijas, tad saprotamā veidā Hellēnistikas centra darbs desmit gadu garumā lielākoties ir bijis vērsts uz jaungrieķu kultūras apguvi, paturot prātā laikmetu sabalsošanās un līdzsvarošanās jautājumus.

Par Hellēnistikas centra aizsākumu Latvijas Universitātē (LU) būtu uzskatāms jau 20. gadsimta 90. gados profesores Ilzes Rūmniece izveidotais piedāvājums klasiskās filoloģijas studentiem un citiem interesentiem apgūt jaungrieķu valodas kursus. Sadarbībā ar Grieķijas Kultūras ministriju izveidojās arī līdz mūsu dienām dzīva un par tradīciju kļuvusi iespēja čaklākajiem studentiem papildināties grieķu valodas vasaras skolās. Tad pilnīgi dabīgā veidā gadsimtu mijā radās jautājums, ko darīt tālāk ar iegūtajām valodu zināšanām, kā uzturēt un attīstīt saskarsmi ar hellēniskumu un kā to padarīt tuvu, zināmu un saprotamu plašākai publikai.

¹ Raksta nosaukumā izmantota rinda no V. Grēviņa teksta B. Sosāra dziesmai Dailes teātra izrādē *Gēsta Berlings*.

² Marusi – rajons mūsdienu Atēnās, kurā 20. gadsimta vidū apmesties bija iecienījuši mākslinieki un rakstnieki, tagad tas kļuvis par dzīvesvietu turīgiem ļaudīm.

Hellēnistikas centra lasījumi Latvijas Universitātes Botāniskajā darzā

Tagad ir grūti restaurēt, kurš pirmais tieši izteica vārdus, ka nepieciešama sava pētnieciska vienība Universitātes ietvaros, bet nu jau kuplajā centra vēstures mutvārdu tradīcijā cirkulē leģenda, ka centra izveides pamats likts jeb centrs pirmo reizi vārdā saukts 2000. gada rudenī Atēnās, satiekoties profesorei Ilzei Rūmniecei, kas bija ieradusies uz konferenci, un tolaik klasiskās filoloģijas maģistrantam Ojāram Lāmam, kas ar Kosta un Elenas Uraņu fonda (*To Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη*) stipendijas atbalstu gada garumā Atēnu Universitātē padziļināti apguva grieķu valodu un vienlaikus bija pievērsies Jorga Sefera daiļrades pētniecībai. Peripatētiski sarunājoties Universitātes galvenās ēkas kolonādē, izkristalizējās plāns turpmākajam hellēniskajam darbam LU. Nedaudz vēlāk Latvijā tika sapulcēti sengrieķu lietas studējušie un pa vasaras skolām un citiem ceļiem jaungrieķu lietās iejutušie Daiga Lapāne un Dens Dimiņš un iezīmēta centra darbības perspektīva, kas tolaik un joprojām balstās uz trim vaļiem: jaungrieķu literatūra; visu hellēniskumu aptverošas pētnieciskas konferences; zinātniskas publikācijas. Visās iecerētajās jomās ir gūti ievērojami panākumi, daudzas idejas nākušas klāt, dažas vēl nav spēts realizēt, bet darbīgā gaisotne centrā, padarītais un iestrādes ļauj ar pašāvību skatīties nākotnē – tā sola daudz jaunumu un labumu.

Grāmatu izstāde Hellēnistikas centra
desmitgades jubilejā.
Foto: Toms Grīnbergs, LU Preses centrs

Grieķu literatūras apguves jomā visus šos gadus interesentiem ar pieejamām grieķu valodas zināšanām ir bijusi iespēja piedalīties t. s. grieķu lasījumos, kuros ik sezonu uzmanības lokā bijis kāds jaungrieķu literatūras klasiķis vai kāds jaunlaiku autors – iepazīta Konstantina Kavafja (*Κωνσταντίνος Π. Καβάφης*), Jorga Sefera (*Γιώργος Σεφέρης*), Odiseja Eliša (*Οδυσσεύς Ελύτης*), Nika Engonopula (*Νίκος Εγγονόπουλος*), Jaņa Rica (*Γιάννης Ρίτσος*), Kosta Karjotaka (*Κώστας Καρυωτάκης*) dzeja, daudzveidīgā Nika Kazandzaka (*Νίκος Καζαντζάκης*) daiļrade, Aleksandra Papadiamanža (*Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης*), Lili Zografu (*Λιλή Ζωγράφου*), Meņa Kumandareja (*Μένης Κουμανταρέας*) proza un vēl citu autoru daiļrade. Iepazīti arī pavisam jaunie 21. gadsimta dzejnieki Niks Violaris (*Νίκος Βιολάρης*), Todoris Rakopuls (*Θωδωρής Ρακόπουλος*) un Eftihija Panajotu (*Ευτυχία Παναγιώτου*). Teju katrs tekstu lasījumu cēliens ir noslēdzies ar publiskiem literāriem sarīkojumiem, atsevišķi dzejas tulkojumi publicēti presē. Plašāku tekstu tulkojumus lasītājiem ir piedāvājuši Dens Dimiņš, Iveta Skrastiņa (Ivanova), Daiga Lapāne.

Otra centra darbības līnija ir starptautiskas hellēniskā mantojuma studiju konferences, kas ieguvušas olimpisku norises ciklu un jau trīs reizes Latvijā pulcējušas plašu pasaules pētnieku sabiedrību,

Semināra *Hellenoterapija* dalībnieki

padarot Rīgu par nozīmīgu vietu hellēnistiskas pētījumu starptautiskajā ģeogrāfijā.

Starptautisko hellēnistiskas konferenču atbalsis iezīmē Hellēnistikas centra veidoto zinātnisko rakstu sērija, kurā iznākuši trīs krājumi, no kuriem divi ir bilingvāli, bet viens – angļu valodā.

Līdztekus minētajām regulārajām norisēm Hellēnistikas centrs ir centies pievērst sabiedrības uzmanību gan nozīmīgām jubilejām, piemēram, Maratonas kaujas 2500. gadadienai, gan atsevišķiem grieķu kultūras fenomeniem, piemēram, rebetikas mūzikai, gan citiem ar Hellēnistiku tiešāk vai pastarpinātāk saistītiem notikumiem, piemēram, Olimpiādes norisei Atēnās, kam par godu tika sagatavota un izdota olimpiskajai tradīcijai veltīta grāmata.

Arī sākoties otrajai centra darbības desmitgadei, aizsāktu darbu un ieceru ir gana daudz, centra darbinieku rindas ir papildinājuši jauni spārīgi hellēnisti – Brigita Kukjalko, Mārtiņš Laizāns, Līva Muižniece un citi, kuru pētnieciskās un radošās ieceres saistās gan ar seno, gan bizantisko, gan jaunlaiku hellēniskumu, tā ka centra darbība turpinās daudzveidīga un krāsaina.

Centra pastāvēšanas desmitgades veiksmes un panākumi nebūtu iespējami bez draudzīga atbalsta, ko sniegusi LU, Latvijas Kultūras akadēmija, Latvijas Kultūrkapitāla fonds, Grieķijas Kultūras ministrija,

Grieķu tautas deju apguve Hellēnistikas centra lasījumos

Grieķijas Izglītības ministrija, Grieķijas Republikas vēstniecība Latvijā, kā arī Starptautiskā Nika Kazandzaka biedrība.

Centra pastāvēšanas gadi būtu bijuši daudz bālāki, ja ar savām idejām, personisku atbalstu un gatavību līdzdarboties centra pasākumus nebūtu atbalstījuši dažādu jomu speciālisti, kurus gribētos nosaukt par Hellēnistikas centra draugiem. Pirmais starp tiem minams Berlīnes Brīvās universitātes profesors Konstantīns Dimadis – agrīno jaunhellēniskās attīstības norišu Latvijā liels atbalstītājs, aizraujošā un iedvesmojošā kādreizējā Grieķijas Kultūras ministrijas Ārējo sakaru departamenta direktore Alkiste Sulojani, kura ne reizi vien viesojusies Latvijā un ir apmeklējusi vairākus Hellēnistiskas centra pasākumus, kādreizējā Grieķijas Republikas ārkārtējā un pilnvarotā vēstniece Latvijā Hrisante Panajotopulu, kā arī grieķu kultūrā dziļi ieinteresētie tautieši – Kultūras akadēmijas profesori Raimonds Briedis, Valda Čakare, Zane Šiliņa un Latvijas Universitātes profesori Valdis Muktupāvels un Harijs Tumans. Vislielākais gandarījums un prieks ir par to, ka Hellēnistikas centra darbi ir uzrunājuši studentus un viņi allaž kuplā skaitā ir līdzdarbojušies centra norisēs.

Ojārs Lāms

PLATONA AKADĒMIJA: CEĻĀ UZ ZINĀŠANĀM

Latvijas Universitātes (LU) Humanitāro zinātņu fakultātes (HZF) Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļas Klasiskās filoloģijas katedras lektore Brigita Kukjalko 2012. gada vasarā apmeklēja filozofijai un tās saiknei ar visdažādākajām mūsdienu zinātnes jomām veltītu vasaras skolu *Platona akadēmija*, kas norisinājās Atēnās, Grieķijā.

2012. gada (pirmajā) Platona akadēmijā piedalījās 20 visdažādāko zinātņu pārstāvji (doktora grāda kandidāti, zinātņu doktori un pētnieki) no 16 valstīm (Argentīnas, Armēnijas, Čehijas, Grieķijas, Horvātijas, Itālijas, Izraēlas, Melnkalnes, Kipras, Latvijas, Peru, Portugāles, Serbijas, Slovākijas, Spānijas un Ukrainas). Dalībnieki pārstāvēja filozofijas, fizikas (t. sk. biofizikas), politikas zinātnes, informācijas tehnoloģiju, dabaszinātņu (medicīna, bioloģija), psiholoģijas, tiesību zinātņu u. c. jomas. Klasisko filoloģiju vasaras skolā pārstāvēja LU klasiskā filoloģe, seno valodu speciāliste B. Kukjalko. Galvenais priekšnoteikums dalībai šajā vasaras skolā bija – dalībnieka zinātniskajām interesēm jābūt saistītām ar zinātnes, zināšanu filozofiju, piemēram, kādas zinātnes jomas pētījumu metožu, pamatprincipu un citu aspektu pētīšanu.

Vasaras skolas diskusiju kontekstā, kur uzmanība tika veltīta zinātnes filozofijai un reprezentācijai (t. sk. arī zinātnes valodai), noderīgas bija atziņas, ko B. Kukjalko guvusi doktorantūras studiju laikā veiktajā pētījumā par mūsdienu humanitāro zinātņu vidē funkcionējošās zinātnes valodas pirmsākumiem sengrieķu filoloģiskajos tekstos (promocijas darbs *Sengrieķu filoloģisko tekstu valoda*, 2011).

Vasaras skolas programma sastāvēja no 16 lekcijām un 6 semināriem. Lekcijas lasīja un seminārus vadīja mācībspēki no Atēnu Akadēmijas, Atēnu Universitātes, Atēnu Tēlotājmākslas skolas, Bristoles Universitātes, Kalifornijas Universitātes, Krētas Universitātes, Oksfordas Universitātes, Patru Universitātes, Pomonas koledžas Kalifornijā un Tesalonīkas Aristoteļa universitātes. Vienu no semināriem par stāsta radīšanas aspektiem vadīja rakstnieks Apostols Doksiadis (*Apostolos Doxiadis*), grāmatas *Logicomix* autors (*Logikomikss* – pasaulslavens bestsellers, romāns, kura vēstītājs filozofs Bertrands Rasels (*Bertrand Russell*) stāsta par patiesības meklējumiem). Visas nodarbības notika angļu valodā. Lekciju tematika aptvēra visdažādākos zinātniskās domas pētīšanas aspektus, piemēram: *Eksperiments zinātnē; Apvienojot sajūtas: sinestēze filozofijā, zinātnē un mākslā; Atveidojums mākslā un zinātnē; Ētika zinātnē: zinātniskās*

Šajā vietā – pavisam netālu no Atēnu centra – 4. gs. p. m. ē. sākumā tika dibināts un vairākus gadsimtus (līdz m. ē. 6. gs.) pastāvēja viens no galvenajiem antīkās pasaules izglītošanās centriem – Platona akadēmija

atbildības formas; Bioētika: jēdziena eksplikācija, principi, metodes, problēma; Grieķu brīnums; Labestības acīmredzamības nozīme; Grieķu zinātnes pirmsākumi; Zinātne un patiesība u. c. Semināros tika diskutēts par izaicinājumiem zinātnē un ar tiem saistītām morāles dilemmām (eitanāzija, klonēšana), stāsta radīšanas aspektiem, zinātnes jautājumu un rezultātu atainošanu. Viens no semināriem bija veltīts jautājumam – kāpēc pētīt dabu? Atbildes tika meklētas sengrieķu filozofu domās par dabas pētīšanas mērķiem. Visu lekciju un semināru galvenā raksturiezīme bija jautājumi – to bija daudz vairāk nekā atbilžu. Tas, protams, domu risināšanas un attīstīšanas aspektā vērtējams ļoti pozitīvi, bet nenoliedzami bija arī diezgan nogurdinoši.

Par personiski – gan individuālajai, gan arī profesionālajai izaugsmei – noderīgākajām B. Kukjalko uzskata Bristoles Universitātes profesora Aleksandra Bērda (*Alexander Bird*) lekciju *Zināšanu mainīgā daba*, Atēnu Universitātes profesores Vaso Kindi (*Βάσω Κιντή*) lekciju *Kas ir zinātne?*, Oksfordas Universitātes profesora Džona Haimana (*John Hyman*) lekciju *Grieķu brīnums*, kā arī rakstnieka A. Doksiaža semināru *Logikomikss*.

*Platona akadēmijas 2012 dalībniece Latvijas
Universitātes Humanitāro zinātņu
fakultātes lektore
Dr. Brigita Kukjalko*

A. Bērda lekcijā *Zināšanu mainīgā daba* uzmanība tika pievērsta trīs ievērojamāko sengrieķu pētnieku – Aristoteļa (fizikas jomā), Ptolemaja (astronomijas jomā) un Galēna (medicīnas jomā) – pausto domu diahronai izvērtēšanai, atmešanai, pārņemšanai un attīstīšanai.

V. Kindi lekcijā *Kas ir zinātne?* klausītāji tika rosināti domāt, vai virkne jomu, kuras ierasti saucam par zinātniskām, šādu apzīmējumu tiešām ir pelnījušas (piemēram, medicīna, tieslietas, vēsture, ekonomika u. c.)? Kādu jēdzienisko saturu mūsdienās īsti ietver vārdi *zināšanas* un *zinātne*?

Lekcijā *Grieķu brīnums* estētikas profesors Dž. Haimans centās ieskicēt sengrieķu mākslas, piemēram, skulptūras, attīstību, vienlaikus mēģinot atbildēt uz jautājumiem, kāpēc šis sengrieķu mākslas brīnums tomēr sākās tik salīdzinoši vēlu un kas bija tie faktori, kas sekmēja tā attīstību (piemēram, materiālu atklāšana: marmors, bronza; sociālie faktori: izglītošanās; drāma: emociju, izjūtu atainošana u. c.). Dž. Haimans uzsvēra, ka sengrieķu māksla nav uzskatāma, piemēram, par pārāku nekā seno ēģiptiešu māksla, tā vienkārši atklāj tā brīža grieķu pasaules uztveri, kā arī tā brīža grieķu spēju atainot pasauli.

A. Doksiadis seminārā *Logikomikss* norādīja, ka jebkura pētījuma pamatā ir stāsts. Arī stāsts ir zinātnes jomas veidotājs. Semināra gaitā tika

2012. gada Platona akadēmijā piedalījās 20 visdažādāko zinātņu pārstāvji no 16 valstīm

analizēti stāsta veidošanas aspekti – kas uzskatāms par stāsta sākumu, kulmināciju, atrisinājumu? Cik daudzslāņaina ir katra no šīm daļām? Katram semināra dalībniekam, vadoties pēc A. Doksiaža sniegtajām stāsta veidošanas vadlīnijām un balstoties uz reāliem notikumiem, bija jā sacer un jāizstāsta stāsts, kas būtu saistīts ar stāstītāja individuālo pētījumu lauku un kuru pārējie nezinātu. Jāpiebilst, ka A. Doksiaža vadītā semināra laikā gūtās zināšanas un atziņas lektore B. Kukjalko izmantoja antīkās drāmas semināros 2012. gada rudens semestrī, kopā ar klasiskās filoloģijas 3. kursa studentiem analizējot traģēdiju un komēdiju tekstus.

Neapšaubāmi daudz vērtīgu zināšanu un atziņu tika gūts arī visās pārējās Platona akadēmijas nodarbībās. Jānorāda, ka mācību programma bija ļoti blīva, mācības notika katru darbdienu no 9.30 līdz 14.00 un no 18.00 līdz 20.00. Gan pirms vasaras skolas, gan arī tās laikā (brīvajā laikā) bija jāizpilda dažādi mājasdarbi – jālasa, jāskatās video fragmenti tiešsaistē, jāvērtē. Šādu darba stilu un prasības pat vēl stingrāku Platona akadēmijas organizatori iecerējuši arī 2013. un 2014. gada vasaras skolās.

Runājot par vasaras skolas praktiskajiem aspektiem, jāpiebilst, ka tās dalībniekiem tiek nodrošināta dzīvošana viesnīcā Atēnu centrā,

ēdināšana, transports uz nodarbību vietu un atpakaļ uz viesnīcu, ekskursijas Atēnās un Atikā nedēļas nogalēs. Vasaras skola nemaksāja vien par dalībnieku nokļūšanu Atēnās un atgriešanos mītnes zemē.

Bagātīgā mācību satura, kā arī intensīvās slodzes dēļ Platona akadēmijas studenta sajūtas noteikti varētu salīdzināt ar tām, kādas varētu būt bijušas īstās Platona akadēmijas studentiem Senajā Grieķijā pirms apmēram 2500 gadiem – es zinu, ka neko nezinu..., un tomēr klausos, rakstu, lasu un gribu zināt vēl un vēl...

Brigita Kukjalko

DIALOGI ATGRIEŽAS ATĒNĀS

Mūsdienu klasiskajiem filologiem, iespējams, būtiskākais uzdevums ir līdztekus tradicionālajiem pētniecības lokiem skatīt antīkās vērtības mūslaiku prizmā, vērtējot un pārliecinoši parādot to iespējas transformēties, saglabājot satura, formas, metožu, principu būtību.

Viens no interesantiem piemēriem ir slavenā *Onasis* fonda piedāvājums jaunuzceltajā Izglītības un mākslu namā (*Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών*) Atēnu centrā – sarunu pasākums/klubs *Atēnu dialogi*.

Šī informatīvā raksta autorei bija iespēja piedalīties pašā pirmajā Atēnu sarunu rundā 2010. gada novembrī, uz kuru kā goda viesi (bez dalības maksas) tika uzaicināti *Onasis* fonda stipendiāti (kuru pulkā ir arī autore). Tādēļ var runāt par klātienē iesaistītiem.

Pirmkārt, iesaistīgs bija pats fakts un laiks: grieķi Atēnās aicināja uz sarunām – gluži kā klasiskajos laikos 5. gadsimtā pirms mūsu ēras Sokrata garā – atzītākos pasaules zinātniekus un to klausītājus – plašu publiku (centra galvenā zāle ir vismaz Rīgas kongresu nama zāles lielumā, un tā bija pilna). Norises laiks: pēc 2009. gada nogales ar daudzajām ziņām par teju Paneiropas krīzi 2010. gads nāca kā risinājumu (kļūmju iemeslu?) apcerēšanas posms. Atēnu dialogi piedāvāja sarunas par grieķu klasiskajam vērtībām kā tām, pie kuru apzināšanas – jau mūslaiku aktualitāšu kontekstā – ir vērts atgriezties.

Sākotnēji tika piedāvāti seši sarunu tematiskie loki, kuri saglabāti arī turpmākajos raundos, jo dialogi turpinās ar regularitāti 1–3 sarunas gadā:

1. Identitāte un atšķirība	4. Demokrātija un valsts
2. Vēstījumi un vēsture	5. Zinātne un ētika
3. Logoss un māksla	6. Dzīves kvalitāte

Pirmo dialogu organizētāji bija prominentas izglītības un pētniecības iestādes: Atēnu Akadēmija, Austrijas Zinātņu akadēmija, Franču institūts, Vācijas Arheoloģijas institūts, Hārvarda Universitātes Hellēņu studiju centrs, Oksfordas un Stenforda Universitāte.

Lai apspriestu grieķu kultūras sasniegumu un ieguvumu lomu mūsdienu pasaulē, piedāvājot savu redzējumu un argumentus, par minētajiem tēmu lokiem tika aicināti izteikties ne tikai minēto institūciju izcilnieki mācībspēki un zinātnieki, bet sarunās varēja piedalīties visi klātesošie (jebkurš klausītājs), iesniedzot jautājumu vai piedāvājot savu repliku. Tika nodrošināta arī tiešsaiste un jautājumu iesniegšana e-formā, kas, protams, deva iespēju teju 50 000 sekotāju piedalīties Atēnu sarunās. Interese bija patiešām liela, un visdrīzāk to rosināja šis krīzes laiks, kad cilvēks arvien meklē stabilitātes un pārbaudītu vērtību atbalstu. Eiropas hellēniskā klasika tāda bija un turpina sevi piedāvāt kā „balstu” arī mūsdienās.

Mūslaikos apsveicams piedāvājums šajā pirmajā dialogu sērijā bija humanitārās un eksaktās jeb dabaszinātņu jomas speciālistu kopāsana, gluži kā Aristoteļa laikos, kad zinīgs un pētniecisks prāts spēja aptvert tās abas.

Atmosfēra klātienē bija lieliska, jo sarunas nerimās arī kafijas pauzēs; veidojās jaunas pazišanās un interesanti kopdarbu priekšlikumi. Rosinātais noteikti bija hellēnisko mūžīgo vērtību gars, to atgādne un kopīga apzināšanās. Var teikt, ka daudzu tēmu izrisinājums sniedza pat zināmu katarsi.

Atēnu dialogu tēmas laika gaitā sašaurinās un kļūst konkrētākas, tādēļ vēl jo vērtīgāki bija pirmie dialogi 2010. gadā, kuri piedāvāja aptvert hellēnisko domu/veikumu visā plašumā kā zināmu paraugu jeb iedvesmu mūsdienu domām, pētījumiem, darbiem.

Dialogi Atēnās ir atgriezušies jaunā, mūslaiku kvalitātē (*www.athensdialogues.org*).

Ilze Rūmniece

MARATONAI – 2500
SKRIENU, SKRIENU VĒL...

...*Man vēl jāpaspēj!*... Steigā skrien un aizskrien mūsu ikdiena, jāsteidz laikā padarīt iepļānotie darāmie un arvien nepadarāmie darbi. Mēs sasniedzam noteiktus mērķus, iezīmējot kādus atskaites punktus, atkal un atkal no jauna startējam un finišējam un atkal ejam, dodamies un skrienam tālāk. Bet mums ir dota iespēja laika ritējumā ne tikai būt tagad, to mērīt, skaitīt un plānot, bet arī – aizceļot tālajos pagātnes gadsimtos un pat gadu tūkstošos, piemēram, lasot un pētot, tulkojot vēsturiskus tekstus. Un mums ir dota iespēja laika ritējumu svinēt!

Tā 2010. gada nogalē – 14. decembrī – Latvijas Universitātes (LU) Vēstures muzeja zālē Raiņa bulvārī 19 bija šāda unikāla iespēja – būt klāt laikpervošas, apaļas jubilejas svinībās, kad Klasiskās filoloģijas katedra un Hellēnistikas centrs aicināja būt klāt ikvienu interesentu Maratonas uzvaras 2500 gadu jubilejas atzīmēšanas pasākumā, kas vienlaikus bija simbolisks maratons – literārs un reāls. Proti, tas veidojās no LU docētāju, studentu un Grieķijas vēstniecības pārstāvju lasījumiem (oriģinālā un tulkojumā), mērķtiecīgi izraugoties citātus, kuros ietverts vai nu skriešanas, vai ceļa motīvs. Ikvienā priekšnesumā tika iekļauts arī reālas skriešanas elements vai nu kombinācijā ar lēnāku tecīņu uz vietas, vai lasījuma noslēgumā noskrietā goda aplī, vai arī spārnotu sandeļu improvizācijā. Izskanēja fragmenti gan no Homēra epiem, gan traģēdiju autoru Aishila un Euripīda, komediogrāfa Aritofana darbiem, piemēram, daži citāti:

*πῶς μοι κατ' ἄντρα νεόγωνα βλαστήματα;
ἢ πρὸς τε μαστοῖς εἰσι ὑπὸ μητέρων πλευράς
τρέχουσι?..*

*Kā klājas alās maniem jaundzimušiem jēriņiem?
vai ir pie pupa savām mātēm un viņām blakus
skrien?* (Eur. Cycl., 206–208)

*αἰαῖ· τίνα δ' αὖ μοι προστρέχει τις ἀγγελῶν;
τί ἐστίν;
ἐπὶ δεῖπνον ταχὺ βάδιζε...*

¹ Raksta nosaukumā un ievadā izmantota rinda no M. Freimaņa teksta L. Reinika dziesmai *Es skrienu*.

² Šeit un citviet raksta autore izcēlumi.

Maratonas 2500. jubilejas svinētāji LU Vēstures muzeja telpās

ai, ai, vai šurp skrien vēl kāds ziņnesis?

kas noticis?

nūc ātri šurp uz mielastu! (Aristoph. Acharn., 1084–1086)

Tika ietverti fragmenti arī no antīkās senatnes ārstēšanas mākslas pamatlicēja Hipokrāta, sengrieķu oratora un rētora Isokrata, filosofu Platona un Aristoteļa darbiem:

.. λέγω δὲ τὸ ὑπὸ οἰκείων φθειρεσθαι, ὅτι ἔξω τῆς βελτίστης πολιτείας αἱ ἄλλαι πᾶσαι καὶ ἀνιέμεναι καὶ ἐπιτεινόμεναι φθείρονται, οἷον δημοκρατία οὐ μόνον ἀνιεμένη ἀσθενεστέρα γίγνεται ὥστε τέλος ἔξει εἰς ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεινομένη σφόδρα ὥσπερ καὶ ἡ γρυνπότης καὶ ἡ σιμότης οὐ μόνον ἀνιέμενα ἔρχεται εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα γρυνπὰ γινόμενα ἢ σιμὰ οὕτως διατίθεται ὥστε μηδὲ μυκτῆρα δοκεῖν εἶναι.

.. Es runāju par to, ka valsts iekārtu, izņemot vislabāko, iznīcina tai raksturīgais. Tās visas iznīcina pārmēru vaļība vai stingrība. Piemēram, tautvaldība ne vien pārmēru vaļīga, bet arī pārmēru stingra kļūst nespēcīgāka, un galu galā **nonāks** pie dažvaldības. Tāpat liks deguns vai strups deguns, raksturīgajam samazinoties, **nonāk** pie vidusmēra, bet, kļūstot pārmēru liks vai

strups, tas tā izmainās, ka nešķiet esam deguns. (Arist. Rhet., 1360a. 23–30, tulk. Brigita Kukjalko)

„Skrēja” arī 19. un 20. gs. dzejnieki – Soloms, Elitis, Seferis, Kiki Dimula, Niks Engonopuls, Janis Rics un Aleks Sakelaris:

Υπομονή

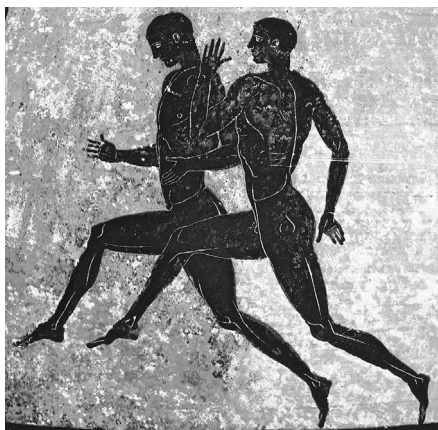
Γειτονιά, ο δρόμος σου στενός
παγωνιά και γκριζός ουρανός
μαύρη ζωή,
βράδυ πρωί
για συντροφιά
μια συννεφιά
υπομονή, υπομονή, υπομονή
Κάντε υπομονή
κι ο ουρανός θα γίνει
πιο γαλανός
Κάντε υπομονή
μια λεμονιά
ανθίζει στη γειτονιά

Pacietība

*Mana pagalma celīņi šauriņi
Stīvs stingums un pelēki debeši
Tā pati dzīve tik melnā
ik rītā un vakarā
Viens vienīgais drauģelis
tas baltais mākulis
pacietību, pacietību, pacietību
Pacieties!
Un kļūs zilāki
debeši
Pacieties!
Ieskaties citronkokā,
kas zied tepat, tavā pagalmā*

(Aleks Sakellaris, *Pacietība*, atdz. Iveta Skrastiņa)

Ieskicējot Maratonas kaujas (490. g. pr. Kr.) vēsturisko notikumu fonu, asoc. prof. Harijs Tumans uzsvēra, ka grieķu–persiešu karu laikā Maratonas kauja bija viena no izšķirošajām (līdztekus vēlāk leģendārajām kaujām pie Termopilām, Salamīnas un Platajām), jo tā bija kulminācija pirmajam nozīmīgajam Persijas impērijas valdnieka Dārija I mēģinājumam pievienot impērijai Grieķijas zemes, un šis mēģinājums par spīti milzīgam pārspēkam beidzās ar grieķu uzvaru, zaudējot vien 192 vīrus, bet persiešu pusē kritušo skaits sasniedzis 6400 (dažādos vēstures avotos minēts dažāds persiešu karotāju skaits, kas svārstās no 20 000 līdz 60 000, pārsvarā tie bija loka šāvēji un jātnieki, bet grieķu karotāju – pārsvarā hoplītu – skaits bijis trīs reizes mazāks). Paziņot par spožo un tik nozīmīgo uzvaru atēnieši esot sūtījuši uz Spartu skrējēju (vai nu tas bijis Filipīds vai Feidipīds, daži pētnieki vispār apšaubā šo faktu), kurš spēku izsīkumā, izdvešot „mēs esam uzvarējuši!” (*νενικήκαμεν*), nomiris. Šī uzvara savā ziņā apliecināja arī grieķu „mēs” jeb demokrātijas uzvaru pār persiešu „es” jeb „autarķiju”, un tas bija drosmīgs grieķu *όχι* (*nē*), kas kļuva par pašapziņas un lepnuma simbolu.

Spartieši sengrieķu vāzes zīmējumā

Klātesošos uzrunāja arī Grieķijas vēstniece Latvijā Hrisante Panajotopulu (*Chryssanthie Panayotopoulou*) un pateicās par brīnišķīgo iespēju arvien piedalīties klasiskās filoloģijas studentu un docētāju rīkotajos pasākumos un runāt savā dzimtajā valodā, kā arī citēja Aishila kapa epitāfiju:

*Αισχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τότε κεύθει
μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας
ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἂν εἴποι
καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος*

*Atēnu Aishils šeit atdusas, Euforionam dēls
Kapakmens Gēlā tam, bagātā koviešiem, tik cēls
Stāsta lai vairāk birzs Maratonlaukā par mani
Garmatāins persietis noteikti atceras arī
(Anthologiae Graecae Appendix, vol. 3, Epigramma sepulcrale p. 17,
atdz. Iveta Skrastiņa)*

Runas noslēgumā vēstnieces kundze Humanitāro zinātņu fakultātes dekānei prof. Ilzei Rūmniecei pasniedza simbolisku dāvanu – ierāmētu senu plakātu, kurā attēlots slavenais grieķu olimpionīks Spiridons Luiss, pirmais maratona distances uzvarētājs pēc moderno olimpisko spēļu iedibināšanas 1896. gadā, kad maratons (42 km – aptuvenais attālumš no Atēnām līdz Spartai) tika iekļauts spēļu programmā kā jauna disciplīna.

Sadarbojoties LU Bibliotēkai (īpašs paldies direktorei Ivetai Gudakovskai, direktores vietniecei Māritei Savičai) un Grieķijas vēstniecībai, tika izveidota izstāde *Maratonas uzvarai – 2500*, arī tā tika atklāta šai

pasākumā. (No 30. decembra līdz 15. februārim izstāde bija aplūkojama Humanitāro zinātņu bibliotēkā Visvalža ielā.) No LU Bibliotēkas krājuma tika izstādīti antīkie avoti, kuros pieminēta vai atainota Maratonas kauja, piemēram, Tukidīda *Vēsture* (oriģinālā un tulkojumos angļu, vācu un krievu valodā) un Pausānija *Grieķijas apraksts*, kā arī 19. gs. angļu izdevumi, piemēram, Elizabetes Brauningas izdevums *The Battle of Marathon (Maratonas kauja)* (1820) un Roberta Brauninga grāmata *Pheidippides (Feidipīds)* (1879), kā arī 20. gs. vēsturnieku, klasiskās filoloģijas pētnieku un zinātnieku darbi, kas veltīti nozīmīgajam notikumam.

Pasākuma izskaņā ikviens tika aicināts uz tradicionālo dionīsisko daļu, kurā varēja cienāties ar īpašu Maratonas uzvaras torti un ne nu gluži fenheļa (το μάραθο(ν)) tēju, bet vīnu gan.

Kur nu kurš esam aizsteigušies un aizskrējuši, ko nu kurš esam un neesam paspējuši, bet lai ikvienam spēks un izturība arvien jaunu uzvaru sasniegšanā!

Nobeigumā – neliels veltījums Maratonai:

*Mūsdienu ikdienu ir steidzīga
Aizrit stundas un gadi un gadsimti
Rīti un vakari drīzāk ir sprinteri
Attālumi saraujas globalizācijas ritenī
Tomēr distances vieglākas nekļūst
Otršķirīgas ir bailes ir jāgrīb
Νενικήκαμεν 2500 gadu senais un stiprais
Atļauj vēl šodien mums pasmelties pārlicēību*

Pateicībā visiem pasākuma organizatoriem un dalībniekiem

Iveta Skrastiņa

Mēs uzvarējām!
Maratonas uzvaras torte

ROMAI – 2765

2012. gada 24. aprīlī Latvijas Universitātes (LU) Humanitāro zinātņu fakultātes (HZF) Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļas Klasiskās filoloģijas katedra un Latīniskā kultūrmantojuma centrs aicināja interesentus uz Atklāto tulkošanas semināru, kas tika veltīts Romas dibināšanas 2765. gadadienai. Tulkošanas semināra rīkošana aprīlī, kad Roma atzīmē savu dibināšanas dienu, Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļā jau izveidojusies par tradīciju. Studentiem–klasiķiem tā ir iespēja parādīt savu varēšanu atdzejošanas mākslā. Ar gandarījumu jāatzīmē, ka jaunie klasiķi nodemonstrēja ļoti labi vērtējamus tulkojumus. Tas nozīmē, ka veidojas jauna talantīgu atdzejotāju paudze – tāpat ir cerība, ka reiz visa Senās Romas dzejnieku sacerētā dzeja būs baudāma arī latviešu valodā. Seminārā izskanēja Ovidija un Horācija dzejas fragmentu latviskojumi. Tos bija sagatavojuši otrā un trešā kursa studenti–klasiķi Eva Folkmane, Renāte Prancāne, Santa Stopiņa, Rita Prelgauska, doktorante Ilona Gorņeva, Baltistikas nodaļas maģistrants Roberts Šestaks, kā arī Klasiskās filoloģijas maģistra

Semināru organizēja Latīniskā kultūrmantojuma centra vadītāja docente Brigita Cīrule

Vivita Daņileviča ievadīja semināru, stāstot par Romas pirmsākumiem un par pasākumiem, kuri tiek organizēti mūsdienā Romā, atzīmējot pilsētas dibināšanas dienu

409. auditorija, kurā notika seminārs, bija pilna ar interesentiem

Patrīcija Patmalniece nolasīja Roberta Šestaka atdzejoto fragmentu no Ovidija poēmas *Metamorfozes*

Santa Stopiņa nolasīja fragmentu no Ovidija poēmas *Fāsti* atdzejojumā

Ilona Gorņeva, lieliski izjūtot Ovidija tēlu pasauli un valodu, piedāvāja fragmentu no poēmas *Metamorfozes* skaistā atdzejojumā

Līva Bodniece ļoti atraktīvi prezentēja fragmentu no Horācija dzejas, ko bija atdzejojusi kopā ar Lauru Freidenfeldi

Semināra noslēgumā atzinīgus, uzmundrinošus vārdus jaunajiem atdzejotājiem teica Klasiskās filoloģijas katedras vadītāja docente Gita Bērziņa

studiju programmas absolventes Līva Bodniece un Laura Freidenfelde. Aizraujošu prezentāciju par Romas dibināšanu, atsaucot atmiņā gan mītu par Romas dibinātājiem Romulu un Remu, gan arī sniedzot ieskatu par to, kā mūsdienu Romā tiek atzīmēta mūžīgās pilsētas dibināšana, piedāvāja pirmā kursa studente Vivita Daņiļeviča.

Brigita Cīrule

II RECENZIJAS

REALITĀTE UN DZĒŠAMGUMIJA

Strelēvica-Ošiņa, D. *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, [2011] 2012, 320 lpp.

εὖ γὰρ ἴσθι, ἦ δ' ὄς, ὦ ἄριστε Κρίτων, τὸ μὴ καλῶς λέγειν οὐ μόνον εἰς αὐτὸ τοῦτο πλημμελές, ἀλλὰ καὶ κακόν τι ἐμποιεῖ ταῖς ψυχαῖς.

Jo tu labi zini, mans lieliskais Kriton, ka tas, kurš nerunā skaisti, kļūdās ne tikai runāšanā, bet arī nodara kaitējumu dvēselēm.¹

Plat. Phaedo, 115e

Daces Strelēvicas-Ošiņas [turpmāk tekstā lietosim pašas autore izvēlēto saīsinājumu D. S.-O. vai arī vārdu „autore”] pētījums ir vērtīga lasāmviela ikvienam, kas vēlas gūt ieskatu valodas normēšanas vēsturē. Savā ziņā D. S.-O. rakstības stilā jūtams žižekisks svaigums un visaptvere, kas patīkami pārsteidz pēc ierasti sausajiem, ar faktiem, mērījumiem un citātiem pārblīvētajiem pētījumiem citās valodniecības nozarēs, piemēram, akustiskajā fonētikā vai sintakses teorijās, kur tiek bīdīta *heavy* zinātne un izdarīti fundamentāli atklājumi, bet kuŗu lasīšana, lai man piedod to cienījamie autori, vairākumā gadījumu robežojas ar mazohismu. Uzreiz ķeŗoties vērsim pie ragiem, teikŗu, ka galvenais, kas mani – klasisko filologu – uzrunāja D. S.-O. grāmatā, ir pētījuma domas plaŗums. Nudien,

¹ Autora tulkojumi.

lasot 320 lpp. apjomīgo grāmatu, lasītājs tiek nevilšus ierauts refleksijā, kas viņu pavada vēl ilgu laiku pēc tam, kad grāmata ir jau aizvērta un ielikta plauktā. Teksts lasās viegli, tas ir porains un raits, un tajā ir arī kaut kas no senatnes – kā klasiskās, tā viduslaiku un apgaismības laiku universāluma, no tveršanās pie neaptverami lielā, pie valodas, *Logos*, kas neapšaubāmi prasa lielu uzdrīkstēšanos. Savā recenzijā nepretendējot uz pētījumā izklāstīto teoriju pārstāsta visaptverošu analīzi, es uzreiz atzīmēšu, ka pētījuma bagātība slēpjas tieši plašajā piemēru klāstā, ko D. S.-O. nobež pār mums kā tādus konfeti, vietumis gan pārāk neaizraujoties ar to interpretāciju. Pārfrāzējot Brodskā *Ūdenszīmes* (*Watermark*) beigu rindas, jāteic, ka valoda nudien ir lielāka par cilvēku un paliks arī tad, kad cilvēks jau būs aizgājis. To uzskatāmi pierāda arī šis pētījums. Bet, dzīvodami, domādami valodā, mēs atstājam tajā nemanāmas pēdas, un tā vienlaikus arī mainās katrā no mums atsevišķi un visos kopā. Varbūt tās mainību un mehānismus var salīdzināt ar Dieva darbiem un tautas dvēseles klātbūtni mūsos? Nāk prātā Eusēbija citētais sofistis Protagors (ap 490.–420. g. p. m. ē.), kuŗš par dieviem ir teicis: *περι μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὐθ' ὥς εἰσὶν οὐθ' ὥς οὐκ εἰσὶν οὐθ' ὅποιοί τινες ἰδέαν' πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι ἢ τ' ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου* – *Par dieviem es nevaru zināt, vai viņi ir vai nav, nedz kā viņi izskatās; jo, raugi, ir daudz lietu, kas stāv ceļā zināšanai – šī jautājuma neskaidrība un cilvēka dzīves īsums* (80B4).

Tātad: par ko ir šis darbs? Kāpēc par to jāreflektē krājumā *Antiquitas viva*? Kur slēpjas tā klasiskās šķautnes un „rozīne”? Domāju, daļēji uz to atbildi sniedz jau ievadrindkopā izklāstītie apsvērumi. Refleksija par kaut ko tik lielu kā valodu un pareizumu vai, attiecīgi, nepareizumu tajā neizbēgami liek mums atgriezties klasiskajā senatnē un atsaukt atmiņā antīkās filozofijas postulātus, sofistu pārdomas par valodas iedarbību, (šīs recenzijas epigrāfā liktā) Sokrata apceri par mūžīgo cīņu starp dabisko (*φύσις*) un tradicionālo, konvencionālo (*νόμος*), romiešus, Ciceronu, Kvintiliānu. Atļaušos patapināt „realitāti” un „dzēšamgumiju” no autores teksta 142. lpp. – tēlaini izsakoties, pētījums ir par realitāti (to, kā valoda attīstās dabiski) un par dzēšamgumiju (to, ko dažs labs no tās grib izskaust vai labot). Šķiet, tādā kā sokratiskā pazemībā („zinu tikai to, ka neko nezīnu”²), bet bez viņa ironijas D. S.-O. pieskaņas dažādiem „par un

² Precizitātes labad jānorāda, ka šis plaši pazīstamais citāts tieši šādā formā Platona dialogos neparādās. Tā avots ir Plat. Apol. 21 D lasāmā rinda *ἐγὼ δέ, ὡς περ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἶομαι*. (Ciktāl es neko nezīnu, es nedomāju, ka es kaut ko zīnu.)

pret", uzdod daudzus jautājumus, tostarp arī daudzus retoriskus, neatbildētus un neatbildamus, līdz nonāk savveida pirroniskā skepticismā, kas, kā zinām, ir dzīves stils, kuŗā savienojas sprieduma apturēšana (ἐπιτοχή) un prāta miers (ἀταραξία). Neatceros lasījis zinātnisku pētījumu, kuŗā būtu tik daudz jautājuma zīmju nodaļu virsrakstos, arī piemēros un pašā pētījuma tekstā.

Jautājumi liecina par autores vēlmi – tieši vai ar izraudzīto piemēru starpniecību – komunicēt ar lasītājiem, veidot dialogu, bet tie arī izraisa uzticēšanos, jo neapšaubāmi liecina par godīgumu un atvērtību, pat ja vietumis varbūt pret tiem varētu celt iebildumus, ciktāl:

- a) tie tikai izskatās pēc jautājumiem, bet būtībā ir nevis jautājumi, bet gan minējumi vai ierosinājumi, piemēram, 95. lpp. 32. zemsvītras piezīmē *Iespējams, pēc analogijas ar Dž. Tomasa (1991) minēto jēdzienu „apūristi” (kas nav vienādojami ar „antipūristiem”), te būtu lietojams termins „apreskriptīvoisti”?*;
- b) tie saģarīna tekstu, rīkojoties pēc studentiem labi zināmās metodes, kur apgalvojums tiek formulēts jautājuma formā un pēc tam vārds vārdā atkārtots, piemēram, *Kas gan ir pidžinizācija un kreolizācija? Izdarot kopsavilkumu no dažādu valodnieku teorijām (...), var teikt, ka pidžinizācija un tai sekojošā kreolizācija ir (...) utt.; un – jau daudz nopietnāks pārmetums –*
- c) ar jautājumiem vietumis tiek implicēts apgalvojuma patiesums, resp., no jautājuma *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza?* loģiski izriet *Mēs gribam, lai valoda ir pareiza.*

Bet vai *mēs* tiešām gribam, lai valoda ir pareiza? Kas ir „pareizība” un „pareizums” valodā? Šis jautājums dažādās polaritātēs, jādomā, kņudina un kairina ne vienu vien grāmatas adresātu, kuŗš uz tā uzķēries kā plekste uz dūnās iemesta āķa. Tāpat, bez šaubām, tas uzrunā arī daļu akadēmiski izglītotās filologu publikas, tostarp šā raksta autoru, redaktorus, rakstniekus, apzinīgākos žurnālistus, skolotājus u. c. personas, kas, kā jau norādīju šā raksta sākumā, „vēlas gūt ieskatu valodas normēšanas vēsturē”, tomēr man ir aizdomas, ka autore nedaudz pārvērtējusi šī jautājuma aktualitāti pasaulē „un latviešu sabiedrībā jo īpaši”, jo, raugoties uz valodas kultūru kā starptautiskajos, tā pašmāju medijos, šāda vēlme vismaz pēdējos gados nav īpaši jūtama. Problemātiska šķiet tēze: *Ne bez iemesla gan katram indivīdam, gan katrai sabiedrībai un kultūrai ir savs viedoklis par valodas pareizību* (11. lpp.). Domāju, ka mums nav pieejama statistika, kas šo apgalvojumu varētu

drošticami ilustrēt. Runājot par maniem vērojumiem Latvijas un citu valstu medijos, jāatzīst, ka ir nācies lasīt daudz anonīmu komentāru internetā, daudz nekonkrētu izteikumu nostalgiskos drukātos un elektroniskos forumos (no sērijas „agrāk bija labāk”), bet ir jākonstatē, ka vairākumā gadījumu plašākai sabiedrībai nav konkrētas, analītiskas pieejas, nav filozofisku pārdomu, kas pievērstos dziļākajam jautājumam „kāpēc?”, kāds ir normēšanas *raison d'être*, vai norma nenoplicina, nesterilizē, nepadara valodu nabadzīgāku?

Kas gan ir pareizība *sub specie aeternitatis*, cik tai vispār ilgs mūžs valodas pārmaiņu vējos? Šajā ziņā D. S.-O. darbs patiešām ir zelta vērts, jo tas tieši vai netieši pieskaņas daudziem no iepriekš minētajiem aspektiem. Oriģināla ir autore ideja par starptautu naida sublimāciju preskriptīvās teorijās. Izziņu bagātinošas (un labi izstrādātas) ir pasāžas par preskriptivisma fonu – politikorektumu, hiperkorekciju, valodas mītiem un valodu izzušanu, ekskursi Senajā Romā un ieskats Rietumeiropas pūrismos un Kvebekas situācijā.

Filologa objektivitātes pienākums liek man arī minēt vismaz dažus trūkumus, kas duļķas acīs un var potenciāli diskreditēt šā darba zinātnisko *ētosu*. Jādomā, tie saistīti ar dažādiem objektīviem apstākļiem.

Kā pirmais trūkums būtu minama dažu personvārdu neprecīza, nekonsekventa vai pat aplama atveide. Tā, piemēram, Pīters Tradžils (*Trudgill*) atbilstoši izrunai Apvienotajā Karalistē, manuprāt, būtu atveidojams kā Tradgils, persona, ko oriģinālā sauc *Katie Wales*, varētu būt Veilza, nevis Veilsa, turklāt, ja *Katie* atveidojam kā Keitija un *David* kā Deivids, tad arī *Lakoff* būtu jāatveido kā Leikofs, nevis Lakofs, un *Chambers* kā Čeimberss, nevis Čamberss. *Cerquiglini* no franču valodas noteikti ir Serkiljini (nevis Serkvilini), bet, pat ja pieņemam, ka atdarināts ir no itāļu valodas, jādomā, kas ir šā uzvārda cilmes valoda, un tad pareizi būtu Čerkviljini. Dubultvārds Luī-Nikolā Bešerels (*Louis-Nicolas Bescherelle*) latviski rakstāms bez defises, t. i., Luī Nikolā. Arī diakritiskās zīmes ne visur lietotas konsekventi, tā, piemēram, Nenads Miščevičs oriģinālā noteikti nebūs *Nenad Miscevic*, bet gan *Nenad Miščević*. Sikas neprecizitātes manāmas arī citvalodu citātu pareizrakstībā, piemēram, 90. lpp. minētā *Académie Française* pareizi rakstāma *Académie française* (kā iepriekš 88. lpp., kur ir pareiza rakstība). Ar lielajiem burtiem un akcentiem misējies arī 272. lpp., kur lasām *la Revolution Tranquille; the Quiet revolution*, lai gan franču nosaukumā pareizi būtu *la Révolution tranquille*, bet angļu – *the Quiet Revolution*.

Vietumis autore ir „izgudrojusi divriteni” filoloģiskajā terminoloģijā, piemēram, tāds šķiet viņas proponētais „avarējušais prievārds” (*stranded preposition*). Manuprāt, veiksmīgāk to būtu saukt par atdalīto vai izolēto prievārdu, īpaši tāpēc, ka *preposition stranding* vietā nereti lieto arī *preposition dangling*, kas arī izsaka atdalīšanās, atvienotības nojēgumu. Vācu valodā šo parādību dēvē par *Spaltungskonstruktion*, kur atšķelšanās ideja ir vēl skaidrāk izteikta. Šāda konstrukcija ir sastopama arī skandināvu valodās. Tomēr nevar nepiezīmēt, ka piedāvāti arī daudzi derīgi terminu latviskojumi, piemēram, slēptais preskriptīvisms (*obscure prescriptivism*), izzušana (*obsolescence*) un daudzi citi.

Darbam noteikti nebūtu kaitējusi arī literārā redaktora un vērīgāka korektora acs: 228. lpp. lasām teikumu: *Arī I. Druviete uzsver: „Atkāpi no normas gan var var izgaršot tikai tad, ja norma ir zināma.”* Nekonsekventa ir vārda „atmoda” rakstīšana te ar lielu, te ar mazu burtu. Tā lasām *lībiešu atmoda, pirmā Atmoda, latviešu pirmā nacionālā atmoda, otrā atmoda, Atmodas priekšvakars, tā dēvētā trešā Atmoda, latviešu tautas tā dēvētā pirmā un trešā atmoda, Kvebekas nacionālā atmoda* utt. Tekstā palikušas tādas stila pērles vai pārcēlumi kā *pielietot vardarbību* (= vērst pret kādu vardarbību, izturēties vardarbīgi), *preskripcijas* (= priekšraksti), *sensitīvs jautājums* (= delikāts, kutelīgs jautājums), *dažādu valodu un valodu saimju runātāji* (= ???). Vietām jaukta kopā *es* un zinātniskā/objektīvā *mēs* forma (176. lpp. *Jau iepriekš minējam secīgo procesu virkni.*) kas rada stilistiski neviendabīgu iespaidu. Palaikam trāpās arī pretrunīgas frāzes: *Tāpēc pēdējo pārdesmit gadu laikā arvien vairāk Rietumu sociolingvistu iedziļinās preskriptīvisma fenomenā, saprotot, ka šīs parādības aizslaucīšana vēstures mēslainē ir bijusi pārsteidzīga un varbūt nemaz nav iespējama* (10.–11. lpp.). Ja jau reiz bijusi aizslaucīta mēslainē, tad to ir bijis iespējams izdarīt. Bet nevar izslēgt arī pārpratuma iespēju no šīs recenzijas autora puses. Pārpratumu un kļūdu iespēju darbā ar valodas materiālu nekad nevar izslēgt. Resp., gan recenzijā, gan pētījumā. Uz pārpratuma, šķiet, balstās D. S.-O. lingvistiskās parodijas piemērs 227. lpp., proti, *jūras krūpim grāvī grūti* – tā nav nekāda *lingvistiska parodija, kas ironizē par palatālā „r” lietojumu, ievietojot to arī tādās pozīcijās, kur tam standartvalodā nebūtu jābūt*. Šajās pozīcijās Endzelīna ortogrāfijā šai fonēmai vai nu ir jābūt, vai tā var būt (piem., vārdā *krupis/krūpis*) – formas ar mīksto *ŗ* sastopamas visos šajos vārdos Milēnbaha–Endzelīna vārdnīcā, kurpretim Grīles raksta nosaukumā vārdā *labdarīgs* tam gan nav jābūt (123. lpp. *Vai galīgi nogalēsim labdarīgo ŗ un ch?*).

Runājot par latviešu valodas normēšanas vēsturi, manuprāt, būtu bijis noderīgāk atsaukties nevis uz Inas Druvietes rakstu *LZA Vēstis*, kas atstātītā formā šķiet sniedzam to pašu informāciju, kuŗa rodama daudz pamatīgākajā Artura Ozola pētījumā *Veclatviešu rakstu valoda* (1965) – tas iekļauts literatūras sarakstā, bet izmantots nepietiekami, tikai vienu reizi un bez lappuses norādes. Konkrēti, runa ir par citātu 176. lpp.: .. kā norādījusi I. Druvieta, apzināta valodas normalizācija Latvijā sākusies 17. gadsimtā, kad publicēti pirmie īstie normu avoti – vārdnīcas un gramatikas grāmatas (I. Druvieta 1991, 43–48). A. Ozola pētījumā norādīts, ka 17. gadsimtā sākas latviešu rakstības apzināta normēšana (10. lpp.), un tālāk minētas ne tikai Druvietes norādītās vārdnīcas un gramatikas, bet arī apcerējumi Latviešu literārās (t. s. draugu) biedrības rakstu krājumā *Magazīnas* un traktāti ar konkrēti norādītiem autoriem un gadiem (12.–13. lpp.). Manuprāt, trūkst kritiska novērtējuma 176. un 177. lpp. minētajiem anahroniskajiem, pat anekdotiskajiem J. Kušķa citātiem, kuŗos valoda vērtēta melnbalti, emocionāli un klaji nezinātniski (piemēram, viņš lībiskā dialekta ietekmi uz Rīgas valodu sauc par *iezīmēm*, bet vācu valodas pienesumu – par *piesārņojumu*). Tiesa, J. Kušķim nenoliedzami ir vērojumi nopelni latviešu valodas kultūras tradīciju kopšanā un pilnveidošanā. Tā vietā D. S.-O. mums piedāvā minējumus par to, kas būtu, ja būtu (*G. Manceļa ieviestās pārmaiņas varbūt iezīmēja vēl nozīmīgāku pagriezienu punktu latviešu standartvalodas attīstībā, nekā pierasts domāt – ja šīs reformas nebūtu bijis un ja viņa preskripcijas nebūtu sākuši ievērot arī Rīgā dzīvojošie autori, varbūt mūsdienų latviešu standartvaloda tagad līdzinātos lībiskajam dialektam?* 177. lpp.). Šādi pārspriedumi *ab initio* ir lemti neveiksmei, jo, lai proponētu Manceļa *Vademecum* (Rokvedis, pirmais izd. 1631. g.) un *Lettus* un *Phraseologia lettica* (1638. g.), kā arī *Lettsche Postill* (Sprediķu grāmata, 1654. g.) preskriptīvo raksturu, būtu jāpierāda, ka tieši šīm grāmatām ir bijusi ietekme uz tā laika lasošo un rakstošo publiku. Eiropas valodu vēsture liecina, ka konkrēta dialekta iesakņošanas nereti veicina ārpusvalodiski faktori, piemēram, franču ‘standartvalodas’ nostiprināšanos ir veicinājusi valsts varas centralizācija pēc Lielās franču revolūcijas, itāļu valodas vēsturē vispārārtzīts ir apstāklis, ka ‘standartvalodas’ nostiprināšanās ir notikusi, pateicoties Itālijas valsts apvienošanai, armijai un 20. gadsimtā arī plašsaziņas līdzekļu izplatībai (radio, televīzija), bet par Manceļa grāmatu metienu un apriti nekas droši nav zināms. Manuprāt, nav gluži pamatoti arī runāt par preskripcijām (sais-tošām norādēm? 14. lpp. šis termins skaidrots kā *mākslīga iejaukšanās*), jo

A. Ozols norāda, ka rakstība Mancelļa darbos ir vēl ļoti svārstīga, tālāk sniedzot A. Augstkalna (1930) citātu: *Mancelis iznīcināja pirmo rakstu valodu, to pārspēdams. Tā mums šodien liekas. Bet ne tā Mancelļa laika biedriem... Ne visi tūliņ visādā ziņā saprata Mancelļa virsroku. Mancelis pats sakās zaimu zobiem kots (...). Un ja arī saprata un atzina, tad ne jau tik viegli varēja iemācīties visu ..* (Sikāk sk. jau minēto Ozola pētījumu, 164.–165. lpp.)

Visbeidzot, šo rindu autoram nav skaidrs, uz kādu zinātnisku kritēriju pamata nošķirts uz valodu orientētais preskriptīvisms, kas saistīts ar sabiedrības vai indivīda vēlmi sargāt valodu no iedomāta pagrimuma, it īpaši citvalodu interferences rezultātā (...), un uz kļūdu orientētais preskriptīvisms, kas saistīts ar vēlmi izcelt, stigmatizēt, kritizēt un iznīcināt dažādas īstas vai šķietamas valodas kļūdas (*gandrīz katrā kultūrā ir kādas īpaši „populāras” kļūdas, kas izpelnās preskriptīvistu vislielāko uzmanību*) (285. lpp.), ja pie pirmā kā valodu degradējošs faktors ir minētas tās pašas kļūdas (92. lpp.).

Kā jau iepriekš norādīju, darbs rosina uz plašu refleksiju par tēmu, par kuŗu nopietnas zinātniskas diskusijas latviešu kultūras telpā vismaz pēdējā laikā nav. Manis norādītie trūkumi un nepilnības – it īpaši pareizrakstības un stila jomā – pielaidīgākā lasītājā var modināt asociācijas ar matu skaldīšanu, tomēr tie šķita atzīmējami, īpaši ņemot vērā darba tematu. Uzreiz gan atzīmēšu, ka vairākumā gadījumu tie nav principiāla rakstura un neatspēko manu sākotnējo vērtējumu par darba vērtīgumu un autores uzteicamo drosmi un apņēmību art ļoti plašu lauku. Lasot šo darbu, mani pat piemeklēja platonisko dialogu lasīšanas *déjà vu* – tajos arī daudz kas paliek nepateikts un nesistematizēts un kopaina veidojas no atsevišķu sarunu druskām – D. S.-O. gadījumā tā veidojas no bagātīgā piemēru klāsta. Šis gan ir tīri asociatīvs, rotaļīgs salīdzinājums, jo Platona dialogi tomēr ir rakstīti „citā atslēgā”, tiem ir pavisam cita virzība. No filoloģiska pētījuma mūsdienās tomēr gribētos sagaidīt lielāku precizitāti un skaidrību. Kopumā ņemot, D. S.-O. darbu raksturo radoša nenoteiktība, *inconclusiveness*, daudzie *varbūt* un *laikam* autores secinājumos neļauj īsti saprast, kurp tad ir aizpeldējis pats D. S.-O. kuŗis šajās preskriptīvistu un deskriptīvistu naidīgo virpuļu sakultajās vētrās, vai tas nav „strandējis” (*pun intended*)? Varbūt laika gaitā un pēc jauna empīriskā materiāla apstrādes tas arī kaut kur pietauvosies. Pagaidām mums paliek autores piedāvātais daudzpusīgais, uz domas lidojumu aicinošais universālais valodtvērums, kas ir tikpat godīgs, cik pasaule sarežģīta.

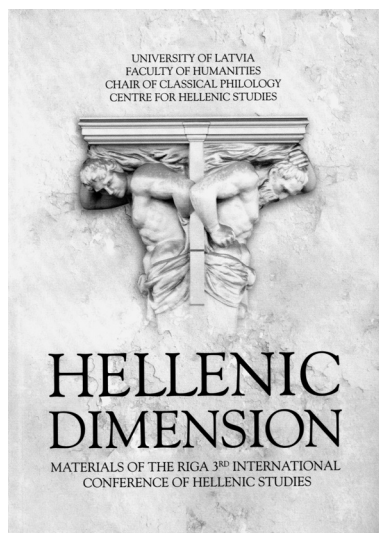
Dens Dimiņš

RĪGAS HELLĒNIADE JEB
AKADĒMISKAIS OLIMPISMS

*Modern, just like ancient Greece, has unique importance for everyone who is
trying to find himself.
(Henry Miller)*

*Mūsdienu Grieķija, gluži tāpat kā Sengrieķija, ir neatkārtojami nozīmīga
ikvienam, kurš cenšas iepazīt sevi.
(Henrijs Millers)*

Lūkojoties jau trešajā Rīgas starptautiskās hellēnistikas konferences priekšlasījumu rakstveida apkopojumā, vērīgs lasītājs, kam sveši nav arī divām iepriekšējām konferencēm veltītie rakstu krājumi, pamanīs, ka šoreiz ievadā ir izpalicis kāds programmatisks iešūpinājums hellēņu un hellēnistikas pasaulē ar kāda nopietni jūsmīga vai grūtsirdīgi asprātīga izteikuma palīdzību. Proti, jau ierastais amerikāņu rakstnieka Henrija Millera vērojums, ka .. *nav ne senās, ne jaunās Grieķijas, ir tikai viena – pasaule, kas iecerēta un radīta uz mūžiem*, šoreiz ir atstāts ārpus grāmataspiedes, taču nav arī piemeklēts līdzvērtīgs aizvietotājs, kas varētu apkopot 2009. gadā Rīgā norisušās 3. starptautiskās hellēnistikas konferences

*Hellenic Dimension : Materials of the Riga 3rd
International Conference of Hellenic Studies.*
B. Aleksejeva, O. Lāms, I. Rūmniece (Eds.).
Rīga : University of Latvia 2012, p. 270.

pieredzi vienā (as)prātulā. Tam, visticamāk, iemesls ir hellēniskā *kultūrkoka sažuburošanās* – kā norādīts rakstu kopas ievadā un arīdzan uz 4. vāka – kopumā arvien plašākā (vienlaikus arī šaurākā – atsevišķu padziļinātu pētījumu gadījumā) un kuplākā pētīto un apspriesto priekšmetu lapotnē, kas vairs neļauj izdarīt virspusēji vispārīgus novērojumus par hellēņu pasauli un tās ietekmi mūsdienās.

Kā liecība tam norādāmi kaut vai satura rādītāji visiem trim līdz šim iznākušajiem šo konferenču materiālu sakopojuma izdevumiem – pirmajā laidienā saturs ir viengabalains un bez sīkākām iedaļām, taču, sākot ar otro grāmatu, ir divas lielas daļas, kas attiecīgi nosauktas par hellēņu mantojuma *Ģenēzi* un *Receptiju*. Turklāt zīmīgi, ka trešajai konferencei veltītajam izdevumam *Hellenic Dimension* grāmatas viela tiek iekārtota nu jau trīs sadaļās – *Senlaikos*, kas atbilstu iepriekšējai *Ģenēzei*, un *Jaunlaikos* un *Atbalsīs un Atspulgos*, kas kopīgi veiktu tālāku *Receptijas* izvērsumu. Tas nepārprotami norāda, ka gan Latvijas hellēnofilo zinātnieku, gan arī ārzemju pētnieku piedāvātais apzināto priekšmetu klāsts kļūst arvien ražīgāks, kā arī konferences apmeklētāji ar katru četrgadī ir tapuši arvien zinīgāki un sagatavotāki daudzveidīgāku hellēnisko kultūrparādību uztveršanai. Šāds nemitīgi pieaugošs pētījumu skaits un apskatīto laikmetu vairojums ārkārtīgi zīmīgi sasaucas ar konferences rīkotāju ievēroto senatno olimpisko pieeju, kas pārnesta uz mūsdienu akadēmisko pasauli, – konference tiek rīkota ik četrus gadus, savukārt no mūsdienām tiek aizgūta pieeja katrās nākamajās olimpiskajās sacīkstēs kuplināt iekļauto sporta veidu skaitu, tādējādi panākot gan dalībnieku, gan vērotāju (un līdzpārdzīvotāju) lielāku daudzumu.

Lai gan iepriekšējām konferencēm veltītie izdevumi līdz šim bijuši paredzēti galvenokārt Latvijas cilvēkzinātņu pārstāvjiem, līdz ar šo izdevumu, atšķirībā no iepriekšējiem diviem, ir notikusi pāreja uz angļu valodas teju vai visaptverošajiem laukiem, latviski sniedzot vien īsus priekšlasījumu un priekšstādījumu kopsavilkumus. Domājams, ka šāda pieeja izvēlēta, lai jaunākie pētījumi, apkopotī vienā izdevumā, būtu pieejami saprotamā valodā arī plašākai pasaules hellēnistu sabiedrībai (ņemot vērā arī to, ka 3. konferences dalībnieki pārstāv daudz vairāk un dažādākas valstis nekā iepriekš), nevis tie pastāvētu kā vientuļi un nomaļi kultūr(arte)fakti tikai vietējām vajadzībām. Tādējādi šis izdevums taisnības labad būtu jāsauc par vienvalodīgu, starptautiskai aprītei paredzētu, lai gan ietverti arī kopsavilkumi latviski, *lai netiktu zaudēta vietējo lasītāju uzmanība un cieņa*, kā izsakās Ilze Rūmniece – viena no sastādītājam.

Priecē, ka, visādi izmēģinoties iepriekš, krājuma iekārtojums ir ieguvis zinātniski pilnveidotu un jebkuram ārpuszinātniskam lasītājam izprotamu, un, kas visbūtiskāk, vienlaidus ieturētu veidolu – rakstu sākumā ir īss kopsavilkums un atslēgvārdi angļu valodā, zemsvītras piezīmes vai atsauces ir sniegtas raksta ietvaros, nevis kā *Hellēņu mantojumā* (2. Rīgas starptautiskās hellēnistikas konferences rakstu krājumā) apkopotas vienuviet, sarežģījot katra atsevišķa raksta lasāmību, vai *Hellēņu dimensijā Eiropai* (1. Rīgas starptautiskās hellēnistikas konferences priekšlasījumu apkopojumā) sniegtas pēc katra raksta.

Kā jau iesākumā tika minēts, šoreiz krājums palicis bez *kapiteļa*, kas būtu kā vainags, zem kura sakļāvušies visi ietvertie raksti, tomēr skaidri redzams, ka tā ir droša zīme hellēnistikas pētniecības attīstībai, un visi pētnieki gan katrs atsevišķi, gan arī kā kopīga vienība reizi četros gados turpina Henrija Millera manierē meklēt visdažādākos ceļus – gan ar mūsdienu, gan seno hellēņu, gan arī hellēņu mantojumu pārņēmušo tautu dažādo kultūrvērtību un laikmetzīmju palīdzību – uz mūžīgo Helladu.

Mārtiņš Laizāns

III AIZSTĀVĒTIE PROMOCIJAS DARBI

BRIGITAS KUKJALKO PROMOCIJAS DARBS *SENGRIEĶU FILOLOĢISKO TEKSTU VALODA*

2011. gada 2. martā Latvijas Universitātes Latvijas Universitātes Valodniecības zinātņu nozares promocijas padomes atklātā sēdē Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas katedras lektore Brigita Kukjalko sekmīgi un teicami aizstāvēja promocijas darbu *Sengrieķu filoloģisko tekstu valoda* un ieguva filoloģijas doktora zinātnisko grādu klasiskajā filoloģijā. Pēc vairākiem gadu desmitiem tas bija pirmais valodniecības zinātņu nozarē klasiskās filoloģijas apakšnozarē aizstāvētais promocijas darbs.

FRAGMENTI NO PROFESORA OJĀRA BUŠA RECENZIJAS

... Brigita Aleksejeva (tagad – Kukjalko) savā promocijas darbā uzrāda tiešas paralēles (vai pretstatījumus) starp sengrieķu autoru filoloģisko tekstu valodu un mūsdienu zinātnisko sacerējumu valodu, un šis sastatījums veido vienu no šīs disertācijas vadmotīviem.

Disertante savā pētījumā detalizēti izanalizē triju sengrieķu filoloģisko tekstu valodu; šie teksti ir Aristoteļa *Rētorika* (daļēji), Dionīsija Halikarnāsieša *Par vārdu savienošanu* un Hermogena *Par izteiksmes veida paveidiem* (daļēji); izmantoto tekstu kopapjoms – apm. 60 000 vārdu. Minētie teksti aptver sešu gadsimtu laikposmu – no 4. gs. pirms Kr. līdz 2. gs. pēc Kr.

Katrs no trim minētajiem tekstiem izanalizēts četros galvenajos aspektos: 1) autoru izmantotie jēdzienu apzīmējumi (mūsdienās teiktu: *termini*, taču disertante apzināti atsakās no mūsdienu termina *termins* lietojuma sengrieķu kontekstā); 2) autoru individuālā viedokļa izpausme tekstā (sengrieķu autori savu subjektīvo viedokli pauduši daudz nepārprotamāk, nekā to parasti pieļauj mūsdienu zinātnisko tekstu redaktori; līdz ar to, kā pamatoti secina disertante [166. lpp.], arī autoru atbildība par uzrakstīto ir pamanāmāka); 3) valodas tēlainība (sengrieķu filoloģisko tekstu autori savā tekstā plaši izmantojuši gan metaforas, gan salīdzinājumu un hiperbolas iespējas); 4) avotu izmantojums sengrieķu filoloģiskajos tekstos (viena no savdabībām: citu autoru darbi bieži vien citēti, attiecīgā darba autoru nenosaucot, jo par galveno uzskatīts saturs,

nevis autorība; savukārt teksti, kas citēti kā valodas lietojuma piemēri, atbilstīgi arī mūsdienu pedagoģijas nostādnēm, lielākoties izmantoti pozitīva piemēra funkcijā, tikai ļoti retos gadījumos citēts negatīvi vērtēts valodas lietojums).

Kopumā autorei izdevies pārliciecināši pierādīt promocijas darba pamathipotēzi, ka sengrieķu filoloģisko tekstu valodas īpatnības ir mūsdienu humanitāro zinātņu vidē lietotās valodas tipiskāko iezīmju pamatā. Dažreiz gan attīstība, kurai sākuma punkts atrodams šajā pamatā, resp., sengrieķu filoloģiskajos (un arī citos zinātniskajos) tekstos, divtūkstoš gadu laikā novedusi pie diametrāli pretējas nostājas, piemēram, pie autora atsvešinātības no zinātniska teksta jeb pie pseidoobjektivitātes, kas vismaz humanitāro zinātņu tekstos nebūt nešķiet tik pozitīvi vērtējama. Bet te jau es kļūstu pārāk subjektīvs, disertante vairumā gadījumu saikni starp senajiem un mūsdienu zinātnes tekstiem konstatē, bet izvērsti nekomentē (šķiet, subjektīvākais komentārs ir jau pieminētais – par autoru atbildību).

No ne tik ticamiem apgalvojumiem varētu minēt tikai dažus sīkus, piemēram, tēzi, ka sengrieķu filoloģiskajos tekstos rodami pirmie tekstuāli fiksētie mēģinājumi dot apzīmējumus filoloģiskiem jēdzieniem. Šis apgalvojums acīmredzami ir paties Eiropas kontekstā, taču nav pārliciecināms, ka neatradīsim filoloģisku jēdzienu apzīmējumus vēl senākos, piem., senās Indijas un Ķīnas autoru tekstos.

Vēl viens sīkums – apgalvojums [165.–166. lpp.], ka *..mūsdienu zinātnes valodā pētījumam relevantu terminu definīcijas tiek uzskatītas par obligātu tās sastāvdaļu*. Te gluži negribētos piekrist, par obligātām gan varētu uzskatīt diskutablu jēdzienu un terminu definīcijas, savukārt pie relatīvi aksiomātisku jēdzienu analīzes tomēr parasti ķeramies uzreiz, definīciju neatgādinot.

Disertācijas tekstā lietoti vairāki no latviešu valodas skatupunkta savdabīgi termini, piemēram, *nosaucējvārdi* un *teicējvārdi*; būtu gribējies pie pirmā lietojuma izlasīt arī to skaidrojumu. Varam gan skaidrojumu atrast glosārijos, taču tikai tad, ja izlasām visu glosāriju, kurš, protams, kārtots pēc grieķu terminu alfabēta. Un neatbildēts paliek jautājums, vai apzīmējumam *nosaucējvārds*, resp., *ὄνομα*, kas Aristoteļa glosārijā skaidrots kā lietvārds vai īpašības vārds, bet Hermogena glosārijā – tikai kā lietvārds, patiešām sešu gadsimtu laikā sašaurinājusies nozīme vai arī disertante nav tulkojot bijusi īsti konsekventa?

Pēc skaidrojuma vai komentāra (tāds nav atrodams arī glosārijos) ilgojas arī *izteiksmes veida drēgnums*.

Pēc veiksmīgas promocijas darba *Sengrieķu filoloģisko tekstu valoda* aizstāvēšanas 2011. gada 2. martā lektore Brigita Kukjalko pateicas sava darba zinātniskajai vadītājai profesorei Ilzei Rūmniecei par vēriņu darba vadīšanu

Vēl daži jautājumi.

Vai τὸ ἐλληνίζειν tiešām var uzskatīt par leksikoloģijas terminu (kā klasificēts 49. lpp.)? Tālāk, 50. lappusē teikts, ka mūsdienu skatījumā šis jēdziens *šķīstu vairāk attiecināms uz pareizrūnu*. Vai te tiešām domāta ortoēpija jeb pareizrūna, vai varbūt tomēr plašāks nojēgums, ko mūsdienu terminoloģijā dēvē par *valodas kultūru*?

Kāpēc jēdziena apzīmējums *σὺζυγία* Dionīsija lietoto apzīmējumu glosārijā tulkots ar *sajūgums*, bet Hermogena glosārijā – ar *saistījums*; abi tulkojumi paši par sevi neizraisa iebildumus, bet vai konsekvences trūkums ir apzināts?

Ar terminoloģijas jautājumiem robežojas kāds, šķiet, tomēr tulkotāju viltus drauga lietojums. Aristoteļa *Rētorika* (109. lpp.) raksturota kā ezotērisks darbs, ar to acīmredzot domājot *tāds, kas nav paredzēts publiskam lietojumam*; taču mūsdienu latviešu valodā – atšķirībā no grieķu valodas – šādas nozīmes vārdam *ezotērisks* nav, ir vienīgi sašaurinātā, specializētā, ar reliģiju un maģiju saistītā nozīme. (..)

Izvēlēto sengrieķu filoloģisko tekstu analīze ir paveikta skrupulozi, un par Brigitas Kukjalko promocijas darba saturisko pusi nekādu būtisku iebildumu nav. Cita starpā, nenoliedzami pozitīvi vērtējama sengrieķu filoloģisko tekstu aplūkojuma sasaiste ar mūsdienu zinātnes valodas problēmām. Brigitai Kukjalko par promocijas darbu *Sengrieķu filoloģisko tekstu valoda* būtu piešķirams filoloģijas doktora grāds valodniecībā, klasiskā filoloģijas apakšnozarē.”

GITAS BĒRZIŅAS PROMOCIJAS DARBS
DIALOGA ŽANRA TEKSTI SENGRIEĶU PROZĀ:
LINGVOSTILISTISKAIS ASPEKTS

2011. gada 3. maijā Latvijas Universitātes Valodniecības zinātņu nozares promocijas padomes atklātā sēdē Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas katedras docente (tobrīd – lektore) Gita Bērziņa sekmīgi un teicami aizstāvēja promocijas darbu *Dialoga žanra teksti sengrieķu prozā: lingvostilistiskais aspekts* un ieguva filoloģijas doktora zinātnisko grādu klasiskajā filoloģijā.

FRAGMENTI NO PROFESORA OJĀRA LĀMA RECENZIJAS

„Gitas Bērziņas promocijas darbs *Dialoga žanra teksti sengrieķu prozā: lingvostilistiskais aspekts* ir moderns un novatorisks, jo ir starpdisciplināras ievirzes un materiāla izpētē balstās lingvistikā, literatūras zinātnē, komunikācijas teorijā. Vienlaikus pētnieciskais darbs mūsdienu humanitāro zinātņu kontekstā dod jaunu elpu antīkās kultūras tradicionālai izpratnei par tekstu, kad lingvistiskais un literārais aspekts netika šķirti.

Sengrieķu dialogu izpēte veikta ar mērķi radīt vienotu izpratni par žanra vēsturi un savdabību lingvostilistikas aspektā, iezīmējot katra posma un autora īpatnības, kas pirmkārt izpaužas valodas lietojumā un organizācijā, bet caur to veido žanra pastāvēšanas un modifikāciju ainu.

Cieņu un pat apbrīnu izraisa autore pamatīgā iedziļināšanās dialoga izpētes vēsturē, par ko liecina plašais literatūras saraksts un pirmās divas darba nodaļas, kurās aplūkota gan dialoga žanra vēsture antīkajā pasaulē, gan jo īpaši pamatīgi žanra izpētes vēsture, sākot ar antīkajiem autoriem, turpinot ar 19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma klasiskās filoloģijas dižgaru veikumu un beidzot ar aktuālākajiem un svaigākajiem pētījumiem, kurus aplūkojot un izvērtējot iezīmējas arī šī promocijas darba mērķi un uzdevumi. Autore brīvi un radoši orientējas teorētiskās literatūras plašumos, niansēs pārzina jautājuma izpētes vēsturi. Taču, runājot promocijas darbā aplūkoto jautājumu diskursā, skatījumā uz iepriekšpaveikto dominē monoloģiskums un šķiet pietrūkst dialogiskuma, respektīvi, skaidrāk varēja būt iezīmēta autore attieksme – kas ir viņas autoritātes, kādi uzskati un kāpēc ir vai nav pieņemami. Kopsavelkot pirmo nodaļu, autore atzīst, ka iepriekšējo pētnieku darbos sniegtie fakti un paustie uzskati noderējuši tālākai pētniecībai. Būtu gribējies šeit skaidrākus un spēcīgākus akcentus.

Gita Bērziņa promocijas darba
aizstāvēšanā

Par nozīmīgu pienesumu konkrētā pētījuma veikšanā uzskatāma komunikācijas teorijas noteiktu aspektu apguve un to izmantošana darbā, darba otrajā daļā sniedzot ieskatu komunikācijas teorijā, pie tam veiksmīgi to sasaistot ar pētāmā materiāla savdabību.

Rakstot par dialogu kā literatūras žanru, autore atsaucas uz krievu filologa S. Averinceva doto Aristoteļa laikmeta raksturojumu kā garīgu revolūciju un balstās uz atziņu, ka šajā laikā literatūra sāk sevi apzināties kā literatūru – īpaša veida realitāti (36. lpp.). Vēlāk gan (37. lpp.) minēts, ka Aristoteļa laikā dažādus literārus žanrus uztver kā dažādas mākslas. Tā tas ir arī pašam Aristotelim, kuram nav vienotas izpratnes par literatūru, pie tam mimēses teoriju, kas viņa koncepcijā ir literatūras būtība, viņš saista ar cilvēka tieksmi pēc izziņas un tās sniegto prieku. Tādējādi varbūt šeit ir tikai paši pirmie aizmetņi literatūrai kā īpaša veida realitātei. Faktiski jau antīkajā pasaulē poētika kā kodificējoša nozare neizveidojas, jo Aristoteļa *Poētikai* īsta turpinājuma nav. Tajā pašā laikā literatūras sevis apzināšanos varam pamanīt arī pirms šī revolucionārā laika jau, piemēram, Hēsioda darbos.

Pētījums aptver 6 gadsimtus grieķu literatūras un valodas vēsturē, un, kaut arī šos sešus gadsimtus pārstāv neliela autoru kopa, skaidrs, ka ir nepieciešama tekstu atlase konkrētajam pētniecības darbam. Darba ievadā atrunāta pētāmo dialogu atlase. Darbā vērojama rūpīga un pamatīga iedziļināšanās dialogu tekstos, veiksmīgi caur lingvistisko raksturojumu atklājot žanriskās savdabības. Pētnieciskā pieeja ir konsekventa

un mērķtiecīga, katra izvēlētā aspekta gaismā raksturojot triju autoru – Platona, Ksenofonta, Lūkiāna – dialogus un katras nodaļas noslēgumā sniedzot arī kopsavilkumu par aplūkoto jautājumu.

Kopumā darbs gan savā iecerē, gan realizācijā vērtējams kā būtisks pienesums latviešu klasiskajai filoloģijai un humanitārajai pētniecībai kopumā ar potenciālām starptautiskas rezonanses iespējām, par ko liecina jau darba tapšanas gaitā veiktā pētījuma aprobācija pārrobežu konferencēs un publikācijās.”

STUDIJU PAMATS RĪGĀ, DOKTORA GRĀDS ZVIEDRIJĀ:
 SANITAS BALODES PROMOCIJAS DARBS
*VERBS OF MOTION WITH DIRECTIONAL
 PREPOSITIONS AND PREFIXES IN XENOPHON'S
 „ANABASIS” (Kustības verbi ar virziena prievārdiem un
 priedēkļiem Ksenofonta „Anabāzē”)*

Latvijas Universitātes (LU) klasiskā filologa pamatizglītība ļauj veiksmīgi turpināt studijas ārvalstīs: Sanita Balode pēc bakalaura studijām Rīgā gan maģistra, gan doktora grādu ieguvusi Lundas Universitātē Zviedrijā. Viņas promocijas darbs tika prezentēts un veiksmīgi aizstāvēts minētajā Universitātē 2011. gada septembrī.

Darba zinātniskie vadītāji ir Lundas Universitātes mācībspēki, sengrieķu valodas speciālisti Jerkers Blumkvists un Karina Blumkviste.

Interesanti, ka promocijas darba aizstāvēšana Zviedrijā atšķiras no mūsu pieredzes, pirmkārt, ar to, ka disertants iesniedz savu pētījumu jau kā gatavu publikāciju-monogrāfiju. Otrkārt, pati procedūra paredz, ka oponents ir tikai viens (S. Balodes gadījumā šis pienākums tika uzticēts LU Klasiskās filoloģijas katedras profesorei Ilzei Rūmniecei), bet promocijas komisija triju locekļu sastāvā pēc oponenta un disertanta prezentācijas un diskusijas noklausīšanās balso par vai pret doktora grāda piešķiršanu monogrāfijas autoram.

Turpmāk lasāma oponenta runa, iebildes un jautājumi, izvērtējot S. Balodes grāmatu *Verbs of motion with directional prepositions and prefixes in Xenophon's Anabasis* (In: *Studia Graeca et Latina Lundensia* 17, Centre for Languages and Literature, Lund University, 2011, xvi+220 pp.).

SPEECH OF THE OPPONENT – PROFESSOR ILZE RŪMNIECE
 (Oponentes profesores Ilzes Rūmnieces runa angļu valodā)

Honourable Chair, honourable respondent, honourable supervisor of Sanita Balode's research, dear colleagues, ladies and gentlemen,

Let me first thank you for the invitation to participate in the evaluation of Sanita Balode's research as a member of a highly distinguished examining committee and in the presence of this scholarly and interested audience. I feel very honoured to be given this opportunity. I believe you will understand my wish to express here my pleasure that Sanita Balode is presenting her achievement in science today, at Lund University, particularly because she began her studies at the Classical Philology programme of the University of Latvia, which is also my place of work.

And now, about the Dissertation that is evaluated today.

I wish to thank the respondent for the overall content and treatment of the basic conceptual standpoints, highlighting the essential issues and commenting upon individual details.

I would like to offer my point of view concerning the Dissertation in question; at the same time I shall also present my evaluative comments, inviting the respondent to respond to them with an explanation or clarification of her viewpoint.

General impression:

Compositionally, the Dissertation is purposefully developed and clearly and transparently divided into sections of the analysis of the material, which is easy to read. Rich footnotes (a total of 452 throughout the work) well expand the body of the material and ideas in a well-grounded manner.

From the perspective of the content, I find the work compact; in my view, there is nothing superfluous there, and this is quite a positive feature.

I believe that the linguistic and – where appropriate – lexically-semantic and contextual analyses are done scrupulously and are generally accurate. Results of the research work are summarised in two levels of conclusions – separately for each chapter and in the final conclusions.

That the statistical method occupies an important place in the work is demonstrated by 18 different tables, which undoubtedly provide visual support for the ideas expressed and ensure the objective status of the research results.

Permit me to briefly dwell on the principal parts of the Dissertation.

First, the **Introduction of the Dissertation:**

In it the author has developed five points, which comply with the traditional basic requirements for a philological study.

The **aim** of the study can be found in at least three places in the text of the Dissertation, even if slightly differently worded. In my opinion, this is the most precise wording (I quote):

The Dissertation compares different prepositions and verbal prefixes denoting direction in Ancient Greek (the source text is Xenophon's Anabasis). The author of the Dissertation also promises that there will be a treatment of (I quote): how the usage of prepositions differs from that of prefixes when they denote a concrete motion in space, what reasons lie behind their usage, and how various directional elements of source, path and goal differ from each other.

The reader and the evaluator are aided by the author's indication of the **premises** that had played a stimulating role at the initial stages of research:

- the use of the prefix or the preposition might depend on (I quote): *how the moving entity is moving with respect to the landmark, and the characteristics of the landmark itself (1);*
- another assumption prior to the research process (I quote): *the prefix determines whether the verbal action denotes the starting point, the path, or the end point of a motion (3);*
- upon studying the three abovementioned semantic fields, the author of the Dissertation proposes to find out (I quote): *for which of these semantic fields there is the greatest range of expressions, in the form of different prefixes and prepositions.* In this regard, based on analogous studies of other texts, the author proposes the hypothesis of the Dissertation that the most numerous group could be the one with the verbs of the end point of a motion or of goal (the latter is the term used in the Dissertation).

On the issue of **the choice of the material**: the author has given a very detailed commentary of this aspect by initially determining the group of lexemes that she calls 'base verbs', that is, non-prefixed verbs; then she proceeds to indicate that *the main factor* in the selection of linguistic elements for analysis *is frequency (9)*, which is a matter-of-course factor in research of this kind; likewise, the intent not to involve *cases of metaphorical usage (11) of the verb* is also objectively understandable.

Slightly confusing is the fact that the description of the material under analysis includes a number of various exceptions, or exceptions of exceptions. In other words, they constitute elements which will eventually be treated, although they represent the group that was excluded from the analysis (on page 16).

Novelty of the theme. The chapter “Previous Studies” contains the information on the Dissertation’s scientific contribution to the study of the Greek language and certain elements of the given text: the theme appears to have been little if sporadically reflected in scientific publications. Besides, Luraghi’s “On the Meaning of Prepositions and Cases”, one of the essential works that deals with the theme in question, does not treat Xenophon’s texts at all.

The list of bibliography used in the Dissertation contains 60 (sixty) entries (including the lexicographical material and publications of Xenophon’s texts): this positively demonstrates the positioning of Sanita Balode’s work as new research in the context of the publications to date.

The particular novelty in Dissertation by Sanita Balode is the comparative analysis of the functions of prefixes and prepositions with the verbs of motion, both in terms of semantics and *comparative frequency*.

It is commendable that in the domain of **terminology** the author has chosen a creative approach to the existing theoretical standpoints concerning the expression of motion event in various studies – she has created her own system of terms, which also integrates, with certain modification, the terminology used by Talmy and Fillmore for the field in question. The author also introduces new terms, for example, *landmark* (instead of Talmy’s “ground”). An exhaustive explanation of the term ‘landmark’ (together with a table of examples – Table 4) convincingly proves the necessity of introducing a more precise/specific designation than ‘ground’ for the analysis of the text under analysis in the Dissertation.

The author of the Dissertation develops the concept of ‘landmark’ on two dimensions, which characterize the object according to the specific topic, that is, *animate/inanimate* and *linear/planar/voluminar*. This approach is helpful in analysing the nuanced meanings of prefixes of motion verbs and the corresponding prepositions.

The chapter on terminology also includes a laconic but meticulous explanation of the use of the given set of terms within the framework of this Dissertation.

I am of the opinion that the chapter on **method** dwells rather on the basic principles of analysis and gives a description of the procedure and stages of the study. However, from this description the reader can conclude that the author will use in her work the statistical method as well as the method of comparative and contextual analysis. For research of

this kind, these methods can be endorsed, and they have proved to have been fruitful and convincing.

Permit me to proceed to **the basic part** of the Dissertation, or the research section. The text here has a simple and lucid structure according to the three types of direction of motion that the author has selected and that are expressed by the *base verbs: source, path and goal*; each of these three chapters presents an analysis of *prefixes and prepositional phrases*, and the summary of results is given at the end of each chapter. The goal here has been a comparison of functionality of the prefixes and the corresponding prepositions. (I shall raise some of my objections concerning the structure of the work in the question-answer session.)

In general, the author's idea in the basic analytical part is clear and well proved with full-sentence examples from the original text under analysis and their translation; the footnote commentaries provide references to all Xenophon's contexts that relate to the described meaning but are left outside the frame of the in-depth analysis.

Footnotes also include separate additional commentaries from theoretical sources or, according to the author, essential developments of ideas in relation to the basic part of the Dissertation. All of the above demonstrates the author's maturity in producing a philological treatise for the reader's assessment.

The presence of the statistical material (I have already mentioned 18 data tables) is an integral part of the work, which presents the results of the analysis in a visually convincing way and highlights the basic identified trends. In my opinion, this material is processed and presented in a graphically lucid and informatively accurate manner.

The results or the analysis expounded in this Dissertation:

In my opinion, the most relevant gains of the thesis are:

- indicated factors that influence the choice of directional elements (10 such factors are mentioned in the chapter *General summary and conclusions*);
- indicated differences between prefixes and prepositions expressing the directional relations in the Greek phrase (for instance, in the language of *Xenophon*) (I-IV, 211./212.); here let me additionally quote the author: *The data show that our initial hypothesis has proved to be true, and that prefixes are more likely than prepositions to retain their basic meanings*;
- the base verbs and expressions of path and goal are represented by more directional elements than those of source, in other words:

there is a comparatively small number of prefixes and prepositions of source;

- the directional elements of all three relations (source, path, goal) specify some important elements, such as:
 - whether the landmark is animate or inanimate,
 - intensity of the verbal action (within the group of the directional elements of source – *ek*),
 - the temporal relation (element of goal – *pro-*),
 - the manner of action/motion (mostly a hostile motion) – this is a case of the directional elements of goal.

The base verbs of motion examined in Xenophon's text reveal a significant fact: *a relatively small number of verbs of source and goal, compared with a considerably greater number of verbs of path* (216).

I shall now permit myself to mention some **critical observations** when evaluating S. Balode's Dissertation.

1. Was the refusal of using several verbs as potentially important objects of analysis connected with the wish to reach objectively more solid results or with unwillingness to end the study with unduly extensive (and diffuse) results by involving individual nuances and non-standard cases? The examples in this regard could be the verbs *ballō* and *pherō*: they are said to have been used in Xenophon's text metaphorically a number of times; yet, in *passages in which they denote direction... they do not amount to fifty*, the necessary number of units for the group to be included in the study. I would like to know by what number these verbs of motion fell short of fifty (to be included in the material under study). Moreover, we can consider the fact that the smallest admissible units under analysis in the group of base verbs of *source of motion* is only 30 (thirty). In any case, the prospective user of the facts and results of the Dissertation would be better informed if the verbs that have not been included in the study were mentioned in an aggregate form (in a table, perhaps?) rather than scattered in the Dissertation text among the commentaries.
2. On evaluating the analysis of base verbs and their prefixed meanings in the Dissertation text, the question arises: how much of novelty contribution has the author made in the treatment and identification of semantics if compared to the material of the existing lexicographical material? I did not find any mention of this in the Dissertation, so it would be interesting to hear now the author's view and assessment of

her novelty contribution in the field of defining the semantics of the verbs more precisely.

3. Considering a certain prefixation to a given motion verb and the understanding of its meaning, or the interpretation of prepositional phrases in this Dissertation – has the respondent taken into account the possibility that part of the contexts under analysis demonstrate the use peculiar to a definite author (Xenophon) and his time or even the environment? In other words, to what extent could the results of the analysis of Xenophon’s motion verbs be used as a general comparison indicator for at least the archaic and classical periods in the development of the Greek language? It appears that this parameter might prove essential for the reader and user of the Dissertation.
4. The author has more than once pointed out that individual prefixes (for example, *ek-*, p. 58) can additionally express intensity of verbal action. Is it the given prefix that is responsible for this nuance in relation with a motion verb of a definite meaning, or is it contextually determined?
5. In general, I appreciate the Dissertation author’s sequential train of thought and her wish to conclude each stage of the study with a corresponding summary. However, one cannot but notice a rather ramified accounting system when summaries of different levels break up the narration and exposes the reader to certain repetitiousness. Thus, for example, on pages 32-34 there are three *Summaries*, separated by the same title, while only one of them (on page 32) has been given in the Table of Contents. To chose the abovementioned chapter 2.1.3 *Function with verbs of path*, one can see that it is concluded with subchapter 2.1.3.4 *Summary*. May I ask the respondent to comment on the necessity to develop within a chapter three additional ‘inner’ summaries. How does the analyser and the reader benefit from this, since at times the summaries follow each other in such density that there is practically no text in between to summarise? Besides, the subchapters of the chapters are concluded with a section *Summary and conclusions*. Aren’t the summaries a little too frequent? (I’d rather follow the famous Greek saying: *mēden agan...*)

Speaking both of the research work and the course of the disputation, my impression is that the author of the Dissertation merits appreciation – conferment of the doctor’s degree.

IN MEMORIAM

INĀRA ĶEMERE (23.04.1939.–04.09.2013.)

Sors tua mortalis; non est mortale, quod optas...
(Ovidius Met., II, 56)

2013. gada 4. septembrī aizsaulē aizgāja izcilā klasiskās filoloģijas speciāliste un lieliskā pasniedzēja Ināra Ķemere. Untumainais liktenis lēmis pārlietu nežēlīgi, Latvijas filologu saimei un Latvijas kultūrai atņemot erudītu, ar fundamentālām zināšanām apveltītu personību, kuras trūkumu skaudri izjutīs ikviens, ar kuru viņa līdz pēdējam brīdim dāsni dalījās savās zināšanās un ar antīko pasauli saistīto lietu izpratnē.

Ināra Ķemere savu daudzpusīgo personību pilnveidoja, studējot balto filoloģiju Latvijas Universitātē (LU) un apgūstot klavierspēli Latvijas konservatorijā, bet par viņas mūža mīlestību kļuva klasiskā filoloģija, kuras pamati tika likti Ļeņingradas Universitātē un turpmāk zināšanas papildinātas nerimtīgi līdz pēdējai mūža dienai.

Ilgus gadus Ināra Ķemere bija LU Filoloģijas fakultātes klasiskās filoloģijas pasniedzēja. Viņas plašā erudīcija un personības valdzinājums rosināja studentu interesi apgūt latīņu un sengrieķu valodu un seno grieķu un romiešu autoru atstāto literāro mantojumu jau tajā laikā, kad LU vēl nebija atjaunotas klasiskās filoloģijas bakalaura un maģistra studiju programmas. Arī vēlāk Ināra Ķemere iedvesmoja un aizrāva gan visus topošos klasiskos filologus, gan ikvienu interesentu, kuram laimējās baudīt viņas plašās valodu zināšanas un dziļo antīkās kultūras izpratni.

Nenovērtējams ir arī Ināras Ķemeres ieguldījums Latvijas sabiedrības iepazīstināšanā ar antīkās pasaules kultūras vērtībām, gan rakstot dažādiem izdevumiem, tostarp nozīmīgām Latvijā izdotām enciklopēdijām, gan strādājot par konsultanti Latvijas Rakstnieku savienībā, gan tulkojot no senajām valodām.

Bez Ināras Ķemeres artavas nebūtu varējusi pastāvēt unikālā pagātnes domātāju darbu sērija *Avots*, kur viņa vairākiem izdevumiem bijusi priekšvārdu autore vai līdzautore, tulkotāja, kā arī veicinājusi sengrieķu un latīņu īpašvārdu pareizu atveidi latviešu valodā. Šajā sērijā lieliskā Ināras Ķemeres tulkojumā iznācis Aristoteļa traktāts *Nikomaha ētika* un Marka Aurēlija traktāts *Pašam sev*. Ināra Ķemere sadarbojās arī ar Latvijas teātriem, tulkojot Sofokla un Aristofana lugas. Bet 16. gs. Rīgas

humānista Bazilija Plīnija latīniski sacerētā darba *Slavas dziesma daudzīnātajai pilsētai Rīgai* parindeņu tulkojums ļāva dzejniekiem atdzejot šo poēmu latviešu, vācu, krievu un angļu valodā, tā padarot to pieejamu plašam lasītāju lokam.

Ināra Ķemere piedalījies arī senāk latviešu valodā izdoto antīko tekstu rediģēšanā, piemēram, redaktora darbs ar Aristoteļa traktāta *Poētika* jaunāko izdevumu palīdzēja tam iegūt kvalitatīvu spozmi.

Pēdējos gados Ināra Ķemere visu savu laiku un neizsīkstošo enerģiju veltīja, aktīvi līdzdarbojoties jaunā Bībeles latviskojuma tapšanā un veidojot apjomīgas sengrieķu–latviešu valodas vārdnīcas pirmizdevumu, kas būtu ne tikai neatsverams palīgs topošo klasisko filologu studijās, bet arī nenovērtējams ieguldījums visas Latvijas kultūrā. Diemžēl dzīves pavediens, tik pēkšņi aprāvies, atstāja līdz galam nepabeigtu šo viņas loloto darbu, kuram nu lemts kļūt par mantojumu, ko pabeigt jāspēj sekotājiem.

Seno romiešu domātājs Seneka, runājot par daudziem dižiem antīkās pasaules prātiem, kuri veikuši lielus darbus, bet kaut kāda iemesla dēļ nav paguvuši tos novest līdz galam, aicina izturēties pret šādiem dižgariem ar dziļu cieņu un godāt tos līdzīgi dieviem. Tad nu lai arī mēs dziļā cieņā un pateicībā noliecam galvu, pieminot Ināru Ķemeri, un vēlamies, kaut spētu būt tik viedi, ka, dzirdot viņas vārdu, gūstam iedvesmu un spirdzinājumu, līdzīgi kā Seneka, kurš abus Markus Katonus, Lēliju Gudro, Sokratu un Platonu, Zēnonu un Kleantu uzņēma savā dvēselē ar visdziļāko cieņu, tos bijīgi godāja un, dzirdot šos dižos vārdus, vienmēr atspirga.

Ināra Ķemere ar savām zināšanām un erudīciju, augsto atbildības izjūtu un pienākuma apziņu, labestību un sirds gudrību vienmēr paliks to cilvēku sirdīs un atmiņās, kuri viņu pazina un kurus iedvesmo darbiem viņai nozīmīgās garīgās un cilvēciskās vērtības.

Brigita Cīrule
Gita Bērziņa

INĀRU ĶEMERI ATCEROTIES

ὁδὸς ἄνω κάτω μία καὶ ὄντη
(Hērakleits, DK B60)

Dens Dimiņš

Pasniedzējai – mēs, studenti, saucām viņu tieši tā, kaut būtu varējuši saukt arī par Skolotāju vai vēl pagodinošāk, ko gan neuzdrīkstējāties, jo viņa kā cilvēks, kam svešas visādas ārīšķības un titulu būšanas, to nebūtu pieļāvusi, – noteikti nepatīktu sentimentāli, patosaini, slavinoši, liekvārdīgi nekrologi. Daudz ko var un vajag pateikt vienkāršos vārdos, un skaidrība un stilistiska pieticība bija tas, pie kā viņa mani radināja, būdama bakalaura un maģistra darba zinātniskā vadītāja. Nu jau paši darbi ir piemirsušies, bet mācību procesā iegūtais nav zudis – tas mani ir bagātinājis un līdz ar to darījis arī labāku un laimīgāku. Vēsts par Pasniedzējas nāvi mani sasniedza aplam tālajā *Ultima Thule*, tāpēc nākas atvadīties domās un atmiņās. Atceros vienu pēcpusdienu viņas Mežaparka dzīvoklī pagājušovasar: neiztrūkstošā kafija, zemenes un viegla cigarešu smarža...

Pasniedzējai Ķemerei nav vajadzīgi nekādi slavinājumi, jo viņas darbi runā skaidru valodu – ar publikāciju klāstu ikviens var iepazīties LNB katalogā, bet daudz kas paliek aiz kadra – dāsni sniegtās konsultācijas un ilggadējais akadēmiskais gājums, par ko glabā atmiņas neskaitāmi studenti. Jācer, ka drīzumā iznāks arī viņas *Magnum Opus*, sengrieķu–latviešu vārdnīca, un tas mums visiem kalpos par mierinājumu un atgādinājumu tam, ko var paveikt viens darbīgs un možs cilvēks. Mūsu klasiskās filoloģijas studentu kurss – atļaušos runāt ne vien savā, bet visu 1998. gada absolventu vārdā – no viņas ieguva ļoti daudz: ne tikai zināšanas par antīko literatūru, Senās Grieķijas un Romas vēsturi, grieķu valodas sintaksi, ne tikai komentētus Isokrata, Homēra, Sofokla un Horācija lasījumus oriģinālā, bet arī visa šā mantojuma *okeānisko* sajūtu, tā ārkārtīgās cilvēcības, komisma, traģisma, ironijas apjautu. Mēs sadzirdējām homēriskus smieklus, kuŗos ieskanējās arī pa melanholikai notij, – to visu viņa mums uzbūra, palaikam taktiski piesedzot mūsu niecību šīs bagātības priekšā un dažlabu arī pelnīti pavelkot uz zoba par paviršību, aprobežotību un zināšanu nesaturētspēju. Bet nekad viņa neatņēma mums ticību pašu izaugsmei un varēšanai. Daudzas pērles, ko Pasniedzēja ripināt ripināja mūsu silē, tolaik palika nenovērtētas, bet

tam nav nozīmes – galvenais, ka viņa parādīja mums ceļu uz klasiskās senatnes pasauli, kuŗu ikkatrs esam mērojuši, ciktāl spējuši un gribējuši. Pasniedzēja ir aizgājusi, bet mēs šo ceļu turpinām. Paldies viņai par to.

Māra Grudule

Ināra Ķemere mums mācīja senās valodas un ir starp pasniedzējiem, kas paliek atmiņā nevis vienas īpaši spilgtas situācijas dēļ, kā tas dažkārt mēdz gadīties, bet kā tēls ar īpatnēju mīmiku un biežām acenēm, kā cilvēks, aiz kura slēpās dziļas zināšanas un lieliska humora izjūta. Pirms pāris gadiem janvārī mūsu ceļi krustojās vēlreiz, kad Ināra Ķemere man piepalīdzēja Smiltenes mācītāja Jakoba Langes latīnisko dienasgrāmatu tulkojumā, tostarp ar Vergilija *Eneidu* (X. 467–469), kuru draudzes gans licis savu memuāru otrās daļas ievadā: *Katram ir nolikta [viņa] diena: dzīves laiks ir īss un neatgūstams, bet slavu vairo ar darbiem, tas ir krietnības uzdevums.*

Ojārs Lāms

Ināras Ķemeres bērēs, klausoties grieķu mūzikas skaņās, tik reti dzirdamās mūšpusē un bērēs tik neierastās, bet ar savu vibrējošo dzīvīgumu tik ķemeriskās un aiziešanas/palikšanas dialektiku paudošās, domas, protams, plivinājās līdzīgi apjukušiem putniem, kas vēlas izlauzties no nolemtības, vienlaikus pie atmiņu drumslām tveroties kā pie iluzoriem zariem. Un gluži neobligāta un varbūt pat nevajadzīga atskārta – šoruden pagāja trīsdesmit gadi, kopš pazīstu Ināru Ķemeri – tāds kā Trojas cikls. Un tad vēl atskārta, ka toreiz viņa bija jaunāka nekā es tagad. Mazsvarīgi, bet atsauc atmiņā Homēru – Ķemerei un nu arī man tik mīļo – viņa atziņu par to, ka cilvēkiem liktenis kā lapām mežā – tā mēs maināmies un zūdam. Ķemere vienmēr likās kā nerimtīga darba bite, nē – drīzāk kamene, sava jaudīguma pēc. Profesionālajā jomā to var nosaukt par laimi – piedzīvot Ināras Ķemeres aicinājumu sadarboties un kopā strādāt pie jauna Aristoteļa *Poētikas* izdevuma latviešu valodā. Cieņa pret Ķiezena mantojumu un pašas pieticība noteica to, ka jaunais izdevums tika izdots kā redakcija, bet Ķemere izgāja tekstu vārdu pa vārdam, man nācās ik pa laikam krietni atpalikt. Atceros jau kopdarba beigās kādu atvasaras dienu piesaulītē viņas dārzā pie mazas puķu dobītes – Ķemere kā sargs noliekusies ar lejakannu pār mazo un trauslo ziedu, kuru drīz skars salna. Tā es viņu redzu noliekošus un palikušu rūpēs par Valodu.

Ināra Ķemere ar kolēģiem Latvijas Bībeles biedrībā 2013. gada pavasarī

Ilze Rūmniece

Ināru Ķemeri sastapu Klasiskās filoloģijas katedrā, kad sāku darbu kā pasniedzēja LU Filoloģijas fakultātē pēc klasiskās filoloģijas studiju gadiem Maskavas Valsts universitātē. Biju *homo novus* – svešiniece jau esošajiem un ilglaicīgajiem katedras cilvēkiem, arī fakultātē vispār, jo nebiju studējusi te.

Uzreiz bija samanašs, ka Inārai Ķemerei ir īpaša vieta un loma gan katedrā, gan citu fakultātes kolēģu un arī studentu vērtējumā. Skaidrs, ka viņas pamatīgo zināšanu, asās domas un labās humora izjūtas un to pasniegšanas dēļ. Izjutu cieņu, redzot, ka visi ar viņu arvien visvairāk konsultējās dažādos mūsu klasiskās jomas problēmjautājumos. Tikai ar laiku un pārsteigumu uzzināju, ka Inārai Ķemerei nav doktora grāda – pēc viņas zinību bagāžas spriežot, tas bija paradoksāli. Visi zina, ka nereti viņa atmeta: papīri nebūt neesot galvenais.

Divas domas no Ināras Ķemeres esmu aizguvusi kā visnotaļ vērtīgas. Pirmā ir viņas (protams, ironijpilnais, bet arī reālais) ieteikums

eksāmenos grūtos jautājumus par seno valodu vārdformām formulēt pēc parauga „Tas taču ir daudzskaitļa ablatīvs, vai ne?” Tad, kā viņa teica, arī atbildes būs labas un pareizas.

Otra doma saistīta ar attieksmi pret klasiskajām valodām to apguves procesā. Katedrā nereti tika pārrunāts, kā veiksmīgāk pasniegt šos priekšmetus. Tradicionālais viedoklis bija: rādām studentiem tabulas un paradigmas, stāstot, cik viss valodā ir strukturēti un līdz ar to patiesībā vienkārši. Inārai Çemerei arvien bija pretējs viedoklis: jāizceļ un jāatgādina, ka latīņu un sengrieķu valodas apgūšana ir grūts, pat sarežģīts un ilglaicīgs process; nekas te nav vienkārši vai gūstams bez pūlēm, tas jāzina un jāpieņem.

Pēdējos gados arvien vairāk domāju par šo viedokli. Un, kad reizēm dzirdu sevi sakām nodarbībā – „redzat, te pēc analogijas, tas vienkārši”, Ināras Çemeres dēļ iedomājos sevi aiz muguras turam sakrustotus pirkstus...

Sit tibi... levis

ABSOLVENTI

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
KLASISKĀS FILOLOĢIJAS STUDIJU PROGRAMMĀS

ALUMNI IN *CLASSICAL PHILOLOGY STUDY*
PROGRAMMES AT THE UNIVERSITY OF LATVIA

2009–2012

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2009

- 1. Bodniece Līva**
Ovidija Pēnelope: tēla poētika
Ovid's Penelope: Poetics of the Character
- 2. Freidenfelde Laura**
Kirkes pārvērtības Ovidija *Metamorfozēs*
Circe's Transformations in Ovid's *Metamorphoses*
- 3. Glūdiņa Agate**
Antitēze Platona agrīnajos dialogos
Antithesis in Plato's Early Dialogues
- 4. Ļaksa Laura**
Cildenais Aristofana komēdijās
The Noble in Aristophanes' Comedies
- 5. Lisovska-Gabrāne Marina**
Komisms Kallimaha himnās
Comicality in Callimachus' Hymns
- 6. Seļezņova Alise**
Retoriskais jautājums Cicerona *Runās pret Katilīnu*
Rhetorical Question in Cicero's *The Catilinarian Orations*
- 7. Šaripova Vija**
Ethopoiia Līsija runās
Ethopoiia in Lysias' Speeches

Maģistri / Masters of Arts, 2009

1. **Gorņeva Ilona**
Slavinājums un nopēlums Menandra retorikā
Praise and Condemnation in Menander's Rhetoric
2. **Ķiņķere Zane**
Latīņu sentences stilistiskā uzbūve (Plīnija epistulārie teksti)
Stylistic Structure of the Latin Maxim (Pliny's Epistolary Texts)
3. **Šimkēviča Ingūna**
Emocionāli ekspresīvā leksika Sofokla traģēdijās
Emotional Expressive Vocabulary in Sophocles' Tragedies
4. **Tangaličeva Estere**
Conscientia Cicerona tekstos
Conscientia in Cicero's Texts
5. **Vanaga Ilze**
16. gadsimta Rīgas humānistu enkomiskā dzeja
Encomia of Riga Humanists of the 16th Century

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2010

1. **Apse Līva**
Varonis *Īliadā*: tipoloģiskais aspekts
Hero in *Iliad*: Typological Perspective
2. **Biseniece Ilze**
Runātāja pašpozicionējums Līsija tiesu runās
Speaker's Self-Positioning in Lysias' Judicial Speeches
3. **Čerņaka Darja**
Antitēze „mēs/grieķi” un „viņi/barbari” Hērodota *Vēsturē*
Antithesis “We/Greeks” and “They/Barbarians” in Herodotus' *Histories*
4. **Fibiga Ieva**
Eleos sengrieķu traģēdijās kompozīcijā un valodā
Eleos in the Composition and Language of Greek Tragedies
5. **Jirgensone Santa**
Kompozītie epitēti kā komisma elementi Aristofana komēdijās
Composite Epithets as an Element of Comicality in Aristophanes' Comedies

6. Korotkaja Inna

Autors/vēstītājs un adresāts/mērķauditorija Lukrēcija poēmā *Par lietu dabu*

Author/Narrator and Addressee/Target Audience in Lucretius' Poem *On the Nature of Things*

7. Laizāns Mārtiņš

Gnomes Aristoteļa *Rētorikā* (1. grāmatā)

Gnomes in Aristotle's *Rhetoric* (Book I)

8. Meldere Indra

Divkauju tipoloģija antīkajā episkajā tekstā Homēra *Īliadā* un Vergilija *Eneidā*

Combat Typology in Ancient Epic (Homer's *Iliad* and Vergil's *Aeneid*)

9. Melngaile Alīna

Ethos Cicerona runās *In Pisonem* un *Pro Milone*

Ethos in Cicero's Speeches *Against Piso* and *In Defence of Milo*

10. Poga Aija

Pietas Vergilija *Eneidā*

Pietas in Vergil's *Aeneid*

11. Šantarina Inna

Pathos Teokrita dzejā

Pathos in Theocritus' Poetry

Maģistri / Masters of Arts, 2010**1. Beķere Ingrīda**

Parodija Ovidija mīlas elēģijās

Parody in Ovid's Love Elegies

2. Eglīte Ilze

Antitēzes formas un satura diferencējums Plauta komēdiju valodā

Differentiation of the Form and Content of Antithesis in the

Language of Plautus' Comedies

3. Koņins Igors

Ethopoiia pseidovēsturiskajā epistologrāfijā (Themistokla cikls)

Ethopoiia in Pseudohistorical Epistolography (Themistocles' Cycle)

4. Uzula Aija

Homēra un Plūtarcha tekstu funkcionalitāte K. Kavafja dzejā

Functionality of Homer's and Plutarch's Texts in C. Cavafy's Poetry

5. Zaičenoka Ieva

Komisms Petronija *Satirikonā*
Comicality in Petronius' *Satiricon*

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2011**1. Bogomolova Juliana**

„Šķidruma” leksikas funkcionalitāte Horācija odās
Functionality of “Liquid” Lexis in Horace's Odes

2. Bujāne Anete

Draudzības koncepts Katulla dzejā
The Concept of Friendship in Catullus' Poetry

3. Davidenkova Olga

Netikumi Marciāla dzejā (leksiski semantiskais aspekts)
Vices in Martial's Poetry

4. Dzene Kristīne

Salīdzinājums un tā funkcijas Ovidija eļēģijās
Simile and its Functions in Ovid's Elegies

5. Fogle Diāna

Perifrāze Vergilija *Eneidā*
Periphrasis in Vergil's *Aeneis*

6. Jemeljanova Kristina

Anakreonta dzejas tradīcija un tās recepcija anakreontiskajā dzejā
The Tradition of Anacreon's Poetry and its Reception in
Anacreontian Poetry

7. Leitholde Aiga

Arete Aristoteļa *Rētorikā*
Arete in Aristotle's *Rhetoric*

8. Rubinrota Ksenija

Analoģija Ksenofonta sacerējuma *Atmiņas par Sokratu*
Analogies in *Memorabilia* by Xenophon

9. Sadovska Evija

Pathos Teognīda eļēģijās
Pathos in Theognis' Elegies

10. Spieķe Daila

Leksika kā komisma avots Lūkiāna satīriskajā dialogā
Lexis as a Source of Comicality in Lucian's Satirical Dialogue

11. **Utkina Alisa**
Varas dimensija Homēra eposā *Īliada*
Dimension of Power in Homer's *Iliad*
12. **Zaviļeiska Sandra**
Mirušo valstība antīkajos tekstos
The Land of the Dead in Classical Texts

Maģistri / Masters of Arts, 2011

1. **Bodniece Līva**
Vārdu figūras Katulla īsajos dzejoļos
Figures of Speech in Catullus' Short Poems
2. **Freidenfelde Laura**
Simposija saturs un formas tradīcija Plūtarcha *Septiņu gudro dzīrēs*
Traditional Aspects of Symposium Content and Form in Plutarch's
Banquet of the Seven Wise Men
3. **Heimane Ieva**
Epiteta funkcionāli stilistiskā loma Ovidija *Metamorfozēs*
Functional Stylistic Role of Epithet in Ovid's *Metamorphoses*
4. **Ļaksa Laura**
Hiperbolu veidošanas principi atiskās traģēdijās un komēdijās
valodā: salīdzinošais aspekts
Principles of Hyperbole Formation in the Language of Attic Tragedy
and Comedy: Comparative Aspect
5. **Seļezņova Alise**
Romā impērijas biogrāfiskā proza: personības transformācija
Biographical Prose of the Roman Empire: Aspect of Personality
Transformation
6. **Šaripova Vija**
Pathos sengrieķu bērnu runās
Pathos in Ancient Greek Funeral Orations

Bakalauri / Bachelors of Arts, 2012

1. **Boļšakova Estere**
Dialogs Homēra *Īliadā*
Dialogue in Homer's *Iliad*

2. **Ezerkalns Gatis**
Valdnieka kults Ovidija poēmā *Fāsti*
Ruler Cult in Ovid's poem *Fasti*
3. **Frolovičeva Valērija**
Vergu valodas iezīmes Plauta komēdijās
Features of the Language of Slaves in Plautus' Comedies
4. **Herings Toms**
Vēstītājs Hēsioda poēmā *Darbi un dienas*
Narrator in Hesiod's Poem *Works and Days*
5. **Indulēna Anete**
Epiteti varoņu raksturojumam Homēra *Odisejā*
Epithets for Characterizing Heroes in Homer's *Odyssey*
6. **Kardele Ieva**
Romas dzīves atainojums Horācija dzejā
Description of the Life in Rome in Horace's Poetry
7. **Koļesņikova Liene**
Dzīru motīvi sengrieķu arhaiskajā dzejā
Banqueting Motifs in Ancient Greek Archaic Poetry
8. **Krakope Madara**
Ira un ultio Senekas traģēdijās
Ira and Ultio in Senecan Tragedy
9. **Permaņicka Alise**
Tikums un netikums romiešu vēsturiskajā prozā
Virtue and Vice in Roman Historical Prose
10. **Prancāne Renāte**
Svētbirzes un to funkcijas Ovidija poēmā *Fāsti*
Sacred Groves and Their Functions in Ovid's *Fasti*
11. **Prelgauska Rita**
Sievietes Homēra sabiedrībā
Women in Homer's Society
12. **Pričina Līga**
Laika jēdziena apzīmējumi Senekas *Vēstulēs Lucīlijam par ētiku*
Designations of the Concept of Time in *Epistulae Morales ad Lucilium*
by Seneca
13. **Stopiņa Santa**
Salīdzinājums Katulla dzejā
Simile in Catullus' Poetry

14. Šarigins Artis

Retoriskie izsaučieni un retoriskie jautājumi Cicerona *Runās pret Katilīnu*

Rhetorical Exclamations and Rhetorical Questions in Cicero's *The Catilinarian Orations*

Maģistri / Masters of Arts, 2012**1. Fībiga Ieva**

Metafora sengrieķu medicīnas tekstos: Galēns

Metaphor in Ancient Greek Medical Texts: Galen

2. Jirgensone Santa

Klasiskais *periodos* Tacita tekstos

Classical *Periodos* in Tacitus' Texts

3. Melngaile Alīna

Indignatio Juvenāla satirās

Indignatio in Juvenal's Satires

4. Poga Aija

Salīdzinājums un tā funkcionālā nozīme Senekas *Vēstulēs Lucīlijam par ētiku*

Simile and its Functional Meaning in Seneca's *Moral Epistles to Lucilius*

5. Šantarina Inna

Leksēmas *kardia* un *nous* koinē valodā (Jaunās Derības teksti)

Kardia and *Nous* Lexemes in the Koine Greek Language (The New Testament)

6. Šestovskihs Sergejs

Senekas biogrāfijas agrīnajā itāļu renesansē

Early Renaissance Biographies of Seneca

AUTORI

- Gita Bērziņa** – klasiskā filoloģe, *Dr. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras docente
- Līva Bodniece** – klasiskā filoloģe, *Mg. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore, doktorante
- Brigīta Cīrule** – klasiskā filoloģe, *Dr. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras docente
- Dens Dimiņš** – klasiskais filologs un tulkotājs, *Mg. philol.*, Islandes Universitātes doktorants
- Ieva Fībīga** – klasiskā filoloģe, *Mg. philol.*, LU doktorante
- Marija Gjannaki** – Sorbonnas Universitātes doktore (Francija)
- Ilona Gorņeva** – klasiskā filoloģe, *Mg. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore, doktorante
- Igors Koņins** – klasiskais filologs, *Mg. philol.*, LU absolvents
- Brigīta Kukjalko** – klasiskā filoloģe, *Dr. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras lektore
- Mārtiņš Laizāns** – klasiskais filologs, *Bc. philol.*, LU maģistrants
- Ojārs Lāms** – literatūrzinātnieks, klasiskais filologs, *Dr. philol.*, LU Latvistikas un baltistikas nodaļas profesors
- Līva Muižniece** – filozofe, *Dr. phil.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētniece, LU Humanitāro zinātņu fakultātes Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļas un LU Vēstures un filozofijas fakultātes pasniedzēja
- Vita Pāparinska** – klasiskā filoloģe, *Dr. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras profesore
- Ilze Rūmniece** – klasiskā filoloģe, *Dr. philol.*, LU Klasiskās filoloģijas katedras profesore
- Iveta Skrastīņa** – klasiskā filoloģe, *Mg. philol.*, LU absolvente
- Dace Strelēvica-Ošiņa** – valodniece, *Dr. philol.*, LU Latviešu valodas institūta pētniece
- Georgijs Teotokis** – vēsturnieks, *Dr. hist.*, Fatihas Universitātes docents Eiropas vēsturē (Turcija)
- Harijs Tumans** – vēsturnieks, *Dr. hist.*, LU Arheoloģijas un vēstures paliginātņu katedras asociētais profesors

CONTRIBUTORS

- Gita Bērziņa** – classical philologist, Dr. philol., associated professor of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Līva Bodniece** – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Brigīta Cīrule** – classical philologist, Dr. philol., associated professor of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Ieva Fibīga** – classical philologist, Mag. philol., graduate of University of Latvia
- Dens Dimiņš** – classical philologist and translator, Mag. philol., Ph.D. student, University of Iceland
- Maria Giannaki** – doctor of the University of Paris-Sorbonne (France)
- Ilona Gorņeva** – classical philologist, Mag. philol., lecturer of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Igors Koņins** – classical philologist, Mag. philol., graduate of University of Latvia
- Brigīta Kukjalko** – classical philologist, Dr. philol., lecturer of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Mārtiņš Laizāns** – classical philologist, Bac. philol., student of postgraduate studies, University of Latvia
- Ojārs Lāms** – scholar of literature, classical philologist, Dr. philol., professor of Department of Latvian and Baltic Studies, University of Latvia
- Līva Mužniece** – philosopher, Dr. phil., researcher at the Institute of Philosophy and Sociology of the University of Latvia, reader at the Department of Classical Philology and Anthropology Studies of the Faculty of Humanities of the University of Latvia and at the Faculty of History and Philosophy of the University of Latvia
- Vita Pāparinska** – classical philologist, Dr. philol., professor of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Ilze Rūmniece** – classical philologist, Dr. philol., professor of Chair of Classical Philology, University of Latvia
- Iveta Skraستیņa** – classical philologist, Mag. philol., graduate of University of Latvia
- Dace Strelēvica-Ošiņa** – linguist, Dr. philol., researcher of Latvian Language Institute of the University of Latvia
- Georgios Theotokis** – scholar in military history, Dr. hist., assistant professor of European History, Fatih University (Turkey)
- Harijs Tumans** – scholar in ancient history, Dr. hist., associated professor of Chair of Archaeology and Auxiliary Disciplines of History

ANTIQUITAS VIVA IV
STUDIA CLASSICA

Editors *Brigita Kukjalko, Ojārs Lāms, Ilze Rūmniece*

The University of Latvia Press
Rīga 2014
In Latvian and English

ANTIQUITAS VIVA IV
STUDIA CLASSICA

Sast. *Brigita Kukjalko, Ojārs Lāms, Ilze Rūmniece*, 2014

LU Akadēmiskais apgāds
Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010
Tālrunis 67034535

Iespiests SIA «Latgales druka»